

Upst ^{gessen} Gueloffke

1917

082
V-79

23 JUN 2009

ԱՐԴԻԴԱՐՈՒ Խ Խ Խ
Խ Խ Խ Խ Խ ԿԵԱՆՔԷՆ

Հ. ՆԵՐՍԷՍ Գ. ՄԹԻՓԱՐԵԱՆՑ
ՅՈՒՏԵՆ ԽԻՓԱՐԱՅ

ՏՊ. ԳՆՆԵՏԻԿ Թ. Գ. Խ. Զ. Խ. Բ.
1917

082
Մ-79

ԱՐԴԻ ԴԱՐՈՒ ❀ ❀ ❀ ❀
❀ ❀ ❀ ❀ ❀ ԿԵԱՆՔԷՆ

03 JUL 2013

15804

Արտատված էր
ևս արտատված էր 11.3. կարգով
Հրատված
Հ. Գ.

ԱՐԴԻԴԱՐՈՒ

ԿԵԱՆՔԷՆ

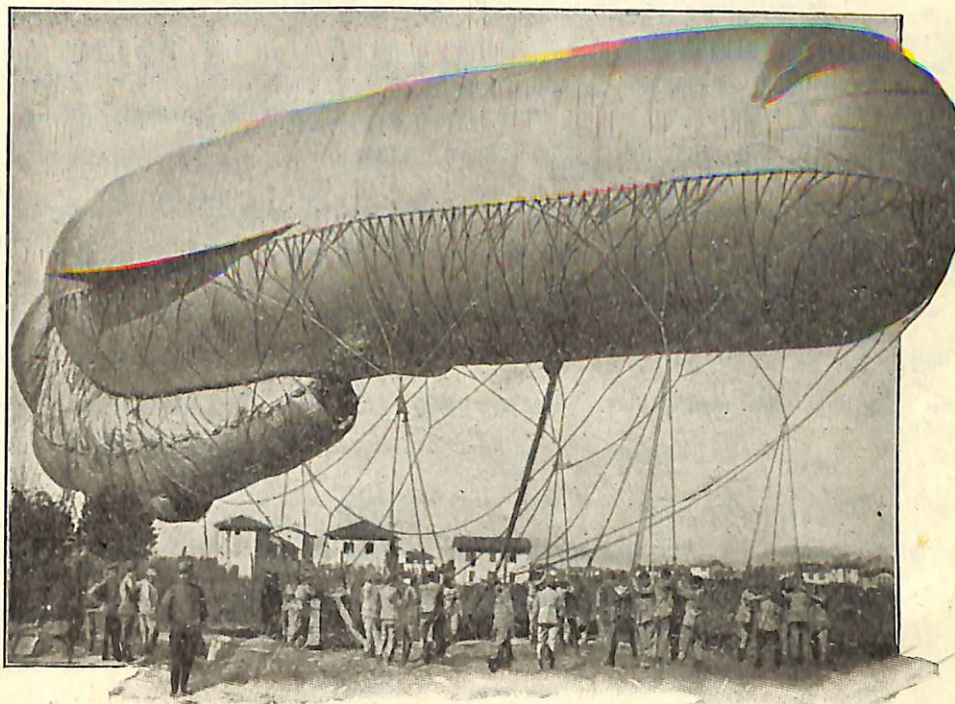
530
150-ՄԿ

Հ. ՆԵՐՍԷՍ Վ. ՄԻԻԹԱՐԵԱՆՑ

ՅՈՒԽՏԷՆ ՄԻԻԹԱՐԱՑ

(Հրատված էր մեծադրագ)

082
Մ-79

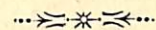
ՏՊԱՐԱՆ

ՎԵՆԵՏԻԿ — Ս. ՂԱԶԱՐ

1917

Յ Ա Ռ Ա Ջ Ա Բ Ա Ն

Ս Հ Ա՛ նոր գիրք մ՛ալ «Արդի դարու կեանքէն», որ հաւաքածոյ մ՛է զանազան շահագրգռական եւ օգտակար գրութիւններու ընկերցողը հոս պիտի գտնէ ակտորժելի դրուագներ՝ ո՛ր եւ է նիւթերու նկատմամբ. հոս խառն է զուտ գիտականը՝ առողջաբանականին, գեղարուեստականը՝ մեքենականին հետ:

Գիտմամբ առանձին բաժանումներու տակ չի գետեղեցինք յօդուածները, որ միապաղաղ երեւոյթ մը չառնեն, այլ իրենց զանազանութեամբը՝ զուարճացնեն ընկերցողին միտքը:

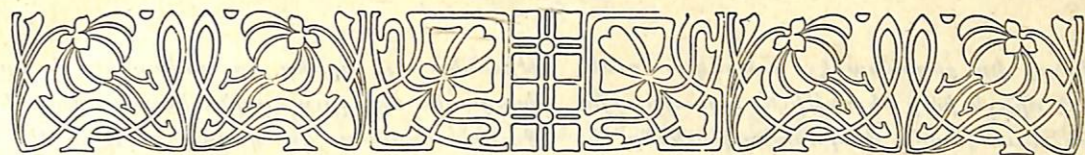
Պատկերներու բազմութիւն մը՝ իւրաքանչիւր յօդուածին մեկնութիւնը պայծառացնելէ զատ, նոր հրապոյր մը կը շնչեն:

Ուրեմն մեր նպատակն է ջանալ՝ արդի գիւտերուն վրայ ինչ ինչ տեղեկութիւններ տալ, հանչցընել արդի դարու զարգացումները, յառաջադիմութիւնները, գլխաւոր ներկայ պահանջները. վերջապէս՝ փոքրիկ լոյս մը սփռել, տեղեակ ընել մեր սիրելի Ազգին զաւակները՝ այն իրերուն, որ արդի ժամանակներուս մէջ՝ մեր շուրջը կը դառնան:

Կը յուսանք որ այս գիրքը օգտակար ծառայութիւն մը պիտի մատուցանէ իւրաքանչիւր անհատի թէ՛ մտաւորական եւ թէ՛ բնական պահանջներուն. ինչ որ մեր վարձատրութիւնը պիտի ըլլայ:

Հ. Ն. ՄԻ.

ԱՐԴԻ ԳԱՐՈՒ ԿԵԱՆՔԷՆ

ՄՏԱԻՈՐԱԿԱՆ ՍՆՈՒՆԴԸ

ԵՒ

ԶՂԱՅԻՆ ՀԻՒԱՆԳՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

ԱՄԷՆ մարդ գիտէ որ սննդական վատ իրեղէններ, գէշ կերպով իւրացուած ու տեսողէններ, և յոռի մարսողութիւնները՝ անհատներու ստամոքսի և աղիքներու խանգարում և հիւանդութիւններ կը պատճառեն: Այս բանս այնքան յայտնի և բանական է որ եթէ մէկը ուզենայ հակառակիլ կամ տարակուսիլ, իսկոյն ողջմտութենէ զուրկ պիտի համարուի:

Արդ, եթէ ես ձեզի ըսեմ, ո՞վ ընթերցողներ, որ մտաւորական սնունդը երբ կըրթութեան կամ մարդու բարոյական խառնուածքին համաձայն չէ, կարող է ջղային խանգարումներ պատճառել, մտային հիւանդութիւններ առաջ բերել ձեր մէջ, վստահ եմ որ շատերնիդ լուրջ մտահոգութեան պիտի մատնեմ: Եւ սակայն եթէ այս իմ կրկին պարբերութիւններս միացընելով՝ վրան խորհրդածէք, վստահ եմ թէ ինձ իրաւունք պիտի տար:

Ժժ դարուն վերջերը (neurasthénie) ջղագարութիւն կոչեցին՝ ջղային խանգարման այն ամբողջութիւնը որ մրտաւորական գէշ սննդառութենէ մը առաջ կու գայ և կարծեցին թէ նոր տեսակ հի-

ւանդութիւն մ'էր, վասն զի անուանակոչութիւնը նոր էր, բայց ախտը հին, մի միայն այս վերջին ժամանակներս շատ աւելի ընդհանրացաւ և համաճարակի ձև առաւ:

Ասկէ 144 տարի առաջ՝ որ է ըսել 1772ին թիսսոյ երեւելի բժիշկը կը գրէր. «Զղերու հիւանդութիւնները այժմ շատ յաճախադէպ են և տեսակ տեսակ, ինչ որ 60 տարի առաջ չէր»: Եւ իրաց վիճակին գլխաւոր պատճառներն ալ գրելով, կ'ըսէր. «Ուսմունքի սէրը և գրականութեան մշակոյթի շատ աւելի ծաւալմունքը, հեղինակներու բազմանալը՝ որոնք դեռ աւելի բազմաթիւ ընթերցողներ կը ծնուցանեն, և յարատեւ ընթերցումը՝ ջղային ամէն հիւանդութիւններու ծնունդ կու տայ: Կարելի է որ, կ'աւելցնէ, կիներու առողջութեան վնասուելուն՝ զանազան պատճառներու մէջէն գլխաւորը եղած է՝ հարիւր տարիէ ի վեր վիպասանութեանց չափազանց բազմապատկուիլը:

Վիպասանութեանց յաճախ և շարունակեալ ընթերցումը՝ մեր առողջապահական վիճակը հիմնովին կը խանգարէ:

Թիսսոյ կը շարունակէ. « Կրժկալ ունե- նալէ մինչև խոր ծերութիւն՝ կանայք այն- քան եռանդեամբ վիպասանութիւններ կը կարդան և վախնալով որ չըլլայ թէ մտքերնին ցրուի, տեղերնէն չեն շարժիր, ստէպ շատ ուշ անկողին կը մտնեն, որպէս զի ժամանակ ունենան իրենց հետաքրք- րութեան կիրքը յագեցնելու. ինչ որ բա- ցարձակապէս իրենց առողջութիւնը կը փճացնէ. առանց խօսելու այն կանանց մասին որ իրենք են վիպասանութեանց հեղինակներ՝ և որոնց թիւը օր ըստ օրէ կ'աւելնայ»: Թիսսոյ սա եզրակացութեամբ իւր խօսքը կը վերջացնէ. « Տասը տա- րեկան աղջիկ մը, երբ փոխանակ վագե- լու, կը կարդայ, քսան տարեկան կին եղած ատեն՝ պիտի ըլլայ թեթևսովիկ մը և ո՛չ բնաւ ընտիր ծծմայր մը»:

Եթէ Թիսսոն գտնար այս աշխարհս՝ անտարակոյս իւր կանխասացութիւնը ըս- տուգուած պիտի տեսնէր և Պր. Պրիոյի « Էրիկը կնկան տեղ փոխանակուած» թա- տերախաղը պիտի ծափահարէր:

Արդ ուրեմն, պէտք է լաւ գիտնալ որ եթէ կանայք ընթերցումի ուղեղային ան- մարսողութեան ինքզինքնին կը մատնեն, այս է պատճառը՝ որ այն ընթերցումները զգլխիչ են և զիրենք կը զրգոնեն շարու- նակելու. վասն զի ճիշդ կը նմանին որ- կրամոլներու որոնք պարարտ և արուես- տակեալ կերակուրներով՝ անմարսողու- թեամբ կը տառապին. և ինչպէս եթէ ա- սոնք իրենց սեղաններուն վրայ սակաւա- պէս կերակուրներ ունենային՝ առողջու- թիւննին լաւ պիտի ըլլար, այսպէս ալ ընթերցումով՝ կանայք անխոհեմաբար պի- տի չի յապաղէին ննջելու՝ եթէ իրենց զրքերը իմաստութեամբ և լուրջ բարձրու- թեամբ օժտուած ըլլար:

Հեղինակութիւններ կան որոնք զինի պէս զլխու կը զարնեն և որոնց շարու- նակեալ ընթերցումը բարոյական քայ- քայում կը պատճառեն, ինչպէս ոգելից ըմպելիքներու չափազանցութիւնը ջղային դրութեան խանգարում առաջ կը բերէ:

Ընդհակառակն կան ուրիշ հեղինակու-

թիւններ ալ, որոնք կը զովացնեն և կը խաղաղեն մարդու հոգին, ինչպէս վտակի ջուրը՝ մարմինը կը զովացնէ: Այս վեր- ջիններուս ընթերցումը գերազանցօրէն փրկարար է:

Կ'ուզէ՞ք, սիրելի ընթերցողներ, պարզ և դիւրին ընտրութիւն մ'ընել ջղային դրութիւնը զօրացնող հեղինակութիւնները՝ քայքայողներէն զանազանելու համար: Ի- ըրիկունը անկողին մտնելէ վերջ՝ կարդա- ցէ՞ք ձեր գիրքը. եթէ ընթերցումը ձեզի շահագրգռական ըլլալով հանդերձ՝ անու- շութեամբ Մորփէոսը չուշանար ձեր աչ- քերը փակելու, նշան է թէ ձեր գիրքը լաւ տեսակէն է, պահեցէ՞ք զայն և կարդացէ՞ք. այդ գիրքը ձեզի օգտակար է: Եթէ, ընդ- հակառակն գիրքի ընթերցումը ձեր հե- տաքրքրութիւնը սաստկացնելով՝ ձեր քու- նը կը փախցնէ, այդ գիրքը վնասակար է, մէկդի նետեցէ՞ք զայն, վասն զի ան ձեր մէջը կը սաստկացնէ ընթերցումի այն բուռն կիրքը՝ որ կարծես զձեզ կը դիւահարէ՝ այն աստիճանի՝ որ ամէն լուրջ զբաղում և պարտականութիւն մէկդի թողուլ կու տայ: Ես կին մը ճանչցայ՝ որ այս տխուր մոլութեան զոհուելով՝ իւր կեանքը վիպասանութիւններ լափելով ան- ցընելուն պատճառաւ, մէկդի թողած ամէն հոգ և զուրգուրանք կամ կոկիկութիւն, երեսի վրայ ձգած իւր զաւակները, և ինքն ալ ամենակատարեալ անհոգութեան մէջ ապրելով, իւր ներքինը կամ խիղճը ոտ- նակոյս ըրած՝ իւր ընտանեկան յարկը խեղճութեան և կործանման վիճակի մատ- նած էր:

Ստուգիւ այդ կինը թեթևսովի մ'էր և Թիսսոյի ըսածին պէս, ո՛չ բարի ծծմայր մը, ո՛չ լաւ հարս մը և ո՛չ ալ ընտիր մայր մ'էր, և մի՛ զարմանաք աւելցնելուս թէ նա, երջանիկ կին մը չէր:

Dr. Gaboriau

ԱՌՈՂՋԱՊԱՀԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԿՍՆՈՆ. — Օրուան 24 ժամերը բաժնել՝ 8 ժամ անկողին. 8 ժամ աշխատանք. 8 ժամ պոռոյտ, կրթութիւն, հանգիստ, մաքրութիւն, և այլն:

ԱՐԹՆՍԱԼԷ ՎԵՐՋ. — Անկողինդ լաւ մը բաց — կամ սաւաննիւրդ և ծածկոց- ներդ պատուհունէդ կախէ. օդը և լոյսը կը հականեխեն: Անօթի փորանց գաւաթ մը ջուր խմէ:

Քառորդ մը ժամ մարմնամարզ. պա- տուհանդ բաց ըլլայ՝ հրբ մառախուղ չի կայ. չորս տեսակ շարժումներ ըրէ՝ իւրա- քանչիւրը տասնական անգամ:

1. — Յոտնկայս: Լողացողի շարժում- ներն ընել՝ ներշնչելով և արտաշնչելով ըթէն դանդաղ և խոր եղանակաւ: Եր- շընչումն պէտք ես ընել, երբ բազուկներդ կուրծքէդ կը հեռացնես. իսկ արտաշնչումն ընելու ես երբ բազուկներդ կը մօտեցնես մարմնոյդ՝ որով կ'օգնես թոքերուդ օդը դուրս վանելու:

2. — Կոնակի վրայ պառկէ՛, ոտքերդ զսպուած բռնէ թող մէկը կամ կարասիքի մը տակ զետեղէ: Առանց ձեռքերու օգնու- թեան նստիլ աշխատէ. յետոյ վերստին պառկէ կոնակիդ վրայ՝ առանց ձեռքերդ զետին դնելու:

3. — Յոտնկայս: Բազուկներդ խաչա- ձևէ՛, Ծոռէ մարմինդ աջ, յետոյ ձախ, իւ- ըրքանչիւր շարժումիդ՝ աջ ձեռքդ կամ ձախդ սենեկիդ յատակը դպցնել ջանալով:

4. — Յոտնկայս: Ոտքերդ անշարժ պահելով՝ ողնաշարիդ առանցքին վրայ փոխն ի փոխ աջ և ձախ դարձեր ըրէ: Կրթութիւններէդ վերջը, խոնաւ լաթով մարմինդ շփէ, յետոյ արիւրով շփուէ:

ՄԱՔՐՈՒԹԻՒՆ. — Ակոսներդ օճառոտած կամ ատամնախիւսի վրձինով ամէն ուղ- դութեամբ վրձնոտէ: Յետոյ ակոսմաքրող լուծոյթով մը ցօղուէ բերանդ: Ամէն տա-

րի ատամնաբուժին ներկայացի՛ր, ատա- մնային աղտերն՝ և փտութիւնը արգիլելու համար:

Կարծր վրձինով մազերդ վրձնոտէ:

Այր մարդիկ գոնէ շաբաթը անգամ մը օճառով զլուխ լուալու են, կանայք ամէն տասնըհինգ օր: Լաւ մաքրել և չորցնել:

Օճառային կամ սառնորակ ջրով ամառը երկու անգամ բաղնիք ըրէ՛, ձմեռը՝ մէկ անգամ ամիսը: — Լոգանքը գաղջ ջրով ըլլալու է և կարճատե (10 վայրկեան):

ՆԱԽԱՃԱՆ. — Արթնալէդ ժամ մը վերջը նախաճաշէ՛ որպէս զի ախորժակ ունենաս և մարսած ըլլաս:

Առաւօտ պտուղ ուտելը կը նպաստէ աղիքներուն, լեարդին և երիկամունքին հականեխական լուացումին:

ՏՆԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ. — Անկողինդ՝ ելնելէդ գոնէ երկու ժամ վերջը շտկէ. անկողնի կազմածքը բոլորովին պէտք է պաղի և ժամանակ ունենայ լոյս և օդ ծծելու:

Փոշի մի՛ բարձրացնիր: — Աւելելդ ա- ռաջ թրջէ: — Փոշի թօթուելու մի՛ աշ- խատիր, այլ կամացուկ մը լաթով սրբէ: — Գորզը պատուհանէն մի՛ թօթուեր, այլ դուրսը: — Փոշին վերցնելու համար՝ ա- մէնէն լաւ միջոցը՝ ներշնչող գործիք գոր- ծածելն է: — Զգեստներդ բնակավայրիդ մէջ մի՛ վրցնոտեր:

Մեղմիւ օդաւորէ բնակութեանդ ամէն տեղերը: Օդ արտաքսիչ ունեցիր: — Մի՛ մոռնար սրահներդ և սանդուխներուդ անց- քերը հովահարել:

Անմիջապէս արտաքսէ՛ լուացարանի ջու- րերդ, աւելածուդ, թքամանը, զիջերա- նօթդ և բոլոր աղտոտ շրերդ:

ՍԵՎԱՆԻ ՆՍՏԻԼ. — Նախ ձեռքերդ լուա՛, վասն զի ձեռքովդ է որ հաց կը

բռնես ու կ'ուտես: — Եղունգներդ կարճ
և մաքուր ըլլան:

Լաւ և դանդաղ ծամէ: Լաւ ծամուած
կերակուրը կէս մը մարսուած ըսել է:

Ամէն բան կը ծամուի, նոյն իսկ ա-
պուրը, և ճմլուած անդեղէնները, որոնք
պէտք է բերնին մէջ լորցունքով շաղուին՝
դիւրաւ մարսուելու համար: Պտուղները
բերնիդ մէջ հալածի աստիճան ծամէ:

Ուտելուդ ատեն մի՛ խմեր. այդու կը
ստիպես բերնիդ պատառները լաւ լոր-
ցունքոտել, որով և դիւրաւ մարսեցնել: —
Յամենայն դէպս, միշտ քիչ խմէ և պզտիկ
ուժպերով:

«Միշտ ախորժակ ունեցիր». սա հին
առած մ'է, բայց միշտ նոր պէտք է հա-
մարիլ:

Եթէ կը ծխես — որ ընդունայն բան
մ'է — բացօդեայ կամ պատուհանդ բաց
ծիւղէ: Ծխախոտի ծուխը՝ ո՛չ միայն բնա-
կավայրի մէջի չծխողներու վնասակար է,
այլ նաև մեծապէս կը վնասէ ծխողին:

Եթէ բացօդեայ կ'աշխատես, գրեզ բնաւ
մի՛ զրկեր օդէ, լոյսէ և մարմնական կըր-
թութենէ:

ՕՐՈՒԱՆ ՄԷՋ. — Ա. Պատուհաններդ
բաց ստէպ և երկարատե.

Բ. Սրևու ճառագայթները թո՛ղ ներս
թափանցեն: Սենեկիդ մութ կողմերը մի՛
կենար. պատուհանիդ մօտ աշխատիլը
լաւ է.

Գ. Երբ պատուհանդ բաց է, երբեմն
երբեմն բազուկներդ տարածէ և նստա-
րանիդ թիկունքին տարածուելով՝ քթէդ
խոր և երկարատե ներշնչումներ ըրէ.

Գ. Օրուանդ գոնէ մէկ ժամը նուիրէ
կամ դաշտերու մէջ պտոյտի, կամ հեծե-
լանիւի, կամ անկազորձութեան, կամ մա-
կոյկավարութեան: Միշտ քթէդ ներշնչէ:

Առատ ջուր խմէ կերակուրներէդ երկու
ժամ վերջ և ժամ մը առաջ եղած ժա-
մանակամիջոցներուն:

Պառկելէդ առաջ, վրձնէ՛ ակոսներդ,
վրձնէ՛ մազերդ, լուս՛ ձեռքերդ:

ԳԻՇԵՐԸ. — Գիշերային մէկ զգեստով
մտնել անկողին. որ է կոշտ կտակէ լայն
շապիկ մը՝ լայն թեզանիքով և լայն օձի-
քով. օրական ճերմակեղէններդ հանէ:

Կոնակիդ վրայ կամ աջակողմդ երկնցած
քնացիր: Երբ առողջ ես, ամէն եղանակին
պատուհաններդ բաց, վանդակափեղկդ կամ
մետաղեայ ցանցդ գոց ըլլան՝ որպէս զի
միջատներ ներս չի մտնեն:

Dr. V. Pauchet

Ն Ր Բ Ա Կ Ա Ջ Մ Մ Ն Ա Լ Ո Ւ Հ Ա Մ Ա Ր . . .

Լիթօրի գիրութիւնը սակայն կը նկարա-
գրէ. Մարմնոյ վիճակ մ'է՛ յորում ճարպի
քանակութիւնը համեմատական է ծաւալի
և հասակի: Եթէ ճարպին քանակութիւնը
կ'աւելնայ սոյն համեմատական չափէն,
գիրութեան կը յաջորդէ սոնքութիւն կամ
յոյրախտութիւն (obésité)՝ որ անբնական
տառապեցուցիչ վիճակ մ'է, և միանգա-
մայն վտանգաւոր:

Յոյրախտութեան պայմաններէն ոմանք,

կամ սոնքութեան տանող պատճառներէն
մի քանին մեզի ծանօթ են. բայց դեռ ան-
ծանօթ կը մնան չափազանց ճարպա-
ւորութեան ներքին մեքենականութեան
խորին պատճառները. սոնքութիւնը եր-
բեմն մասնաւոր կազմուածք ունեցող են-
թականերու մէջ կը ծաւալի, և կախումն
չունի ոչ առողջապահական և ոչ ալ
սննդառութեան զգուշութիւններէն. և այս
պարագային դեռ փոքր տարիքի մէջ յոյր-

ախտը կը սկսի. յոյրախտաւոր պատա-
նեակներ ստէպ կը տեսնենք: Միևնոյն
չափով կերակրուող և հաւասարապէս նըս-
տողական և շարժողական կենաց հետևող
երկու անձեր, զոր օրինակ, այր և կին,
հազիւ 30 տարեկանի հասած՝ մին չա-
փազանց կը ճարպաւորուի և միւսը նիհար
կը մնայ: Տարակոյս չի կայ որ մէկուն
տրամադրութիւնը նպաստաւոր եղած է
սոնքանալու:

Սակայն մեծաւ մասամբ յոյրախտու-
թիւնը 40 տարեկան ըլլալէ վերջ կը սկսի.
և անոնց մէջ որ ճարպը չափազանցօրէն
ենթամորթի խորշային հիւսուածքներու
մէջ կը մղուի, կերպով մը սոյն անպա-
տեհութեան պատճառն իրենք են: Մասնա-
ւորապէս չափազանց կերող անձեր են
իրենք որ չեն կրնար ախորժակին զսպել
և շարժողական կրթութիւններէ ետ կը կե-
նան. գիշերը շատ կը քնանան և անկէ
զատ, գրեթէ ամէն օր, ճաշէ վերջ քնա-
ծութեան մէջ կ'իյնան: Ոմանք կերակուրի
ժամանակէն դուրս, սրճանոցներու կամ
անուշեղէններու խանութները ատեն կ'ան-
ցընեն՝ առատութեամբ քաֆէ կամ ալքոհ-
լական ըմպելիք վայելելով: Գիտուած է
որ քաղաքացիական կեանքը, ցուրտ կլի-
մաները՝ կը նպաստեն յոյրախտութեան:
Այս հիւսուածքները աւելի հիւսուածքին
երկիրներու մէջ ծաւալած է քան միջեր-
կրական կլիմաներու տակ:

Սոնքութիւնը զանազան անպատեհու-
թիւններ ունի, որոնցմէ ոմանք հետևեալը
են: Յոյրախտաւորը այլանդակ երևոյթ մը
կ'ունենայ. իւր կորովաւորութիւնը և նկա-
րագրի զօրութիւնը տկար կ'ըլլան, վասն
զի չափազանց ճարպը մկանունքները կը
ձնշէ, անոնց գործունէութիւնը և զար-
գացումը կը խափանէ և անոնց տեղը կը
գրաւէ. վերջապէս երբ ճարպաւորութիւնը
ենթամորթի խորշային հիւսուածքէ դուրս՝
կը ծաւալի նաև մարմնոյ բոլոր գործարան-
ներու մէջ, այն ատեն յոյրախտութիւնը
ենթակայի կեանքին վտանգաւոր կ'ըլլայ:
Աղիքներու չափազանց ճարպայնութիւնը՝
անոնց կանոնաւոր գործունէութեան ար-

գելը կ'ըլլայ. արեան շրջանը և շնչա-
ռութիւնը յոռի կերպով տեղի կ'ունենան
և ծանր պատահարներու ենթակայ կ'ըլ-
լայ յոյրախտաւորը:

Պէտք է ճգնիլ չի սոնքանալու համար.
կամ եթէ մէկն արդէն սոյն ախտէն բըռ-
նուած է, աշխատելու է նիհարնալու: Այն
անձինք որ 35էն 40 տարիքի մէջ կ'ան-
դրագառնան թէ չափազանց ճարպաւո-
րուելու հակամէտ են՝ պէտք են հսկել
իրենց սննդառութեան և ընդհանուր առող-
ջապահական վիճակին վրայ: Պէտք են
զգուշանալ շաքարէ, ճարպէ, փեկուղէ
կամ բուսալիւրէ կազմուած պարարտա-
ցուցիչ կերակուրներէ, և միշտ սեղանէ
ելնելու ժամանակ՝ ուտելու թեթեւ ախոր-
ժակ մը դեռ ունենան. կարելի եղածին
չափ քիչ խմեն և ցերեկուան քունը քա-
շեն, պտոյտներ ընեն. անկողնէն ելնել-
նին կանխեն և ուշացնեն քնոյ ժամերնին:
Եթէ մէկը յարատեւաբար այս զգուշու-
թիւններն ընէ՝ անտարակոյս վտանգէ զերծ
կը մնայ և եթէ անզօրջ գտնուելով ան-
հեթեթ յոյրախտաւոր պիտի ըլլար, գէր
և ծանրաշունչ պիտի տեսնուէր, անձին
զովելի զգուշութեամբը վայելուչ և նրբա-
կազմ մնալով՝ առողջ, աշխոյժ և արթ-
նամիտ գործունէութիւն մը կ'ունենայ:

Սակայն, ընդհանրապէս, յոյրախտու-
թեան ենթական շատ ուշ կ'անդրագառ-
նայ իւր տիւրը վիճակը. ոչ իւր ախոր-
ժակին և ո՛չ ալ քնասիրութեան յաղթած
կ'ըլլայ. իսկ եթէ երբեմն փորձած է ինք-
զինքը սանձել և պատերազմիլ սոնքու-
թեան դէմ, կամ կարճատե և կամ ձա-
խող եղած են իր ճիգերը, և ճարպաւորու-
թիւնը իւր հիւսուածքներուն մէջ թափան-
ցած է, պէտք է այդ ճարպը հալեցնել:
Չանազան տեսակ ոճեր նկարագրուած
են՝ որոնք ամէնն ալ դժուարին են. առաջ
արդիւնք ունեցող ոճերը պէտք է բը-
ժըշկի հսկողութեան տակ ըլլան, վասն զի
ստէպ մաքրողականներ, երկարատե մար-
մնական կրթութիւններ, յետին աստիճանի
սննդառութեան քանակը նուազեցնել և
մասնաւոր դեղեր գործածել կը պահանջեն:

Բայց բոլոր այս կերպով ստացուած նիւ-
հարութիւնները կարճատեւ և անցողական
կ'ըլլան. և սակայն երբեմն անհրաժեշտ հարկ
կ'ըլլայ սոյն միջոցներուն ձեռնարկել, յոյ-
րախտաւորի կեանքն ազատելու համար:
Անգամ մը սոյն օրինակ ոճով մէկը
վատուծնայ, եթէ ստուգիւ կ'ուզէ ա-
ռողջանալ, պէտք է վերոյիշեալ զգուշու-
թիւնները կանոնաւորապէս և յարատեւա-
բար գործադրէ և բոլորովին իր ուտե-
լիքներու ցանկէն դուրս հանէ ճարպը,
փեկուղները, շաքարը, իրրեւ ըմպելիք թե-
թեւ թէյ և նմանօրինակ տաք խաշոյներ
ըստ կարելոյն առանց շաքարի. հացը վե-
րածել մի քանի կեղեւային պատառի. կե-
րակուրի վերջը՝ խաշած կանաչեղէններ և
եփած պտուղներ ուտելով՝ դեռ չի յազե-
ցած անօթութիւնը խաբելու է. սոյն ոճով
չափաւորուած աննդական ճաշացուցակը
պէտք է ամբողջանալ, ստէպ լուծողական
ներ առնելով. վերնամաշկը գրգռելով՝ պաղ
ջուրի լոգանքով, մարմինը մարզելով, պը-
տոյաններով, մարմնակրթանքներով, կէս
օրուան քունէ ետ կենալով:

Յոյրախտի բուժումը տաժանելի է.

սկիզբէն՝ անօթութիւն զգալը գրեթէ յա-
րատեւ է՝ քանի որ աննդառութիւնը չափա-
ւորելով՝ դնդերային և ճարպային սպա-
ռումը անօթութեան կը գրգռեն. և զօրա-
ւոր տոկունութիւն պէտք է ուտելու և խը-
մելու այդ պահանջները չի գոհացնելու հա-
մար: Եւ սակայն նպատակի գերազանցու-
թիւնը պէտք է քաջալերէ զմարդ յարա-
տեւելու, նոյն իսկ զանազան տարիներ՝
մինչև որ բնութիւնը վարժի սակաւապե-
տութեան, յիշելով իտալական առածը
թէ՛ մարդիկ աւելի որկորով կը մեռնին՝
քան սրով: Եւ այս ստոյգ է թէ սակա-
ւապետները աւելի երկարակեաց կ'ըլլան,
քան որկորածէտները:

Գէշն այս է որ յոյրախտի տեսակ մ'ալ
կայ՝ որ անբուժելի է, և ենթական նոյն
իսկ գրեթէ բան չուտելով հանդերձ կը
պարարտանայ. այս զարտուղի պարա-
զային անպատճառ բժշկի յարատեւ հըս-
կողութիւնը և խնամքը պէտք չէ զանց
ընել՝ հիւանդին կեանքը երկարելու հա-
մար:

P. L. Jaqueller

ԿԱԼԱՆԱԻՈՐ ՕԴԱՊԱՐԻԿԸ

Արի պատերազմներու մէջ՝ հրետա-
նիներու ամենամեծ ազդեցութեանց վրայ՝
շահագրգռող յօդուածներ ստէպ լրագիր-
ներու մէջ կը կարգացուին, հետեւաբար
ամէն ոք քիչ շատ գիտէ թէ ինչպէս թըն-
դանօթածիգ զօրականները արթուն և սրա-
տես աչքեր ունենալու են՝ որպէս զի ան-
միջապէս հեռաւոր մարտկոցներու ընկե-
րակիցներուն մատնանշեն՝ թշնամի զօր-
քերու և հրետանիներու շարժումները և
դիրքերը. և ասոնք ալ իրենց թնդանօթ-
ներու բերաններն ուղղելով այդ կողմերը՝
ճշգրիտ նշանակուած ուղիքեր տեղացնե-

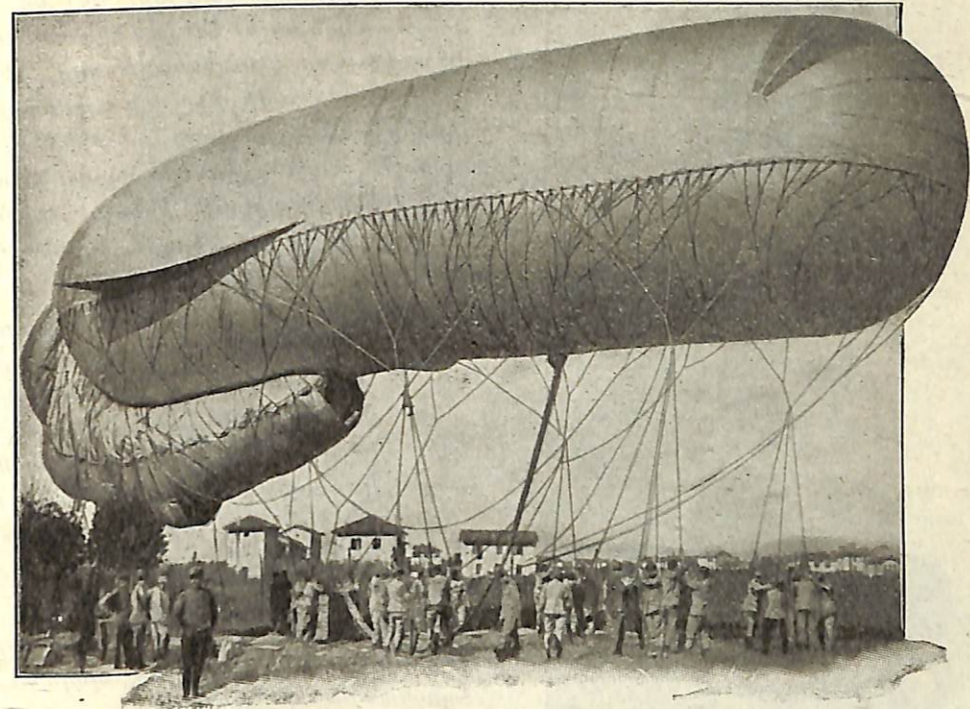
լով՝ չէզոքացնեն կամ փճացնեն սպառ-
նացող հակառակորդները:

Այսպիսի կարևոր ծառայութիւններ՝
միայն փոքր տրամաչափով թնդանօթները
կրնան մատուցանել, և պատերազմի տաք-
ցած ժամանակը նաև միջակ տրամաչա-
փով հրանօթներն ալ գործ կը տեսնեն.
սակայն խոշոր թնդանօթները՝ որոնք մաս-
նաւոր խոռոչներու մէջ պատասպարուած և
կամ զրահապատ դիրքերու մէջ խնամքով
ներփակուած կ'ըլլան, այդպիսի վայրերուն
թնդանօթածիգները մինչև որ դիտարանէ
մը տրուած նշաններուն չի համակերպին

և չուղղեն հրանօթներու բերանները՝ ան-
կարելի կ'ըլլայ նպատակակէտի մը վրայ
անվրէպ տեղացնել մահացուցիչ ուղիքեր:

Քիչ շատ ամէնուն ծանօթ է աս ալ թէ
ինչ տեսակ տարօրինակ բարձր կայաններ
կամ դիտարաններ գոյութիւն ունին: Գի-
տենք որ մասնաւոր պաշտօնեաներ արթ-
նութեամբ կը հսկեն բարձր ժայռերու, ա-
մայի շէնքերու, զանգակատուններուն, ծրխ-

տեն, թռչող գործիներէ զատ, կալանա-
ւոր օդապարիկներ գործածել հարկ կ'ըլ-
լայ: Գիւրին է երեւակայել թէ ինչպիսի
մեծ ծառայութիւններ կը մատուցանէ այս-
պիսի օդապարիկ մը՝ որուն մակոյկին մէջ
բազմաձ դէտը՝ հակառակորդ թշնամիին
ամէն դիրքերը որոշ տեսնելով՝ իսկոյն
պէտք եղած կողմեր լուրեր կը հաղորդէ՝
հրետանիներուն բերանները և ուրիշ ա-

Իտալական վիշապագունդի մը վերամբարձումը՝ թշնամիի շարժումներ լրտեսելու համար.

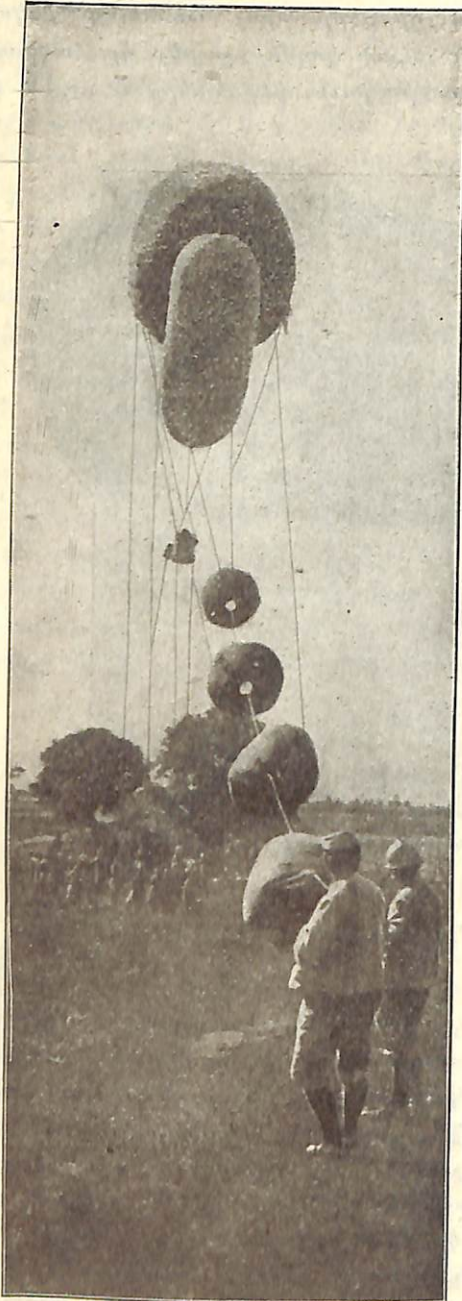
ներոյզներու վրայ և երբ ասոնք պակսին՝
բարձր ծառերու գագաթներէն զինուորա-
կան դէտեր՝ հեռախօսով, կամ հեռագրով,
կամ արևագրով, կամ նշանաձևերով՝ ստէպ
(թշնամիէն առանց տեսնուելու) նշանացի
կ'իմացնեն և կը ղեկավարեն հրածիգ զօ-
րականները՝ իրենց թնդանօթներուն հա-
րուածները ճշգրիտ ուղղելու և հասցնելու
թըշնամեաց զունդերուն և մարտկոցնե-
րուն վրայ:

Սակայն երբ ռազմավայրը հարթ հա-
ւասար դաշտագետին մ'ըլլայ, այն ա-

հաւոր գործիները ուղղելու աննշմարելի
ախոյեաններուն կենդրոնավայրը:

Գերմանացիք ինչպէս պատերազմական
ամէն հնարքներ կանխամտածած էին, յայտ
ևս գերազանցօրէն նախատեսած և
գործնականի վերածած էին՝ թշնամի բա-
նակները և ամրոցները, արծուաբար բարձ-
րէն դիտելու. մասնաւոր Ֆրանսան՝ որ
օդանաւորութեան որորան և հայրենիքն
էր և պատերազմէն առաջ գնտածեւ օդապա-
րիկներ կը գործածէր իրրեւ կալանաւոր
բարձրադէտեր. Գերմանիան՝ ինչպէս նաև

Խտալիան՝ երկայն գլանաձև օդապարիկներ գործածելուն համար draken (վիշապ) անունը տուաւ՝ որուն ձևին համար ֆրանսացիք saucisse (երշիկ) անունը տուին, որ է ըսել օդապարիկ երշիկաձև:

Գալանաւոր օդապարիկ մը վեր կը բարձրանայ. տակէն կախուած են իբրև պոչ չորս կոնաձևեր՝ որոնք հովերու փչումիմ ատեն՝ օդապարիկի կեցուածքը կը կանոնաւորեն:

Մեր պատկերները արդէն կը ցուցնեն սոյն օդապարիկներուն արտաքին ընդհանուր և իսկատիպ ձևը: Փորձառութիւնը ապացուցած է որ ասոնք գնդաձև օդապարիկներէ աւելի գերազանց ծառայութիւն կը մատուցանեն, որով զրեթէ ամէն զօրաբանակներ զայս նախընտրելով՝ այժմեան պատերազմի ճակատներուն վրայ մեծ քանակով կը գործածուին: Գնդաձև օդապարիկներէն սա առաւելութիւնն ևս ունին՝ որ ասոնք, երբ օդոյ մէջ մէյ մը որ կը բարձրանան, այլևս հոն կարծես հաստատուն յենակէտ մը կ'ունենան և այդ յենակէտին շուրջը հովի փչումին համեմատ ինք իրենց առանցքին վրայ կը շրջին. մինչդեռ գնդաձև օդապարիկը՝ երբ սաստիկ հովի մը շնչումին ենթարկուի՝ իսկոյն վերէն դէպ ի վար կը մղուի երկվայրկեանի մը մէջ Տէն 10 մետր երազութեամբ:

Արդ՝ ըսածներէս կը հետևի որ այս վիշապաձև կամ երշիկաձև օդապարիկները՝ թշնամի բանակները և անոր շարժումները դիտելու համար գերազանցապէս ընտիր միջոցներ են: Այսպէս, օրինակի համար, Խտալիան ռազմաճակատին կողմը՝ Իզոնցոյ գետի երկայնքէն մինչև Մոնֆալքոնէի սահմանները և Ազրիականի եզերքը, հորիզոնէն վեր բարձրացած իբրև արթուն պահանջողներ՝ օդոյ մէջ սլացած կը տեսնուին զորշ կամ պողպատազոյն պատասանելով՝ կալանաւոր օդապարիկները, որոնք ստուգիւ թնդանթածիգ զօրաբանակներու վերէն դիտող աչքերն են: Այս բազմաթիւ օդային դիտարաններու մակոյկներուն մէջ կը գտնուին գիտակից սպաններ՝ որոնք անընդհատ որոշեալ նշաններով և հաղորդակցութեան միջոցներով՝ թշնամեաց բանակներուն ամենափոքր շարժումները կը տեսնեն, անոնց հրետանիներու վայրերը կը բնորոշեն և իսկոյն պատկանեալ հրամանատուութեանց լուրեր կը փութացնեն, ու վճռական և ազգուհակազդեցութիւններու սկիզբ և ղեկավարը կ'ըլլան:

Սոմմի վրայ՝ ֆրանս-անգլիական յարձակումներու ժամանակ ձեռք բերուած ա-

Խտալիան վիշապազունդ մը Թրէմթոյի մէջ թշնամիի շարժումները դիտելու ատեն, անվիհեր կը շարունակէ գործողութիւնները՝ մինչդեռ չորս կողմը թշնամիի ճշմատութեան զնդակները կը պայթին:

Հրդեհը նշան է յանդուգն վիշապագունդի մը վախճանելուն:

ուսելու թեանց մեծագոյն ազդակներէն մին ալ, դաշնակիցներուն՝ գերմաններէն շատ աւելի կալանաւոր օդապարիկներ ունենալն եղաւ: Միևնոյն ատեն ֆրանսական և անգլիական սաւառնակներ՝ յանդուգն յարձակումներով գերմանական կալանաւոր օդապարիկները կ'ոչընչացնէին:

Գիւրին է երևակայել թէ որքան մեծ գոհողութեանց և տագնապներու կ'ենթարկուին կալանաւոր օդապարիկի դէտերը՝ որոնք երկրիս և երկնքի մէջ կախուած՝ ո՛չ միայն օդոյ ծայրայեղութեանց, սառսրոնցուցիչ ցուրտի և շնիկ աստեղ զարհուրելի տաքութեանց պէտք են համբերել, այլ նաև թշնամի օդառումբերու հրահարուածներու և սաւառնակներու նշանառութեանց ենթակայ ըլլալով, կենաց և մահու տագնապներ պէտք են անցնել: Հոն ստէպ դէտերը օդոյ տարապայման փոփոխութեանց ու ծածանումներու ատեն սիրտ խառնուրի ալ կը բռնուին, և նեղ մակոյկին մէջ կարկամեալ մնալով՝ կը շարունակեն խուզարկութիւններ ընել՝ և հեռախօսով լուրեր հաղորդել:

Պատերազմի դաշտերուն վրայ բարձր կեցած կալանաւոր օդապարիկի զօրականները, իսկապէս առաջին նպատակակէտը կ'ըլլան թշնամիներու հրազէններու հարուածներուն: Էւ սակայն բանակներու մատուցած ընտիր ծառայութեանց համար՝ անհրաժեշտ է ո՛չ միայն եղած կալանաւոր օդապարիկները պաշտպանել՝ այլ նաև ժամանակի պահանջմանց համեմատ տեղափոխել զանոնք:

Կալանաւոր օդապարիկ մը ուռեցնելու, վրան հսկելու, վերամբարձնելու կամ տեղափոխելու համար՝ պէտք կ'ըլլայ 180 հոգիներու ձեռնտուութեան և տասնեակ մը ինքնաշարժ կառքերու միջամտութեան:

Նախ և առաջ ինքնաշարժ մը պէտք է՝ կալանաւոր օդապարիկին պարանը ասփոփելու կամ արձակելու համար: Այս պարանը պողպատէ թելերու հիւսուածք մըն է՝ մատի մը հաստութեամբ և 300 քիլոկրամ վերցնելու դիմացկունութեամբ, որ հաստ կարժառի մը վրայ կը փաթթուի: Պարա-

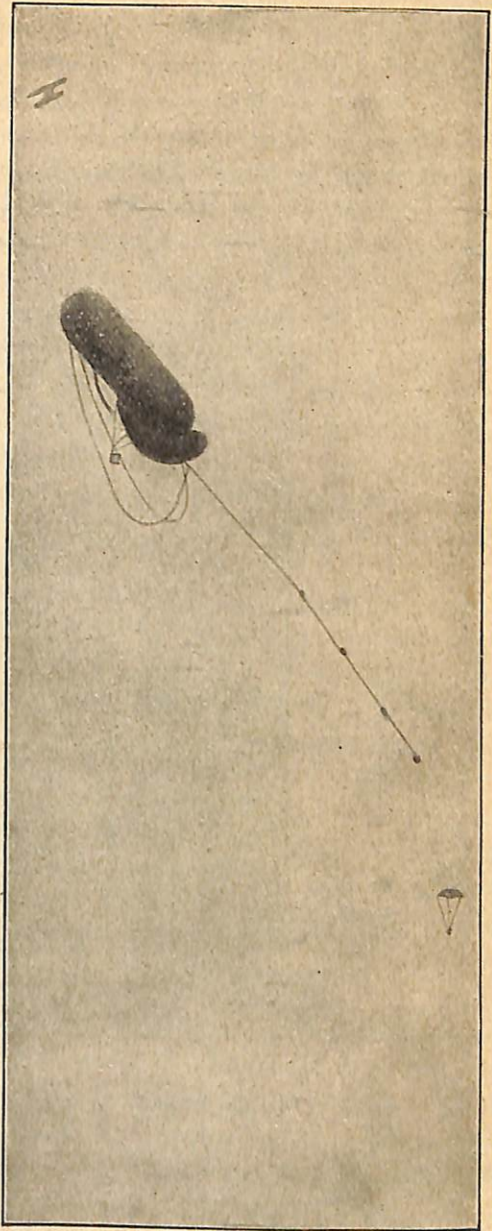
1001
02.16

նի կեդրոնը պղնձէ կղզիացած բարակ թել մը կայ՝ որ ընկալուէ և հաղորդիչ հեռախօսներու հետ կցուած է և ասով՝ օդոյ մէջ առկախ մակոյկի պաշտօնեան՝ կը խօսի ստորև գտնուող ինքնաշարժի մէջի պաշտօնէին հետ՝ որ իսկոյն լսածները կը հաղորդէ պէտք եղած հրամանատարներու: Հարկ չկայ ըսել՝ թէ օդապարիկը վեր բարձրացնելու կամ վար քաշել իջեցնելու համար՝ պարանը զօրաւոր մեքենականութեամբ կարժառի վրայ կը փաթթուի կամ կ'արձակուի: Երկրորդ ինքնաշարժ կառք մը՝ կը փոխադրէ դէտին մակոյկը և ուրիշ պարաններ, և հակադարձ կոներ՝ որոնք երշիկին տակէն իբրև թռուցիկի պոչ կը կախուին և կը ծառայեն հովի ատեն օդապարիկին ըստ կարելոյ զազաթնահայեաց դիրքի մէջ կեցնելու համար: Յաջորդ ինքնաշարժերու մէջ զետեղուած կ'ըլլան այն կարևոր գործիները՝ որոնք կալանաւոր օդապարիկի կայարան հաստատելու ծառայող, հեռախօսական տնակը, հակաբեռի տոպրակները, ջրային կազ պատրաստելու խողովակները, և այլ իրեղէններ կը բովանդակեն:

Բոլոր այս գործողութիւնները հարկ է որ արտաքոյ կարգի արագութեամբ տեղի ունենան, քանի որ թշնամին հազիւ թէ կալանաւոր օդապարիկի մը վեր բարձրանալը տեսնէ՝ իսկոյն անոր վրան ուումբեր կը տեղացնէ, օդաչու սաւառնակներ կը փութացնէ՝ որոնք գնդակացիրներ և կիզիչ ուումբեր (bombe) վրան տեղացնելով, կը ջանան հրդեհել կամ զգետնել կալանաւորը և սպաննել դէտերը:

Հեռախօսական խցիկը կը ծառայէ նաև իբրև շարժական պաշտօնատեղի և գործատուն և իրեն մէջ կը պարունակէ այն ամէն կարևոր իրերը և գործիները, ինչպէս՝ հաղորդակցութիւն հաստատելու կայարաններ, հազարաւոր մեղր թելեր, բաշխման շրջանակներ և ելեկտրական զանգակներ, որոնք ափյափոյ լրատուութեան զիժեր շինելու համար հարկաւոր են. որով այդ խցիկին պաշտօնն իսկապէս կ'ըլլայ միութեան կեդրոնատեղի մը ընդամէջ կալանաւոր

ԱՐԴԻ ԴԱՐՈՒ ԿԵՆՏՐՈՆ

Սաւառնակ մը յարձակում կը գործէ միշտ պագունդի մը վրայէն, ձախակողմը կը տեսնուի դիտող սպային անկարգելով վար իջնելը, թշնամիին հարուածներէն ազատելու համար:

Հ.Ս.Ս.Ս. ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
Հ.Ս.Ս.Ս. Հ.Ս.Ս.Ս. ԿՐԹԱՅԻՆ ԲԻՅՈՒԹՅՈՒՆ
7/11-1922
ՄԱՍԿՈՎԱ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՐԹԱՅԻՆ ԲԻՅՈՒԹՅՈՒՆ

ըր կը ղեկավարեն. կռուի ատեն ղէտին ամենէն աւելի ջղագրգռող զբաղանքը այս կ'ըլլայ՝ մանաւանդ երբ շարժական գունդեր կամ կառքեր հարկ կ'ըլլայ յանկարծակիի բերել:

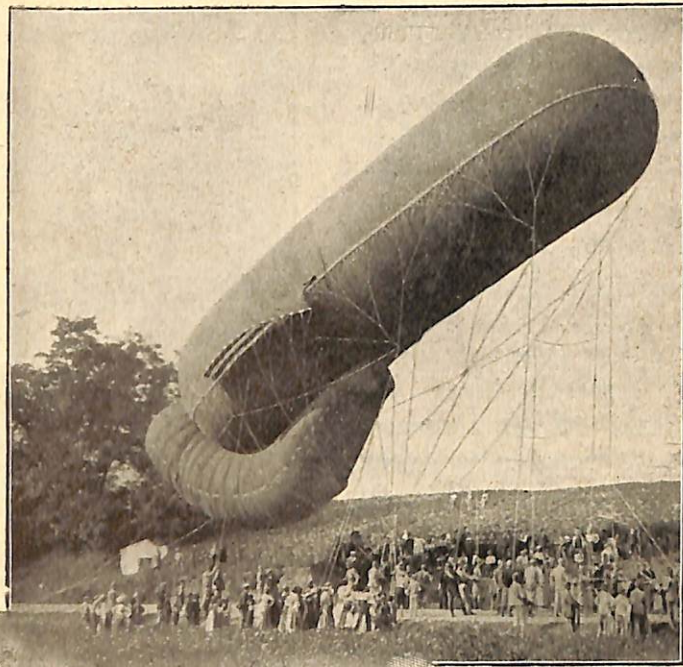
Այսպէս ուրեմն, կալանաւոր օդապարիկը թնդանօթածիգ զօրագունդին յարգի և անհրաժեշտ աչքը կը ձևացնէ. աչք մը որ ի հարկէ թշնամիին ատելութիւնն և վրէժխնդրութիւնը կը զրգոնէ՝ որով անընդհատ գնդակներու նպատակակէտ մը կ'ըլլայ. բայց միևնոյն ատեն ինքն ալ կը ղիտէ և կը հարուածէ՝ զթշնամին:

Արդ՝ պատերազմիս պահանջը այս է.

ամէն բանի մէջ ծայրայեղութեան ղիմել, ճգնիլ բռնել անըմբռնելին, յաղթելու... կամ մեռնելու համար:

Յայսմ ևս գիտութիւնը յառաջադիմած է, բայց միայն կործանելու, սպաննելու համար, և միշտ մարդս՝ ղեռ աւելի ատելի դարձնելու հանդէպ ուրիշ մարդու:

Նիւթական յառաջադիմութիւն, որ զմարդ իւր նպատակին չի մօտեցնէր, այլ կերպով մը զինքը կը հարկադրէ՝ նոր գիտերով նոր ձեռնարկներով, նոր յանդգնութիւններով՝ հին բարբարոսութիւններու դառնալ և անոր մէջ սնունդ գտնել:

Աւստրիական կալանաւոր օդապարիկի մը գետին իջնելը.

ԲՈՅՍԵՐՈՒ ԱՆԳԹՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Բոյսերն ալ անգթութիւն կ'ընեն. — կը հարցնէ Leonard Bastin, Նիւ - Եօրքի Scientific American Թերթին մէջ:

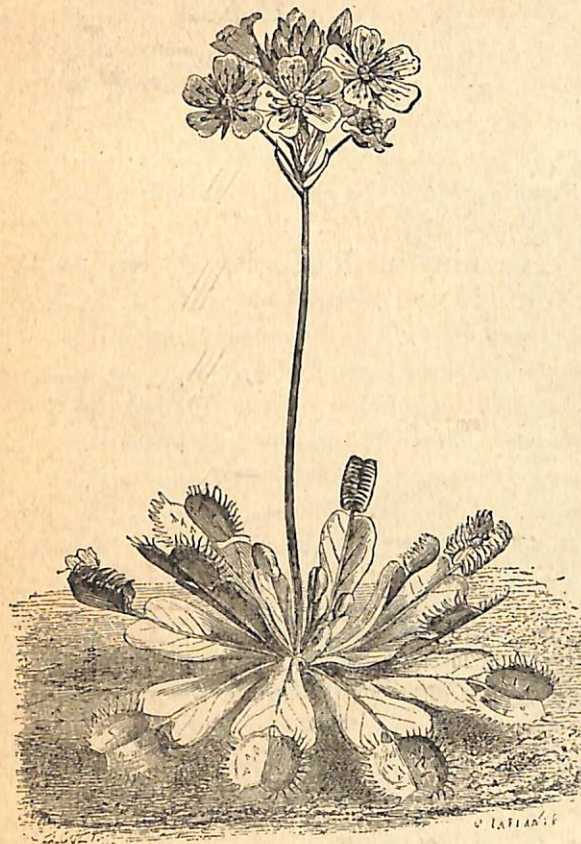
Եթէ անգործիւնը՝ չարիք գործելու կամ ունենալէ առաջ կու գայ, այն ատեն պէտք է նախ և առաջ ապացուցանել որ՝ յոյսերը իրենց գործաւորեանց վրայ գիտակ-

միջատներ կ'որսան և անոնցմով կը սնանին: Սոյն միջատորսակ բոյսերը իրենց թակարդին մէջ քաշած զոհերը ղմնդակ մահուան կը դատապարտեն: — Զանազան օրինակներ:

Քալիֆորնիական Darlingtonia բոյսը՝ խողովակաձև երկայն որոգայթներուն ներքին կողերէն մեղրանիւթ կը ծորեցնէ՝ ճանձեր ներս քաշելու համար: Ճանձը կամ որ և է փոքր միջատը, դիւրաւ ներս կը մտնէ բայց բնաւ դուրս չեկնէր: Թակարդին գագաթը գտնուած զանազան կէտերը լուսոյ թափանցիկ են, պատուհանիկներու կը նմանին: Ծուղակի մէջ ինկած միջատը ժամերով կը տագնապի, կը չարչարուի, կ'ուզէ այդ պատուհանիկներէն դուրս ելլել և սակայն չի յաջողիր: Վերջապէս ուժը կը սպառի, կը զլորի խողովակին յատակը ժողվուած հեղանիւթին մէջ՝ ուր կը խղդուի:

Dionea (Քր. Dionée = Քշն. Դիոնէ. այլը Դիոնէ ճանձորսակ) հիւսիսային Ամերիկայի փոքրիկ բոյսը՝ տերևներուն ծայրը թանձր և թաւամազ յաւելուածային մասեր ունի՝ որոնք այնքան դիւրագրգիռ են՝ որ երբ անոնց վրայ միջատ մը հանգչի՝ իսկոյն կը կծկին, կը ճանկեն միջատին ոտքերը և մարմինը՝ և որքան միջատը հիգեր թափէ ազատելու համար՝ այնքան աւելի ղմնդակ պրկումներու կ'ենթարկուի:

Geum՝ հասարակ բոյսը որուն հայերէն Մարեմխտ անունը կը տրուի և վարդագլխերու ցեղին կը պատկանի ու 40էն 80 հարիւրորդամեղը բարձրութեան կը հասնի, իր ղեղին ծաղիկները թափելէն վերջ՝ պտուղին սերմնափակերու չոր և գնդաձև համախմբութեան փոքր ծայրերը, սուր և կարթած և ղէպ ի վեր դարձած կ'ըլլան, երբ միջատներ կամ ճանձեր վրանին նստին՝ իսկոյն թաթերնէն կը

Դիոնէ ճանձորսակ.

ցորիւն ունին: Իսկ եթէ անգործիւնը պէտք է արգասիքներէ դատուի, այն ատեն պէտք է խոստովանիլ որ բոյսերը բաւական մեծ անգթութիւններ կը գործեն:

Զանազան տեսակ բոյսեր կան՝ որոնք

բռնուին և այլ ևս չեն կրնար ազատիլ՝ թէև ամէն ճիգերնին կը թափեն: Այս Մարեմ-խոտը՝ անօգուտ դժնդակութեան կ'ենթարկէ խեղճ միջատները՝ քանի որ իրեն սննդեան չի ծառայեցներ:

Շատ անգամ հունտերու սերմնացանու-թիւնը նմանօրինակ խժողութիւններով տեղի կ'ունենայ: Օրինակներ:

Հարաւային Ամերիկայի մէջ բոյս մը կայ՝ խոշոր ճանկերով զինուած: Այդ ճանկերը երբեմն մինչև 10 հարիւրորդամեղը երկայն ըլլալով՝ երբ իրենց մօտէն անցնող կենդանի մը բռնեն՝ կը մխուրտն անգթօրէն անոր մտին մէջ: Այնքան սաստիկ ցաւ կ'ազդեն՝ որ երբեմն նոյն իսկ ընջիւղներ (giovenchi) կատաղութեան կը մատնուին: Չարչարուող կենդանին հեռաւոր տեղեր խուսաբելով՝ այս դժնդակ բոյսի սերմերն կը ցանէ այնպիսի տեղեր՝ որ բնական կերպով այդքան հեռաւորութեանց անկարելի պիտի ըլլար հասնիլ:

Հարաւային Աֆրիկէ կը գտնուի Harpagophyton անուն բոյսը: Ասոր մեծ կակ պտուղները գետնի վրայ տարածուած կը մնան և ունին սայրասուր զարհուրելի յաւելուածային մասեր: Երբ ոչխար մը, կամ եղջերու և կամ ո՞ր և է կենդանի մը այդ ճանկերուն վրայ կոխէ՝ իսկոյն ոտքի կակուղ մասերուն մէջ այնպէս կը մխուրտն՝ որ խեղճ չորքոտանին՝ կաղնի կաղ կը սկսի ցաւէն վազվզել և շաբաթներով չարչարուիլ և մինչև որ այդ դժնդակ ճիրաններէն չազատի՝ կենդանին հանգիստ չի գտնել. և երբեմն այդ վիճակի մէջ՝ թշնամի գազաններու դիւրաւ որս կ'ըլլայ: Կը պատմուի յամոյրի մը դէպքը՝ որ ոտքին մէջ՝ սոյն պտուղներէն հատ մը մտած ըլլալով՝ առիւծի մը յարձակումէն չի կրնար ազատիլ: Առիւծը իր զոհը լափելու ատեն, յիշեալ պտուղին ճանկաւոր պատիճն ալ կոկորդին մէջ կը ներմուծուի և քիմքին ու ծնօտին մէջ կը մխուրտն: Կենդանեաց թագաւորին ամենէն աւելի կատաղի ճիգերն ալ չեն զօրեր՝ բերնէն դուրս արտաքսելու դժնդակ բոյսի

ստակալի տանջող կեանքը: Առիւծը այլևս չի կրնար օրերով կերակուր ուտել՝ մինչև որ անօթութենէ և ցաւերէ կը մեռնի: Թէ և Harpagophytonի սերմերը սոյն ոճով հեռաւոր տեղեր կը ծաւալին, սակայն ստուգիւ կատարեալ անգութ եղանակ մըն է աս իր գոյութեան կոուրն համար:

Կան ուրիշ բոյսեր ալ որոնք կարծես ճշմարիտ վայրագութեան ոգիէ մը շարժեալ իրենց դաշողներուն այնպիսի չարչարանքներ կը պատճառեն՝ որ ո՞ր և է օրինակը անձնապաշտպանութեան սկզբունքով չեն կրնար արդարանալ:

Հասարակ եղիճը՝ թէ և անգութ բոյսի օրինակ մ'է՝ քանի որ նոյն իսկ դիպուածով իրեն դաշողին մարմինը կը տաղէ, բայց սակայն հասարակածային երկիրներու մէջ կան այնպիսի եղիճներու տեսակներ՝ որոնց անգթութեան և ահաւորութեան ո՞ր և է ուրիշ բոյսեր չեն կրնար հասարիլ:

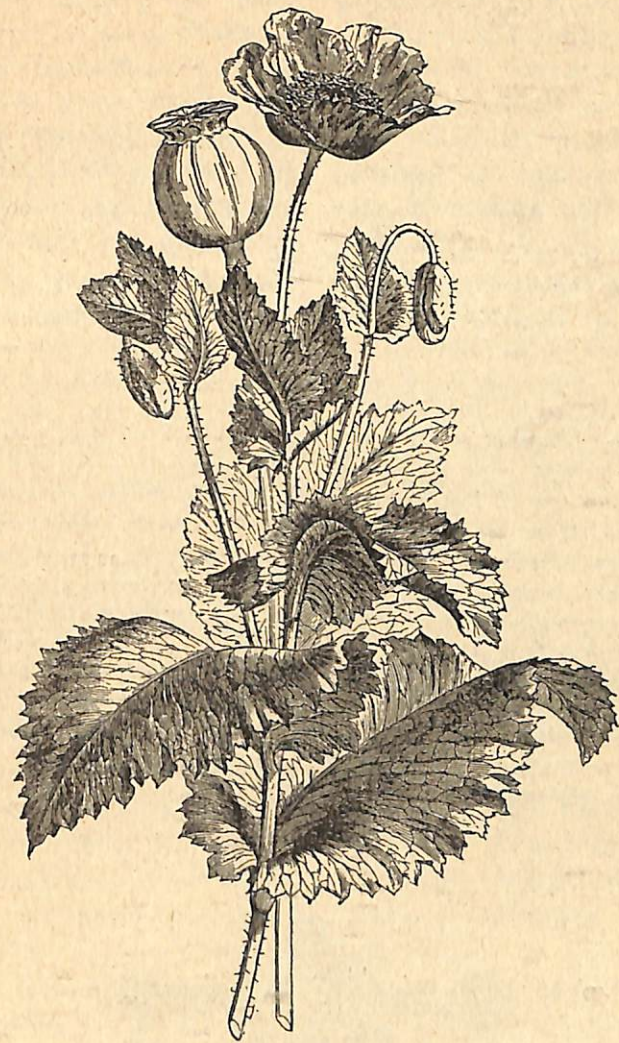
Himalayan Journalsի մէջ Sir Joseph Hooker հնդկական «Milumina» կոչուող եղիճ մը կը նկարագրէ, որուն հասակը 5 մետր բարձր ըլլալով՝ լայն և փայլուն տերեւներու վրայ փուշեր կամ մազմզուկները թէև դիւրաւ չեն նշմարուիր, բայց ստուգիւ ունին մանրացուցական այնպիսի խայթոցներ՝ որ մարդու մարմնոյն կ'ազդեն ահաւոր կակիճներ՝ կարծես հրաշէկ երկաթով տաղուած. յետոյ մարմնոյն ուրիշ կողմերը սաստիկ ցաւեր կը պատահին, բերանի կծկումներ և ուրիշ շղաձկտումներ տեղի կ'ունենան՝ կատարեալ պաճառախտի (tetano) երեւոյթներով: Խայթուած ենթական՝ երբեմն 8 կամ 9 օր սոյն տանջանքները կը բաշէ:

Անգղիացի գիտնականը շատ դժուարութիւն քաշեր է տեղացի անձ մը գտնելու՝ որ իրեն օգնէր գոնէ նմուշ մը կտրելու այդ եղիճի տեսակէն՝ իր հաւաքածոյին համար:

Ստուգիւ այս տեսակ բոյսերու տուած պատուհասը անհամեմատ դժնդակ է՝ քան իրենց կրած վնասը:

Մ Ա Ր Ի Ն Ո Ւ Ա Ն Ա Բ Ո Յ Ս Ը

ՄԵՔՍԻԿՍՅԻ Փրոպայիս կը պատկանի կէ, անպարտասելի և անընկճելի կ'ընէ: «Marihuana» կոչուող սաղայեղական Օրինակներ: Վատ բոյսը: Կը բովանդակէ այնպիսի Մերսիկայի դաշնակցութեան նահանգի փարմա (pharmaque) մը՝ որ ափիոնի¹ մը վաղեմի կառավարիչ Հ. Չէրէտա ճար-

Քնարեր խաշխաշ.

ամէն գոյացութիւնները կը բովանդակէ, տարագէտը, մեծ խնձոյքէ մը վերջ մարի- և մարդու մէջ թաքուն՝ արիւնարբու հոռակա ծխելով, այնպիսի արիւնարբու բնագոյներ կ'արթնցնէ, և յանդգնութիւնը և մկանային զօրութիւնը կը հարիւրապատ-

1. Ափիոնը (opium) շատ տեսակ խաշխաշներէ և

բնագրի ենթարկուեցաւ՝ որ Պէհէլէմի բան- տապետին ներկայանալով՝ հրամայեց Գա- բրիէլ Ֆէրնանտէզ զօրավարը յանձնել իրեն: Հրացանով զինքը սպաննեց և մար- մինը իր ներկայութեան խարոյկի մէջ այրել տուաւ:

J. Diaz de Leon բժիշկը կը հաւաս- տէ՝ թէ սոյն կատղեցուցիչ փարպը ծխող- ներէն ոմանք բանդազուշանքի զառան- ցանքի և կատաղի ջրագրգուութեան մէջ ինյալով, առանց այլևայլի դիմացնին ելլող բարեկամ, թշնամի, կամ մեծաւոր անձերը կը զարնեն, կը սպաննեն:

Ուրիշ բժիշկներ ալ կը հաւաստեն թէ մարիմոնաւա ծխողներէն շատերուն մէջ՝ կը զարթնու, կը բորբոքի, կը զօրանայ հետզհետէ յայտնի կամ ծածուկ մնացած միտումներուն և կիրքերուն ամբողջութիւ- նը: Ի բնէ հեզահոգի ենթակաները՝ որոնք խաղաղասէր ցեղերու սերունդներէ ծնած

են, փոխանակ կատղելու՝ ծիծաղաշարժ ճոռոմաբանութեամբ իրենց ձիրքերը եր- կինք կը բարձրացնեն. մտքերնուն առջև ելած տարօրինակ գաղափարներ, սոսկա- լի տեսիլքներ և սաստիկ արտաուց դէպ- քեր կը պատմեն: Շատեր ինքզինքնին մի- լիառատէր կը հռչակեն, այլք գիտնական, ընկերարան, քաղաքագէտ, զօրավար հնա- ըրչ, նոյն իսկ կայսր կը պանծացնեն: Ու քանի որ այդ զարմանալի բոյսին ազդեցու- թեան մէջ կ'ըլլան՝ ինքզինքնին երջան- կութեան աշխարհը կը զգան, թէ և սա- կաւատե ժամանակ:

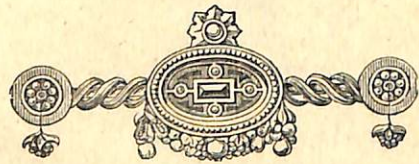
Յաւալին այս է որ - ինչ որ Cultu- ra Modernaի մէջ կարդացուածէն կը հասկցուի - այժմ այս սաղայելական փար- պը Մեքսիկացիք քստմնելի նպատակի մը կը ծառայեցնեն. որ է ըսել, որ և է ճա- կատամարտէ առաջ՝ զինուորներուն առա- տութեամբ Մարիմոնաւա կը բաժնեն:

մանաւանդ քնարեր խաշխաշ (Papaver somniferum) կը ծորի: Խաշխաշի սերմնափակի տշաս զլուխներուն վրայ դանակով ճեղքեր բանալով՝ իսկոյն կաթնեղէն հիւթ մը կը ծորի՝ որ օդոյ մէջ շուտով կը պնդանայ և ունի դառն համ, ու թունաւոր հոտ: Արեւելք, Պարսկաս- տան և Հնդկաստան Քնարեր խաշխաշ շատ կը մշակեն և զօրաւոր ափիոն կը պատրաստեն, ու կ'արտածեն ու- ըրէ Երկիրներ, Չինաստան և Եւրոպա կը դրկեն պինդ, թուխ, դառնահամ և սեպհական նողկացուցիչ հոտով: Կը շինեն դեղահատեր և կամ ջուրի մէջ լուծուածը երբ չափաւոր քանակութեամբ գործածուի, մարդուս ունեցած նիւթական և բարոյական ցաւերը կը մեղմէ, քաղցր ըուն կը բերէ և բժշկական լաւ ազդեցութիւն կ'ունենայ, և

ընդհակառակն երբ չափէ աւելի ստամոքսի մէջ ներմու- ծուի, զօրաւոր և ստէպ՝ մահացուցիչ թոյն կ'ըլլայ:

Ծանօթ է վաղուց, որ Արեւելան շատ ազգեր և մա- նաւանդ Չինացիք ափիոն շատ կը գործածեն տեսակ մը զինուորութեան մէջ ինյալու համար՝ յորում երկակայու- թիւննին բարձրանալով, ցանկութիւննին զրգուելով, երջանիկ երազներու մէջ ընկղմելով կը հեշտանան:

Ափիոնի, ինչպէս նաև մարիմոնաւայի զլխաւոր բաղ- կացուցիչ փարպերն են՝ Մորփիա = morphine, Խա- նիա = codéine, Թմբրիա = narcotine և Մեկոնիա = méconine, ծծմբական և Մեկոնական թթուութիւնը հետ խառն:

Գ Ե Ր Մ Ա Ն Ա Կ Ա Ն * * * * *
* * * * * Հ Ն Ա Ր Ա Գ Ի Տ Ո Ի Թ Ի Ի Ն Ը

ՍՏՈՒԳԻԻ ներկայ աշխարհաւեր պատե- րագմի առեն՝ Գերման գիտնականներ և մասնաւորապէս քիմիագէտներ մինչև ցարդ անծանօթ մնացած շատ մը հնարքներ ստեղծեցին և գործադրութեան դրին՝ ի- րենց կայսեր ձեռնարկած Պատերազմի պի- տոյքներու նպաստելու համար: Քիմիա- զետները ո՛չ միայն հեղձուցիչ, ապշեցուցիչ և արտասուեցուցիչ կազեր գտան և հա- կառակորդ զինուորները ջարդեցին, այլ նաև իրենց սովատանջ ժողովուրդներուն համար այնպիսի սննդական գոյացութիւն- ներ հնարեցին՝ որոնք կերակրեղէններու և խոտահամարներու տեղ կը փոխանա- կուին և մարդկանց ու անասնոց սովա- ծութիւնը կը չափաւորեն: Նաև գիտնա- կանօրէն նկատողութեան առնելով լարհա- մարհելի նիւթեր կամ անօգուտ կարծուած գոյացութիւններ բոլորն ալ շահագործե- ցին և հայրենիքի պէտքերուն համապա- տասխանելու նպատակաւ՝ ամէն ինչ փոր- ձեցին և յաջողեցան մեծապէս օգտաբերել:

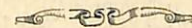
Օրինակի համար, քիմիական իրենց նոր գիւտերու միջնորդութեամբ 14 տեսակ վայրենի և անօգուտ բոյսեր ուտուելիք և սննդարար կանաչեղէններու կարգն անցու- ցին: Հանճարեղ տարրաբաններ գտան այնպիսի համագործներ իւղերու և ճարպե- րու՝ ջրածինի նոր կիրառութեան մեթոտ- ներով և փոխարկումներով՝ որ այլևս Գեր- մանիան Շուէտէն, Նորուեկիայէն և Ամերե- կայէն պէտք չունի ներմուծել իւղ և ճար- պեղէն:

Անգղիական արթուն հսկողութիւնը ար- գիւելով Ամերիկայէն Գերմանիա բամբակ ներմուծելն՝ որ բացարձակապէս հարկա- ւոր էր անծուխ վառօդ պատրաստելու, Գերման տարրախոյզներ ճգնեցան և յա- ջողեցան՝ փայտի կակղամասէն և թուղ- թի նեարդերէն բորակատի խորշանիւթ (cellulose de nitrate) պատրաստել որ ամենայն կերպով բամբակի տեղ կը ծա- րայէ:

Բամբակ ներմուծուելէ առաջ՝ Եւրոպայի մէջ եղիճ կը գործածուէր: Գերման գի- տունները վերստին եղիճը շահագործել սկսան: Իրենց ուռնիի կեղևանքն ալ հիւսելի նեարդներու կարգը անցուցին: Իսկ մետաղագործութեան մէջ յիրաւի զար- մանալի ստեղծագործութիւններ ըրին, ուղղամթերքի պատրաստութեան անհը- բաժեշտ պղինձի և արոյրի պակասը՝ ա- նուշ երկաթի մէջ ոչինչ քանակութիւնը պղինձ և զինկ խառնելով՝ յաջողեցան նոր և դիմացկուն յարազօդ մը առաջ բե- րել:

Ելեկտրական ճարտարարուեստն ալ ա- նակնկալ յառաջադիմութիւններ ըրաւ. փոխանակ պղինձի՝ պողլեղածնի և մագ- նէսիոյ խառնուրդով շինեցին ելեկտրարբը պարաններ:

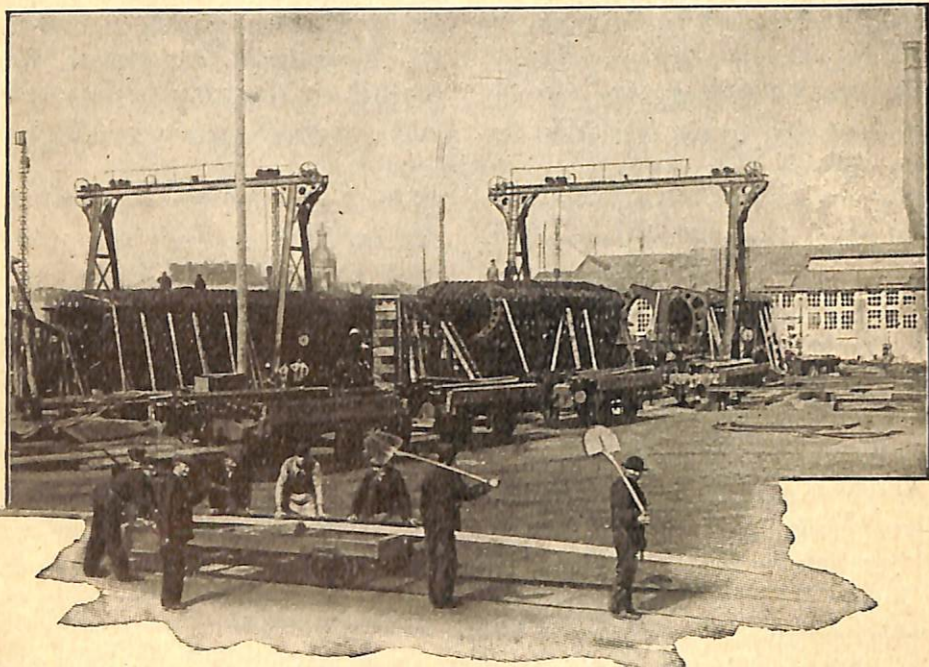
Չոյլ անագապղնձէ մեքենաներու տեղ, կը շինեն սնամէջ երկաթէ կամ պողպա- տէ գործիներ որոնք ապա պղնձով կը պատեն:

ԳԵՐՄԱՆ ԸՆԴՈՒՎԵԱՆԵՐՈՒ ԱՐԱՐՔՆԵՐԸ

ԳԵՐՄԱՆԱԿԱՆ պետութիւնը՝ ձեռնարկած պատերազմէն յաղթական դուրս գալու համար, ինչպէս կանխաւ ամէն հնարագիտութիւն մտածեր և զարգացուցեր էր, այսպէս ալ հիմայ պատերազմի աւտեն՝ ամէն գործունէութիւն կը ցուցնէ, ամէն օրինաւոր և ապօրինի միջոցներու ձեռք կը զարնէ և կը ճգնի համոզել բովանդակ մարդկութիւնը՝ թէ ինքը հրդե-

բազմաթիւ նաւերն են: Այդ իր ընդձու վեաներովը՝ յետ ապացուցանելու թէ ասոնք ջախջախիչ առաջնակարգ միջնորդներ են իր ծրագիրներուն, յետ անոնցմով ծովերու յատակները անմեղ զոհերու դիակներով լեցնելու, այժմ այդ տարտարոսական մեքենան՝ խաղաղաւէտ վաճառականութեան և հաղորդակցութեան միջնորդ կ'ուզէ հոչակել:

Ընդծովեայի մը շինութիւնը.

հուած պատերազմի սաստկութենէն չի սոսկար, թէ իրեն դէմ դարձած դաշնակիցներու զէնքերուն բռնութենէն չընկճուիր, այլ ընդհակառակն ինքը կը դիմադրէ՝ ու կը տառապեցնէ մեծ պետութիւնները, կը խորտակէ՝ կը ջախջախէ ընդդիմացող փոքր և անզէն ազգերը, անպաշտպան ժողովուրդները կը մատնէ վայրագներու սուրին և կոտորածին...

Իր այս քաղաքականութեան գերագանց օրինակներէն մին ալ՝ ընդծովեայ

Եւ յիրաւի, Յունիս 21ի գեղեցիկ արշալոյսին, Մ-35 գերմանական ընդծովեան Փոն Անուլտ նաւապետի առաջնորդութեամբ վսեմ կերպով մը Սպանիոյ կարթագինէի նաւահանգիստը մտաւ. իւր զալուստը թնդանօթի 21 հարուածներով յայտարարեց. որուն իսկոյն Սպանիական մարտկոցները՝ բարի զալուստի պաշտօնական որոտումները լսեցուցին:

Անակնկալ ընդծովեան՝ անտարակոյս ժամանակ ունեցաւ, գերման գործակա-

տարներու միջնորդութեամբ, իրեն յանձնարարուած պաշտօնները կատարել. որ է ըսել՝ դիւանագիտական թղթապանակներ, գերման դեսպաններու և հիւպատոսներու ուղղուած հրամագրեր՝ տեղերնին հասցնել. և թերևս Գուլիէլմոս կայսեր ինքնագիր նամակը փութացնել Ալփոնս ԺԳ.ին:

Միևնոյն ընդծովեան 24 ժամ վերջը պատերազմական դրօշներն պարզած, հրաժեշտի հարուածներն արձակելով՝ կարթագինէի նաւահանգիստէն դուրս սլացաւ, կարծես անզլիական և ֆրանսական մարտանաւերն արհամարհելով, որոնք հեռագիրներու լուրերն առնելէ վերջը՝ փութացած էին Միջերկրականի անկոչ հիւրին ապաւինած վայրը: Սպանիական ջուրերէն դուրս կը սպասէին անոնք և պատրաստ էին վրան յարձակելով՝ կամ ձերբակալել և կամ ծովամոյն կորսնցնել:

Ի զո՛ւր ջանքեր. սրարշաւ ընդծովեան երբ նշմարեց սպառնալիքը, իսկոյն դրօշակներն ամփոփելով՝ իջաւ ձուկերու աշխարհը, և կրցաւ ձողողիլ թշնամեաց ճիրաններէն:

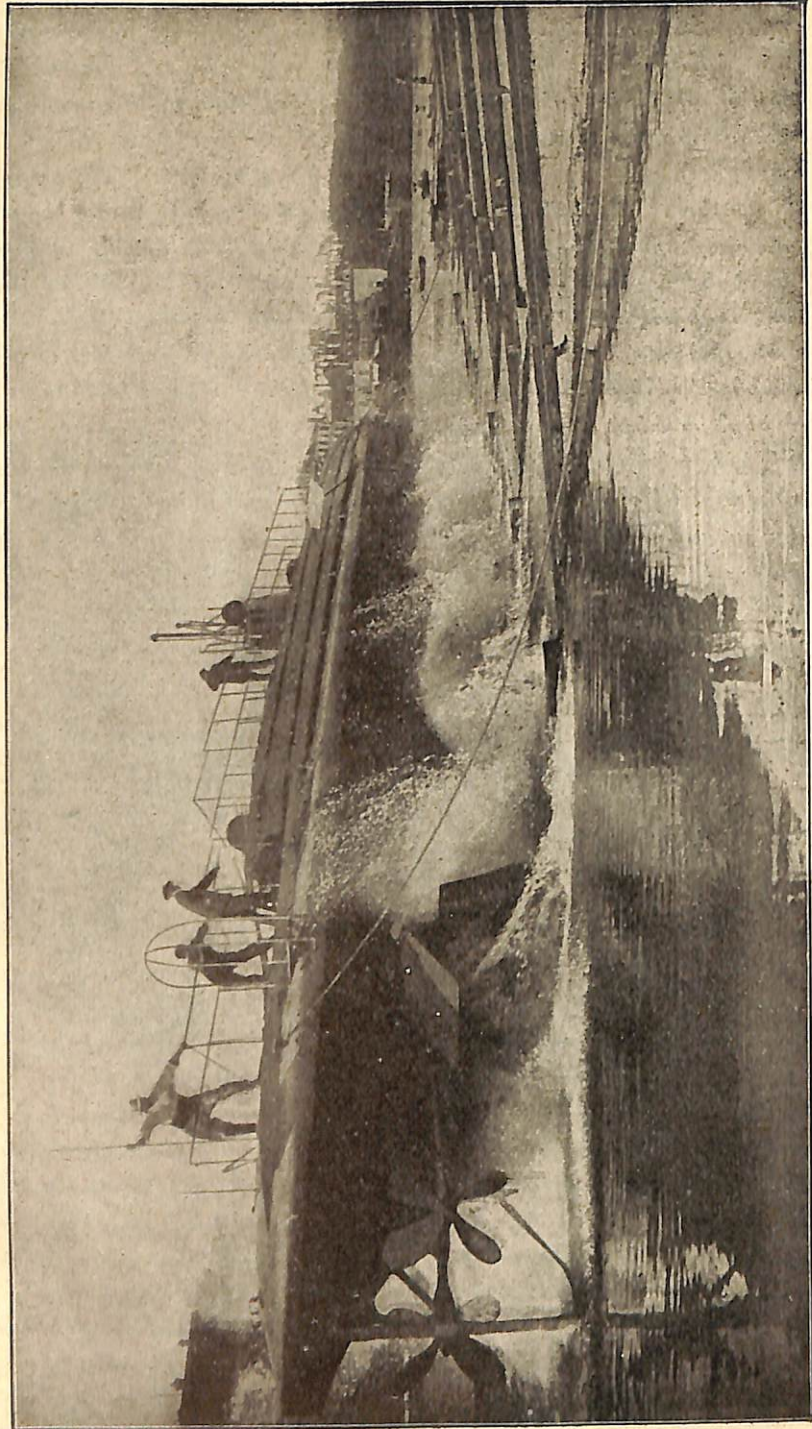
Լրագիրներ և պարբերական թերթեր, գերմանական այն յանդուգն և զարմանալի ընդծովեայի վարելակերպին վրայ սիւնակներ լեցուցին: Եւ համաշխարհային պատմութիւնը նոր էջ մը արձանագրեց՝ իրրև պատերազմական ճարտարութեան նոր դէպք մը, քանի որ Փոն Անուլտ յանդգնած էր Հիսիսային ծովէն անցնիլ Մանչըր, կտրել Ատլանտեանը, մտնել ճիւղալթարի նեղուցէն միջերկրականի մէջ՝ (գրեթէ անընդհատ ջուրերուն տակ ընկղմած նաւարկելով), ի վերջոյ կարթագինէի նաւահանգստին առջև՝ ծովուն մակերևոյթը ելնել: Տօնական հագուստով նաւազներ և սպաններ՝ նաւուն տախտակամածին վրայ շարուած՝ բերդաքաղաքը թնդանօթի բոմբիւններով ողջունելէ, նաւաներու աղաղակներ արձագանգելէ և հետաքրքիր բազմութենէն՝ ծափերով փառաւորուելէ յետոյ, քաղաքին մէջ շրջագայութիւններ և առուտուր կատարեցին, և նոյն իսկ գեր-

ման դեսպանատան պատշգամը ելլելով՝ կեցցէ Գերմանիա աղաղակեցին. ու երբ քսանըջորդող ժամը լրացաւ, ամէնքն ալ ընծովեային վրայ համախմբուած՝ համակրանքի փոխադարձ աղաղակներով և ողջերթներով նաւահանգիստէն իսկոյն դուրս եկան:

Գիտենք որ ըստ միջազգային համաձայնութեան, երբ ծանր հարկ մը ստիպէ պատերազմիկ նաւու մը՝ ապաւինիլ չէզոք պետութեան մը նաւահանգիստը, հոն 24 ժամ միայն կարող է մնալ և անհրաժեշտ նորոգութիւնը լմնցած թէ՛ չլմնցած, ապաստանարանէն պէտք է հեռանայ:

Արդ Մ-35ի յիշեալ վարելակերպը Ազգաց Օրէնքի հակառակ կը նկատենք. վասն զի այդ նաւը անհրաժեշտ նորոգութեան մը պէտք չունենալէ զատ՝ պարզապէս ցոյց մ'ընելու նպատակով, և ամէն ազգերու հետաքրքրութիւնը վաստակելու և հակառակորդ պետութիւններն արհամարհելու նպատակով՝ այդպիսի արարքի մը դերակատարը եղաւ: Այս ստոյգ է որ ցարդ միջազգային դաշնադրութիւն մը՝ ընդծովեայ նաւերու նկատմամբ օրէնքներ հրատարակած չէ, և չէ ալ սահմանուած որ ընդծովեաները պէտք է պատերազմական նաւերու կարգը դասել թէ ո՛չ: Եւ գերմանացիք իրենց ընդծովեաներն ո՛չ միայն թշնամի զրահաւորներ ընկղմելու, այլ ստէպ ճամբորդի և վաճառաբերձ նաւերը խորտակելով, հազարաւոր անմեղ տղաքներ և կնիկներ ու չէզոք պիտութեանց անձեր՝ չարաչար մահուամբ ծովերու խորքերը խղդելու պատճառ եղան:

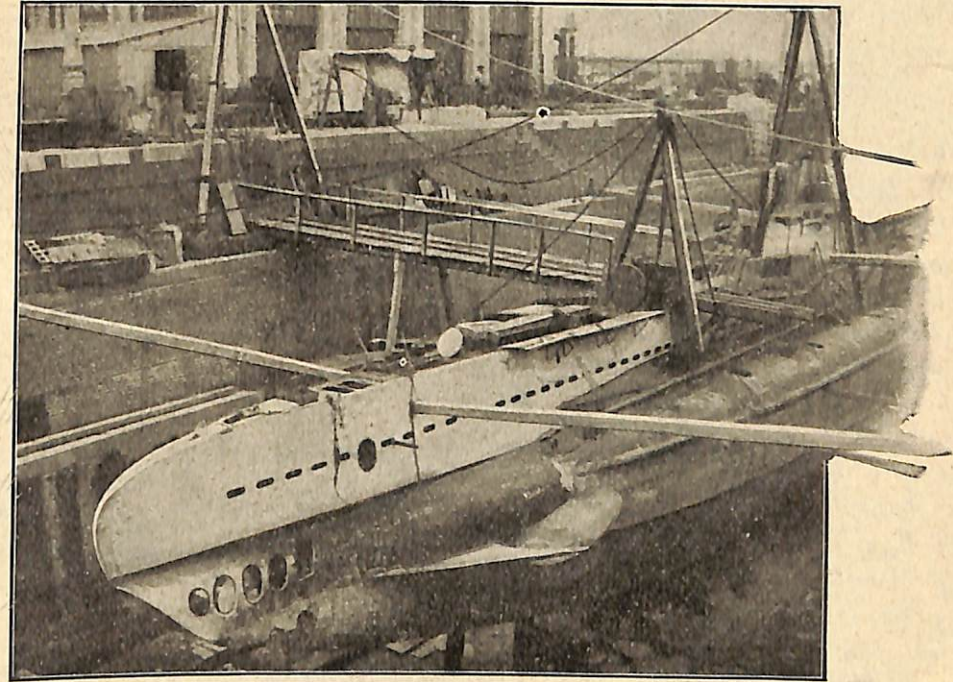
Սոյն Մ-35ը 50ի մօտ նաւեր ընկղմած ըլլալուն քստմնելի պարձանքն ունէր: Ինքն ընկղմած էր ֆրանսական Բրոյֆանս ատլանտանցքը (transatlantic): կարթագինէի նաւահանգստէն մեկնելէն քիչ յետոյ՝ Պարչէլոնայի մօտ երեք հատ իտալական գեղեցիկ նաւեր սիրաշրահար եղան՝ անշուշտ այդ ընդծովեայէն՝ որ կեղծարար աւստրիական դրօշ կը ցուցնէր: Քիչ մը անդին Մարսիլիոյ «Ատլանտանցք Բնկերութեան» Herault նաւը

Նաւըն Սիւս Սաօնի մէջ՝ Շնայտեր-Լայֆօֆ բնոցովիկայի մը ծով իջնելը.

ամբակոծուեցաւ՝ գերման դրօշակիր միւս
նոյն ընդծովեայէն...: Եւ երբ աղէտին
վայրը փութաց սպանիական *Nautilus*
փոքր մարտանաւը՝ նաւարեկեալ ճամբորդ-
ներն ազատելու համար, ընդծովեային
նաւաստիները երիցս աղաղակեցին «Կեց-
ցէ Սպանիա», մինչ, անշուշտ, Ֆոն Աւ-
նոլտ հրճուանօք կը նշանակէր իր յու-
շատետրին մէջ՝ հարուածեալ նաւուն և
մահացող անձերուն թիւերը:

ցեալ Նահանգաց Պալթիմորա նաւահան-
գիստը կը մանէր՝ իբրև գերմանական ընդ-
ծովեայ՝ առանտանցք նաւարկութեան գծի
մը վաճառաբարձ նաւը. 4000 մղոն նա-
ւարկած էր Հելլոլանտէ դէպ ի Նորֆոլք:
Այս իրականութեամբ Գերմանիան ուզեց
հռչակել աշխարհիս՝ թէ վաճառական նոր
ոճ մ'էր այս հնարքը և պիտի օգտուէր իրեն
նաւարկութեամբը: Եւ յիրաւի Ամերիկեան
« Eastern Forwarding Company »

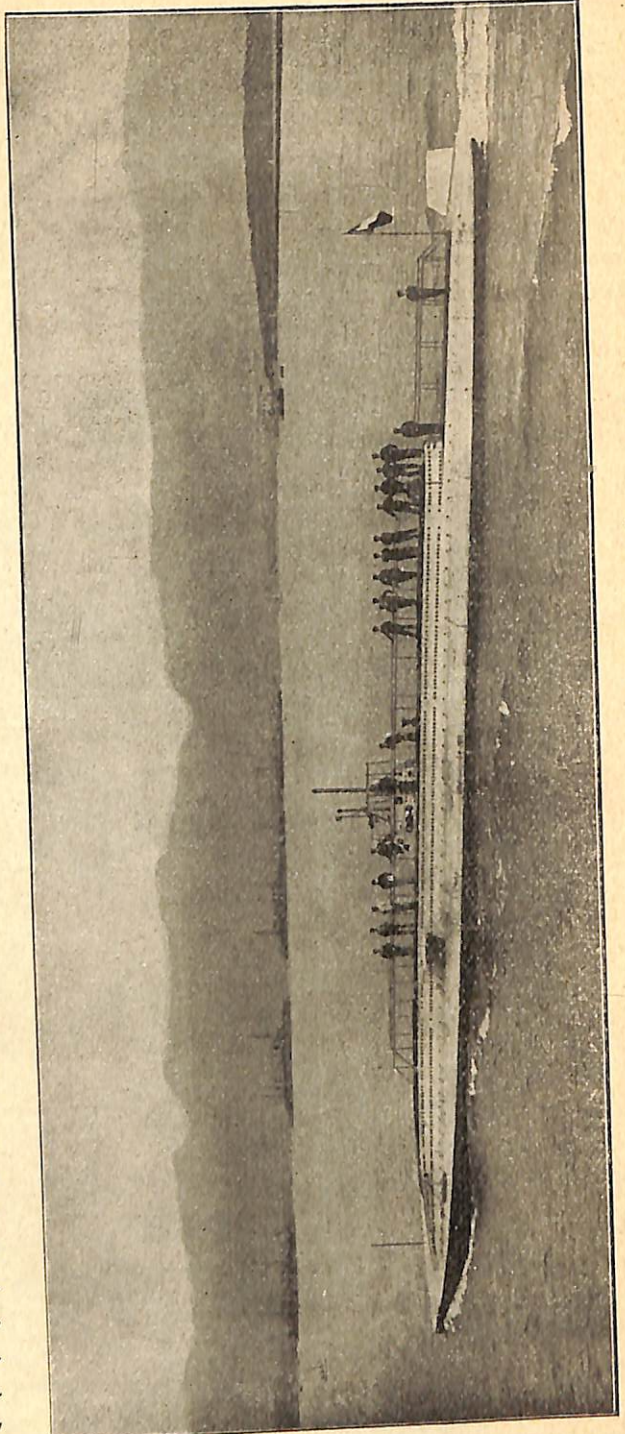
Ֆրանսական նաւատորմիդէ գերի բռնուած՝ գերմանական
ընդծովեայի մը նաւառաջըը.

Այդպէս U-35ը իբրև խաղաղ վաճա-
ռականացն ախոյեան՝ կարթագինէի նա-
ւահանգիստը մտնելով, ծովային շանաձուկ
դարձած, անկէ դուրս ելած էր և ա-
հաւոր ոճիրներ կը գործէր:
Եւ մինչ ազգերու իրաւունքի օրէնքնե-
րով զբաղողները կը վիճաբանէին այս և-
զական շահատակութեանց վրայ, քսան
օր վերջը տեղի կ'ունենար Պատմութեան
համար յոյժ նշանակալից և եզական նո-
րութիւն մը:
*Deutschland*ը Յուլիս տասնին Միա-

յանձնարարեց, բաւական մեծկակ պա-
շար մը քիմիական նիւթերու և զունաւու-
րիչ գոյացութիւններու՝ ի փոխարէն իրեն
հատուցանելիք նիքէլի և անմաքուր քաւո-
յաի՝ որ Գերմանիա պիտի ներածուէր:
Այդպիսի ընդծովեաներ վաճառականական
կենաց մէջ քաղաքացիական իրաւունք
պիտի վայելէին՝ քանի որ ամերիկեան
օրինաւոր իշխանութեան կարգած յանձ-
նաժողովը՝ այդ նոր ոճով նաւարկութիւնը
խաղաղ յարաբերութիւն մը նկատեց:
Այս ստոյգ է որ ֆրանսական և անգ-

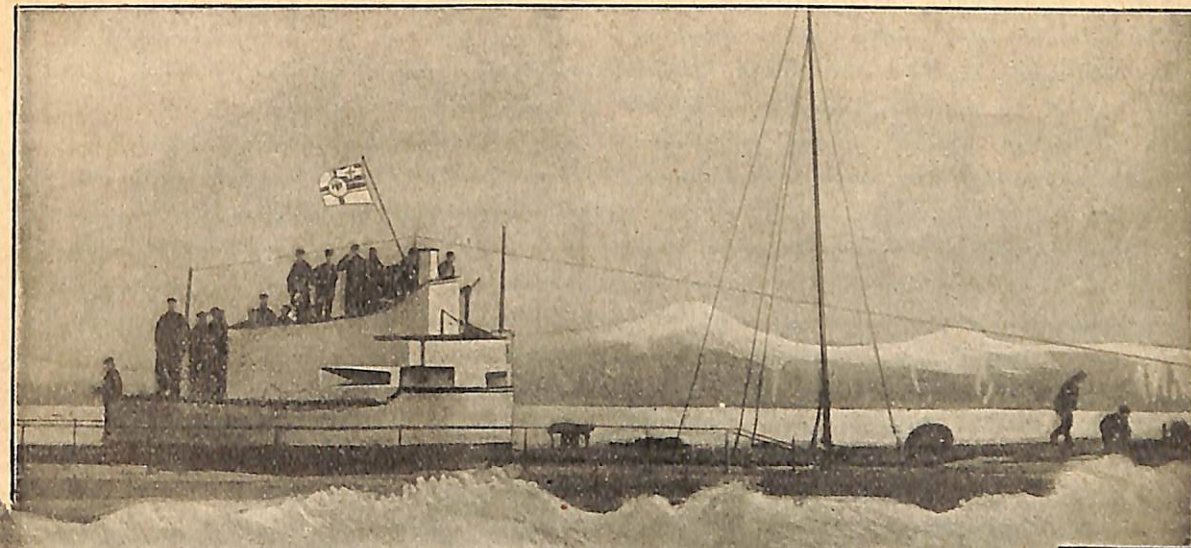
դիական ներկայացուցիչները՝ Ամերիկեան հանրապետութենէն խընդրեցին խղճամիտ քննութիւն մը կատարել տալ, և ստուգել մի՛ գուցէ *Deutschland*ը՝ նոյն ինքն *U 35* ընդծովեայն ըլլայ, գայլը՝ գառնուկի մորթն հագած: Ամերիկեան խուզարկուները Տեոչաստի մէջ սիւրբարձակ խողովակներ չի գտնելով և երկու փոքր թնդանօթները անվնասակար ցուցնելով, վճռեցին թէ ասիկայ չէ՛ ծովերու վերոյիշեալ շանձուկը:

Իսկ Գերմանը կը յայտարարեն որ այս նոր շինուած առջինեկ վաճառական ընդծովեայն, 1916ի մարտին Քիէլի մէջ ծով իջած է: Գրեթէ 96 մեղր երկայնութիւն, և 9 մեղրէ աւելի լայնութիւն ունի. Տիէգէլի քարիւղային երկու շարժիչ մեքենաներով՝ որոնց իւրաքանչիւրը 600 ձիու զօրութիւն կ'արտադրէ. երկու պտուտակները ժամուան մէջ 13 մղոն կտրելու երազութիւն կը պատճառեն՝ երբ ծովու մակերեսին վրայ կը ճամբորդէ: Այս յատկանիշները գրեթէ 1915ի գերմանական՝ ական ընկըմող խոշոր ընդծովեաներու կը համապատասխանեն, որոնք 1000 տակառաչափի տարողութիւն ունին: Կը տեսնուի որ այդ ընդծովեաներէն՝ ականները, սիւրբարձակները, թնդանօթները և այլն դուրս հանելով, վերածեք են զայն վաճառներ փոխադրող ընդծովեայնաւու մը: Կարծես այդ ենթաշրջանին վաճառանաւը կը համապատասխանէ Ֆօն Գիրբիցի՝ գերմանական ծովային զօրութեան ստեղծիչին յայտնած գաղափարին, որ իւր ծովակալութեան ատեն յայտարարած էր թէ կը պատրաստեն այնպիսի մեծ ընդծովեաներ՝ որոնցմով կարելի պիտի ըլլայ առանց նաւապաշարի նոր պէտքն զգալու՝ գերմանական նաւահան-

Մը Խողովակը որովայն ցոյցիւցնող

գիտներէն Միացեալ Նահանգաց նաւահանգիստներն երթեկել: Այսպիսի ճամբորդութիւն մը գրեթէ 8000 մղոնի կը համապատասխանէ. (ծովային մէկ մղոնը

Գերմանական մոր ընդծովեայի մը վերմամասը և անթել հեռագրի կայմը:

1852 մեղր կը հաշուի): Երբ ընդծովեայ մը այդքան ճանապարհ կտրէ անցնի, ժամուան մէջ տասը ծովային մղոն (կամ հանգոյց) յառաջելով՝ ինչպէս եղած է Տեոչաստի ճամբորդութեան միջին երազութիւնը, պէտք է որ իւրաքանչիւր մղոնի համար 20 քիլոկրամ նաւթ՝ որ է ըսել 160 տակառաչափ քարիւղ համբարած ըլլայ, 8000 մղոնը կտրելու համար:

Եւ այս հաշուին վրայ հիմնուելով՝ «Norddeutscher Lloyd»ի վաղեմի վերատեսչին գաւակը Lohman՝ կազմակերպած է Պալթիմորայի նաւահանգիստը մտնող ելող գերմանական վերոյիշեալ *Deutschland* ընդծովեայէն զատ, նաև *Bremen* ընդծովեան:

Անշուշտ ասոր վրայ է որ գերման թերթերը՝ երկինք բարձրացնելով սոյն ոճով երթեկութիւնը, առասպելական չափազանցութիւններու մէջ կը գտնուին, արհեստագիտական տարողութեան և մարդկային մտածեկներպը վերիվայր ընելով: «Այս երկրորդ անգամն է որ «Appam» շոգենաւուն Ամերիկայ հասնելէն վերջ՝

գերմանական դրօշակն ամերիկեան նաւահանգստի մը մէջ կը տեսնուի՝ պաշարման շրջագիծը խորտակելով»:

«Ֆարոյական ազդեցութիւնը բոլոր աշխարհիս մէջ անշնչելի պիտի մնայ, կը վստահացնեն գերման օրագիրները: Պանծալի recordէ մը շատ աւելի վեր է յիշել թէ զգեստի 200 գործատուն ունեցող քաղաքի մը համար՝ գերմանական ներկեր տարուեցան»:

Ստուգիւ ծովային երթեկութեան տեսակէտով՝ կարեորութենէ զուրկ չէ այս ճամբորդութիւնը, և սակայն պատերազմէն առաջ ալ, վերջն ալ՝ տասնեակ մը *Holland*ներ՝ որոնք Գանատա շինուած էին ի հաշիւ Անգլիոյ, անցեալ ամառ՝ Ստլանտեանը կտրելով՝ Բրիտանական կղզիներն հասան, և նոյն իսկ փոքրիկ ընդծովեայ մը «Fiat» իտալական ընկերութեան 180 տակառաչափի տարողութեամբ՝ ինքն իր միջոցներով մինչև Շուէտ կը ճանապարհորդէր՝ յանդգնաբար 2400 մղոն կտրելով:

Իսկ Ֆրանսան 1915ի աւարտած՝ *Dupuy de Lôme, Sané Fulton, La-*

place, Lagrange, Régnault, և այլն, ընդծովեաներովը, որոնք շոգիի քեղիկոնական շարժիչներով և ատամնաւոր վերածիչներով կը գործեն, արդէն ստեղծած էր այնպիսի նաւեր՝ որոնք գերմանականներէն աւելի հաստատուն են և երազընթաց:

Այս վերջին պատերազմիս երկու տարիներուն ընթացքին մէջ՝ Creusotի մետաղագործատանց նշանաւոր վարիչները Պր. Schneiderներն՝ Laubeuf ճարտարագետի աշխատակցութեամբ, իրենց Շալոն-սիւր-Սաօնի, Ժիլառի, և Պորտոյի նաւարաններէն ծով ձգեցին սքանչելի ընդծովեաներու նմոշներ՝ որոնցմով հասարակաց թշնամիին վրայ՝ ապշեցուցիչ փորձեր կատարեցին, ծովերը մաքրագործելու դիտումով:

Շնայտէր հաստատութիւնը՝ իրեն շինած ընդծովեաներու փորձառութեանց համար՝ Թուլոնի նաւակայքին մէջ ստեղծած է Creux saint-Georgesի նաւակայքը, ուր ընդծովեաներու սուզուելուն և վերելակելուն խղճամիտ փորձեր կ'ըլլուին, և հոն կը կազմակերպուին նաւաստիներ և ատակ սպայակոյտներ՝ որոնք նորահնար նաւատորմիին դեկավարները և շատ մը փափուկ խնդիրներուն հնարագէտները կ'ըլլան:

Պրանսական ընծովեաներու նկատմամբ

տեղի ունեցած յառաջադիմութիւնը՝ ծածուկ կը պահուի, քանի որ ահաւոր թըշնամին երբ բան մը գիտնայ՝ իսկոյն զայն կատարելագործելու ատակ է:

Եթէ Գերմանական ընդծովեաներու կարթագինէ և Պալթիմորայ ելամուտք գործելը՝ բարոյապէս զարմացուց և սքանչացուց ազգերու ժողովուրդները, իրապէս դեռ կարելի չէ՝ հռչակել՝ որ ընդծովեայ երթևեկութեան և վաճառականութեան նոր դարը հասած չէ: Ընդծովեաներով փոխադրուած վաճառքներու սակաւութիւնը, բաղադրուած երթևեկելու համար եղած ծախսերու մեծութեան հետ, բնաւ շահաւոր չի կրնար ըլլալ: Եւ Գերմանիան վերոյիշեալ վարելակերպներէն զատ, պիտի չկարենայ փորձել՝ ընդծովեաներով վերահաստատել իւր առաջուան ծաղկեալ և ծաւալեալ ծովային վաճառաշահութիւնը, որով նոյն իսկ Անգլիոյ հետ կը մրձակցէր:

Իրեն այս վաճառականութեան ջախջախութիւնը՝ որքան աւելի երկարատե ըլլայ՝ այնքան աւելի օր ըստ օրէ իր ցամաքային զօրութիւնն ալ պիտի տկարանայ, պիտի քայքայուի. ինչ որ ընդհանուր մարդկութեան փափաքը և իղձն է, պատերազմէն վերջը տեական խաղաղութիւն մը գտնելու համար:

Ա Շ Խ Ա Ր Հ Ի Ս Վ Ե Ր Ջ Ը

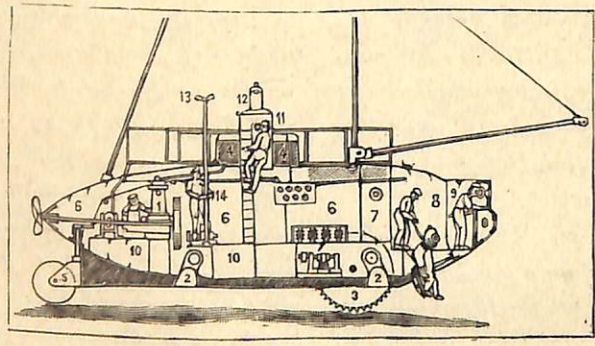
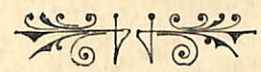
PUISEUX աստղաբաշխը մոյրակերտ վախճակի վրայ նոր տեսութիւն մը կը պարզէր՝ վերջերս:

Անցեալ դարու աստղաբաշխներն և երկրաբաններն ժխտած էին թէ երկիրս կարող էր յանկարծական վախճան մ'ունենալ: Եւ սակայն աստղերու վրայ եղած ժամանակակից դիտողութիւնները կը հաստատեն որ՝ յանկարծական փոփոխութիւններ կը տեսնուին երկնային զանազան մարմիններու մէջ: Եւ որովհետեւ Արևը՝ ուրիշ աստղերու նման՝ աստղ մ'ալ ինքն է, յայտնի է որ այն երևոյթները՝ որոնք հեռաւոր աստղերու վրայ կը նշմարուին, կարելի է նաև մեր դրութեան մէջ ալ տեղի ունենան:

Մինչև ցարդ արևու ջերմութեան և լոյսի մասին տրուած բացատրութիւնները զանազան են: Խօսուած է որ արևու մէջ քիմիական հակազդեցութիւններ և զանգուածի ներքին շարժումներ տեղի կ'ունենան. նկատուած է բազմաթիւ մէտէորներու բաղխումը՝ որոնք Արևու վրայ կը գահավիժին. ընդունուած է որ՝ կարելի է նաև թէ Արևն ինքնին կը կծկի՝ ուսկից կը ծնանի իր ճառագայթող զօրութիւնը: Եւ սակայն ըստ Innesի նոր ուսումնասիրութեան, Արևու արդի ձևումը կծկիլ չէ, այլ ընդլայնիլ և լուծուիլ. և այս ո՛չ միայն ամենաբարձր ջերմաստիճանի մը մէջ, այլ նաև արտաքոյ կարգի սաստիկ ճնշողութեան մը տակ: «Այս զօրութիւնը որ Արևու մէջ կը ներգործէ, կ'ըսէ Puisseux, դեռ իւր արգասիքներու ամբողջու-

թիւնը պարզած չէ և շատ լաւ կարելի է որ ահաւոր անակնկալի մը զմեզ առաջնորդէ: Աստղերուն հետ բաղադրուած Սրբը՝ որուն զանգուածը և խտութեան աստիճանը մեզի մերձաւորապէս ծանօթ է, տեսակ մը զարտուղութիւն կը թուի, քանի որ ցարդ եղած դիտողութիւններէն կը հետեի որ՝ մեծ զանգուած մը և մեծ խտութիւն մը իրարու հետ չեն համաձայնիր: Հետևաբար Արեգակը կասկած կու տայ թէ անհաստատ վիճակի մը մէջ կը գտնուի. անբնական վիճակի մէջ եղող ենթակայի մը կը նմանի, որ կազմուածքի ախտաւորութենէ մը բռնուած ըլլալով՝ կարելի է որ վայրկեանէ վայրկեան տեղի ունենայ յանկարծական ճգնաժամ մը՝ շատ աւելի վտանգաւոր, քան ինչ որ իւր շըրջապակին ճառագայթները, ելուզաւորութիւնները, բոցերը և բիծերը կը ներկայացնեն »:

Եւ ահա՛, այս զարհուրելի ժամանակամիջոցիս մէջ, յորում ազգ ազգի վրայ, և բազաւորութիւններ՝ բազաւորութեանց վրայ ելած են, թերևս աշխարհիս վերջաւորութեան զարհուրելի տեսարանի մը առջև կը գտնուինք, որ է ըսել Արեգակն (և գուցէ մոլորակներու ալ) պայթումին: Բոլոր մեր այդ դրութիւնը, որ և է պահուն, կրնայ կործանիլ, այդ ահաւոր պայթումին հետեանքով. նման այն պատահարներուն՝ որ աստղի մը մէջ կը հանդիպին. որ է ըսել՝ յանկարծական միզամածի վերածուիլ:

1899ին կատարելագործուած Արգոնտ ընդծովային ներքին կազմութիւնը:

1. Մեքենավար և գլխաւոր մեքենայը: - 2. Ծանրոցներու մեքենայը: - 3. Առաջակողման անիւ: - 4. Սենակք կազի: - 5. Ետեի անիւ: - 6. 6. 6. Կեղրոնի սենեակներ: - 7. Առանձին սենեակ: - 8. Լուզորդի սենեակ: - 9. Նաւու առաջակողմը և երկու սպակեայ պատուհանները: - 10. 10. Բնգունարանը ծովային ջրոյ: - 11. Մուտքի դռնակ: - 12. Առտարակիկ: - 13. 14. Գեկ և ուղիք: - 15. Լծակ:

ՔՈՒՆԸ ԵՒ ԱՏԱՍՈՒՆՔ

ՔՈՒՆԸ յոգնած մարդկութեան համար թէ և գերազանցօրէն կազդուրիչ միակ դարմանն է, բայց աղէտաբեր կ'ըլլայ անոնց համար՝ որոնք քնանալէ առաջ խնամք չեն տանիր ակոսանքն և բերանը լաւ մը մաքրելու, լուսալու:

Գիտենք որ ակոսանքու փառութիւնն այն ատեն առաջ կու գայ, երբ կերակուրի ազտիկ մնացորդներ ակոսանքու և ընդերքի անջրպետներու մէջ մնալով՝ կը խմորին ու թթուանան կը ձեռնան:

Ո՛ր և է թթուան երբ երկարատե՛ առաջներու մածած կենայ, անոնց կիտուածները կը մաշեցնէ, կը ճեղքուէ ու փրտութիւն պատճառող մանրէներ կը գոյացնէ:

Գիտենք նաև թէ օրուան մէջ՝ ծամելու և խօսելու ատեն, բերնին մէջ առատ լորձունք կը ձևանայ: Լորձունքը՝ պարունակած լորձնիտին միջնորդութեամբ՝ խմորումներէ առաջ եկած թթուանները կը չէզոքացը-

նէ և կերպով մը մեքենաբար՝ ատամնաշարը թթուանէ ազատ կը պահէ:

Ընդհակառակն՝ մարդուս քնանալուն ատեն, լորձունքի հոսումը կը դադրի և շնչառութեան օդը շփուելով բերնի խոռոչներուն և ակոսանքուն մէջ մնացած կերակրիկնաց մնացորդներուն հետ՝ խմորում առաջ կը բերէ: Խմորումն առաջաւիճ է գորտուք թթուան մը՝ որ սաստիկ կը բազակցի ատամնակիտուածին հետ և փառութեան պատճառ կ'ըլլայ:

Առողջապահութիւնը կը պահանջէ որ մարդս պառկելէն առաջ ատամնակրիկի ատի միջոցաւ՝ բոլոր ակոսանքու անջրպետներուն մէջ մնողիկնայ մնացորդները խնամքով մաքրելէ յետոյ, ընդերքը, բերանը և կոկորդը ջրով սոսորդէ, և ի վերջոյ մասնաւոր կալաքարային խիւսով և կամ ատամնափոշիով ակոսանքը լաւ մը շփէ ու առատ ջրով բերանը ողողելէ յետոյ՝ անկողին մտնէ:

Ծ խ Ո Ղ Ն Ե Ր

ՄՈՒՒՈՎ, զեղծանողներ: Միշտ գլանիկը (կամ ծխազլանը) բերաննիդ է» — կը լսուի ամէն կողմէ. և ստուգիւ շատեր չափազանց կը ծխեն, զեռատի հասակի մէջ բարակ ծխազլանիկով մը կը սկսին, յետոյ սովորութիւնը կը բռնանայ, և երիտասարդ հասակի մէջ անընդհատ գլանիկներու շարք մը՝ մին միւսին ետեւէն կը վառուի. իսկ հասուն հասակի մէջ առաւօտէն մինչև իրիկուն՝ անընդհատ կը ծխեն: Մանաւանդ, զրոյնները չեն կրնար իրենց սիկառեղէն հրաժարիլ: Անոնք ո՛չ միայն

գործի սկսելու համար թուղթի և մելանի պէտքը կը զգան, այլ ամենէն առաջ ծխախոտի: Եւ յիշաւի ասոնք կ'ըսեն թէ. «ձուխի դէմ այդքան հակառակիլը՝ մեզի տարօրինակ կ'երևայ. մենք առանց գլանիկը մեր բերանը ունենալու՝ զրիչ շարժել չենք կրնար»:

Ճիշտ է որ ձուխը մտաւորական աշխատութիւնը կը զիւրացնէ: Գաղափարներ՝ իրարու կը յաջորդեն և իրարու հետ կը ներդաշնակուին: Եթէ զլանիկը պակսի, պէտք է սաստիկ ջանք թափել, որ

սակայն ստէպ արդիւնաւոր ալ չըլլար, և տողերը իրարու հետ լաւ շաղկապուած դուրս չեն գար: Անհրաժեշտ սիկառեղ փնտռել հարկ կ'ըլլայ:

Գրեթէ ամէն թոյնները զրգոիչ են: Ծխողն իրաւունք ունի: Թէև ծխախոտը կը փնասէ և սակայն զմարդ կը զրգոէ և ատակ կ'ընէ մտաւոր աշխատութեան: Ինչպէս փիտոն կըլլողը կը թունաւորուի, սակայն իւր նպատակին կը հասնի. այսպէս ալ ծխողը: Ու թէ և թունաւորուած վիճակի մերձ գտնուի՝ զգացած փոքրիկ անհանգստութիւնները բանի տեղ չի գներ ու կ'ըսէ: «Ինչ ֆրանս ունի ծուխը կը ծխեմ և բնաւ չեմ նեղուիր, այլ մանաւանդ լաւ կ'աշխատիմ»: Վայ չափազանց ծխողներուն ապագային. վասնզի թունաւորումը շատ կնճառտ է: Թթուան բնածխոյ, նիքողին, զանազան տեսակ խնձահոտ արտադրութիւններ, և այլն, կը բայցային զինքը, և միևնոյն ատեն ձուխը աշխատասենակին մէջ լեցուելով՝ ակնյայտնի ծխողին թոքերուն կը փնասէ:

Ծխախոտը զրգոիչ նիւթ մ'է. ըստ Ֆէրէ բժշկին, ծխախոտը կը ներգործէ զնոյն ըրային աշխատութեան վրայ, ներգործութիւն մը որ՝ անշուշտ հոտոտելեաց ջղերու զրգումէն առաջ կու գայ: Գլաբարէտ և Իզաիլովիչ բժիշկներն ալ՝ փորձով իմացած են ծխախոտի ներգործութիւնը՝ զազափարներու յարակցութեան վրայ: Իրենց փորձը կը կայանար՝ ըստ կարելոյ փութով ընկերացնել տալ յարմար բառ մը՝ թուղթի վրայ զրուած ուրիշ բառի մը: Պատասխանելու ատեն, փորձողը ժամանակաչափի մը կոճակը կը սեղմէր և անով՝ ենթակային մտաւորական աշխատանքի տևողութիւնը կը հասկնար: 17 օր շարունակ միևնոյն ժամուան մէջ փորձերը կը կատարուէին՝ կէս ժամ տևողութեամբ. և նոյն իսկ առաջարկուեցաւ ամէն անգամ 150 բառ յարակցել. զոյգ օրերուն մէջ՝ առաջին հարիւր բառերը յարակցելու տևողութեան ատեն, ենթակաները երկերկու գլանիկ կը ծխէին:

Արդիւնքը շատ բացայայտ էր և ենթադրուածէն աւելի յատկանշական. յարակցորդութեանց միջին տևողութիւնը, մաներկորդ մը՝ 50 էն 70 հարիւրերորդ մասին կը համապատասխանէր: Երբ ենթական կը ծխէր, յարակցորդութեանց տևողութիւնը աւելի կարճատե կ'ըլլար, ըրային մը 5 էն 10 հարիւրերորդ մասին: Այս դիտողութիւնները՝ 17 օր կանոնաւորապէս՝ միևնոյն արգասիքը տուին: Հետևաբար ծխազլանիկներու ներգործութիւնը յայտնի կ'ըլլար յարակցորդութեան ժամանակի հաստատուն տևողութեան մը նուագելովը: Որ է ըսել, ծխախոտը մտաւոր աշխատութիւնը կը զիւրացնէ:

Այս փորձերը կ'ապացուցանեն, թէ ինչո՞ւ ծխողները (առանց պատճառը գիտնալու) իրենց գլանիկները բերնին մէջ կ'ունենան՝ երբ շարունակական աշխատութեան մը կը ձեռնարկեն: Կը ծխեն զրգուելու համար, ինչպէս ուրիշներ՝ միևնոյն նպատակի համար, չափազանց սուրճ կը խմեն:

Հաստատենք ծխազլանիկի զրգոիչ յատկութիւնը, բայց չի հոչակենք զայն, վասնզի՝ անգամ մը ևս կ'ըսենք թէ, ծխախոտը ջղային դրութեան համար կատարեալ թոյն մ'է:

M. de Parville

Ս Ն Ն Դ Ե Ղ Է Ն Ն Ե Ր Ո Ւ

Խ Ա Ր Դ Ա Խ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

ՍՏՈՒԳԻԻ համայն մարդկութեան մեծագոյն պատուհասը՝ նենգամիտ ագահութիւնն է, որուն երկրպագուները ուսմունքի և գիտութեանց զարգացումն իսկ իրենց չար նպատակներուն գործիք կը դարձնեն՝ անխղճօրէն դաւելու համար հասարակաց առողջութեանը՝ ի նպաստ իրենց յուզայեան քսակին:

Կ'ապշի, կը զարհուրի միամիտ քաղաքացին, երբ գիտնայ թէ որքան յամառ յարատեութեամբ, արհամարհելով օրէնքներու խիստ տրամադրութիւնները, դրամ վաստակելու մարմաջէ բռնուած անյագուրդ ցած արարածներ, նոյն իսկ եղեռնագործ միջոցներով՝ առօրեայ՝ սննդեղէն սուրկաները կը խարդախեն:

Եւ ինչպէս սակարանի շահադէտ անձնաւորութիւնները՝ նրբամիտ հնարքներով իրենց դիմացինը դաւելով՝ համեստ ընտանիքներ կործանման կ'առաջնորդեն՝ աշխարհային հանճարեղ կարծեցեալ ճարպիկութիւններով, այսպէս ալ զրամապաշտ շատ մը պժգալի շահադէտներ՝ յանդուզն և հանճարեղ միջոցներ կը գործադրեն՝ վաճառքի հանած խարդախեալ սննդարար իրեղէնները համակրելի և աժանագին ներկայացնելով:

Իրերին է երևակայել՝ որ երբ սննդատու առարկաներու տեղ՝ բոլորովին անտարբեր հիւթեր կամ ֆլասակար խառնուրդներ փոխանակուած ըլլան՝ ինչպիսի՛ մեծ ֆլասաներ կը պատճառեն անգիտակից անձերու առողջութեան:

Պետութիւններու արթուն հսկողութիւնը

չի յաջողիր սանձահարել կամ արմատական դարման տանիլ գործադրուած խաբէութիւններուն. պէտք է որ մարդս ինքը վարժութիւն ունենայ՝ բարին չարէն զանազանելու, իսկականը խարդախեալէն որոշելու համար:

Եւ մենք ստորև պիտի նկարագրենք թէ ինչ մատչելի ձեռնարկներ կան՝ գոնէ զըխաւոր սննդեղէններու մէջ եղած խաբէութիւնները երևան հանելու համար:

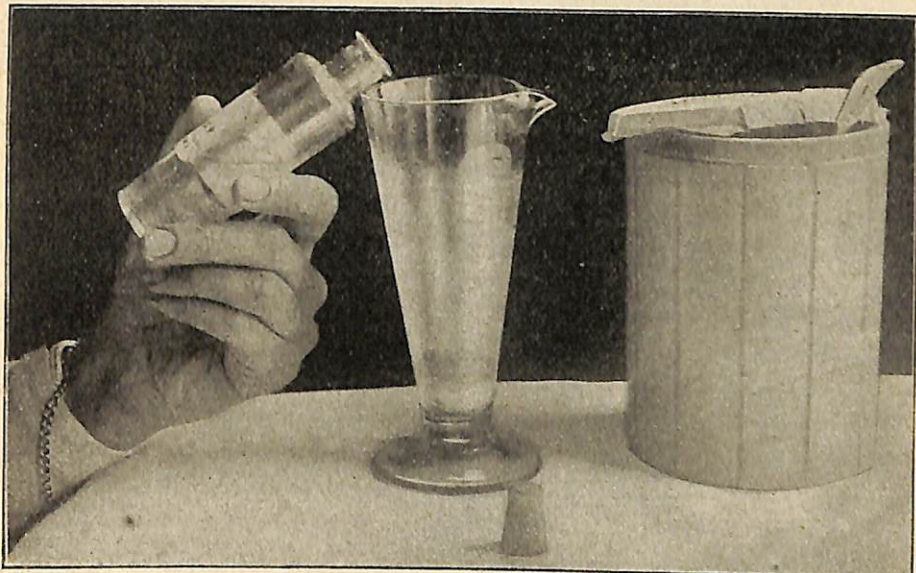
Մննդեղէն խարդախելու արհեստը, Ազատութեան Երկիր՝ Ամերիկայի մէջ, իր կատարելութեան գագաթնակէտն հասած է: Եւ ստուգիւ Չիքակոյի զանազան մեծղի գործատուներն էին որոնք իրենց պատրաստած պահճու միսերը ամէն աշխարհ յղելով՝ ծանր ծանր հիւանդութեանց և մահերու պատճառներ եղան: Այդ միսերը գունագեղ տուփերու մէջ զետեղուած և դրուած, երշիկեղէններու և ապխտեղէնի ապակափեղկերու մէջ, ամէնուն ուշադրութիւնը և ախորժակը կը զրգռէին: Ոչ ոք կը տարակուսէր թէ այդ փառաւոր ազդագրերու մէջ պարուրուած՝ շլացուցիչ գոյներով մսեղէնները՝ կատարեալ աղտեղութեանց զանգուածներ էին: Եւ անոնք պանդուկներու մէջ՝ ընտանեկան սեղաններու վրայ՝ անկասկածելիօրէն համեղ համեղ կը ճաշակուէին: Անշուշտ երբ իրականութիւնը մէջտեղ ելաւ, թէ՛ Ակորտոյի ձիւ միս խառնող և թէ՛ Պօլոնիայի շան միս խառնող խոզեղէնի երշիկագործները, միսթարանք զգացած են՝ նուազ անխիղճ համարուելով Ամերիկայի շահադէտներէն՝

որոնք Չիքակոյի հրապարակէն արտածած էին հազարաւոր հիւժախտաւոր և վարակիչ հիւանդութիւններով մորթուած կենդանիներու միսեր, որոնք սառերու մէջ պահճու և ապխտացեալ ու գունագեղ մինչև Եւրոպիոյ հրապարակները աժանագին կը հասնէին շոգենաւներով:

Այս պժգալի շահագործութիւնը բաւական տարիներ տևեց, մինչև որ Հին աշխարհի և Նոր աշխարհի պետութիւնները աչքերնին բացին և ամենախիստ օրէնք-

մեր սովորական սննդեղէններուն խարդախեալը իսկականէն որոշելու համար:

Այս մասին խօսքս կ'ուզէի ուղղել մեր ազգին տանտիկիւններուն, որոնք գրեթէ մոռցած են իրենց մայրերուն կամ մամերուն բարի սովորութիւնները՝ որոնք նախանձախնդրութեամբ իրենց ձեռքերով կը պատրաստէին պարզ բայց սննդարար կերակուրը բովանդակ ընտանիքին: Արդի փամանակներու մէջ պէտք է գիտնայ հայ մայրիկը՝ թէ ինչպիսի՛ փոքրիկ խարդա-

Քաղցրամիսի որոնում:

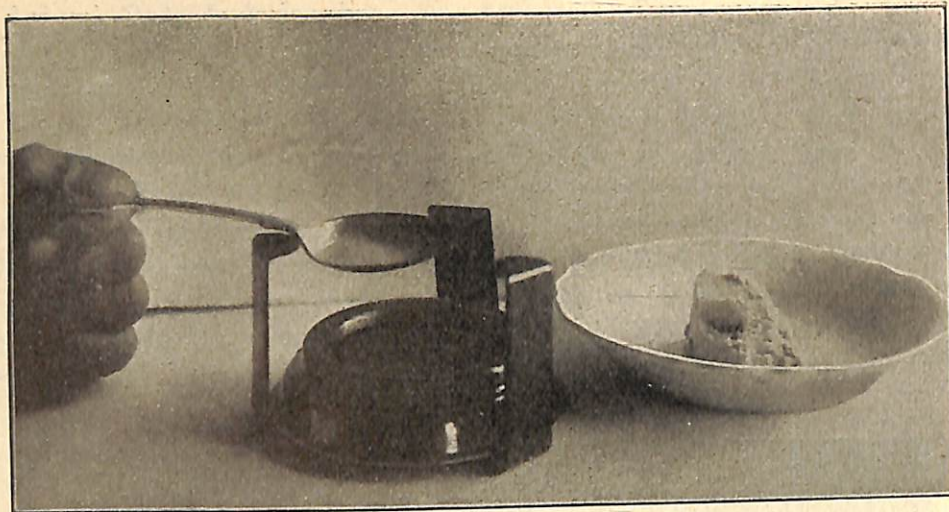
ներով՝ գայթակղալից շահադիտութիւնը մահացու հարուածեցին:

1912ին էր երբ բազմամարդ Համպուրկի մէջ՝ ահաւոր համաճարակ մը ծաւալելով՝ հազարաւոր զոհեր քշեց տարաւ: Պատճառը արուեստական մարգարին (margarine) կոչուած կարագի չափազանց կիրառութիւնն էր:

Մեր անհատական ուժը եթէ կարող չէ՛ հօր ձեռնարկներով կասեցնել շահադէտներու նրբին խարդախութիւնները, սակայն մեր բարեացակամութիւնը, անձնական շահը պէտք է զմեզ յորդորէ սորվիլ և գործադրել հետեւեալ դիւրին փորձերը,

խութիւններ կարող է անդրադառնալ առանց դժուարին կամ խրթին միջոցներու դիմելու, և կամ սպասելու որ օրինական պաշտօնեաները վերահասու ըլլան եղելութեանց՝ նենգաւորները պատժելու համար:

Քանի որ սննդեղէն պահճու իրեր պատրաստող գործատուները շատցած են, քանի որ մարդկութիւնը բազմանալով՝ տնտեսական արտադրութիւնները անբաւական դարձած են՝ այս ինչ կամ այն ինչ երկիրներուն մէջ, հոն արտասահմանէն կը ներմուծուին գեղատեսիլ անօթներու մէջ և հրապուրիչ անուաններով՝ կարագէ, խո-

Մանրեղինաց խարդախութիւնը. — Կարագիւմ մէջ՝ ի՛նչպէս կարելի է մարգարիմը գտնել:

զենիէ, ձկնեղէնէ սկսեալ, կաթ, միս, կանաչեղէն, անուշեղէն և այլն՝ որոնք ամէն տուններու և ամէն սեղաններու վրայ իրրև ստաջնակարգ և համեմատաբար աժանագին սննդեղէններ կը ճաշակուին, քանի որ մարդու սովորական պահանջներուն կը համապատասխանեն. բայց անխիղճ շահադէտները՝ դրամական ազգին օգուտներ կը քաղեն՝ իսկականի տեղ՝ խարդախեալ նիւթեր մեզի քշելով:

Ահա՛ աչքարացութեամբ սորվելիք և գործադրելիք մի քանի գիտելիքներ:

ՀԱՒԿԻԹ. — Հաւկիթին թարմը՝ ամենէն աւելի պատուական սննդեղէնն է, իսկ հինցածը՝ փասակար թոյն մ'է: Անոր թարմ ըլլալը հասկնալու համար, պէտք է մութ սենեկի մէջ ճրագ մը վառել և հաւկիթը դէպի լոյսը բռնելով՝ զննել թափանցկութիւնը. եթէ հաւկիթը հինցած չէ, անոր մէկ ծայրը ոսպնածև օդալից անջրպետ մը կը տեսնուի. այդ անջրպետը հաւկիթին սպիտակ շրջապատող մաշկին և ծակոտ կեղևին միջանկեալ օդալից սենեակն է՝ որ դեղնուցի կեղրոնը գտնուող հաւկիթասագմին շնչատութեան կը ծառայէ: Երբ այդ անջրպետը չափազանց խոշոր է և կամ, աւելի գէշ, եթէ այդպիսի սենեակ մը չի

տեսնուիր, այլ հաւկիթի զանգուածին մէջ հոս հոն ցրուած բիծեր կը տեսնուին, անտարակոյս՝ հաւկիթը հինցած և նոյն իսկ հոտած է, պէտք չէ գործածել կամ ուտել:

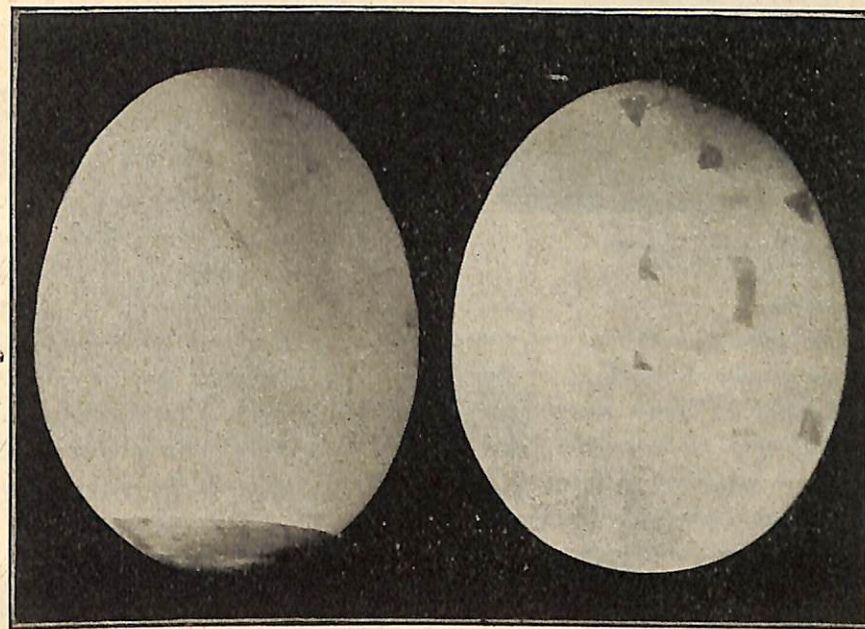
ԽԱՀՈՒԷ. — Արևելքի և Արևմուտքի մէջ այնքան առատ գործածուող խահուէն՝ զարմանալի ճարտարութեամբ մը կը խարդախեն: Խահուէի հատիկներու տեղ՝ կը

Չեղմամուխ տուփ մը:

փոխանակեն արուեստակեալ զանգուած մը: Այդ զանգուածը ձեացած կ'ըլլայ՝ նետուելիք չոր թուզի, հինցած հացերու, ծթած ալիւրի, թեփի, օսլայի, փեկուզի, ալիտի (dextrine), իւզային սերմերու, եղերդի արմատի (chicorée), եգիպտոլորի, և ուրիշ նոյնօրինակ գոյացութիւններու զանազան մնացորդներով: Մասնաւոր գործատուններու մէջ կը պատրաստեն խմորը, կը ներմուծեն կատարելագործուած կա-

րացոյցի ոսպնածեղին տակ՝ համասեռ կազմութեամբ կը ներկայանայ, իսկ խարդախեալը՝ խորտուբորտ և այլազան հատիկներու կազմութեամբ կը տեսնուի: Ասկէ զատ, հետազօտութեան դեռ աւելի դիւրին միջոց մը հետեւեալն է: Խուզարկուելիք սուրճը փոշիի վերածելէ յետոյ, պաղ ջուրով լի գաւաթի մը մէջ լեցնելով՝ քանի մը վայրկեան լաւ մը խառնելէ վերջ, ձգելու է որ խառնուրդը հանգչի: Իսկա-

Թարմ և հին հաւկիթը:

րապարիչ մեքենաներու մէջ, և անոնցմէ դուրս կը սկսին ծորիլ կատարեալ խահուէի հատիկներուն ձևով՝ արուեստակեալ սուրճը, որ նախ փուռերու մէջ կը չորցնեն և ապա Մորայի, Սան Տոմինիկոյի կամ Անդիլեանց խահուէններու գոյնով կը շպարեն: Արտաքին տեսքը՝ այնքան կատարեալ նմանութիւն կ'ունենայ՝ որ նոյն իսկ վարժ առևտրականները կը խաբուին:

Եւ սակայն խարդախուած սուրճը՝ իսկականէն զանազաներու դիւրին միջոցներէն մին՝ մանրացոյց գործածելուն մէջ կը կայանայ: Ճշմարիտ խահուէի փոշին՝ ման-

կան խահուէի մանրուքները՝ կամայ կամայ ջուրին երեսը կ'ելլեն, իսկ խարդախական սուրճի զանգուածը, գաւաթին յատակը կ'իջնէ:

ԿԱԹ. — Ընդհանրապէս կաթին մէջ ջուր խառնելով՝ կը նենգեն զայն. եթէ խառնուած ջուրը աղբիւրի զուտ ջուրն է՝ խարդախութեանց մէջ ամենէն անփնասնէ՛ առողջապահիկ տեսակէտով՝ չափահասներու համար, բայց ո՛չ կաթնկեր մանուկներու համար: Եթէ կաթնաչափ գործիք չէք կարող գնել՝ որ Ձէն մինչև 4 Քրանը

Հակիթ մը կը զմռէ:

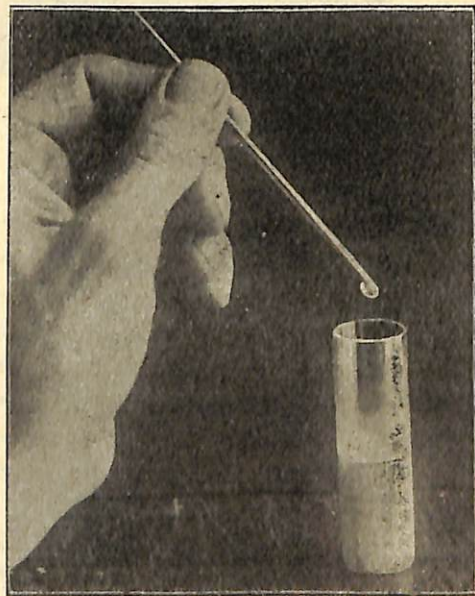
կրնայ արժել, բնէ քան զուրկայ հիւսելու հաստ ասեղ մը: Այդ ասեղը ներմուծեցէ՛ք կաթին մէջ, և ապա դուրս հանեցէ՛ք. եթէ կաթը անխարդախ է, աւելին վրայ սպիտակ բարակ խաւ մը կը շրջապատէ և ծայրը գեղեցիկ կաթիլ մը առկա կը մնայ: Իսկ եթէ կաթը ջուրով մկրտուած է, ասեղին վրայ կաթի պարարտ խաւը չի մնար, և ծայրն ալ կաթիլը չկրնար առկա զիմանալ:

ԿԱՐԱԳ. — Աշխարհիս կաթնտու արջառնները՝ չեն բաւեր բոլոր մարդկութեան համար հարկաւոր կարագը մատակարարելու. անոր զինը տարուէ տարի կը սղէ: Շահագէտները՝ ոսկի զիզելու համար՝ այլ և այլ հնարքներով հրապարակ կը հանեն աժանագին արուեստակեալ կարագներ, կամ իսկականներու մէջ կը խառնեն՝ սուրբ և անսուրբ կենդանեաց ճարպեր, բուսական արտադրութիւններ, ներկեր, և այլն: Ամէն ոք կը յիշէ տարիներ առաջ վիէննայէն ամէն աշխարհ տարածուող Քիւնկըրը՝ որ իբրև թէ հնդիկ կոկոնի պտուղէն կը հանուէր և զանազան տեսակէտներով

կարագէ աւելի ընտիր կը համարուէր: Գիտութիւնը ի յայտ բերելով եղած խաբէութիւնները՝ հրապարակէն շուտով կորսուեցաւ այդ քիւնկըրը: Եւ սակայն մարգարինը (margarine), որ ո՛ր և է ճարպի երեք տարրներէն մին կը բաղկացնէ, ո՛չ միայն իբրև խնայողական իւղ՝ ալն յայտնի կը ծախուի, այլ նաև անխնայաբար կարագ խարդախողները՝ առաւել կամ նուազ քանակութեամբ վաճառք հանած կարագներու մէջ զայն կը խառնեն, և վրան քանդակելով ամենէն ընտիր գործատուներու անունները, սուղ սուղ կը ծախեն քաղաքներու մէջ:

Կ'ուզէ՞ք գործնական ոճով մը հասկնալ թէ գնած կարագնիդ անխարդախ է: Դզալի մէջ դրէ՛ք կտոր մը կարագ և բռնեցէ՛ք զայն ալքոհլի կամ կազի բոցին վրայ. եթէ անշուշտ կը հալի, վստահ եղէ՛ք թէ ընտիր, անխարդախ կարագ է. բայց եթէ տեսնէք որ կը ճթճթայ և կը փրփրայ, կը նշանակէ որ այդ կարագը առաւել կամ նուազ՝ մարգարին, կամ ճարպ, կամ կոկոնի (coco) իւղ և կամ նմանօրինակ պարարտ մարմիններ կը բովանդակէ:

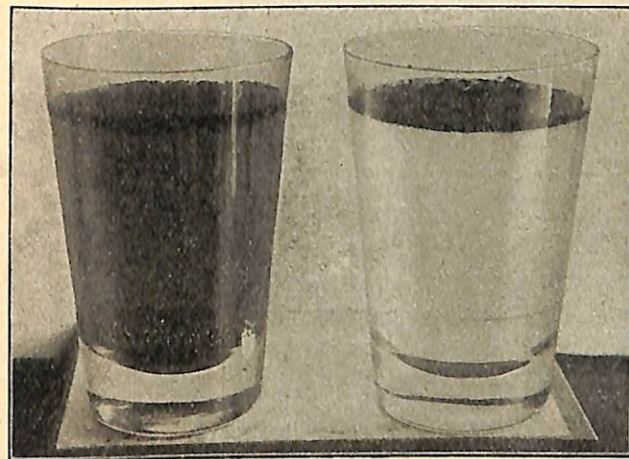
Ուրիշ պարզ և վստահելի փորձ մ'ալ

Անխարդախ կաթի զմոռողութիւն:

հետեւեալն է. տաք ջուրի մէջ դրէ՛ք ձեր կարագը. եթէ զուտ է՝ կը հալի և ջուրին երեսը պայծառ խաւ մը կը ձևացնէ. իսկ եթէ խարդախուած է, թէ՛ ջուրը և թէ՛ վրան տեսնուող իւղային խաւը՝ պղտոր կը տեսնուի:

ԹԵՅ. — Վստահ եղէ՛ք որ՝ հրապարակներէ գնուած թէյերը զուտ չեն, անոնց մէջ խառնուած է՝ առաւել կամ նուազ քանակութեամբ ուրիշ հասարակ բոյսե-

Խարդախեալ սուրճ և զուտ սուրճ:

րու տերեւիկներէն: Թէյ բոյսին տերեւիկները՝ սղոցած և եզերքներ կ'ունենան. թէյ մը պատրաստելէն վերջը, տերեւիկները խնամքով ստուարաթղթի վրայ տարածելով՝ կարելի է հասկնալ իսկական թէյի տերեւիկները և խարէութեամբ փոխանակուածները: Վերջին տարիներու մէջ՝ թէյի արտադրութիւնը մեծաքանակ հունձքեր առաջ բերելով՝ ծայրագոյն Արևելքի մէջ, այժմ թէյի գինը շատ իջած է, այդ պատճառաւ խարդախողներն ալ չափաւորած են իրենց մարմաջը:

ԿԱԿԱՈՅ (cacao). — Թէյէն շատ աւելի ընդարձակ աստիճանով կը խարդախեն կակաոյն, (որ Մեքսիկոյի կակաոյնուոյ բոյսերուն պտուղներն ըլլալով՝ կոլոհատի, կակաոյի, կոգիի և այլ սննդաբար ըմպե-

լիներ պատրաստելու կը ծառայէ): Օսլայի կամ նշայի խառնուրդով խարդախուած ըլլալն հասկնալու դիւրին միջոցը հետեւեալն է: Կէս դգալ կակաոյի փոշիին վրայ կամաց կամաց տաք ջուր լեցուցէ՛ք, եթէ տեսնէք որ խառնուրդը ուռելու հետ է, վստահացէ՛ք որ մէջն օսլայ կը գտնուի:

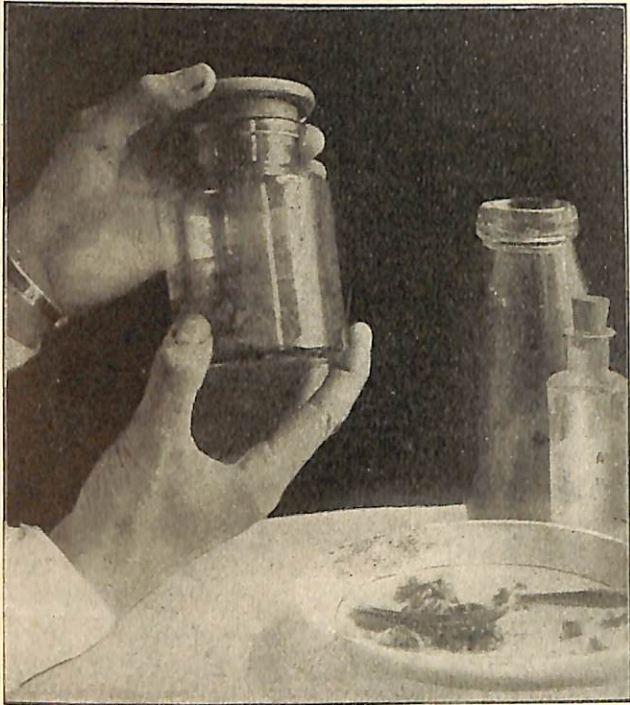
ԱՆՈՅՇՆԵՐ. — Խարդախելու արուեստին նրբութիւնը՝ ստուգիւ անաշուկ կամ ամիսներ (conserves) պատրաստելու մէջ՝ գազաթնակէտին հասած է. և որքան ալ իսկական գոյացութեանց տեղ փոխանակուած նիւթերը մարդուս ստամոքսին առողջապահական վիճակին չի վնասէ, բայց ստուգիւ բերնին մէջ անուշ սևամեղր (caramel) վայելողի ժպտուն դէմքը իսկոյն պժգանքի երևոյթն պիտի առնու, երբ զիտնայ որ սևամեղրի գեղեցիկ ու հոտաւէտ թղթին վրայ՝ ելակ կամ նարինջ կամ հաղարջ կամ անանուխ կարգացածին տեղ (որով պատրաստուած կը կարծէր անուշը) բերնին մէջ կը տարուբերուի հանքածուխի խայծղանէն (goudron) հանուած նիւթ մը՝

որուն համը և հոտը, նարինջի, հաղարջի,՝ ելակի, անանուխի փոխարկուած է՝ վարպետ քիմիագէտի ճարտարութեամբը: Այս գայթակղալից խարէութիւնն ալ Ամերիկայէն ծաւալած է ամէն կողմ, ուր մեծամեծ գործատուներ անընդհատ անուշներ կը պատրաստեն և ի վաճառ կը հանեն՝ որոնց տէրերը միլիոններ կը զիզեն երևելի քիմիագէտներու հեղինակութիւնները կամ զիւտերը՝ հազարաւոր տողարի հատուցումով գնելով և իրենց մենաշնորհ դարձնելով: Թշուառ քիմիայ, ո՛րքան անգիտակցաբար կը ծառայէ նա մարդկային ընչաքաղցութիւնը պարարելու և վատ շահագէտները օր ըստ օրէ բազմացնելու: Խարդախեալ անուշներու գննութիւնը՝ նրբին խուզարկութիւններ, տարբարանական յատուկ վերլուծումներ պահանջելով,

մենք հոս արագ թորչըով մը պիտի նկա-
րագրենք համառօտիւ ամենապարզ խու-
զարկութեան ոճ մը, որ ստուգիւ ո՞ր
և է ճարպիկի համար ալ ձեռնարկելի է:
Դգալ մը անուշ առէ՛ք և գաւաթ մը
պող ջուրի մէջ լուծեցէ՛ք. ապա կտաւի մը
մէջէն մզեցէ՛ք՝ որով հաստատուն մասը
հեղանիւթէն բաժնած կ'ըլլաք: Հեղուկը
պողելէն վերջ՝ վրան աւելցուցէ՛ք քանի

լուծոյթն՝ ապակեայ գաւաթի մը մէջ լեցը-
նելով, պողելէն վերջ՝ մէջը հետզհետէ
աւելցուցէ՛ք զուտ գինիէ պատրաստուած
ալքոհլ: Քիչ ատենէն կը տեսնէք որ
քաղցրանիւթը կը սուզուի (precipiter)
սպիտակ երևոյթով և գաւաթին յատակը
կը զիզուի:

ՊԱՅՄՈՒ ԿԱՆԱԶԵՂԵՆՆԵՐ. — Քիչացալի

Պահծու թթուեղէն (թուրու).... պղծի լուծումի մէջ.

մը կաթիլ վերամագնանատ կալիոնի (per-
manganate de potassium) զոր դիւրաւ
կարելի է գտնել զեղագործի մօտ: Վերա-
մագնանատը կը գունատէ առաջ եկած հե-
ղանիւթի գոյնը, որուն վրայ պէտք է ա-
ւելցնել մի քանի կաթիլ մանշաներկ (tin-
ture d'iode). Եթէ հեղանիւթը կապոյտ
գոյն մ'առնէ՝ տարակոյս մի՞ ունենաք թէ
անուշին մէջ օւլայ խառնուած է:

Անուշներու մէջ յաճախ կը խառնեն
նաև քաղցրանիւթ (glucose): Զայս ալ
դիւրաւ իմանալու համար, վերոյիշեալ

մէջ պահուած կանաչեղէններ, ընդեղէն-
ներ, վարունգ, դարապղպեղ, և այլն,
թարմ երևոյթի և գեղեցիկ կանաչ գոյնի
մէջ մնացած ցուցնելու համար, պղնձի
աղբու լուծոյթներ վրանին կ'աւելցնեն:
Ստուգիւ եղեռնագործ ատեսնի մատնելու
է սոյնօրինակ խաբէութիւններ գործող-
ները, վասն զի պղնձի աղբու, թթուուկ-
ները ամենասաստիկ թոյներ ըլլալով՝ ստէպ
անգիտակից ճաշակողներու մահառիթ են:
Եթէ կ'ուզէ՛ք հասկնալ՝ թէ պահծու կա-
նաչեղէնիդ պղնձի գոյացութիւն կը բո-

վանդակէ՞ թէ ո՛չ, առէ՛ք այդ կանաչեղէնը,
օրինակի համար վարունգը, պնակի մը
վրայ բարակ բարակ ջարդելէ վերջը՝ վրան
սրակեցէ՛ք ջրախառն աւշակ (ammonia-
que). Երբ տեսնէք որ պահծուն՝ սաստիկ
կապտագոյն տեսք մը կ'առնու, վստահ
եղէք թէ ան՝ պղնձի աղ մը կը բովան-
դակէ: Նետեցէ՛ք, մի՛ ուտէք, որովհետև
կը թունաւորուիք:

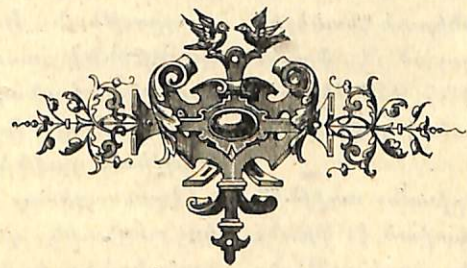
Ուրիշ ոճ մ'ալ հետեւեալն է. վարուն-
գը մանր մանր ջարդելէ վերջ՝ սպակեղեկ
անօթի մը մէջ լեցուցէ՛ք, վրան ալ ջուր
աւելցուցէ՛ք ու կրակի վրայ քանի մը
վայրկեան եռացուցէ՛ք՝ նախապէս մէջը 20 և
40 կաթիլ ըլորաջրածնական թթուուտ
(acide chlorhydrique) կաթեցնելով.
Ետոյ ապակեղէն անօթը կրակէն մէկզի
քաշելով՝ մէջը փայլուն երկաթի կտոր մը
նետեցէ՛ք, օրինակի համար նոր գամ մը,
և փայտէ գաւազանիկով խառնեցէ՛ք: Քիչ
ատենէն երկաթը դուրս հանեցէ՛ք. եթէ
տեսնէք որ ան կարմիր մետաղական
պղնձի քօղով մը ծածկուածէ, (որ նոյն իսկ
ջրոյ մէջ լուալով չանցնիր), վստահ եղէ՛ք
թէ կանաչեղէնը պղնձէ աղ կը բովանդակէ:

ԲԱՅՈՒԱՆՍ ՏՈՒՓԵՐ. — Խարդախութեան
վերջին տեսակ մ'ալ՝ հետեւեալ ստորնու-
թիւնն է՝ որ երկրորդական ձեռքէ ծա-
խողները կամ փոքր վաճառականները կը
գործադրեն: Թանաքեայ գոց տուփերու
մէջ պահուած կերակրեղէններ կամ յարգի
երշիկներ, խոզենիներ, կամ կնքուած ա-
պակեայ անօթներու մէջի ընտիր սննդե-
ղէններու մէկ մասը գողնալով՝ տեղը կը

փոխանակեն ուրիշ հասարակ ուտեստեղէն
մը, և ապա վերստին փակելով ու կլայե-
կելով, իբրև արտասահմանէ եկած՝ սուղ
գնով կը վաճառեն: Այսպիսի խաբէու-
թեան դէմ՝ մտքին արթնութիւնը բաւական
դեր կը խաղայ: Գնելէ առաջ զգուշութեամբ
տուփերը մէկիկ մէկիկ աչքէ անցընելու
է, և եթէ նշմարէք անոնց վրայ՝ հին և
նոր կլայեկի կամ կնիքի զանազանու-
թիւններ, վստահ եղէք թէ անոնք անգամ
մը բացուած, և գողի մը մատերուն այ-
ցելութիւնը տեսած են:

Եթէ մեր վերի սողերը չի ձանձրացու-
ցին ընթերցող տանտիկիները, թող մտիկ
ընեն նաև հետեւեալ պարբերութիւնները:
Շրջահայեաց և աշխատասէր տիկինը՝ հի-
մունքն և հաստատութիւնն է խաղաղաւտ
երդիրին: Անոր պարտքն է խոհանոցին
օձախը վառ պահել. նախնական նիւթերը
գնելէ վերջ՝ ճգնելու է որ բնական տա-
ղանդը գործածէ և կերակուրները ինքնին
եփէ: Անտարակոյս՝ ինքը խնայողական,
համեղ և առողջապահական սննդեղէններ
մատակարարած պիտի ըլլայ ընտանիքին:
Պիտի վաստիկ զաւակացը գուրգուրանքը
և ամուսինն ալ պիտի հրճուի՝ կրկնելով
«կին ժրագլուխ պսակ է առն իւրում»:

Զգուշացէ՛ք պանդոկներու համեղահամ
բարդ կերակրեղէններէն, կամ շիշերու՝
մանաւանդ թիթեղէ տուփերու մէջ պահու-
սննդեղէններէ. ստէպ անոնք համով թոյ-
նիտներ (toxine) կը բովանդակեն, և մար-
դուս կեանքը կը կարճեն:

ՊԵԼՃԻՈՅ ԱՐԴԻ ՆՇԱՆԱԻՈՐ

Պ Ա Տ Կ Ե Ր Ա Ն Ա Ն Ը

ԷՐՆԷՍԴ ՎԱՆԴԷ

ՊԵԼՃԻ ժողովուրդը՝ Գերմանական և Ֆրանսական երկու իրարմէ խորապէս տարբեր նկարագրով ժողովուրդներու մէջ ապրելով, թէ՛ մէկուն և թէ՛ միւսին յատկանիշները իւրացուցած է:

Երկու նախանձորդներու հակընդդէմ նըկարագրի ոգին՝ Պելճ Գեղարուեստի մէջ ևս կը տեսնուի: Պելճ կտաւին վրայ տեսնող արուեստին խիստ և չափազանց լուրջ գիծերը՝ ֆրանսական հոգիի ճկնութենէն թէև կենդանութիւն մը կը զգենուն և հիւսիսային սառնութիւնը և կոպտութիւնը շնորհքի և ազնուութեան կը փոխարկուին, բայց իսկապէս լատինի հանճարեղ և կենսունակ կատարելութեան չեն հասնիր:

Պելճ նկարիչը չկրնար տեսնուիլ ընթացիկ նէն ետ կենալ: Ինքը լատին վարպետներէ ներշնչուելով հանդերձ՝ չի յաջողիր լատին հմայիչ ոգւոյն տիրանալ:

Էրնէսդ Վանդէի գեղարուեստին մէջ ակն յայտնի կը ցոլանայ այս Պելճի յատկանշական ոգին: Ինքը ճշդիւ հետևող մ'է հայրենաւանդ այն ճաշակին որ Louis Gallaitէն (1810-1887) և Edouard de Biefveէն (1809-1882) ծնունդ առած է: Վանդէ այդ երկու վարպետներուն հետևելով հանդերձ՝ մեծապէս ազդուած է ֆրանսացի Barbisonէն՝ որ 1870է ի վեր գերադաս նկարիչ ճանչցուած է յիշեալ երկու արհեստագէտներէ:

Վանդէի Առևտուս Մարիամու առջիննկ գործին մէջ, որ 1893ին նկարած է, ֆրանսացի յիշեալ վարպետին ազդեցութիւնը կը պատկերացնէ՝ երանգներու նուրբ և

աստիճանաւոր ներդաշնակութեամբ: Գոյներու առնչականութիւնը իրարու հետ յարատե հաշտեցնելու ձևումը՝ արդի խորհրդա-գաղափարական Պելճ նկարչութեան զարթոցի յատկանիշն է՝ որ յանձին Fernand Knopoffի հզօրագոյն ջատագովն ունի: Սակայն մինչ Knopoff մթին և աշխարհիկ գաղափարականի մէջ կը սիրէ ընկղմիլ, Վանդէ կը հրճուի զգենուլ և ներշնչուիլ կրօնական գաղափարով: Այդ վսեմ գաղափարականը իւր վրձինին առաջնորդն ըլլալով՝ իւր հոգին բարձր, իւր ներշնչումները ազնուական և թափանցող կը հանդիսանան:

Առևտուս կտաւին վրայ մարդս կը նըշմարէ ոչ միայն քնարերգական քաղցր ներդաշնակութեան մը օժուամբ, այլ կը տեսնէ գոյներու մեղոյշ փափկութիւն մը, արևելեան ակնախտիղ ճոխութեամբ պըճնուած, որով կը զբաւուի, կ'ոգևորի սիրտն ու միտքը հանդէպ կուսին անդամներուն և կեցուածքին նազելիութեան:

Վանդէի այդ առաջին աշխատութիւնը՝ ստոյգ գրաւական մը եղաւ իւր տաղանդին ապագայ յաջողագոյն գործերու արտադրութեան: Եւ ստուգիւ 1894ին Godedcharlesի հաստատած համաշխարհային մրցումին մասնակցելով, իւր երկրորդ աշխատութիւնը՝ Յառոց ձանապարհը, յաղթութեան դափնիին արժանացաւ:

Երուսաղեմայ ճամբաներէն մէկուն մէջ կը տեսնուին դահիճներ, փարիսեցիներ, քահանաներ և ժողովուրդը՝ որոնք խմբովին կը յառաջեն: Տեսարանի խորքը՝

սրահի մը կամարակապէն դուրս կ'ելլէ մէջ՝ ցաւատանջ կը սպասեն խաչարարձ Փրկչին անցնիլը տեսնելու: Սիրոյ աշակերտն Յովհաննէս՝ Ս. կոյսը յոտին կը բռնէ և զարձած կը նայի առ Մարիամ է սևամորթ մը՝ ճերմակ կրկնոցով և զըլուխը կարմիր ու կանաչ փաթթոցով. աջ ձեռքը կողով մ'ունի, յորում կը տեսնուին ձած կը տուայտի:

E. Wante: — Չարչարանաց պատկերիմ՝ Տիրամայրը:

չարչարանաց գործիք՝ մուրճ և գամեր, չարանենդ նայուածքը զարձուցած է գետնամած ողջակէզին: Իր ետևը աւելի վէս հնդիկ մը կանգնած՝ միայն մէջքը զազանի մորթով շրջապատած է, և ուսին վրայ արիւնով ներկուած սանդուխ մը կը տանի: Կարծես գետին տապալած գոհը դիտելէ վերջ՝ աչքերը զարձուցած է այն սուրբ անձերուն՝ որոնք ճամբու դարձուածքին

Այս պատկերը՝ զգացումներու և կենդանի երանգներու նկարչական հիանալի ամբողջութիւն մ'է: Սա Առևտուսի գաղափարական ներդաշնակութենէ վեր բան մ'է, իրապաշտական գոհար մը: Այս իրապաշտական արտայայտութիւնը՝ Վանդէ, քիչ վերջը, Վերոնիքայ և Խաչեղաբեան պատկերներուն մէջ այնքան կատարելութեան պիտի հասցնէ, որ Gallait և De

Եւեբը գերազանցելով՝ անոնց խորշելի բնապաշտութենէն զերծ մնալով՝ առանձնապատուկ զիծ և արժանավայել բարձրութիւն պիտի ցուցադրէ:

ընտրութիւն գոյներու, այսպէս իրեն համար ևս նպաստաւոր եղաւ՝ ուսկից վերջը նկարեց նա խաչերարիւնը՝ որ այժմ Պրիւքսէլի Ս. Յովսէփ Եկեղեցւոյ մէջ կը զբա-

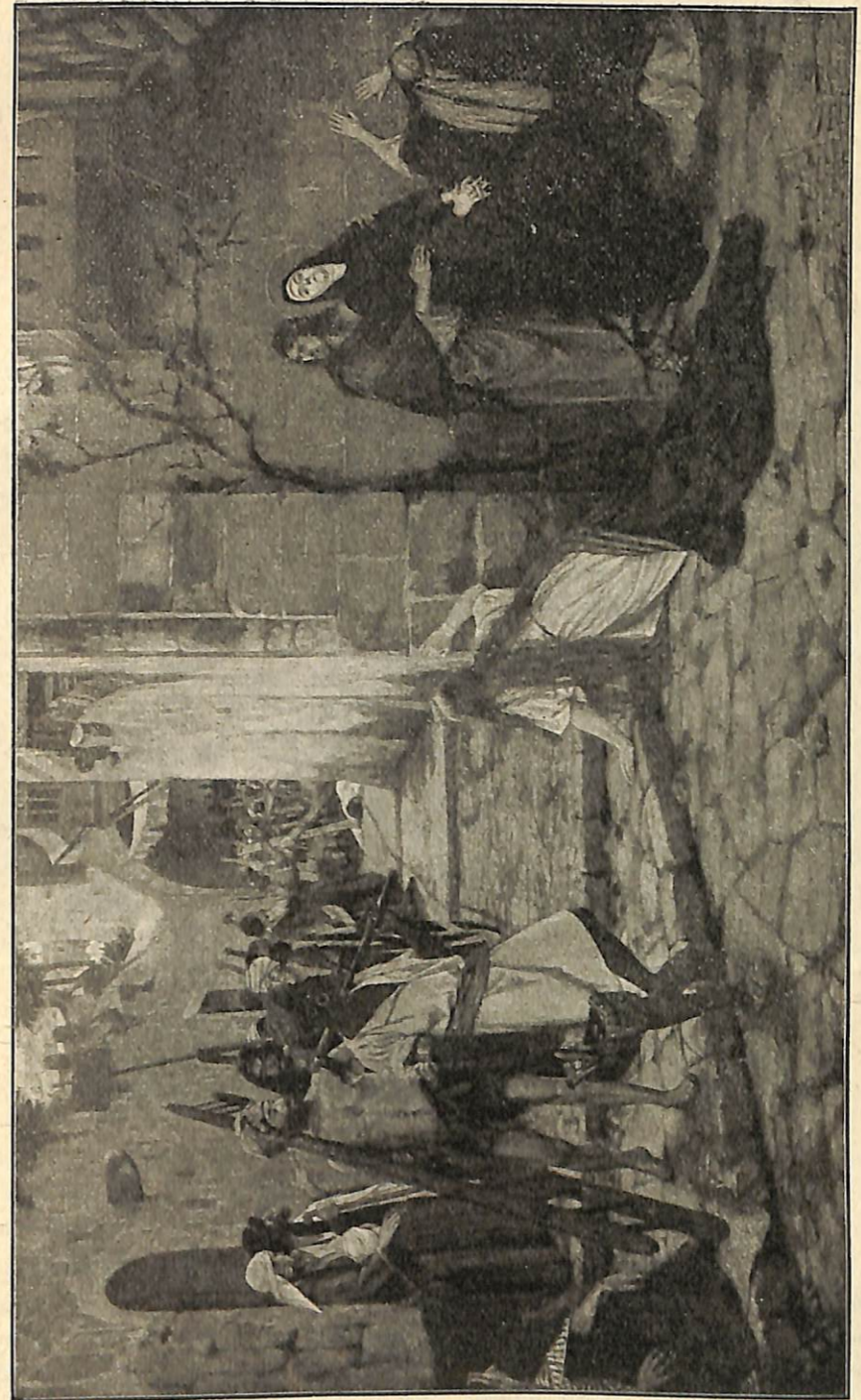

E. Wante: — Հանդիպումն Վերոնիքայի:

Յիշելու արժանի է որ Յաւոց ձանապանով Godecharlesի մրցանակը վաստակելէ և պատկերը իր պետութեան ծախելէ վերջը, Վերոնիքան և խաչերարիւնը չի շինած, իտալիա ուսումնասիրական ճամբորդութիւն մ'ըրած է: Գեղարուեստի հայրենիքը՝ ինչպէս ժիշդարու իւր նշանաւոր հայրենակիցներուն ներշնչած էր արիւն և

նուր և որուն լուսապատկերը զետեղած ենք հոս:

Յաւի սարսուռը կը համակէ զմարդ, երբ այդ մեծդի պատկերին առջև կը գտնուի: Հոն Հռոմէական զինուորը կատաղի նախուածքով և հուժկու բազուկներով Յիսուսի ծոնկերն ու կողն բռնած, կատաղաբար կը մշտէ՝ դէպի խաչափայտ: Մուր-

E. Wante: — Ցաւոց ցանապանը:

ճի ուժգին հարուածը կարծես կը լսես՝ որ անգութ դահիճը Փրկչին ձախ ձեռքին մէջ կը մխէ. մինչ Յաւատանջ Աստուածորդւոյն դառն նախուածքը՝ քար սրտերն ալ յուզելու տպաւորութիւնն կ'ազդէ:

Սոյն արտասովոր ոճով նկարուած՝ խա-

յորում կեդրոնացած է ամբողջական շարադրութեան ոգին:

Սանդուխի վրայ կեցած երկու դահիճները և ստորև գտնուող հռովմայեցի զինուորը՝ զրեթէ հաւասարակին եռանկին մը կը ձեացնեն, որոնց պղնձագոյն մար-

E. Wante: — Չարչարանաց պատկերին Յիսուս ցաւագիմը.

չելութեան պատկերին խժոժական տեսարանի ազդեցութիւնը՝ հակառակ իրապաշտական անագորոյն յղացումին, դիտող մարդու մէջ գորովանքի ազնուական զգացում մը կը ծնուցանէ, որ անտարակոյս կախումն ունի աստուածային զոհի մարմնոյն հրաշալի շինուածքէն, անոր ցաւանջ աչքերուն խոցոտիչ նախուածքէն՝

միններու տեսքը՝ Փրկչին մարմնոյն պայծառութիւնը հիանալիօրէն զուրս ցատկեցընելէ զատ, Յիսուսի զուխը՝ խաչի գազաթնահայեաց և հորիզոնական զիծերուն կպած ու դառնութեամբ համակուած նախուածքը՝ գերազանցաբար արհեստագիտական նկար մը կը ձեացնեն: Սոյն երկայն ատեն մտածուած շարադրութիւնը՝

խղճամիտ բնականութեամբ, ողբերգական տպաւորութեամբ և վարպետի տեսութիւններով պնտուած, ստուգիւ Վանդէի խոսիւ ճամբորդելուն արգասիքն է: Այդ ճամբորդութեան բարերար ազդեցութիւնը կը տեսնուի նաև 1898ի նկարած Յալրական Եփեղեցի որմանկարին վրայ. յորում վրձինի փափկութիւնը, կրօնականութիւնը, անուշ տրամադրութեամբ մը զմարդ համակելը՝ Beato Angelicoն կը յիշեցնէ: Գոթական գահոյքի վրայ վեհափառ բազ-

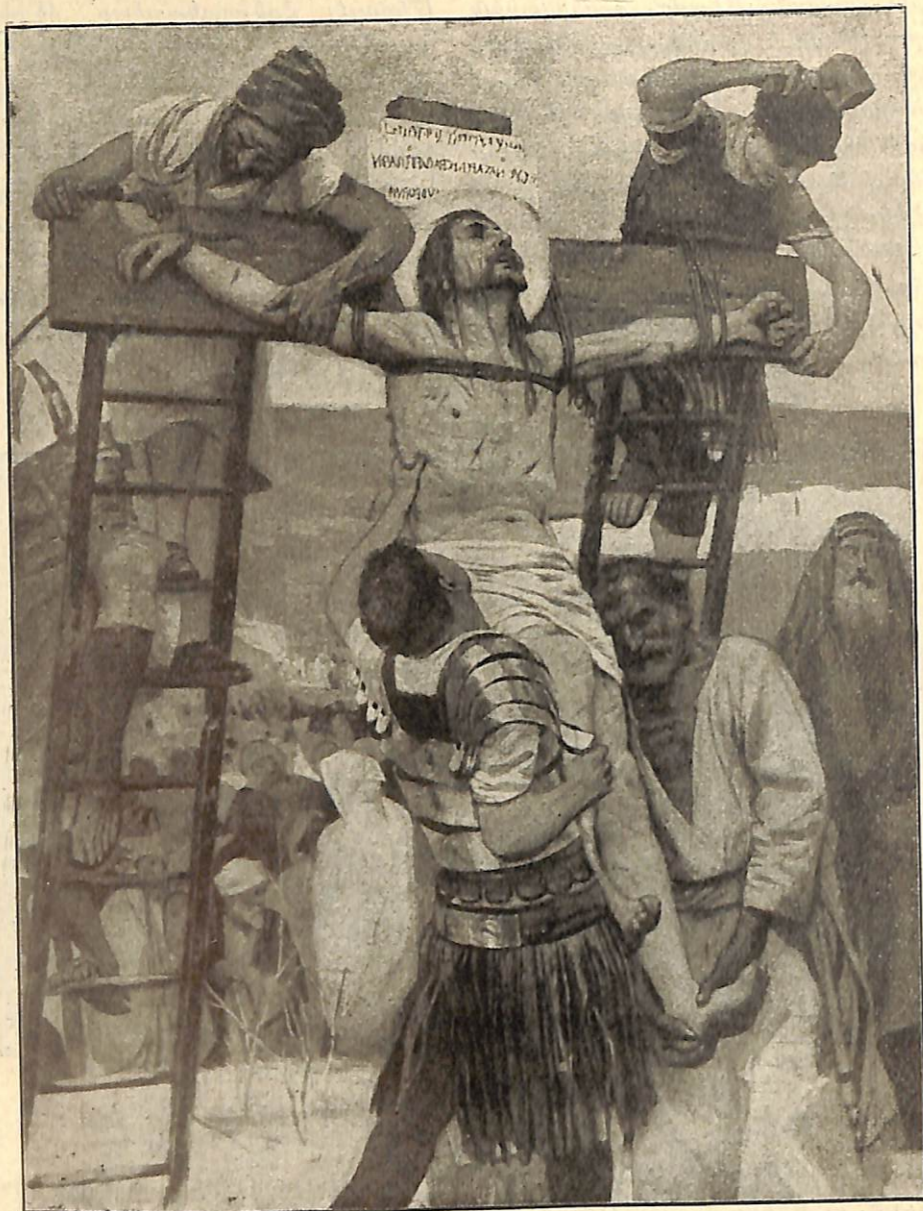
Միքայէլ Հրեշտակապետը՝ ձեռաց մէջ՝ յարութեան և փրկութեան խորհրդանիշ դրօշակն ունենալով. մինչդեռ ոտիցը տակ կը ճզմէ դժոխային վիշապի զուխը: Պատկերը կ'ամբողջանայ մարգարէներու, առաքեալներու, Եփեղեցոյ սուրբ հայրերու, մարտիրոսներու և խոստովանողներու բազմութեամբ՝ որոնք Աստուածային մեծվայելչութեան գահոյից հանդէպ կիսարժող շարուած են՝ դիմագիծերու հիանալի արտայայտութիւններով:

E. Wante: — Քրիստոս Պիղատոսի առջև.

մած է Յիսուս՝ լուսաշող վերարկուի մէջ պատատուած, ու թևերը պարզած՝ կարծես կ'աղաղակէ. « Եկայք առ ինձ ամենայն վատակեալք »: Գահոյքի բոլորտիքը տաւիղ և փող հնչեցնող հրեշտակներու խումբերէն վեր՝ կը տեսնուին ուրիշ քերթէններու և սերորէներու բազմութիւններ՝ որոնք կը գովաբանեն զԱստուած: Քրիստոսի մերձ՝ ծնրադիր և աղբսարկու կը գտնուի Ս. Կոյսը. հոն են նաև Ս. Յովսէփ և Ս. Յովհաննէս Մկրտիչ՝ ամենաբնական կեցուածքով: Դէպ ի Յիսուսի գահոյքը առաջնորդող սանդուխին վրայ կանգնած է

Այս զուխ-գործոց ըսուելիք նկարը կը գտնուի Անվերսա բաղաքին Ս. Յովհաննէս Պերքմանսի հաստատութեան մէջ: Վանդէի գեղարուեստական ճաշակին և եզական միտումին ուրիշ օրինակներէն յիշենք նաև Յիմարոտիան Խաչի և Պատարագ Ս. Վռնիփակիտսին: Առաջինին մէջ՝ Ս. Ֆրանչիսկոս Աստիգացոյն կատարելապէս առ Աստուած համակամելուն վեհ տեսարանին առջև կը գտնէ ինքզինքը՝ դիտող անձը. իսկ երկրորդին հանդէպ՝ « Եկայք և մեք փաշտեցուք զԱստուած » գոչել տալու վսեմութեան կը բարձրացնէ դիտողը:

E. Wante: — խաչելութիւնը:

Ստուգիւ այս կտաւին արտայայտութիւնը կը համոզէ նուրբ տեսութիւն ունեցողը, թէ Վանդէի հոգին՝ ջերմ եռանդով մը վառուած՝ սլացած է առ Աստուած. ու իւր վրձինը շարժած է՝ համոզելու համար զմարդ. «հոս պէտք ես ծնրադրել և ինձ նման պաշտել գերբնականը»:

Փախուշտ յեգիպոսս պատկերովն ալ՝ Վանդէ՛ դիտողին նմանօրինակ վսեմ զգա-

ցողութիւն կը ներշնչէ, ընտանեկան ստոյգ երջանկութեան քաղցրութիւնը և գեղեցկութիւնը՝ նոյն իսկ դժբաղդ արկածներու հանդէպ, անվրդով պահուած ըլլալու ոգին դուրս ցատկեցնելով:

Այսպէս Վանդէ առանձնայատուկ հմայք մ'ունի իւր ամէն նկարներուն մէջ՝ որով Պելճիոյ արդի նշանաւոր պատկերահանի համբաւին արժանացած է: Ու մինչդեռ

Պելճիական արդի դպրոցը իր նախնեաց մասնաճիւղ՝ պատմական պատկերներ նրկարելու առանձնայատուկութենէ շեղած, կը նախընտրէ նկարել ընտելեան տեսարաններ, դիմանկարներ, և առտին կեանք. Վանդէն միայն հաւատարիմ մնացած Gallaitի և De Biefveի ցոյց տուած շաւիղներուն, բարձր արժանաւորութեամբ կը շարունակէ՝ անոնց ճանապարհը:

Իւր արտադրութիւնները կը համոզեն զմարդ՝ որ ինքը կատարեալ արհեստագէտի վսեմ գաղափարականով ներշնչուած, ճաշակին նրբութիւնը, կրօնական զգացումի խոր համոզումը վրձնի գոյներով կ'արտացոլէ, ու սրտին ազնուական և գեղեցիկ բարախումը կտաւին վրայ անհամեմատ փափկութեամբ կը տոգորէ: Բոլոր այս առանձնայատուկութիւնները՝ ընական հետեանքներն են իրեն ստացած հաստատուն սկզբունքով դաստիարակութեան:

Վանդէ 1872ին կանտ քաղաքը ծնած է: Իր հայրը զարգանկարիչ մ'էր, որ իր զաւակին առաջին ուսուցիչն ըլլալու ժամանակ՝ չթերացաւ խնամք և հոգ տանիլ անոր սրտին և հոգւոյն կրթութեան: 16 տարեկան էր Վանդէ, երբ՝ կանտի վարժարանէն շրջանաւարտ հանգիսացաւ և առաջին մրցանակի արժանանալով՝ Josef Janssens երևելի ուսուցչին և քաղաքակիցներուն խրախուսանօքը մտաւ Անվերսայի Ակադեմիան. ուր յաջողութիւն և փառք իրեն ժպտեցան, ուր զանազան տարիներ՝ նախ իբրև աշակերտ ապա իբրև նկարչութեան ուսուցիչ՝ գնահատելի գործունէութիւն մը ցոյց տուաւ: Եւ Վանդէ քրիստոնէական ոգւոյ Գեղարուեստին ախոյեանն ըլլալով՝ իրեն համար մշտնջենաւոր համբաւի պատուանդան մը կանգնեց, և հոչակուեցաւ Պելճիոյ նշանաւոր նկարիչներէն մին:

ՀԻՒԱՆԴՆԵՐՈՒ ՀԱՍԱՐ

ՃԱՇԱԿԵԼԻ ՊՏՈՒՂՆԵՐ

ԱՄԱՌՔ՝ այն քաղցր եղանակն է յորում ամէն տեսակ քաղցրահամ պտուղներ կը հասունանան և սակայն շատ մը հիւանդներ ի հարկէ և ցաւ ի սիրտ անոնցմէ զուրկ կը մնան: Մի քանի պտուղներու ճաշակելիութեան համար կ'ուզենք հիւանդներու խորհուրդներ տալ և եթէ այդ պտուղները խոհանոցային զանազան պատրաստութիւններու ենթարկուին, շատ աւելի մեծաքանակ՝ զանոնց անվնաս կարող են վայելել իրենք և օգուտ քաղել:

Ամէն տեսակ հիւանդներ — առողջ մարդերէ աւելի՝ պահելու են սա ընդհանուր կանոնը — կաւաչ, տոնա պտուղներ ու տելէ զգուշանալու են, ինչպէս նաև պէտք չեն ուտել այն պտուղները՝ որոնք ապա-

կանի սկսած կամ չափազանց հասունացած են:

Մէկ կողմէ դժուարամարտքիւն ունեցող անձերը և կորախիթ չնրմով տառապողները, միւս կողմէ յոյսացաւորիւն, միզարձակութիւն, մկանսցաւորիւն ունեցողները, ամէն հիւանդներէ աւելի զգուշանալու են և ընտրելու թէ ո՞ր պտուղները ճաշակելն իրենց օգտակար կ'ըլլայ:

Բոլոր յիշեալ հիւանդութիւնները մեծաւ մասամբ աննդառութեան դասակարգին պատկանելով, մասնաւոր ճաշացանկի մը կարգադրութեան հետեւելու պէտքն ունին. իսկ անոնք որ աղիքներու և ստամոքսի հիւանդութիւններով կը տառապին, իրենց համար հում ճաշակելի պտուղներ

ըր ելակ, խաղող և թուզ պէտք են ըլլալ:

Լաւ հասունցած՝ սևտառներու կրակը որոնք խոշոր ելակներու չափ մտտ չեն, ամենալաւագոյն պտուղն է դժուարամարսութիւն ունեցողներու համար: Ասոնք խաղողի հիւթն ալ կրնան ծծել՝ կեղևանքը և կուտերը բերնէն դուրս նետելով: Որովայնի պնդութիւն ունեցողներու համար առաւօտը և ամէն կերակուրին ելակ և խաղող ուտելը օգտակար է:

Մկանցաւորութիւն և յօդացաւորութիւն ունեցողներուն՝ ելակ ուտելը նպաստաւոր է: Այս պտուղները ստուգիւ կալիի զանազան տեսակ աղեր պարունակելով՝ կը լուծեն միզատական և թրթրնշական և նոյն իսկ ուտական (salicylique) թթուներու թանձրացումները:

Միզարձակութիւն ունեցող հիւանդները՝ սաստիկ շաքարուտ պտուղներէ զգուշանալու են, մանաւանդ խաղող բնաւ ուտելու չեն: Խնձոր, նարինջ, կեռաս և ծիրան կարող են ուտել:

Սոյն պտուղները քիչ անդադար ըլլալով և մեծաքանակ ջուր բովանդակելով, պէտք է յանձնարարել որ յոյրախտաւորները (obèses) ուզածնուն չափ ուտեն, բայց ուրիշ պտուղներ բերանին չի դնեն:

Սպիտակիզութիւն (albuminurie) և կրիկամուկի գայրուց (néphrite) ունեցողները՝ կարիւր և մանաւանդ կիտրոնի դարմանի դիմելու են՝ քանի որ կ'ըսուի թէ մէզերու մէջի սպիտին քանակութիւնը կը նուազեցնէ:

Մորթի հիւանդութիւններով տառապողները մասնաւորապէս՝ կրակ ուտելէ զգուշանալու են, վասն զի իրենց կոճատենդ (urticaire) կը պատճառեն:

Իսկ ջրայիններու, ջրագարներու, սևտրիւններու համար յարմար է շաքարային և լաւ հասունցած պտուղներ ուտել. գոր որինակ խաղող, ելակ և թուզ, քան թէ թթուութեան պտուղներ՝ ինչպէս են խրնձոր, նարինջ, թուրինջ՝ որոնք շատ անգամ իրենց մէջի կրագործութիւնը կը վայրա-

հոսն և լուսածնատամիզութիւն (phosphaturie) կը պատճառեն:

Սոյր յօդացաւորութիւն (arthritis) ունեցողները պէտք են մեծաքանակ պտուղ ուտել, միայն թէ լաւ հասունցած ըլլալու են: Իրենց ունեցած կալիի աղերուն շնորհիւ՝ այս պտուղները լուծողական ներգործութիւն կը բանեցնեն:

Ընդհանրապէս նախընտրելի է կիտապտուղներ ուտել. վասն զի կիտապտուղները մէջ ալ կերպարանափոխութիւնները կը պատճառէ՝ ինչ որ ամառուան արևու անբաւական ջերմութիւնը ներգործած չըլլալով, կատարելապէս հասունցընել չէ կրցած. կրակի ջերմութիւնը զանոնք աւելի դիւրամարս և մարդուս իւրանալի կ'ընէ: Շաքարի յաւելումը՝ նոյն իսկ հասունցած պտուղներու մէջ՝ մասամբ մը կ'ուղղէ անոնց մեր ստամոքսը պտղեցող յատկութիւնը: Սոյր հակառակ՝ կը յանձնարարեն որ հիւանդները բնաւ քացախ կամ գինի չաւելցնեն կերած պտուղներուն վրայ, վասն զի անոնց թթուութեան ազդեցութիւնը կը սաստկանայ:

Ոմանք կ'ըսեն թէ Լայնոքսան աստիճաններու համեմատական պէտք է ըլլայ պտուղ ուտելու յաճախութիւնը: Ուր որ ամառը, արևու ջերմութիւնը +17° է վար է, ինչպէս Անգլիոյ և բոլոր Հիւսիսային Երկիրներու մէջ՝ պտուղները լաւ չի հասունանալով՝ զանոնք ուտելը առողջապահական չըլլար: Իսկ ընդհակառակն տաք երկիրներու մէջ, ինչպէս է Ալիքիկ, և հարաւային Եւրոպա, պտուղ ուտելը յանձնարարելի է, վասն զի զովացուցիչ, ծարաւը չափաւորող և ստամոքսայոյզը զրգոտող արդիւնքներ կ'ունենայ:

Բնութիւնը՝ որ ամենայն ինչ վայելուց յօրինած է՝ ստուգիւ տաք երկիրները պտղատու ծառերու առատութեամբ զարդարած է, քանի որ այդպիսի կլիմաներու տակ մտնող սնունդները նուազ վնասակար են՝ բաղդատմամբ ցուրտ երկիրներու:

Dr. Francis

ԱՆԱՍՈՒՆՆԵՐՈՒ ԱՆՍՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Երջիւն տարիներու մէջ անասուններու մտաւոր կարողութիւններու մասին շատ գրութիւններ հրատարակուեցան. բայց ոչ ոք զրիչ շարժել հաճած է անոնց տխրամարտութիւնները ցուցադրելու:

Մասնաւորապէս Անգլիական լրագրիւններ և ուսումնաթերթեր կը սիրեն արձանագրել դէպքեր և պատմութիւններ՝ նպատակ ունենալով ապացուցընել թէ՛ շատ տեսակ անասուններ արտաքոյ կարգի իմացակա՛նութեան զարգացումն ունին: Ստէպ կը խօսուի թէ շուներ կամ կատուներ՝ բան չտեսնելու պայմաններու մէջ՝ մղոններով, նոյն իսկ օրերով հեռուոր և անձանօթ վայրեր տարուիլ, ձգուելէ վերջը՝ զարմանալի ոճով իրենց նախկին բնակավայրերը կը դառնան: Եւ սակայն շատ շուներ և կատուներ ալ եղած են՝ որոնք իրենց տխրամարտութեան պատճառաւ կորսուած են՝ և ոչ ոք արձանագրած է անոնց անմտութիւնները:

Սրամիտ բնապատում մը, F. G. Aflalo, շատ տարիներէ ի վեր անասուններու պակասաւոր իմացականութեան երևոյթները ուսումնասիրելով՝ եզրակացուցած է որ. «Անասուններու սխալմունքներու դէպքերը մեզի այնքան շահագրգիռ խնդիրներ կ'ընծայեն որքան իրենց զարմանալի ու շիմութեան ապացոյցները՝ որոնցմէ մարդս ճոխ և շահեկան դասեր կրնայ քաղել»: Chambers's Journal-ի մէջ հրատարակածին համառօտութիւնը հետեւեալն է:

ԲՆԱՋԳԻ ԵՒ ԻՄԱՅՆԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ
Ինչ տարբերութիւն կայ Բնագրի և Իմացականութեան մէջ, երբ հարցուի, Հոգեբանութեան արդի իմաստասիրութիւնը կը տատամսի և իրարմէ ունեցած անգատիչ զօղը գրեթէ աննշմարելի կը գտնէ.

և սակայն խտրութիւն մը կայ և մենք կ'ուզենք օրինակով բացատրել:

Կարմրախայտի (truite) ձկնորսը՝ ձուկերու ընթացքին վրայ յանկարծական փոփոխութիւն մը կը նշմարէ. քիչ առաջ անոնք ջուրի մակերևոյթէն կ'երթեկէին, բայց այժմ յատակ իջած անշարժ կը կենան. առաջ նենգաւոր կերը կը մերժէին, այժմ միւսոյն խայծը մտախաբութեամբ բերան կ'առնուն: Այս յանկարծական փոփոխութիւնը անշուշտ պատճառ մը պէտք է ունենայ: Չկնորսը աչքերը ամէն կողմ կը դարձնէ և կը տեսնէ որ հարաւային քամիէ մղուելով սպառնական թուխ թուխ ամպեր կը յառաջեն: Չկնորսը իսկոյն ներքին համոզումի տրամաբանութեամբ կ'եզրակացնէ թէ քիչ վերջը սաստիկ անձրև պիտի գայ: Ընդհակառակն կարմրախայտերը ջուրի տակէն չիմանալով հովին ուղղութիւնը և չտեսնելով ամպերու կուտակուիլը՝ ԲՆԱՋԳԻՈՎ կը հասկնան ըլլալիքը՝ մինչդեռ մարդը կը գուշակէ ԻՄԱՅՆԱԿԱՆՈՒԹԵԱՄԲ. այսինքն, թէ անասունը և թէ ձկնորսը միւսոյն եզրակացութեան կը յանգնին՝ իրարմէ բոլորովին տարբեր ըմբռնողութեամբ:

Անասունները Բնագրի խորհրդաւոր ձիրքը ունենալէ զատ ունին նաև տրամաբանելու մեծ կարողութիւն, ինչպէս կ'ապացուցանեն շատ մը իրողութիւններ: Օրինակի համար. տեսնուած են արծիւներ որոնք կտուցնուն մէջ խոշոր քարեր առած օդ բարձրանալով մացառներու մէջ նետած են քարերը՝ հոն պահուած թռչնիկները փախցնելու դիտաւորութեամբ, որպէս զի զանոնք տեսնելով իսկոյն որսան, ապա թէ ոչ մացառներու մէջ աննշմարելի և անմատչելի կը մնային:

Ուսական շոգեկառքը հարիւրաւոր մը-

դոն երկրէ մը կ'անցնի յորում կաքաւները կը վխտան և րրեկներու անցքի շառաչունէն վախցած ասդին անդին կը թռչտին: Բազէներու զանազան տեսակներ այս իրականութիւնը նշմարելով՝ վալոններու վրայ թառած կանոնաորակէս այդ ճամբորդութիւնը կը կատարեն և երբ կաքաւներու փախուստը կը տեսնեն վրանին կը յարձակին:

Ափրիկէի մէջ ճամբորդութեան ատեն Aftalo բնագէտը դիտած է որ խոշոր մուղէզ մը թաքստոցին մօտ հաւկիթներ ածած ըլլալով և կասկածելով թէ մի գուցէ թշնամի անասուններ զանոնք զանելով փճացնեն, իր բնակարանէն հեռու՝ աւազի մէջ շինեց ուրիշ դատարկ բոյն մը ուր իբրև թէ կը հսկէր. և այս ոճով թշնամիներուն ուշադրութիւնը հաւկիթներուն ստոյգ բոյնէն կը վրիպեցնէր:

Ստուգիւ անասունները խորհելու կարողութիւն ունին. ահա՛ երկու ուրիշ մասնադէպեր՝ հաստատող սոյն խնդիրը:

Գործակալատան մը բակին մէջ երկայն շղթայով կապուած ընտանի աղուէս մը կար: Խորամանկ անասունին երբ կերակուր կը բերէին, ինքը բերնով կ'առնէր կը տանէր բակին մէջ այնքան հեռու մինչև ուր կը հասնէր շղթան, ապա ետ կը քաշուէր և խոր քուն քաշել կը ձևացնէր: Միամիտ հաւեր երբ կը վազէին ու տելիքը իրարմէ յափշտակելու, յանկարծ աղուէսը վրանին կը յարձկէր և զիրենք իր բերնին որս կ'ընէր: Պէտք է ըսել որ աղուէսին խաբեբայութիւնը երկայն տեղութիւն չունեցաւ. թեալ որ երկոտանիները դիւրին տրամաբանութեամբ համոզուեցան թէ խորամանկին ձգած կերակուրին մօտենալը իրենց կեանքը ինչպիսի վտանգի կ'ենթարկէր:

Միծաղաշարժ է բարակի մը պարագան՝ որ իրեն ախտ ըրած էր ամէն առաւօտ ծածուկ հաւնոց մտնել, և առողջապահական օրէնքի հետեւելով՝ թարմ հաւկիթ լափել: Տէրը անդրադառնալով եղելութեան, կը խաշէ հաւկիթ մը և դեռ եռացած ջուրի ջերմութեան աստիճանի

մէջ՝ կը ձգէ հաւնոց՝ շանը տրամադրութեան, որ իսկոյն գողունի հաւնոց մտնելով կը յափշտակէ հաւկիթը, բայց անմիջապէս վայնասուն մը փրցնելով դուրս կը վազէ: Բերանը ահաւորապէս այրած էր: Այն օրէն վերջ շունը բնաւ հաւկիթի երես տեսնել չէր ուզեր, սա ապուշ տրամաբանութեամբ՝ թէ հաւկիթը իր քիմքը կիզելու կարողութիւն ունէր:

Լոյտ Մօրկան Բրօֆէսօրը՝ Բնագղը՝ ժառանգակաւ ափորոյր մը կը սահմանաբանէ, որ բանականութենէ կը տարբերի, քանի որ բանականութիւնը կարողութիւն մըն է՝ կատարուած իրողութիւններէ տրամաբանական եզրակացութիւններ առաջ բերելու, նոյն իսկ նոր միջավայրի մը մէջ՝ յորում ժառանգականութիւնը ո՛ր և է փոքրիկ ազդեցութիւն մը չի կրնար ունենալ: Բնագղի և կանոնաւոր միջավայրի առնչութիւնները մեծ կարեւորութիւն ունին, այնպէս որ չենք կարող բնագղի թերութիւն համարել սա իրականութիւնը, որ անզրկական անասունները երբ Արճէնդինա կը փոխադրուին, հոն իրենց անծանօթ բոյսեր ուտելով կը թունաւորուին. իսկ անդին տարօրինակ է գիտնալ որ թէև ուղտը 1200 տարիէ ի վեր Մարդի մէջ բնակացած է, սակայն դեռ չի գիտեր զանանել իրեն գործարաններուն համար թունաւոր բոյսերը՝ ճաշակելի կանաչեղէններէն:

Անչափահաս անասունները՝ որոնց մէջ դեռ ժամանակ ունեցած չէ ժառանգական բնագղը զարգանալու՝ ստէպ աղիտարեր սխալներ կը գործեն: Օրինակի համար, երախայ մը հաճոյքով կը ծծէ սաստիկ թունաւոր կապարի բաղադրութիւնները՝ անոնց քաղցը համէն խաբուելով, ինչպէս եղնիկի ձագերը կեանքի վտանգին անգիտակից՝ որսորդի խաբէութենէն դուրս կը զոհուին, մինչդեռ մայր եղջերուն միևնոյն որսորդի որոգայթներէն՝ արագ փախուստով կը պրծի:

ԱՆԱՍՈՒՆՆԵՐՈՒ ՄԻԱՄՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐ
Ուրիշ շարք մը սխալմունքներ ևս կան՝ որոնց մէջ ստէպ անասունները կ'ըլնան,

որոնք կեանքի և միջավայրի նոր պայմաններէն և կամ արուեստակեալ պարագաներէ կախումն կ'ունենան: Օրինակի համար անապատ, անմարդաբնակ վայրեր՝ ուր առաջին անգամ բանական արարածը ոտք կը կոխէ, ինչպէս են բևեռային երկիրներ կամ անծանօթ կղզիներ, տեղական անասունները, հիւսիսային եղջերուները, փոկերը և թռչունները միամիտ վստահութեամբ որսորդ օտարականին զալուստը կը դիմաւորեն:

Արուեստակալ միամտութեան օրինակ մ'է Հ. Հիւգ՝ Յիսուսեան երեւելի քարոզչին պատմածը, որ Չինաստանի նախկին Աւետարանիչներէն մին եղած է: Հորթին մեռնելու վշտէն որպէս զի կովը իւր կաթը չկորսնցնէ, տէրը խորամանկութեամբ դիակին մորթը հանելով՝ մէջը խոտ լեցունելով և ցիցերու վրայ ոտքի կեցուցած՝ մօրը քով կը գետեղէ: Մայրական գորովէն մըղուած խեղճ անասունը անկենդան մազոտ մորթը կը սկսի այնքան եռանդեամբ և ուժով լզել որ վերջապէս կարերը քակուելով՝ ներսի յարգերը դուրս կ'ելլեն:

Փափկասիրտ Հ. Հիւգը այս տեսարանին առջև՝ մայր կովուն եղբրական ապշութիւնը չի տեսնելու համար աչքերը անդին կը դարձնէ. բայց երբ սիրտ կ'ընէ վերստին գիտելու, զարմացմամբ կը տեսնէ որ կովը ձագին կուրծքէն դուրս ելած խոտը անվրդով ճարակելու հետ էր:

Չայլամի մասին պատմուածն ալ ստուգիւ զարմանալի էր. հեղինակներ կ'ըսէին թէ յանկարծական վտանգի առջև՝ իսկոյն զլուխը աւազին մէջ մղելով ազատի կը կարծէ: Մինչ յօղուածիս հեղինակ Aftalo կը հաւատէ թէ այլ ևս պէտք չէ հաւատք ընծայել սոյն զրոյցին, վասն զի ինքը Հարաւային Ափրիկէ ուսումնական ճամբորդութիւններ ընելով տեսած է որ Չայ-

լամները՝ բնաւ այդպիսի ապշութիւն չեն գործեր:

ՇՈՒՆՆԵՐՈՒ ԱՊՇՈՒԹԻՒՆԸ
Մարդու բարեկամ շունը, ստէպ իրեն ուշիմութեան համբաւը կը վտանգէ, կատարեալ ապշութիւններ գործելով: Սաստիկ ճարտար շուն մը կար որ նոյն իսկ ջրային կենդանիները կ'որսար՝ սուզուելով ջրոյ մէջ: Այնգամ մը գետեղերքի մէջ ընկղմած ծառի ճիւղ մը չես գիտեր ինչ տեսակ կենդանի կարծելով՝ նետուեցաւ ջուր, ալ ունեցով բռնեց և յամառութեամբ կ'ուզէր ջուրէն դուրս քաշել. անտարակոյս ինքը պիտի խեղդուէր եթէ տէրը օգնութեան չի փութար և բռնութեամբ ջուրի տակէն վեր հանէր: Ուրիշ շուն մը փողոցէն տիրոջ սոյլը լսելով՝ իսկոյն տան երրորդ յարկէն վար նետուեցաւ և սաստիկ վնասուեցաւ՝ փոխանակ ամենօրեայ սովորութեան համեմատ սանդուխներէն վար սուրալու: Յանկարծամահ եղած մարդու մը Պուշտոկը ժամերով չէր ուզեր դիակին քովէն հեռանալ և տնուորներէն ո՛չ մէկուն ալ կը ձգէր մեռելին մօտենալ. հարկ եղաւ գնդակահար ընել զինքը:

Վեր. J. G. Wood կը պատմէ թէ իւր շունը՝ բերնին մէջ բռնած երկայն գաւազան մը զուարթութեամբ կը տանէր. երբ հարկ եղաւ մացառուտի մը նեղ բացուածքէն անցնիլ, շունը փոխանակ գաւազանը գետին ձգելով մէկ ծայրէն քաշելով ծակէն անցնելու, ապշաբար երկայն ատեն գաւազանը ակոսներու մէջ սեղմած այնքան տառապեցաւ՝ որ վերջապէս մացառուտի բացուածքը ընդլայնելով՝ կրցաւ ճամբան շարունակել: Աղուէսորսակ foxhounds շուները ստուգիւ կարճամիտ են և ստէպ նոյն իսկ իրենց տէրերը չեն ճանչնար եթէ անոնք սովորական կար-

1. Միևնոյն խաբէութիւնն արդէն վաղուց մեր Բնաշխարհի զանազան գաւառներու մէջ՝ ի գործ կը դրուէր կովը ամիսներով կը լզէ իր պահուճապատանգ ձագը և կը շարունակէ կթուիլ:

2. Արաւի համար գիտենք որ, ի Հայաստան երբ ձմեռ ատեն որսորդէ յանկարծակիի կու գայ, զլուխը ձեան մէջ կը միտ և անշարժ կը կենայ ու կը կարծէ թէ ո՛չ ոք զինքը կը տեսնէ:

միր համազգեստնին հագուած չըլլան: Ահա թէ ինչպէս որսորդ մը եղերերգական վախճան ունեցած է իւր fox-houndsերէն: Իւր խարազանը շնտան մէջ մոռցած ըլլալով՝ սպիտակ վերնազգեստով կ'երթայ զայն առնելու. Հաւատարիմ, բայց ապուշ շուները եկտորը գող կարծելով վրան կը յարձակին և բզիկ բզիկ կ'ընեն:

ԹՈՉՈՂ ԵՒ ԿՐԾՈՂՆԵՐՈՒ ՏԵՄԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Անասուններու մէջ երբ Բնագղը պակսի, իրական վտանգներու փորձառութիւնը իրենց մէջ բան մը չի ներգործեր: Օրինակով բացատրենք մտքերնիս: Թէև ելեկտրական զօրութիւնները թեթեւ աշխարհիս գրեթէ ամէն կողմը ծաւալած են կէս դարէ ի վեր և սակայն դեռ կարգաւորը կը շարունակեն նստիլ և շանթահարուիլ սոյն ելեկտրական թելերու վրայ: Մի և նոյն կարգաւորը թէև անընդհատ մուկերու և աքիաներու զոհ կու տան իրենց ձագուկները, և սակայն բնաւ չեն տրամաբաներ այլ ևս իրենց հակիրթները գետնի վրայ ածելով չթխսել:

Ճնճղուկներ, խայտիտներ և ուրիշ փոքր թռչուններ տարօրինակ վրէժխնդրութեամբ կկուեն կը հալածեն. զայն իրենց թշնամի նկատած են և ո՛ւր որ տեսնեն կը միաբանին, վրան կը յարձակին և լաւ մը կը տանջեն: Բնագէտներէն ոմանք կը կարծեն թէ կկուեն բազէի նմանելու համար ասելի է դարձած, սակայն հեղինակ Aflalo կը հաւաստէ որ փոքր թռչուններու՝ կկուի դէմ վրէժխնդրութեան շարժառիթը՝ իւր խարբեայութիւնն է որով զբացիներուն ընտանեկան յարկին խաղաղութիւնը կը վրդովէ՝ քանի որ գողունի կ'երթայ իրենց բոյնին մէջ կ'ածէ իւր ձուերը. որով ինքը բոյն շինելու և ձագեր մեծցնելու տաղտկութենէն և մայրական տառապանքէն կ'ազատի¹:

1. Բայց դէն այս է որ կկուի ձագերը երբ ճնճղուկի կամ խայտիտի ձագերուն հետ ձուերէն դուրս կ'ելլեն, իրենց աւելի դժուար ըլլալով քիչ ատեն եղբայրակից:

Բնագղի յատկանշական յոռի արտայայտութեան պարագայ մը կը նկատենք Շուէտական առնէտներու կամ Լեւոյիկներու գաղթը, որոնք կարծես գաղտնի ներքին զօրութենէ մը մոլեգնած խմբովին ճամբայ կ'ելլեն դէպ ի ուրիշ աշխարհ մը. առանց կանգ առնելու կը յառաջնեն կամ ամէն արգելք կ'ուզեն ոտնակոխ ընել և կամ ընկճուիլ, մեռնիլ: Կ'արհամարհեն անօթութիւնը, անզգայ և անտարբեր կը թուին յափշտակիչ թռչուններու, աղուէտներու, աքիաներու իրենց պատճառած կոտորածին՝ որոնք գաղթական Լեւոյիկներու հետամուտ ըլլալով անընդհատ սաստիկ ջարդ կու տան: Սակայն այնու հանդերձ ողջ մնացածները ուղիղ գծով կը շարունակեն իրենց ճամբան և եթէ դիմացին լին կամ գետ հանդիպի կը նետուին մէջը. թէև հազարաւորներ կը խեղդուին, բայց մնացածները յամառութեամբ կ'ուզեն հասնիլ հանդիպակաց արտուներ: Գիտնալով թէ կը ծոգնեն անհարապէս բազմանալով ինչ փնասներ կը հասցնեն մշակութեան, կը խորհրդածենք թէ այս բանս ստուգիւ շնանակալից ապացոյցն է այն ձկտումին որ երբեմն բնութեան մէջ ի յայտ կու գայ անհատներ զոհելով՝ զոհանալ միայն տեսակը (espèce) պահպանել. որ է ըսել ինքնաշնչումի բնագղ մը կայ որով Լեւոյիկները և կամ նման կրծողները իրենց չափազանց զաւակածնութեան աղետալի հետեանքները չէզոքացնելու համար, ներքին զօրութենէ մը կը մղուին արկածալից գաղթականութեան մը ելլելու:

ՄԻՋԱՏՆԵՐՈՒ ԱՆԵԼԻՔՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ստուգիւ անըմբռնելի դիւթիչ զօրութիւն մը կարծես՝ թեփաթե թիթեռնիկները (lépidoptères) և ուրիշ միջատներ կը մղէ վառուած լապտերներու բոցին վրայ ողջակէզ ըլլալու: Մէջնիքոֆ՝ այս բանս սոյն միջատներու սեռային զրգռումի

ները բոյներէն վար կը ձգեն և իրենք կը կերակրուին մայր ճնճղուկէ կամ նման թխամայրերէ՝ որոնք միամբար կը սնուցանեն իրենց խորդ զաւակները:

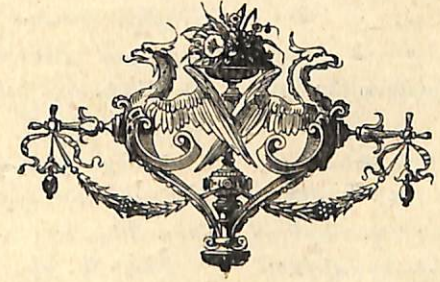
կը վերագրէ. նման այն հրապոյրին որ էգ կայծոռիկը իր գիշերուան կանաչորակ լոյսով կը ստիպէ անլոյս արուն առ ինքն ձգելու: Հանճարեղ գիտնականին այս ենթադրութիւնը լիուրի համոզիչ է, վասն զի եթէ ողջակիզուող թիթեռնիկները նրկատողութեան առնունք՝ կը տեսնեն որ անոնք բոլորն ալ արուններ են, մինչդեռ իրենց էգերը մութ թաքստոցներու մէջ քաշուած իրենց սերմերը կ'ածեն: Այս դիտողութիւնները զմեզ կ'առաջնորդեն անօգուտ նկատել գեղացիներու գիշերները վառած խարոյկները՝ որոնցմով կ'ուզեն ինքնակիզման հրապուրել իրենց բերքերուն փնասակար միջատները, քանի որ բուն ձուարեր էգերը ողջ կը մնան և անոնց սերմերէն ելած թրթուրները կը փճացնեն բոյսերը:

Իրենց փոքրկութեան նայելով թէև միջատները խելացի կը տեսնուին բայց իրենք ալ ստէպ անտրամաբան սխալներու մէջ կ'իյնան՝ անշուշտ իրենց բնագղի օրէնքի հետեւնուեն պատճառաւ: Օրինակի համար. միջատ մը կայ որ իւր հակիթները նեխելու վրայ եղող կենդանական դիակներու վրայ կ'ածէ, ուսկից ծնած թրթուրները անմիջապէս սնունդ կը զրտնեն: Բայց որովհետև կայ նաև stapelia կոչուող բոյս մը որ ճիշդ նեխելու վրայ եղող մսի հոտ կ'արձակէ, տխմար միջատը իւր հակիթները յօժարակամ կ'ածէ սոյն բոյսին վրայ, որով անգիտակցաբար իւր

թրթուրները անսուաղութեան և մահուան կը դատապարտէ:

Բնագէտ Լորտ Ալէպուրի՝ «Անատոնեռոս գգայարանքը» գրքին մէջ՝ տարակոյսի տակ կը ձգէ մեղուններու ընծայուած այն կարողութիւնը որով իրենք ամէն արգելքներու յաղթելով՝ երբ կորսուած ըլլան՝ իրենց փեթակներու ճամբան նորէն կը գտնեն: Fabre և Romanones միջատաբաններն ալ կը համաձայնին այս տարակոյսին, և ստուգիւ «Միջատներու Հոմերոս» Ֆավրի կը պարտի բնագիտութիւնը՝ դիտողութիւններու զարմանահրաշարք մը, մասնաւորապէս թանթաթեքու (hyménoptères) վրայ, որոնց մէջ յայտնի կը տեսնէ ընթերցողը թէ ո՞րքան տարօրինակ սխալներու ենթակայ են այս փոքրիկ էակները:

Ամբողջ մեր այս յօդուածէն կը հետևի որ պակասութիւններ և սխալմունքներ ոչ միայն բանաւոր արարածներս՝ այլ նաև անբան էակներն ալ ունին, բայց այսու անոնք պէտք չեն մեզի նուաստ երևնալ՝ այլ մանաւանդ անոնք մեր արգահատանքին արժանի են և մեզի աւելի գուրգուրալի պէտք են ըլլալ: Հին առած մը կ'ըսէ «Errare humanum est» — սխալիլը մարդու յատուկ է —: Այժմ առանց ամբողջութեան կրնանք հաւաստել որ սխալիլը միայն մարդու մենաշնորհ չէ. կենդանիք ալ սխալական են:

Լ Ե Ա Ր Գ Ի Ա Ռ Ե Ղ Ծ Ո Ւ Ա Ծ Ը

ԱՐԳՈՒՍ մարմնոյն հրաշալի կերտուածին մէջ՝ գուցէ լեարդի բնախօսական յատկութիւնները նուազ ծանօթ են՝ քան ուրիշ գործարաններու և գեղձերու մատուցած պաշտօնները: Թէ և անցեալ դարու կէսէն ասդին Քլոտ Պեռնարտ և այլ բնախօսներ լեարդի շատ մը առեղծուածները լուծած են, բայց դեռ ընդհանուր մարդկութիւնը՝ անհիմն և նախապաշարեալ յատկութիւններ և հիւանդութիւններ կ'ընծայէ լեարդին և անկէ արտադրուող մաղձին: Եւրոպացիք, առ հասարակ, յանդուգն անհատներու «Լեարդոտ մարդ է» կ'ըսեն, և տրտում տխուր երևոյթով և կասկածոտ անձերու՝ «մաղձոտ» մակդիրը կու տան. ու չարիք և նենգութիւն գործողներուն ալ զրգապատճառը՝ մաղձի կամ լեարդի հիւանդութեանց կը վերագրեն. մինչդեռ շատ անգամ ենթակաները այդպիսի հիւանդութեանց և ո՛չ իսկ հետքը կ'ունենան իրենց մարմնոյն մէջ:

World's Work թերթի էջերուն մէջ՝ C. Ph. Cushings հմտալից յօդուածով մը կը ջանայ այս կանխակալ կարծիքին դէմ՝ գիտական փաստերով մաքառիլ, և մարդուս բարդ կազմուածքին մէջ՝ լեարդին ունեցած պաշտօնը՝ ճշդեւ ու պայծառ գաղափարներ տալ ընթերցողին: Կը քաղենք հետևեալները.

Լեարդի բնախօսական եւ տարրաբանական ներգործութիւնները.

Նախ և առաջ պէտք է գիտնալ որ լեարդը մարդուս մարմնոյն մէջ ամենակարևոր դեր մը կը կատարէ, հաւաքելով և արտաքսելով՝ արեան շրջանի միջնորդութեամբ՝ գործարաններու մէջ խճողուած թոյնիտները (toxines): Երկրորդ՝ լեարդը զլիսաւոր արտադրիչն է այն ջրաբնած-

խուկներուն (hydrocarbure), որոնք կիւզանելի գոյացութիւններ ըլլալով՝ մեր մարմնոյն ջերմութիւն և ղնդերային գործունէութիւն առաջ կը բերեն: Երրորդ՝ լեարդը կը պատրաստէ, կ'ամբարէ, կը կանոնաւորէ մեր արեան շրջանին անհրաժեշտ եղող քաղցրածինը (glycogène), և վերջապէս երբ մեր ներքին զօրութիւնը՝ շարժման և ջերմութեան կը փոխակերպուի, գոյացած թթուումներու հակառողջական արգասիքը՝ լեարդն է որ կը չէզոքացնէ:

Շատեր կարծելով թէ լեարդային գաղտնի հիւանդութենէ մը բռնուած են, փոխանակ լեարդի բնախօսական և տարրաբանական ներգործութիւններ ուսումնասիրելու, և ըստ այնմ դարման խորհելու, փորձական (empirique) միջոցներով կ'ուզեն արագ և ապահով դարման մը գտնել: Այդպիսիներն եթէ համոզուէին որ մեր մարմնոյ կազմուածքը հարիւրաւոր տարբեր մասերէ բաղկացեալ ամենաբարդ մեքենայ մ'է, որուն փորձառու մեքենագէտը ճարտար բժիշկն է միայն, անտարակոյս ինքնադարմանումի կամ փորձական անտեղեակ անհատներու դիմելով՝ պարապ ժամավաճառութիւն պիտի չընէին: Բանիմաց բժիշկը՝ հարիւր դէպքի վրայ իննսուն հիւանդները պիտի համոզէր՝ որ իրենց կարծածին հակառակ, փոխանակ լեարդի խանգարներու (cirrhose), պալարներու կամ ուռեցքներու, իրենց հիւանդութիւնը աղիքի բորբոքում, ստամոքսի խանգարում, կամ նոյն իսկ փտած ախտայի հետևանքով՝ արեան շրջանի մասնական թունաւորումներ են:

Ըստ Գ. Վ. Գրիլի՝ որ «Custings Laboratory of Experimental Medicine»-ի Բրոֆէսօրն է՝ մահը ուրիշ բան չէ՝ բայց եթէ տարապայման թթուումա-

ցումն . այսինքն գործարանաւոր էակին կազմուածքին մէջ՝ թթուումային գոյացութեանց չափազանց շատնալու երևոյթն է: — Փորձով համոզուելու համար՝ բաւ է կենդանույ մը լեարդը կտրել հանել. կենդանին գործողութեան առանց մեծ ցաւ մը զգալու՝ դիմանալովն հանդերձ՝ քանի մը ժամ վերջը կը մեռնի: Արիւնը և նեարդները տարրաբանօրէն զննելով՝ կը տեսնուի որ թթուումային գոյացութիւնը և թոյնիտներ տարապայման աճած են:

Մարդուս մէջ շղային լարուածութիւնը, սաստիկ յուզումը, ցաւալի աղէտները, չափազանց կասկածոտութիւնը, վախը, մտատանջութիւնը, և նոյն իսկ ղնդերային երկարատե աշխատութիւնները, արեան կալաքարութիւնը (alcalinité) կը նուազեցնեն և թթուումայնութիւնը կը շատցնեն: Լեարդը փրկարար դեր մը կը խաղայ: Երբ արիւնը փայծաղէն երակային խողովակով կ'անցնի դէպի լեարդ, հոն անոր խոռոչներուն մէջ՝ առեղծուածային գործողութիւններու կ'ենթարկուի. թոյնիտներն և թթուումները կը չէզոքանան և կամ կը գտուին, և մաղձնկալ փամփուշտէն անցնելով՝ կը թափուին նրբաղիին մէջ, ուսկից յետոյ կ'երթան, կը խառնուին կղկղանքին հետ և կ'արտաքսուին մարմնէն դուրս: Ուրեմն լեարդը ո՛չ միայն շաքարային, մաղձային, աղային և այլ տարրաբանական նիւթերը կը կանոնաւորէ, այլ նաև արեան շրջանին մէջ գոյացած թոյնիտներու և թթուումներու հաւասարակշռութիւնը կը վերահաստատէ:

Դժբաղդաբար այժմեան կեանքի պայմանները կը հարկադրեն զմեզ՝ չափազանց գործունեայ և ջղազրգիւ աշխատութիւններով ապրելու: Կը հետևի որ մեր մարմնական մեքենային կաթսան միշտ ճնշման տակ գտնուելով, մեր կազմուածքին կիւզումը՝ վերոյիշեալ մոխիրները և գուղձերը (թթուումներ և թոյնիտներ) կ'արտադրեն: Եւ ահա՛ կը հարկադրուինք հանքային ջրեր և մաքրողական դեղահատեր գործածել, որոնք եթէ առժամեայ օգուտներ կը մատուցանեն, բայց իսկապէս մեր մե-

քենական կազմը կը մաշեցնեն, կը սարսեն, կը խանգարեն: Մենք համոզուած ենք որ մեր մարմնոյն բնական գործելականութիւնը վերահաստատելու համար՝ ղեղերէ և ըմպելիներէ աւելի՝ ֆիզիքական կրթութիւններու, կանոնաւոր կեանքի, կերակրոց զգուշութեան և չափաւոր աշխատութեան ու հարկաւոր հանգիստներու կարգաւորութիւնը (régime) մեզի ուղեցոյց ունենալու ենք:

Մնուկի կանոնաւորութիւն.

Բնախօսական տեսակէտով կը հարկադրուինք ըսել՝ որ ընդհանուր քաղաքացիք՝ գիւղացիներէ տարբեր, մոլոր դրութեամբ հակառողջական կեանք մը կ'անցնեն: Քաղաքացին նստողական երկայն ժամերէ և ջղազրգիւ աշխատութիւններէ վերջը, շղային լարուածութիւնը չի հանդարտած՝ կը նստի կուշտ մը մսեղէն, գետնախնձոր, ճերմակ հաց, սև գինի վայելելու, որոնք ստուգիւ որովայնի պնդութիւն պատճառելու գերազանց ազդակներն են: Ըստ մեր փորձառութեան և համոզումին՝ մսեղէն քիչ պէտք է ուտել, գետնախնձորի կեղևանքը պէտք չէ արհամարհել և մաքրելով նետել, ճերմակ հացին փոխանակելու է բնական ալիւրէ շինուած սև հացը. ասոնք աղիքներուն բնական շարժումը կը զրոյն, աղիքներուն և ստամոքսի կազմութիւնը կը զօրացնեն. ճաշի և ընթրիքի ատեն առատ կանաչեղէն, բանջարեղէն, ընդեղէն ուտելը՝ ինչպէս են աղձաններ՝ ոլոռն, ստեպղին, շաղգամ, լուբիա, ոսկեխնձոր, ծնեքեկ, կանկար, սոխ, շոմին, պրաս, կաղամբ, և այլն՝ ստամոքսի և աղիքներու գործունէութեան հաւասարապէս կը նպաստեն: Մնուկի այսօրինակ կանոնաւորութիւն մը՝ քիչ ատենէն, Քարլսպատի, Վիշիի, և նման հանքային ջուրերու գործածութիւնը աւելորդ կը դարձնեն, և զարմանալի արագութեամբ մը՝ ստուարաղեաց մանրէներու բազմութիւնը կը նուազեցնեն: Մնուկութենէ սննդառութիւն՝ միջանկեալ ժամերու մէջ՝ աղբիւրի ջինջ և զով ջուրն առատութեամբ խմելու է, որ ստամոքսի

և աղիքներու մաքրողական լուացումին շատ կը նպաստէ: Նախագգուշական այս կարգաւորութիւնը կամ պահեցողութիւնը՝ բաւական կ'ըլլայ մարդու խանգարեալ առողջութիւնը վերահաստատելու՝ առանց բժշկի և դեղորայքի միջամտութեան:

Մանրէական վարդապետութիւն.

Ռօպերտ Մորրիզ՝ իւր «Մանրէներ և Մարդիկ» գրքին մէջ հետեւեալ նորօրինակ բանաձևը կը վարդապետէ. «Մարդս այն է՝ ինչ որ իր մանրէները զինքը կը հարկադրեն ըլլալ»: Տօքթոր Մորրիզ՝ մանրէները երկու դասաւորութեանց կը բաժնէ, զոչարք մանրէներ և տխուր մանրէներ: Այն մարդը որ իւր մէջ փոխադարձ օգտակար կենցաղակից (symbiote) գուարթ մանրէներ կը բովանդակէ, բարի, պարկեշտ և գործունեայ անձ մ'է. իսկ այն մարդը որ իւր մարմնոյն մէջ տխուր մանրէներու առակելութիւն մ'ունի, տրտում, մաղձոտ, չարագործ նկարագիր, և նոյն իսկ բանաստեղծի երակ կ'ունենայ: Եւ ինչո՞ւ բարկացոտ բնաւորութեամբ անձերը՝ մաղձոտ կ'ըլլան: Վասն զի տխուր մանրէները իրենց ստուարադիքին մէջ լաւ անունը գտնելով՝ չափազանցօրէն բազմացած կ'ըլլան: Գուցէ Մորրիս կը չափազանցէ, ըսելով, որ երբ աղէտապէս բնուած մարդ մը կը խօսի, ո՛չ թէ ինքը համոզուած կը խօսի, այլ իր գործարանաց մանրէներուն ազդեցութիւնը բերնէն դուրս կ'արտաբերէ: Ինչէ և Շորէնհաուէր ինքնատիպ յոռետես փիլիսոփաներ չեն նկատուիր, այլ անոնք դժբախտ անհատներ են՝ որ իրենց ստուարադիքին մէջ՝ անօդակեաց (anaerobio) մանրէներուն ներգործութեամբ գոյացած թոյնիտներու ազդեցութեան տակ՝ տարօրինակ գաղափարներ կ'արտայայտեն: Սթէվէնսըն իւր փոքրիկներու համար, «Պարտէզ տաղաչափեալ» հիանալի գիրքը յօրինած է, երբ գրեթէ թոքախտի մանրէներու թոյնիտէն ընկճուելու վրայ էր. բայց երբ Վայլիմայի բալասանաւոր կլիմային տակ՝ իւր առողջութիւնը սկսաւ գտնել, ցաւօք սրտի նկատեց

որ բանաստեղծական աւիւնն՝ այլ ևս իրմէ հեռացաւ, որուն ազդեցութեան տակ գլուխ — գործոց մը արտադրած էր: Կը հետևի որ թոքախտի զուարթ մանրէներու նուազումով՝ երեակայութեան զրգօրէ տարրը իւր մէջն պակասած էր: Այսու հանդերձ պէտք է բնաւ չափազանց կարևորութիւն տալ մարդկային գործարանաւորութեան մէջ մանրէական ներգործութեանց. բաւ է յիշել որ Մայիոյ և Մէչնիքօֆ՝ մանրէները կը նկատեն ծերացումի, գործարանական քայքայումի և մահուան ուղղակի պատճառները:

Աւուղջ կեանքի համար կանոններ.

Տօքթոր Մորրիզ իւր յօդուածին մէջ՝ տարօրինակ վարդապետութիւնը պարզելէ վերջ՝ առողջ մնալու համար օգտակար խորհուրդներ կու տայ, տխուր մանրէներու շահատակութենէն զմեզ նախագգուշացնելու միջոցներ կը սորվեցնէ, որոնք սովորական առողջապահիկ կանոններէ քիչ կը տարբերին:

Նախ և առաջ կ'ըսէ. Մարդս պէտք է ուտէ՝ պարզ արուեստով եփուած սննդաբար և դիւրաւ իւրանալի կերակուրներ, բայց մանաւանդ անոնք՝ որ մտաւոր աշխատութիւններով ուղեղին կը յօգնեցնեն և կ'ուզեն իրենց աշխատութիւնը օգտակար հանդիսացնել, պէտք է որ իրենց ջղային դրութեան և կազմուածքին մէջ գոյացած ու խճողուած թոյնիտները թրթուրակացնելով (oxyder)՝ չէզոքացնեն ֆիզիքական կրթութիւններու միջնորդութեամբ: Մտահոգութիւն, սրտմաշուք, ճանճրութիւն և նման իրեր, մարմնոյ մէջ ձևացած թոյնիտներու խօսուն ապացոյցներն են. մեր գործարանները պէտք են անոնցմէ ազատել, պարկեշտ գուարճութիւններով, կատակարան խօսակցութիւններով, մտքի սթափումներով: Ամէն ձեռնարկի և կենցաղական գործառնութեանց մէջ՝ կանոնաւորութեանը և չափաւորութիւնը մարդու ջղային դրութիւնը՝ վնասուելէ կ'ազատէ: Մասնաւորապէս գիշերուան քունի և հանգստի ժամերը պէտք

չէ՛ զոհել՝ անմիտ հսկումներու կամ հանդէմներու պատճառաւ: Չափաւոր և առողջապահիկ սննդաւորութիւնը՝ պէտք է ստէպ ստէպ զարտուղի մեծամեծ խնճոյից հետ փոխանակել: Թոքերը մարդկու և արեան շրջանը կանոնաւորելու համար՝ ամէն օր գրեթէ տասը վայրկեան՝ օդուէտ պարտէզի մը մէջ կամ ծովու եզերքը, խոր և ընդարձակ ներշնչումներ և արտաշնչումներ ընել. երբեմն ալ չոր երեսարբիչով որովայնի ստուար աղիքը՝ աչքն դէպի ձախ մարձել (massager), որ օգտակար կ'ըլլայ ներքին խողովակները շարժման ենթարկելու և որ մաքրողական առնելու սովորութեան տեղ կը բռնէ, քանի որ աղիքներուն զրգում կը

պատճառէ, առանց յօգնեցնելու և տկարացնելու: Առհասարակ բնախօսական տեսակէտով վնասուած գործարանները՝ ինչպէս է լեարդը՝ բժշկելու համար, պէտք է բնութեան ցոյց տուած պարզ միջոցներուն դիմելով՝ դարմանելու աշխատել: Ո՛չ փափաքելի և ո՛չ ալ կարելի է մեր հին նախնեաց կենցաղի դրութեան վերադառնալ, բայց կարող և պարտական ենք՝ մեր յոռի սովորութիւնները չափաւորել և բարեփոխել, եթէ կ'ուզենք մեր արդի ապրելու կենցաղական դրութեան, մեր մարմնը քայքայող և տկարացնող մանրէներու և թոյնիտներու արգասիքները չէզոքացնել:

ՄԻՔԷԼ-ԱՆՃԷԼՈՅ ԵՒ ԻՐ ՔԱՆԴԱԿՆԵՐԸ

Միքէլ-Անճէլոյ՝ անուն մ'է՝ որ իր համատարածմամբ հանդերձ՝ ամփոփ մնացած է սակայն՝ ինչ ինչ միջավայրերու մէջ. իտալական հանճար մ'է՝ որ գիտէ կեանք տալ աննիւթին, շարժում՝ հաստատունին, և կը խօսեցնէ՝ համը տարբերը: Իր արտադրութիւնները՝ առ հասարակ գլուխ—գործոցներ են. նա ունի բազմութիւն մը երկերու՝ որոնք իր անունը կը մշտնջենաւորեն, կը յաւերժացնեն՝ իրենց ձևերուն և շարժումներուն մէջ: «Գթութիւնը՝» իր հրաշակերտն է. զայն տեսնելու պահուն, սարսուռ մը կը թռչի այդ քանդակին իսկութենէն՝ և կու գայ կը թափանցէ մէջդ. մեհնական սրբա-

զան շունչ մը՝ կը ստիպէ որ դիտողը կենայ անոր դիմաց՝ լռին, խորհուն, երկիւղած. բան մ'է որ պատկառանք կ'ազդէ, և պէտք է որ մարդ՝ անպայման հպատակի այս ներշնչումին: Անմահ հեղինակը՝ խորապէս ըմբռնած է մայրական զրթութեան ազնուականութիւնը, վեհութիւնը. ինչ քնքշութեամբ վեր կը ջանայ վերցնել Որդւոյն հակած գլուխը, և չի կրնար, որովհետև նուազած, ուժասպառ է. հառաչքներ կ'արձակէ՝ որ կը մեկնին, կ'երթան՝ մինչ միւս ձեռքը ողորմագին՝ կ'աղերսէ, կը խնդրէ բան մը՝ զոր Միքէլ-Անճէլոն միայն գիտէ արդեօք...: Միւս կողմանէ Յիսուսի մարմնը՝ կ'իյնայ իր բոլոր ծանրութեամբ՝ Տիրամօր

1. Միքէլ-Անճէլոյ Պուստարթի, ծնաւ Caprese թոսքանայի մէջ, և մեռաւ ի Հռովմ. (1475-1564) անսամեծ արհեստագէտներէն մին, եզաւ նա արձանա-

գործ, նկարիչ, գրագետ: 2. «Գթութիւն» հիանալի արձանը՝ կը գտնուի Հռովմ՝ Ս. Պետրոսի մէջ:

սրունքին և բազկին վրայ. կարծես թէ մարմարինը ճկուն է՝ տեղիք կու տայ: Տեսէք ի՞նչ քունը, մահուան ճշգրիտ պատկերը. մահը թափանցեր է իր բոլոր թափովը՝ մարմարեայ կոյտին մէջ, սուզուած է հոն... մեներ է Յիսուս, ինչ որ դեռ աւելի կը կսկծէ Տիրամօր սիրտը՝ որուն ցաւերը կը մատնուին իր դալկացեալ դէմքին արտայայտութեան մէջ: Հիանալի է,

պիտի կարծուէր՝ եթէ չի գիտնայինք որ նա Օրէնադիրն է: Նայուածքը խորաթափանց, սեւոուն, հեռաւոր... կը նայի հոծ բայց ցրուած ժողովուրդի մը խառնադանճին վրայ՝ զոր իր օրէնքներովը կը կառավարէ դեռ. իր շուրջ կը շարժի ամէն ինչ, կը փոխուին ազգեր և ժողովուրդներ, մինչ ինքը անշարժ, անայլայլ կը մնայ, կը զիտէ անխուփ...:

Միքէլ-Անճէլոյ. — Զարդամկար:

կը ցնցէ, կը քստմնէ զմարդ՝ երբ տեսնէ վէրքերը, կողը, ծակուած ձեռները, և ոտքերու խոռոչները. ջիղերը արեամբ յորդած՝ կ'ուռին, և բազուկներուն մեռելական անկում մը, թուլութիւն մը կը պատճառեն. սքանչելի և միանգամայն ազեխարշ տեսարան, նոյնքան տպաւորիչ, որքան իրականութիւնը:

Ուրիշ հանճարեղ և զմայլազղ արտադրութիւն մ'է «Մովսէս»-ը, որուն տեսքը երկիւղ կ'ազդէ, զարմանալի երևոյթ, քարը՝ որ զմարդ կ'ահաբեկէ. Արամազդ մը

Այդ ահազդեցիկ դէմքը՝ շրջանակուած է պատկառելի մօրուքով մը՝ որ իր վեհութիւնը դեռ աւելի ազդեցիկ կ'ընէ: Կ'իջնեն ալէժածան՝ մագերու գալարումները՝ ճապուկ և բեկբեկ, օձերու շարժուածքով. մրրիկ մ'է որ կը շղթայազերծուի, սակայն դեռ ինքը անխուփ է...: Չիւնաթոյր ջրվէժ մ'է՝ որ վար կը

1. «Մովսէս»ը Հոովմ կը գտնուի, Ս. Պետրոս կապանաց եկեղեցոյն մէջ, Յուլիոս Բ. պապին թերակատար շիրմին վրայ:

Միքէլ-Անճէլոյ. — Մովսէս:

սահի ժխորածայն՝ միանգամայն և լռին, բայելի ժողովուրդը կը յաղթանակէր բեկբեկուելով և ցանցահիւսուելով... և թշնամիին. բայց հիմայ թոյլցած է: Սակայն կը խաբուիս. դեռ բաւական ոյժ ունի՝ անգամ մ'ևս վեր վերցնելու և կանգնելու Ազգի մը յաղթանակները, բաղդը:

Միքէլ-Անժէլոյ. — Տիրամայր:

տակ կ'ամփոփուի, սքօղելու համար տակի յաղթական, բիրտ կուրծքը:

Հսկային բազուկը կը հանգչի, մերկ է ան, և կը տեսնուին պոռթկացող յորդ ջիղերը. այլ ևս ան յոգնած է. անոր բարձրացումներու ժամանակն էր որ՝ խա-

րինչ զարմանալի դիրաթեքութեամբ՝ մարմարիտնը տեղիք կու տայ մեծ արուեստաւորին կամբին՝ որ կերպասեղէնի մը մեղկութեամբ վեր ամփոփած է քարը՝ ցուցնելու համար ծունկին այն կոճղը՝ որ բիրտ, ողորկ, հաստատուն է:

վերջապէս չես կրնար բաժնուիլ այդ կճեայ կոթողէն, բոլորովին ազատ կերպով. անտես և զօրաւոր կապանք մը՝ դեռ կը շղթայէ զքեզ անոր հետ. կը պատկառիս հեռանալ, վախնալով գուցէ՝ որ Մովսէսի բարկութիւնը շարժես վրադ. կը հեռանաս, տանելով հետդ անոր խոր սպաւորումը, ազդեցիկ դրոշմը...:

դիելու իր մօրը կաթը. մարդ կը խաբուի՝ զայն իրականին հետ կը շփոթէ. կը կարծէ թէ այդ սպիտակ քարի կոյտէն՝ մանուկը կը ծծէ ձիւնաթոյր կաթը. գեղեցիկ և յուզիչ տեսարան...:

Միւս գեղեցիկ և ափշեցուցիչ արտադրութիւնն է՝ հսկայ արձան մը, բոլորովին մերկ՝ «Դաւիթ»-ը. ահա անոր մէկ

Միքէլ-Անժէլոյ. — Դաւիթ:

Մեծահամբաւ քանդակիչին ուրիշ գործ մ'ալ՝ «Տիրամայրն» է, ուր մարմարիտնը ամենաճկուն ձեերն առած, ծալուած, տաշուած, կորացած է, արտադրելու համար մայրական սիրոյ և որդիական գուրգուրանքի յուշարձան մը: Սիրուն և ողորկ է մարմինը Յիսուս մանուկին՝ թարմ և վճիտ. դարձուցած է զլուխը՝ դէպի մօր ծոցը. հոն խորասուզուած է բոլորովին՝

բեկորը՝ զլուխը, որ մարմնոյն արտայայտիչ մասն է: Հոն՝ խառնափնդոր և զանգուր մազերու կուտակում մը՝ խճողուած և ցանցահիւսուած է: Ականջը կենդանի և սրալուր՝ պատրաստ է կարծես ո՛ր և է ձայնի մը, մասնաւորապէս պատերազմի շեփոքներուն. և այն խուզարկու աչքերը կը փնտռեն, կ'որոնեն բան մը՝ զոր ինքը միայն կը զգայ, թշնամին արդեօք...: Ականջն ու աչքը՝ համաձայն և միաբան են իրարու հետ. ողորկ այսերով համադրական դէմք մ'է՝ որ ճիշդ կը համապատասխանէ Ս. Գրքի մէջի նկարագրութեան:

1. Ֆիլեցիցիի՝ Հիւս Պալատին մէջ կը գտնուի. մեր ներկայացուցածը՝ զլուխն է միայն:

Ինչ իրականութիւն ունի վզին սակրը՝ որ դուրս ցցուած է՝ գլխուն նազելի դարձուածքին պատճառաւ. արդեօք ֆարլոյ Տոլլի իւր «Անա այդ ցճեզ»ի նկարին մէջ՝ իւր նախատիպ օրինակը ասկէց առեր է...

Միքէլ-Անճէլոյի արձանները յատկու-

թիւն մ'ունին որ՝ իրենց համըութեան մէջ՝ զիտեն խօսիլ, ազդել և տպաւորել...: Յատկութիւն մը՝ որ իր մէջ գերազանցութեան գագաթնակէտն հասած է, ընելով զինքը՝ ոչ միայն Իտալիոյ, այլ տիեզերական հանճարներէն մին:

ՇԱՆ ՄԸ ԵՍԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆԸ

ՇԱՆ ՕԹ է որ ամէն զօրարանակներու մէջ՝ մարդու բարեկամ շունը՝ ոչ միայն զինուորներու զուարճութիւն, այլ նաև մեծ ծառայութիւն կը մատուցանէ՝ թըշնամիին դէմ զիշերային պահանորդ կանգնելու, վիրաւորայինները որոնելու, անոնց կազդուրիչ դարմաններ տանելու և նոյն իսկ թղթատարի պաշտօն կատարելու մէջ. վերջապէս արագահաս պաշտօնեայի դերեր կը կատարէ:

Յիրաւի կ'արժէ արձանագրել, Նափուլէոնական պատերազմներու ատեն, Բարիզու զօրարանակին մէջ ծառայող՝ Տակօպեռ անուն շան մը եսասիրութեան՝ սա միջադէպը:

Տակօպեռ երեւի դարձած էր հեռաւոր շոկատներու համար սահմանուած դրամները՝ քսակներով տանելու, պատկանեալ տեղերը յանձնելու և անդորրագրեր առնելով բերելու՝ արկղակալին յանձնելու:

Խեղճ կենդանին անգամ մը շտապաւ իւր պաշտօնը կատարելու ատեն, կը տեսնէ որ ցեղակիցներէն զանազան անհատ-

ներ կոռուի բռնուած էին. չի կրնալով իւր բնազդական փորձութեան դիմադրել՝ ուզեց ինքն ալ քաջութիւն ցուցնել. բերնին քսակը հողի տակ ծածկելէ վերջը, նետուեցաւ պայքարին մէջ և երբ մարտը վերջացաւ ու միտքը եկաւ քսակը, չի յիշեց ուր պահած ըլլալը, փնտոնց, շատ փնտոնց և յուսախար ու սրտաբեկ՝ ուշ ատեն, անօթի ծարաւ ստիպուեցաւ զօրարանակը դառնալ: Զօրականները հասկըցան գլխուն եկածը, սկսան Տակօպեռ ծաղրածել և զինքը կոչել... գող, առազակ:

Այս վերջին ամբաստանութիւնը շատ դպաւ շան եսասիրութեան, պատառ մը բան ուտելէ վերջը՝ դարձաւ քսակը պահած վայրը. երեք օր երեք զիշեր ամէն կողմ հոտուրտալով՝ լաւ մը խուզարկեց և վերջապէս թանկարժէք քսակը հողի տակէն դուրս հանելով, անմիջապէս խրոխտ և յաղթական շարժուձևով մը վազեց բանակ. զինքը ծաղրողներուն առջև քսակը ճօճացնելով՝ տարաւ, յանձնեց իր տիրոջ՝ արկղակալին:

ԿԵՆՅԱՂԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ԵՒ ՔՍԱՂԱՔՍՎԱՐՈՒԹԻՒՆ

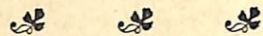
ԱՅՍ նուազ աշխարհիս մէջ՝ ուրիշներու հաճոյ ըլլալէ աւելի՝ կարեւոր է սարիւն: Եւ պետք է մեր առաջին սորվելիքն ըլլայ «Կենցաղագիտութիւնը» (savoir-vivre) եւ «Քաղաքավարութիւնը» (politesse):

Որ եւ է անձի՝ ամենէն աւելի գեղեցիկ առաքինութիւններն իսկ չեն կարող կենցաղագիտութեան պակասը լրացնել: Առանց կենցաղագիտութեան շնորհքին՝ բարութիւն, արմատաւորութիւն, բարեպաշտութիւն՝ անկատար եւ անհաս երեւոյթ մը կ'առնուն: Կենցաղագիտութիւնն է որ ամէն առաքինութեանց զարդ եւ փայլ կու տայ, անոնց գրաւականը կ'ըլլայ՝ նման արշալոյսի անուշ եւ զմայլելի երանգներուն՝ որ կ'աւետեն պայծառ արեգակի ծագումը:

Ինչպէս նուիրուած առարկայէն աւելի՝ ձօնուերուն շնորհալի կերպն է՝ որ նկատողութեան կ'առնուի, այսպէս ալ ազնիւ երեւնալու կենցաղագիտութիւնը աւելի կը փնտուրի մարդկանցմէ՝ քան նոյն ինքն ազնուութեան մարմնացումը:

Քարերարել ուրիշի՝ լաւ է. կարծեցնել անոր որ՝ դուն ես իրմէ բարիք ստացողը՝ լաւագոյն է. առաջինը՝ բարութենէ առաջ կու գայ, երկրորդը՝ կենցաղագիտութիւն է: Պարզ բարութեամբ է որ ներողամիտ կ'ըլլանք նախատողին, կամ ծառայութիւն մը կը մատուցանենք ուրիշին. բարութեան եւ կենցաղագիտութեան դաշնակցութենէն է որ ոչ այդ նախատիւնին, ոչ թողութեան նկատմամբ, երբէք ակնարկութիւններ չենք ընել եւ բնաւ չենք յիշեցներ մատուցած ծառայութիւննիս: Ընդհանրապէս կը յուզուին ընծայատուին համակրելի վարմունքին հանդէպ: Դժբաղդաբար քիչ մարդիկ կան՝ որ փափկադիտութեան աէր ըլլան, այսինքն ըսել կ'ուզենք թէ՛ իրենց բարիքը շնորհալիութեան եւ սիրելութեան քօղով պարուրելու տաղանդն ունենան՝ որով բարիքը այնպիսի փափկութեամբ ներկայացնեն, որ ստացողն երախտիք մ'ընելու երեւոյթը կ'առնու՝ հանդէպ երախտարարին:

1. Օգտուելով է. Ժիւլար հեղինակի «Սիրելի բնարտ Արճեստ»ը գրքէն:

Եթէ մարդս միայնակ ապրելու համար ստեղծուած ըլլար եւ իւր գոյութիւնը բոլորովին անկախ ըլլար ուրիշներու կեանքէն, անտարակոյս իրեն համար անօգուտ պիտի համարուէր քաղաքակրթութիւնը. եւ դաստիարակութիւն, գիտութիւն, գեղարուեստ եւ գրականութիւն պիտի արհամարհուէին իրմէ: Մարդ անհատը օգնութեամբ բանականութեան՝ որ մարդկային ամէն գործերու շարժիչն է, եւ իւր երկու ճարտարագործ ձեռքերովն, պիտի գիտնար գոյութեան պահպանութեան բնագոյովը ինչպէս եւ պաշտպանել իւր կեանքը ընդդէմ թշնամեաց, եւ բնականոն տարիներու տեւողութեամբն ապրիլ: Եւ սակայն նկատմամբ ընտանի կենդանեաց՝ մարդս այն է, ինչ որ իւր բնութիւնը կը հարկադրէ հաւաքական կեանքի անդիմադրելի ընթացքին հետեւիլ եւ իր կեանքը սերտօրէն կապակցել եւ կաշկանդել ուրիշներու կենցաղին հետ:

Այդ հաւաքական ապրելու ստիպողականութենէն ծագած է իրաւունքի եւ պարտականութեան սկզբունքը՝ որոնք օրէնքներ հաստատելու, վարչութիւններ, ատենաներ, բանակներ կանգնելու, փոխադարձ ծառայութիւններ, արհեստից զանազանութիւններ, աշխատութեան անհուն բաժանումներու հարկը առաջ բերած են: Ապա, բոլոր այս կեանքի անխնւրուն ներդաշնակ հողովումները դիւրացնելու եւ ճանչումները արգելելու նպատակաւ կամ ընկերական այս մեծի մեքենային գործողութիւնը ախորժեղի դարձնելու դիտաւորութեամբ, հաստատուած է *քաղաքակրթութիւնը*, որ կարծես թէ սա վերոյիշեալներու պէս անհրաժեշտ պարտականութիւն մը չըլլար, որովհետեւ պատժական ո՞ր եւ է օրէնքով նուիրագործուած չէ. բայց ստուգիչ, հասարակաց կեանքի պայմաններուն եւ ընկերական խաղաղութիւնը պահպանելու համար անհրաժեշտ կարեւոր տարր մ'է ան: Օրէնքը ինքնին խիստ եւ հատու սուր մ'է, որ դատախազներէ, նոտարներէ եւ փաստաբաններէ կը շահաբերուի եւ մարդու շատ շահաւոր չէ. ընդհակառակն քաղաքակրթութիւնը միեւնոյն օրէնքը բեհեզով եւ թաւիշով կը պարուրէ ու զայն անշահախնդիր եւ գրեթէ սիրելի կը հանդիսացնէ:

Կենցաղագիտութիւնը քնքուշ բարեացակամութիւն մ'է՝ դաստիարակութեամբ կերտուած. եւ սակայն դաստիարակութիւնը մեր նկարագիրը չի փոխել, այլ կ'ուսուցանէ մեզ քողարկել, սանձահարել, արգելուլ զայն որ մեզ չի վնասէ: Դաստիարակութիւնը չէ՛ որ ծագումն կու տայ կենցաղագիտութեան որ ինք իր մէջ երկու բնածին եւ նախնական յատկութիւններ կը բովանդակէ, բարութիւն եւ փափկանկատութիւն (tact). այլ դաստիարակութիւնը կը զարգացնէ, գնահատելի վիճակի մէջ կը դնէ կենցաղագիտութիւնը:

Կենցաղագիտութիւնը կը պարզուի կամ ստէպ ի յայտ կու գայ ի ձեռն քաղաքակրթութեան, բայց քաղաքակրթութիւնը իւր մէջ զայն ամբողջովին չի պարփակեր: Քաղաքակրթութիւնը կենցաղակրթութեան խոր արմատները չունի. նա՛ անոր գրաւիչ արտաքինայարդարութիւնը՝ որ է ըսել՝ դիմագիծը միայն ունի, ինչպէս զուարթութիւնը (gaieté) ներքին ուրախութեան (joie) դիմանկարն է: Նա առանց ուղղակի սրտի աղբիւրներէն ճարակ գտնելու, կրնայ ստացուիլ աշխարհի սովորութիւն եղող անձնական շահախնդրութեամբ եւ յարատեւ անձին վրայ հսկողութեամբ:

Քաղաքակրթութիւնը գիտէ նաեւ ե՞՞նչ պահանջներուն հետ համաձայնիլ՝ այն եսին որ իբրեւ տիրապետող ոգի՝ թէեւ կը ջանայ իւր լուսութիւնները քողարկել, բայց չուզեր իսպառ ջնջել: Մինչդեռ ընդհակառակն ճշմարիտ կենցաղագիտութիւնը՝ սեպհական անձնասիրութեան հետ անհամաձայնելի է, որովհետեւ եսասիրութիւնը զիջողութիւններ եւ նոյն իսկ զոհեր կը պահանջէ, որոնց այս համատարած ախտը չի համակերպիր կամ դիւրաւ չի զիջանիր, քանի որ եսասիրութենէ աւելի անձկուն եւ անմիտ բան կարելի չէ ըլլալ: Եւ ստուգիչ երբ մարդս միշտ եւ բացարձակօրէն իւր անձին երջանկութիւնը կը խորհի, չի վարանիր ո՞ր եւ է միջոցներ գործադրել՝ նպատակին հասնելու համար: Եթէ անձնասէրը իւր ստոյգ շահերը լաւ ճանչնար, ուրիշներուն երջանկութեան համար շատ հոգ պիտի ընէր՝ որով նաեւ իւր երջանկութիւնը հոգացած կ'ըլլար:

Կենցաղագիտութիւնը չի համաձայնիր ամբարտաւանութեան՝ որ եսամոլութեան ամենայնմար ձեւերէն մին է, որ յինքեան այնքան երեւոյթներ եւ կերպարանքներ ունի, որ բազմաթիւ անհատներ ստորագելիներ կը բովանդակէ այս ծիծաղելի ախտին դէմքերն արտայայտելու համար, որոնցմէ մի քանիները հետեւեալք են. անձնասիրութիւն, հպարտութիւն, գողոզութիւն, ինքնահաւանութիւն, ունայնասիրութիւն, մեծամտութիւն, անձնագովութիւն, պարծենկոտութիւն, յանձնապատանութիւն, Ժպրհութիւն, բարձրացումութիւն, եւ այլն: Գեղփեան պատգամը « Տանջցիր զքեզ » իր համառօտութեան մէջ՝ մարդկային իմաստութեան գերագոյն յորդորը կը բովանդակէր. եւ ստուգիչ եթէ մարդս ինքզինքը ճանչնալու փոյժն ունենայ, իւր եսամոլութիւնն եւ հպարտութիւնը անխնայ ոտքին տակ առնելու քաջութիւն ընէ, անոր ստուերէն իսկ խորշումն կը զգայ:

Քաղաքակրթութիւն եւ կենցաղագիտութիւն կարծես թէ անբաժանելի էակներ ըլլային՝ գրեթէ միշտ միասին կը գտնուին, քիչ անգամ անհամաձայն ընթացք մը կ'ունենան: Օրինակի համար. գեղջուկ մը որ ահարկու քաղաքապետին առջեւ, գլխարկը կ'իջեցնէ եւ կօշիկներու ծայրերով կը քալէ, քաղաքավար կը տեսնուի՝ բայց կենցաղագէտ չէ: Տանտիկին մը որ հիւրին կերակուր մը կը հրամցնէ, եւ երբ սա սակաւիկ մը առնելէ վերջը, տիկինը կը պնդէ, կը ստիպէ, կը թախանձէ եւ վերջապէս կը ձանձրացնէ ու կը յաջողի քանի մը կտոր եւս աւելցնել հիւրին պնակին մէջ, թերեւս տիկինը քաղաքավար համարուի, բայց կենցաղագէտ՝ ո՛չ բնաւ:

Կենցաղագիտութիւնը գլխաւորապէս գործերու եւ վարմունքի մէջ կ'արտայայտուի, իսկ քաղաքավարութիւնը կերպերուն եւ խօսուածքին մէջ: Փափկանկատ կենցաղագիտութիւնը կը զգուշանայ ուրիշները ներող ո՛ր եւ է արարքներէ. չի՛ ձանձրացներ, չի՛ վիրաւորեր, չի՛ վշտացներ. իսկ քաղաքավարութիւնը սրտագրաւ եւ հաճելի երեւոյթովը կը ջանայ մանաւանդ՝ այլոց վրայ ախորժեղի տպաւորութիւն մը ներգործել: Շատ անգամ կենցաղագիտութեամբ է որ մարդ կը զգուշանայ կամ կը հրաժարի. քաղաքավարութեամբ է որ կը խօսի կամ կը հառաչէ: Երբ կենցաղագէտը լռութիւն կը պահէ՝ ցաւալի յիշատակներ չարմնցնելու համար, քաղաքավարը կը փութայ՝ միեւնոյն յիշատակները կը զարթուցանէ՝ զանոնք ցաւակցութիւններով մեղմելու համար: Կենցաղագէտ եղող մարդը բնակնոջ մը ներկայութեան չի՛ ծխեր, մինչեւ որ նա ծխելու օրինակը չի տայ. իսկ քաղաքավար մարդը յարգանօք թոյլտուութիւն կը խնդրէ ծխելու համար եւ եթէ իրեն հրաման չտրուի, վիշտ չարտայայտեր: Կենցաղագիտութիւնը՝ փափկանկատութենէ եւ բարութենէ կ'առաջնորդուի, իսկ քաղաքավարութիւնը ուղիղ ըլլալու փափաքէն: Կենցաղագիտութիւնը կը զգացուի, քաղաքավարութիւնը կը տեսնուի. անոր համար անհունապէս աւելի ախորժեղի է յարաբերութիւն ունենալ կենցաղագէտ անձնաւորութիւններու հետ՝ քան թէ միայն քաղաքավար եղող մարդկանց հետ:

Կենցաղագիտութիւնը՝ որ աւելի բարութեան մերձ է, ստուգիւ առաքնութիւն մ'է. քաղաքավարութիւնը՝ որ սիրելիութեան աւելի մերձաւոր է, առաքնութիւն մը չէ, բայց մեծապէս յարգի յատկութիւն մ'է, ընկերական կենաց, գործերու յարաբերութեանց, ընտանեկան կապակցութեանց համար հարկաւոր: Կռիւներ եւ պատերազմներ տեղի պիտի չունանային՝ եթէ կենցաղագիտութիւնը եւ քաղաքավարութիւնը առաջնորդէր ամենուն: Եւ յիշուի հակառակորդ մը խայտառակել կամ անոր վնասել երբէք տեղի պիտի չունենար, եթէ անոր հետ քաղաքավար մնալու հատաստուն որոշողութիւնը մարդս ըրած ըլլար: Խաբէբայութիւն, գողութիւն, դաշոյնի հարուած ամենէն մեծ անքաղաքավարութիւններն են:

Ձիրար դեռ լաւ չճանչցող անձերու մէջ գոյացած քաղաքավարութիւնը՝ համակրութեան շրջանակին մէջ սամանափակուած արտաքին ցոյց մը, բարութեան հանճարաւոր նամակագործութիւն (contre-façon) մը կրնայ ըլլալ. բայց երբ որ ներքին ծանօթութիւնը աւելնալով՝ առարկան եւ նպատակը համաձայնին, քաղաքավարութիւնը կը փոխուի ստոյգ բարեացակամութեան եւ ճշմարիտ համակրանքի: Յաճախ ըսուած է. «Քաղաքավարութիւնը այնքան թեթեւկոտ բարութիւն մ'է որ ամէն բանի մակերեսը կը լողայ»: Բայց ո՞վ կարող է արգելել անոր՝ դեռ աւելի խորասուզուիլ եւ սրտին մէջ արմատանալը: Երկու անձերու մէջ սերտ կապակցութիւններ, անկեղծ համակրանքներ, իրարու հետ փոխանակուած քաղաքավարական ցոյցերէն ծնունդ կ'առնեն: Կարելի չէ՛ երեւակայել՝ թէ որպիսի խանդաղատանք կը զարթուցանէ զգայուն հոգւոյ մը մէջ, ազնիւ ժպիտ մը, ձեռաց սիրագեղ սեղմում մը, անուշակ խօսք մը՝ սիրուն նայուածքով մ'ընդգծուած:

Եթէ իրաւցնէ քաղաքավարութիւնը՝ անձի մը պակասութիւնները կը պարտկէ, ինչպէս արտաքին զարդարանքը մարդու մարմնոյն պակասութիւնները կը սքօղէ, եւ կամ ինչպէս կ'ըսէ Լա Պրիւէռ, «Քաղաքավարու-

թիւնը զմարդ այնպէս կը ցուցնէ արտաքսապէս՝ ինչպէս պէտք էր ըլլալները՝ սապէս», ասիկայ սպասցոյց մ'է՝ թէ մենք արդարեւ կը փափաքինք ըլլալ այնպէս բարի եւ կատարեալ, ինչպէս որ արտաքսապէս քաղաքավարութիւնը զմեզ կը ցուցնէ. եւ եթէ մենք ստուգիւ ներքսապէս բարի եւ կատարեալ չենք, պատճառն այն է որ շատ աւելի դժուար է ըլլալը քան երեւնալը:

Այսպէս ուրեմն կենցաղագիտութեան գործադրութիւնը՝ որ լռելեայն փոխանակութիւն մ'է՝ ակնածութեան եւ փոքրիկ զոհողութեանց, եւ քաղաքավարութիւնը՝ որ արտաքին փոխադարձ ցոյց մ'է բարեացակամ խօսքերու եւ համակրելի վարմունքի, անզգալի եղանակով մը կ'առաջնորդեն զմարդ, առաքնութիւններն յանձնի մարմնաւորելու:

Քաղաքավարութեան այսքան հրապուրիչ ըլլալը կախումն ունի իրեն բարեշնորհութենէն. եւ ինչպէս ամէն շնորհք հմայիչ է, այսպէս ալ քաղաքավարութիւնը զմարդ կը թուի: Վրդէռ թէեւ ցասկոտ, սակայն սիրական վարմունքովը ամէնուն հաճելի ըլլալով, կ'ըսէր. «Քաղաքավարութիւնը հոգւոյն համար այն է՝ ինչ որ է շնորհքը դէմքին համար»:

Կը մտղմենք մեր ազգին գիտակից զաւակներուն՝ որ ամէն ազգաց հանդէպ երեւնան Քաղաքավար, ըլլան Կենցաղագէտ:

1 2 3 4 5 6 7 8 9

1. Բաթիկ (Յակոբ Մելիք-Յակոբեան 1835-88).
2. Միքայէլ Նալբանդեան (1830-66).
3. Մկրտիչ Պէշիկթաշեան (1829-68).
4. Գրիգոր Արծրունի (1845-92).
5. Հ. Ղևոնդ Աւեշեան (1820-901).
6. Խրիմեան Հայրիկ (1820-907).
7. Ռ. Պատկանեան (Գամառ Քաթիպա, 1830-92).
8. Ստեփաննոս Նազարեան (1814-79).
9. Խաչատուր Աբովեան (1804-48).

ՌԱՖԱՅԷԼ ՍԱՆՑԻՈՅ

ԵՒ ԻՐ ՆԿԱՐՆԵՐԸ

Եթէ հրաշակաոոյց Իտալոյ մէջ շրջագայած ժամանակ՝ գեղեցիկ Մադիլան (Firenze) քաղաքը պտտիք, բայց մասնաւորապէս այցելէք այն հիանալի «R. Gallerie» Բիզդի շէնքը, հոն Բերուճինոյի դիմանկարին վրան և Միքէլ-Անճէլոյինին տակ, փնտոցէք զլուսի մը հիւշրջանակ, սեահեր, մեկամաղձալիր մեծ աչքերով, տժգունակ, բեկբեկ և շնորհալից վիզով՝ նման յստակափայլ շուշանի մը ցողունին. յետոյ՝ եթէ զինքը ճանչնաք այդ դիմագիծերէն, ո՞վ որ ալ ըլլաք, ինկէք անոր ոտքը. դուք Հրեշտականուն նկարչին, հրեշտակային հանճարին առջևն էք. աստուածային Ռաֆայէլի՝ առջևը կը գտնուիք: Որովհետև բազը շատ անգամ՝ զուարճացեր է՝ անունները անհատներուն հետ ներդաշնակելով. որովհետև բնութիւնն ստէպ հաճոյք զգացեր է՝ միևնոյն նմանութեան մը մէջ միացնելու՝ հոգւոյն տաղանդը զէմբին գծաւորումներուն հետ:

Տեսէք այս ծերունին՝ որ միայնակ և լռին՝ Ս. Պետրոսի սանդուխներէն վար կ'իջնէ, առանց բարեկամի մը որ իրեն օգնէ, առանց աշակերտի մը՝ որ իրեն ընկերէ. սա երկնային վրէժներուն գործա-

դրւչն է, Միքէլ (Անճէլոյ) Հրեշտակապետն է: Տեսէք այս դեռատի պատանին՝ որ վատիկան կ'ելլէ, ծիրանաւորներու արքունիքէ մը և աշակերտներու բանակէ մ'ընկերացած. անհուն զթութեանց հրեշտակն է, Ռաֆայէլն է:

Ռաֆայէլ տասնըհինգ տարեկան էր, երբ իր հայրը տեսաւ որ այլ ևս սորվելու բան չէր մնացած անոր. անպատրաստից նկարներ կը զարմացնէին զինքը: Իր վարժապետն եղաւ Բերուճինոյ, որ զիսցաւ ճանչնալ այդ էակին մէջ՝ ապագայի մեծ հանճար մը, գնահատեց զայն և քաջալերեց: Եթէ վարժապետ մը որ կը յարմարէր Ռաֆայէլի՝ Բերուճինոն էր, և եթէ աշակերտ մը ասոր, Ռաֆայէլն էր: Հրեշտակային անուն և զգաստ տաղանդը, սորվեցաւ անկէ նկարել Կոյսի այն գողտր զլուխները՝ զորս կատարելագործեց, և ծերունիներու այն արտայայտութիւնները՝ որոնք ծառայեցին իբրև կենդանի և խօսուն օրինակներ:

Բազը թէև իրեն ժպտեցաւ ամէն պարագաներու մէջ, բայց մէկ անգամ մը միայն դաժան երեցաւ...: Մադիլափթիթ և թարմ հասակի մէջ, երբ դեռ իր չորս կողմը կը փողէին փառքի աղաղակները, երբ ամէն աչք իր նկարներու առջև հիաց-

1. Ռաֆայէլ Սանցիոյ՝ Ուրպիտոյի մէջ ծնու. 1483 Ապրիլ 6ին, և մեռաւ 1520 Ապրիլ 6ին:

ման վայրկեաններու մէջ՝ չէր յոգներ դիտելէ, երբ երջանկութեան բաժակը իրեն համար զեղուն՝ կ'արտայորդէր, կը տեսնենք որ նա օրհասական՝ անկողնին մէջ կը տազնապի, կը ճգնի, կը մարտի մահուան զէմ. բայց ի զուր, կ'աւանդէ իր զէմբին

Իտալական նկարչութեան պատմութիւնը՝ տասնըվեցերորդ դարուն մէջ՝ իր գազաթնակէտն հասած էր՝ երեք մեծ հանճարներով, Լէոնարտոյ տա վինչի, Մի-

ՌԱՖԱՅԷԼ. — «Տիրամայր»

պէս ազնիւ հոգին, իր անունը ապագային հետ անզուգապէս կապելով...: Հոովմայ մէջ տպաւորութիւնը մեծ եղաւ՝ այս կանխահաս մահուան պատճառաւ. ամէն մարդ կարծեց թէ իր բարեկամն էր որ կը մեռնէր. և երբ նա աչքերը կը գոցէր, նկարչութիւնը կուրցած կարծուեցաւ...:

Քէլ-Անճէլոյ և Ռաֆայէլ Սանցիոյ. որոնք զեղարուեստական այս մասնաճիւղին երրորդութիւնը կը ձևացնէին: Իր գիտական հետազոտութեանց մէջ ընկղմած՝ Լէոնարտոյ կը հարցաբնէ անվախճանը. Միքէլ-Անճէլոյ ամենաճանր խոկումներով կը սնանի, մարգարէի մը մեկամաղձիկ ազ-

ՈՍՏՅԱՅԷԼ — « ՄԵՅ - ԴՈՒՔՄԻՆ ՏԻՐԱՄԱՅԸ »

Ծաղկաւանի՛ բիզդի պարտին մէջ կը գտնուի այս հրաշափերտ նկարը, որ ամենալավոյն է իր՝ Տիրամօր (Madonna) պատկերներուն մէջ: Դաբարնայի Մեծ-Դուքս Ֆերդինանտոյ Պ.ի համար նկարած էր, և սա այնքան հիացեր էր, որ ճամբորդէլու ժամանակ իսկ՝ հետը կը պատցնէր զայն: Հոս կը տեսնուի կրօնական արժանիքը, աչքերն կը ծորէ մեղուք փայլալուսիւն մը, մինչդեռ սանկիկն Յիսուս՝ անմեղալիկ նայուածքներ կ'ուղեց զիրոյն դիտողին:

զեցութիւններն ունի, որ ապրած ժամանակ՝ մահուան սկզբնաւորութիւնը կը նըշմարէ: Ռաֆայէլ ո՛չ նախորդին անհանգըստութիւններն ունեցաւ, և ո՛չ ալ միւսին տիրութիւնները. այլ իրեն ժպտեցաւ բաղդը, եղաւ երջանիկ՝ կեանքի ամէն շըրջանակներուն մէջ. բան մը որ մեծ զարտութիւն կը կազմէ արուեստագէտներուն համար:

Ու զարմանալին է որ իր կեանքի համառօտ ժամանակամիջոցին՝ մեծամեծ և բազմաթիւ գործեր արտադրեր է. իր մէջ

ծութիւն մը կը ցոլայ Տիրամօր դէմքին վրայ. ազնիւ հակումը զլիսուն՝ նկարին զանազանութիւնը կու տայ. նա համեստ է, պատկառօտ, երկիւղած, շնորհքներով զեղուն՝ ինչպէս սպիտակ շուշան մը, կը կանգնի քնքոյշ, իր Մանկիկ կոկոնին հետ միասին:

Մանկական խորամանկութիւն մ'ունի, պիտի ըսէք, Յիսուսի նայուածքը՝ թէ ըմբռնող զօրութիւն մը...: Իր մանկատի արտաքին ձևը՝ քեզ խորհել կու տայ՝ որ նա աստուածորդի մ'է, ամէն բան կը

ՌԱՖԱԵԼ. — «ՄԵՐՍՏՈՍԻ ՏԻՐԱՄՕՐ» ԱՊԱՆԿԻՐԻՄ ԻՄԱՍ ՄԸ

համեմատութիւնը տարբեր է. քիչ ժամանակ, շատ արդիւնք...:

Իխտենք իր հրաշակերտներէն մին, «Մեծ-Իուքսին Տիրամայր»՝ յորջորջուածը. ազնուական և խաղաղ զեփիւռ մը կը շնչէ հոն, լուսեան մէջ՝ տատրակի մրմունջներ կը լսուին... մայրիկն է՝ որ իր որդին սեղմելով դէպի սիրտը՝ սիրաւառ կը հառաչէ: Կենդանի՞ օրինակ մ'է՞ թէ նկար մը, կը տատամսիս վճռականօրէն պատասխանելու... Մուրը ամփոփա-

հասնայ: Երկու կըրթիկ, լեցուն այտերը՝ կը կախուին վար՝ հասուն խնձորներու պէս. զո՛ւնն է որ բոլոր իր ներքին զգացումները կը մատնէ. ոտքի մատներն իսկ՝ իրենց վերիվայր դիրքերուն մէջ՝ իրականութիւնը կը պարզեն:

Մայրական սիրոյ մեծ արտայայտութիւն մը կայ. որդին կ'ապաւինի, կ'ամուսնանայ, մայրենի սիրոյ վառարանէն ջերմանալու համար անշուշտ, որովհետեւ մերկ է, թերեւ կը մախ...:

Ռաֆայէլի միւս գործն «Ալլակերպութիւն»ն է, զոր մահը թերի թողուցիր է. անով հանգերձ՝ սա միշտ տիեզերահոգակեղած է: Երկու հակընդդէմ տեսարաններ

1. Տես աստ. Բզմ. էջ 56-57.
2. Նկարած է զայս 1520ին, հիմայ կը գտնուի Վաթիկանի մէջ, իր ուրիշ նկարի մը ըով:

ՌԱՖԱԵԼ. — «ԱՅԼԱԿԵՐՊՈՒԹԻՒՆԸ»

բու միութիւն մ'է. վերը՝ պայծառութեան, լոյսի և որոտներու մէջ՝ Աստուծոյ ձայնը կը լսուի, մինչդեռ վարը զարհուրանքը, տագնապը, երկիւղը տիրեր է: Արտայայտիչ, խօսուն են ամենուն դէմքերը, կ'աղաղակեն՝ կը զգաս, բայց չես լսեր...: Թերի մնացած մասը՝ ջանացեր է լրացընել Յուլիոս Հոռմայեցին, բայց ի զուր. հիմայ այդ նկարին գոյներուն մէջ՝ որքան բրտութիւններ, անյարմարութիւններ որ կան՝ այս վերջին անվարժին արդիւնքն են...:

« Տիրամայրը » իր ուրիշ մէկ նկարն է, զոր հոս կը ներկայացնենք. զգացումով և արտայայտութեամբ լի գործ մը. հոս կը տեսնուի ընտանեկան սիրոյ և կապերու քաղցրութեան ճշգրիտ պատկերը: Աննա այցելութեան եկեր է իր գուտարին Մարիամու տունը. իր թոռնիկն Յիսուս՝ տեսնելով իր մամը՝ ինչպէս կ'ուրախանայ, կը խայտայ. մօրը զրկէն կ'ուզէ մա-

մուն զրկին մէջն անցնիլ: Տեսէ՞ք պառաւը, կը ցնծայ թոռնիկին չարահիշութեան վրայ, կ'ուզէ համբուրել, ձեռքերը երկընցուցեր է իր զրկին մէջն առնելու համար փոքրիկը:

Ռաֆայէլ՝ ճշմարիտ կերպով խորշումած պառաւ մը կը ներկայացնէ, բոլոր դէմքը զծաւոր, վերիվայր էլեէներով, կոծիծներով. կզակը երկարած, ականջներուն ծայրերը ուռած և վար կախուած... կատարեալ պառաւ մը:

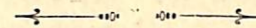
Ահա ընդհանուր ակնարկ մը՝ Ռաֆայէլի գործերուն մէկ քանիին. համառօտ տեսութիւն մը՝ իր արուեստին, խորհելու կերպին, զգացումներուն, գաղափարներուն: Այդպիսի մեծ հանճարի մը երկերը բոլոր աշխարհքը լեցուցած են, և զրեթէ խաւիոյ ամէն քաղաք՝ կը պահէ այդ հրաշագործին ամենափոքր իսկ երկը՝ իբրև անգին գանձ մը...

Մ. ԲԵՆԷՆ-ԱՆՃԷԼՈՅ. — « Մ. Պետրոսի խաչելութիւնը »

Հ Ա Ն Ք Ա Ծ Ո Ւ Խ Ը

Ո Ս Կ Ի Է Ա Ի Ե Լ Ի Ը Ն Տ Ի Ր

ՆԵՐԿԱՅ աշխարհաւեր պատերազմը միլիոնաւոր գործաւորաց հուժկու բազուկները առօրեայ ճարտարագործութենէ՝ հրազէններու և թնդանօթներու ահեղամեծ նախճիրներու ռազմավայրերն փութացնելով, — ուր շատեր շատ կեանքերնին կամ առողջութիւննին կը կորսնցնեն—, բովանդակ ազգերու տնտեսական վիճակը ողբալի կացութեան մը մատնած է:

Ո՞վ կը կարծէր թէ այսպիսի դժուարին պարագաներու ժամանակ՝ ոսկին, հանքերու, այդ վաղեմի ակնախտից թագաւորը, տեղիք պիտի տար, պիտի նուաստանար ուրիշ գոհնիկ հանքի մը հանդէպ, սե զըժոխային ամուսինն զիմաց: Այո՛, այժմ քան երբեք ամէն ժողովուրդ, ամէն պետութիւն կը խոստովանի թէ բնածուխը՝ ոսկիէ աւելի ընտիր է, թէ նա՛ է ճարտարարուեստից սնունդ և կեանք տուող անհրաժեշտ հացը, և անոր միջնորդութեամբ է՝ որ ազգ ազգի վրայ կատաղորէն կը խոյանայ, և զօրութիւն և աւիւն և յարատեւութիւն կը ներշնչէ...

Հանքերէ դուրս կորզուած բրածոյ ամուսինն այժմեան սովը՝ քաղաքակիրթ աշխարհներու կեանքը ջլատած է. միլիոնաւոր գործատուներ զաղարման դատապարտուած են. լոյս և ջերմութիւն պակասած է քաղաքներու և զիւղերու երդիքներուն տակ: Ներկայ պատերազմիս առաջ բերած ճգնաժամը (crise) բոլորովին կը տարբերի՝ այն ճգնաժամերէն՝ որ անցելոյն մէջ տեղի ունեցած են:

Մարդկութեան նոր զարգացման հանրածուխի դարը դեռ երէկ սկսած էր, և երէկուան կը պարտինք տնտեսական կեանքի սոսկավիթիար յեղափոխութիւնը՝ որով ճարտարագործական նոր աշխարհ մը ծրնունդ առած, գործունեայ և ջղագրգիւ մարդկային նոր սերունդ մը տարածուած էր ամէն կողմ: Կարծես դեռ երէկ էր որ ջրոյ գոլորշին իբրև շարժիչ զօրութիւն օգտաբերել մտածուելով, զօրաւոր ջերմութիւն մը ունենալու կարիքը պատճառ եղած է հանքածուխի գիւտին:

Շոգեշարժ առաջին մեքենան 1705ին հնարուած է. իսկ 1803ին Պուլթոն գայն գործածեց առջինեկ ինքնաշարժ նաւուն որ միլիտուեցաւ Շոգեկաւ անուամբ. իսկ տեղաշարժը (locomotive) Ռոպէրթ Սթեֆենսըն 1829ին հնարեց և անոնց անհրաժեշտ կենսատու տարրը հանքածուխը եղած էր:

Եւ սակայն հանքածուխը ոսկիէ աւելի տիրապետող գոյացութիւն մը դարձաւ և մուտք գտաւ ու տարածուեցաւ ամէն տեղ, ուր մարդկային կեանքը և գործունէութիւնը տարածուած է: Մեծամեծ գործատուներ, հազարաւոր աշխատանոցներ, բիրաւոր մեծ ու պզտիկ ճարտարարուեստական հաստատութիւններու մեքենաները՝ հանքածուխի արտադրած ջերմութեան զօրութեամբն է որ կը գործեն: Ամէն մեծղի շէնքերու և պաշտօնարաններու կեդրոնական ջեռուցման կերպը՝ հանքածուխի միջնորդութեամբ իրականացած է. ամէն

հասարակութեանց և պանդոկներու խոհանոցները՝ հանքածուխով կը դառնան: Հանքածուխի թորումէն (distillation) առաջ եկած կազը՝ 1816ին առաջին անգամ ի Լոնտոն հաստատուելով, իսկոյն ծաւալեցաւ ամէն քաղաք, ամէն տուն, և փոխանակեց լուսաւորութեան վաղեմի կերպերուն: Մի և նոյն հանքածուխի թորեցումէն ծնունդ առին՝ հարիւրաւոր տեսակ գունաւորիչ հիանալի գոյացութիւններ, արդուզարդական, դեղազործական, ուղեւորական և պայթուցիկ ահարկու նիւթեր, որոնց ճշգրիտ թուարկութիւնն իսկ էջեր կը լեցնէ. անտարակոյս քիչ ատենէն՝ հանքածուխէն արուեստական խէժը, բամբակը, բուրդը, թուղթը հնարուելէ զատ, կենդանեաց և մարդու սնունդեան հարկաւոր բորակածնեալ (azoté) գոյացութիւնները պիտի մատակարարուին, ինչպէս այժմեան պատերազմը՝ սոված Գերմանիան հարկադրած է անասուններուն և զօրքերուն պէտք եղած սնունդին գոնէ մէկ մասը՝ հանքածուխի տարրազարդութիւններէն պատրաստել:

Հանքածուխ կը պիղեն:

Հանքածուխն է՝ որ գրեթէ դարէ մ'ի վեր՝ փոնչող վայրաշարժեր՝ աշխարհիս ամէն ուղղութեամբ արշաւել կու տայ, ամէնէն աւելի տիտանեան շոգենաներով՝ ովկիանոսէ ովկիանոս ապրանքներ և բնակիչներ կը փոխադրէ, ու երկրագունտիս հեռաւոր ծագերը իրարու կը մօտեցնէ:

Ամենակարծր երկաթ, ամենընտիր պողպատ՝ որոնցմով կը շինուին ամենազօրաւոր և զիմացկուն արհեստագիտական գործիներ և մեքենաներ, բոլոր հանքածուխի միջնորդութեամբ կը պատրաստուին: Փորքը կոչուած արուեստներու հնարուիլները և

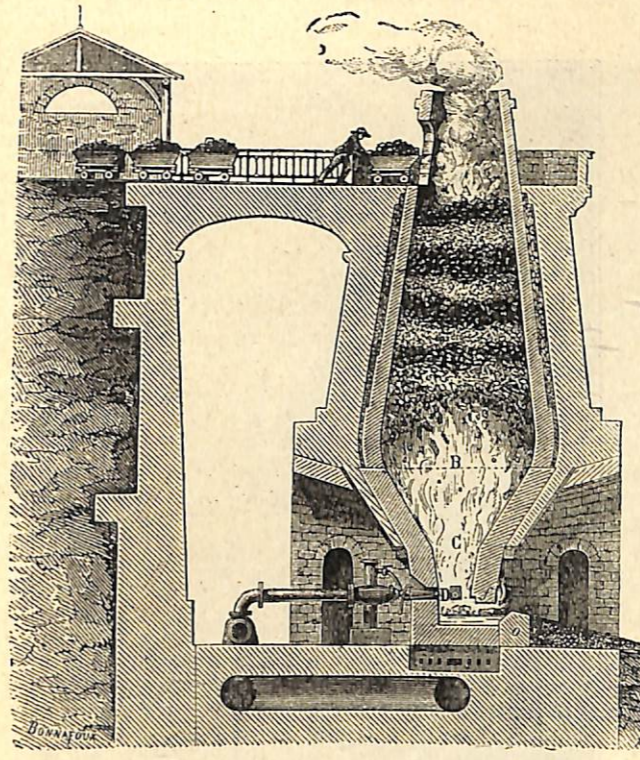
լաոնակներ, կը տեղափոխուին, կը խորասուզին, կը սլանան, կը սաւառնին երկրիս վրայ, ծովու խորքը, օդին մէջ:

* * *

Հանքածուխը հիներուն ծանօթ էր, և Hullos Լիէժի Պելճիգացին, ժի դարու մէջ, անոր կիզանուտ յատկութիւնը զտնելուն համար՝ նախ Hulla անուանեց, և յետոյ աղաւաղուելով Houille կոչուեցաւ այդ սև հանքը: Բայց ստուգու զարմանալի է գիտնալ՝ որ բուն բրածոյ ածուխին յարզը և իրեն բովանդակած հարիւրաւոր գոյացութեանց զիւտը՝ համեմատաբար արդի

ժամանակներուս մէջ գտնուած է. և միայն 150 տարիներէ ի վեր է՝ որ գետնէն հանքածուխ հանելու ճարտարարուեստը զարգացում գտած է, թէ և չափազանցած չենք ըլլար՝ եթէ ըսենք որ ասկէ 50 տարի առաջ հանուած ածուխին տարեկան քանակութիւնը այնքան ճշմամբ բան էր, որ այժմ Անգղիան մէկ օրուան մէջ՝ այն-

նակ մակարերել՝ թէ որքան բարեբաղդ է այն ազգը՝ որ իր երկրին մէջ այսպիսի պատուական հանքի բովբերն ունի և կը բանեցնէ: Այն պետութեանց մէջ որ հանքածուխի բովբերը բազմաթիւ են և կը գործեն, այն պետութիւնները՝ աւելի հարուստ և աւելի զարգացեալ կը ներկայանան մեզ:

Հանքածուխը բարձր հնոցի ամերածեշտ տարրն է:

չափն կը պեղէ, գետնէն դուրս կը բերէ: Սոյնպիսի հանքի մը՝ այժմեան կեանքի պահանջներուն համեմատ շահագործուելու կարևորութիւնը երբ աչքի առջև բերենք, դիւրին կ'ըլլայ մեզ երևակայել՝ թէ որքան մարդկանց բանակներ պէտք են՝ որոնք կազմակերպուելով և առանձնայատուկ ընդգետնեայ քաղաքներ և պողոտաներ հաստատուելով, անդուլ անդադար երկրի աղիքներէն դուրս կը կորզեն ոսկիէ աւելի յարգի հանքածուխը՝ որ իրաւամբ ճարտարարուեստից (industrie) մէջ այժմեան տիրապետող միակ նիւթն է: Դիւրին է

Բնակելով իտալիոյ մէջ, ցաւօք սրտի կը տեսնենք որ թէև Սիկիլիան ծծումբի շտեմարանն է, բայց հանքածուխը բոլորովին կը պակսի, և իտալիան ստիպուած է արտասահմանէն ներածել անլուր քանակութեամբ հանքածուխ, և իւր վաճառականութեան հակազուտ ահաւոր գումարներ արտասահման ուղարկել՝ ի փոխարէն հանքածուխի: Օրինակի համար. 1913 ին ներածուած է 10.834.008 տակառաչափ, և 1914 ին՝ որ շոգենաւերու երթեկները նուազած էին՝ ներածած է 9.758.877 տակառաչափ ածուխ՝ ի փոխարէն հարիւր միլիոն ոսկի հատուցանելով:

Անգղիա, 1870ին 110 միլիոն տակառաչափ հանքածուխ արտադրելով, ամէն ազգերէ աւելի՝ բարձր ի զուրկ կը պարծենար. նոյն թուականին Գերմանիան 29 միլիոն տակառաչափ արտադրած ըլլալուն համար, հանքածուխի կողմանէ խեղճ և ողորմելի երկիր մը կը համարուէր. և սակայն Գերմանական անթիւ կազմակերպութիւններն և ճարտարահետական նորանոր ոճերը այնպիսի զարկ մը տուին՝ հանքածուխի առատ բերք երկրին սրտէն դուրս կորզելու, որ 1913ին 278 միլիոն տակառաչափ բրածոյ արտադրած են բազմաթիւ հանաստաններէ. մինչդեռ մի և նոյն տարուան մէջ Անգղիան հազիւ 287 միլիոն տակառաչափ արտադրած էր. և եթէ ներկայ ահաւոր պատերազմը վրայ չի հասնէր, 1915ին Գերմանիան պիտի յաղթահարէր իւր ա-

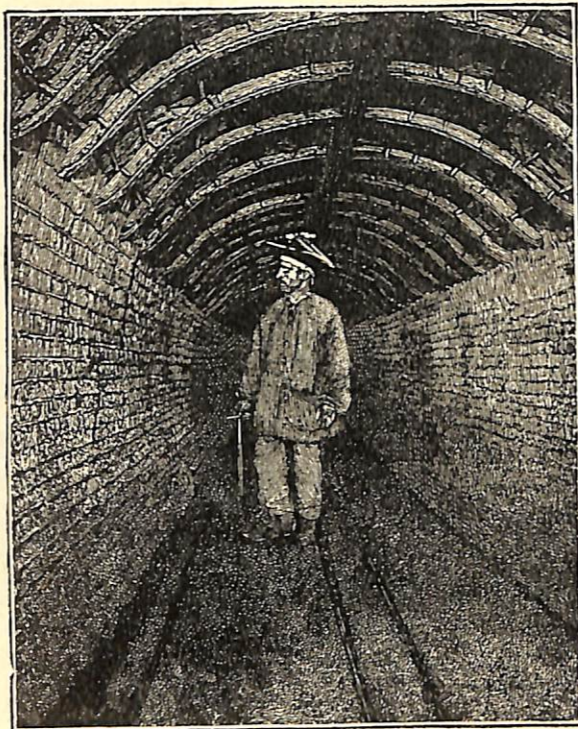
խոյեան Ալպիոնը, գերագանցելով զինքը նաև հանքածուխի վաճառ հանելու ճարտարագործութեամբ: Եւ ստուգիւ մինչ 1870էն ի վեր Անգղիական արտադրութիւնը հազիւ կրկնապատկուած էր, Գերմանականը ութն անգամ աւելի զարգացած էր: Եւ Գերմանիոյ վերջին տասնեակ տարիներու մէջ հակայարջայլ յառաջադիմութիւնը, ամէն տեսակ ձեռարուեստական մասնահիւղերու մէջ, իրականացած է շնորհիւ ոսկիէ աւելի յարգի՝ սև և փայլուն քարածուխին լայնարար շահագործութեանը:

Չի կարծուի թէ զիւրին է բնածուխի հանքեր բանեցնելը: Մարդս պէտք է ունենայ մեծ դրամազուլս և մեծագոյն կամքի զօրութիւն՝ ընդ առաջ ելած արգելքներուն յաղթելու համար: Էրզրումի, Վանի, Կիլիկիոյ և Հայաստանի ուրիշ վայրերու մէջ բազմաթիւ հանքածուխի երակներու գոյութիւնը ծանօթ է, բայց անոնք կը սպասեն քաղաքակիրթ ազգերու դրամազուլսին միջամտութեանը: Գրեթէ բնաւ հանքածուխի խաւերը երկրիս երեսին վրայ գետններ չեն ձևացներ, այլ առաւել կամ նուազ, երկրիս ալքերուն խորերը կ'իջնեն՝ մեղմիւ թեքեալ երևոյթով, և պարփակուած կ'ըլլան առաւել կամ նուազ կարծր թերթեղնաքարերու (ardoise), կաւեղէն հերձաքարերու (schiste argileux), կայրային հերձաքարերու (schiste bitumineux), և այլ հանքերու մէջ:

Եւ որպէս զի սոյնպիսի հանք մը շահարբուի, պէտք է հանքային ճարտարարուեստի միջամտութեանը, և լուրջ պեղումներու ձեռնարկել, կազմակերպելով գործաւորաց բանակներ, գործիքներու և մեքենաներու մթերանոցներ, երկաթուղիներ և այլն: Սովորական ջրհորի ոճով, բայց աւելի լայն և խոր, անձխարբեր եր-

կիրը զագաթնահայեաց ծակելով՝ գետնին խորքերը իջնելու է և ապա ընդգետնեայ հորիզոնական նրբուղիներ բանալու է, հանքածուխի երակներուն ընթացքին համեմատ:

Ընդհանրապէս հանքածուխի մը կայանը շահագործելու համար երկու հոր կը պեղեն, մին աւելի մեծ և ուղղանկիւն պատերով՝ որ գործաւորաց երթևեկութեան,

Համաստանի մը գլխաւոր ներքնուղիի տեսքը:

հովահարութեան, և վերելեակներով հանքածուխը և աշխատաւորները ազատ օդ բարձրացնելու կը ծառայէ. միւսը աւելի փոքր կ'ըլլայ՝ որ վայրիջման, մոյթեր և այլ առարկաներ հանաստանի ներքնուղիները տանելու և ապականած օդը դուրս արտաքսելու կը ծառայէ. և ի հարկին անով նաև հանք և մարդ դուրս կու գան:

Գլխաւոր հորի ներքին կողերը որմահիւս կ'ըլլան և կամ հաստատուն տախտակներով շրջապատուած: Երեք կարգ երկաթի ձողերու մէջէն կ'ելեն ու կ'իջ-

նեն երկյարկանի խցիկները կամ վանդակները (cages), մարդ կամ հանք փոխադրելու համար՝ հանաստանի ստորերկրեայ նրբուղիներէն: Պարաններով կախուած վանդակներու շարժումը մեքենական զօրութիւններ կը ղեկավարեն, և ամէն միջոց նախատեսուած է կեանքի վտանգները խափանելու համար: Հեռաձայն խողովակներ, հեռախօսական թելեր, վտանգ կամ հրա-

ւի միասին կը քաշեն կը տանին գլխաւոր հորին կեդրոնավայրը: Ամէն նրբուղի միշտ դէպ ի գլխաւոր հորին յատակը առիշեղ կ'ըլլայ, որով թէ՛ սայլակները դիւրաւ դէպ ի հոն կ'իջնեն և թէ՛ հանաստանի մէջ մղուած ջրերը հոն կը հաւաքուին, ուր ելեկտրաշարժ կամ շոգեշարժ ջրհաններ աւելորդ ջուրերը կ'արտաքսեն դուրս:

Հանաստաններու մէջ թէ՛ աշխատութեանց տեսակները կանոնաւորուած կ'ըլլան և թէ՛ ութը ժամէ ութը ժամ՝ գործաւորը կը փոխուին, առանց բնաւ գիշեր ու ցորեկ դադրեցնելու պեղումները. այնպէս որ անընդհատ գլխաւոր հորին բերնին դէպի արևու լոյսը կը թափուին երկրին խորերէն հասնող սև և փայլուն, մեծ ու պզտիկ հանքածուխի բեկորները: Հոն կը կատարուի դասակարգութիւն, մաքրագործում, ընտրութիւն տեսակի և այլն, այնպէս որ դուրս բերուած բոլոր նիւթերն ալ կարելի կ'ըլլայ շահագործել:

Մինչ սոյն օրինակ գլխաւոր աշխատութիւններն անընդհատ ի գործ կը դրուին, ուրիշ գործաւորներու դասակարգութիւններ ալ ի ձեռն ծակող մեքենաներու կամ ուժանակի գործածութեամբ կը պեղեն, կը կազմակերպեն նորանոր նրբուղիներ, առաստաղներ. կողերը որմերով, մոյթերով և լաստակերտներով կ'ամրապնդեն, ջուրերը կ'արտաքսեն, հովանաւորութեան խնամք կը տանին և ամէն հնարք կը բանեցնեն, ստորերկրեայ այդ տարտարոսի մէջ կեանքը ապահովելու, նուազ վատառողջիկ դարձնելու և շատ հանքածուխ դուրս կորզելու համար: Եւ սակայն հազարաւոր անձերու կեանքը զերծ չէ ահաւոր և եղբրերգական վրտանգներէն՝ որ երբեմն երբեմն կ'ահաբեկեն մարդկութիւնը: Այդ վտանգներուն գլխաւորն է հրդեհը՝ որ երբ սկիզբն առնէ, աներևակայելի արագութեամբ կը ծաւալի փայտեղէն լաստաւորութեանց (armatu-

Մօրից կազմ պտտման առիւծ՝ համաձայն ըրովքի մը մէջ:

ման ազգարարող զանգակներ, հանաստանի ներքին աշխարհին ամէն նրբուղիները, մինչև պեղման ճակատները ճիւղաւորուած կ'ըլլան:

Ստորերկրեայ ճիւղաւորեալ նրբուղիներու մեկնումի և ժամանումի կէտը գլխաւոր ջրհորի յատակէն կը սկսի: Այս նրբուղիներն ընդհանրապէս զոյգ կ'ըլլան՝ մին միւսին վրայ. մինչդեռ վերի նրբուղիին մէջ կ'աշխատին հանքածուխ փորել, խկոյն բեռնակիր գործաւորներ՝ երկաթուղեակներու վրայ յեցած, սայլակներու մէջ կը լեցնեն բերքերը և հրելով ստորին նրբուղիէն կը տանին սահմանեալ վայրեր՝ ուր պատրաստ ձիեր զանազան սայլակներ

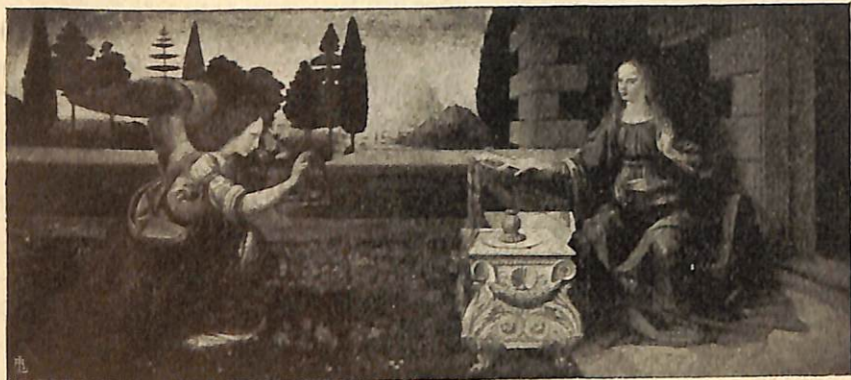
re) պատճառաւ, և օղի նուազութիւնը առաջ կը բերէ հոն այսպիսի թորումներ՝ որով դժոխային ջերմութիւնն և թթուածնի պակասը՝ կայրեն, հեղձամահ կ'ընեն. իսկ եթէ մօրից կազի (grisou) բորբոքում պատահի, ահաւոր պայթումներ, կործանումներ և եղերերգական մահեր՝ անխուսափելիօրէն տեղի կ'ունենան:

*
* *

Այժմեան քաղաքակրթութիւնը կը պահանջէ հանքածուխի յարգը գիտնալ, կեանքի անհրաժեշտ տարր մը զայն ընդունելով՝ ամենակարևոր ճարտարարուեստի բարձրութեան հասցնել անոր պեղումը:

Երկրաբաններ և հաշուագէտներ՝ եթէ վախնան որ բրածոյ ածուխի օր ըստ օրէ կրկնապատկուող սպառումը՝ պատճառ պի-

տի ըլլայ անոր լինալուն, կը վստահացընենք որ օր ըստ օրէ, մարդկային հանճարին հնարքները զարգանալով, սչ. միայն նորանոր հանաստաններ կը գտնէ, այլ նաև ամէն բարակ երակներն ալ շահագործելու միջոցներ առձեռն ունենալով, կը պեղէ միշտ երկրիս խորերը՝ շատ աւելի վար իջնելու հնարքներով. և ասով հազարաւոր տարիներու համար հանքածուխի բերքը ապահովցուցած ըլլալէ զատ՝ էլեկտրութեան անսպասելի աղբիւրը ի ձեռին ունենալով, ամէն ջրային առատ հոսանք ունեցող պետութիւններ ուշ թէ շուտ պիտի գիտնան հանքածուխի փոխանակել տալ անգոյն, անհոտ, անկշռելի, անտեսանելի էլեկտրականութիւնը: Հանքածուխի ներկայ ժամանակաշրջանին պիտի յաջորդէ էլեկտրութեան ժամանակաշրջանը:

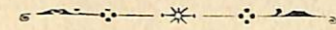
ԼԵՈՆԱՐՏՈՅ ՏԱ ՎԻՆՉԻ. — «Անտումն». Ծաղկաւանի, Արք. թանգարանին մէջ.
Léonard de Vinci. — «Annonciation». Florence, Gallerie des offices.

ԼԵՈՆԱՐՏՈՅ ՏԱ ՎԻՆՉԻ. — «Անտումն» Լուվրի մէջ.
Léonard de Vinci. — «Annonciation» au Louvre.

ԼԵՈՆԱՐՏՈՅ ՏԱ ՎԻՆՉԻ * * *

* * * ԵՒ ԻՐ ՆԿԱՐՆԵՐԸ

ԼԵՈՆԱՐՏՈՅ տա Վինչիի ծննդեան ժամանակը, բեղմնաւորութեան դարաշրջան մ'էր, ուր հանճարները բազմախուռն՝ իրարու կը յաջորդէին. զարմանալի երևոյթ մ'էր, որ մէկուն մեռած ժամանակ, ուրիշ մը պատրաստ էր անոր գործունէութիւնը, համբար և տիեզերականութիւնը մարմնացընելու իր մէջ:

Եթէ զինքը կղզիացնենք, եթէ անտեսենք այն գործունեայ յիսուն տարիները՝ որ իր ծնունդը պատրաստեցին, ինքը անբացատրելի կը մնայ: Իր արուեստաւորի դէմքը՝ այնպիսի անհանգստացուցիչ խորհուրդ մը կը կեղծէ, որ իր նկարած Տիրամայրերուն և հրեշտակներուն դէմքին վրայ կ'արտացոլայ:

Լէոնարտոյ ծնաւ 1452ին Վինչիի դըղեակին մէջ, որուն աւերակները դեռ կան, Ծաղկաւանէ քիչ հեռու: Դէմքը զեղեցիկ էր, հասակը հիանալիօրէն համեմատական, ըմբռնողութիւնը սուր, և աշխատելու մէջ՝ տոկուն, յարատև: Այսպիսի ձիւրքերով օժտուած, ամենուն աչքը կը կեդրոնացընէր իր վրայ, կը զարմացնէր, զգայազիրի կ'ընէր:

Հայրը՝ ճանչնալով և գնահատելով իր փոքրիկ էակին հանճարը, զետեղել ուզեց նոյն ժամանակի մեծանուն Վէրոքքիոյ նկարչին քով. և իբրև նմոյշ՝ այդ կանխահաս մանուկ նկարչին քանի մը երկերը ներկայացուց. վարպետին զարման-

քը մեծ եղաւ, տեսնելով պատանւոյն այդ գործերը... Իր թովմասական թերահաւատութիւնը փարատելու համար, հարկ եղաւ իր աչքերուն առջև գծել տալու դիմանկարներ, կենդանիներ և ծաղիկներ:

Երեք տարի վերջ՝ փոքրիկ Լէոնարտոն մեծաքայլ յառաջադիմութիւններ գործեր էր իր արուեստին մէջ: Վէրոքքիոյ Յովնակեան Մկրտիչ մը գծած ժամանակ, իր օգնականը Լէոնարտոյ՝ հրեշտակ մը աւելցուց այդ նկարին վրայ, և սա այնպէս լաւ պատշաճեցաւ, որ դէմքերուն և անձերուն բաղադրութիւնը հիանալի կը թուէր. իր վարպետին խորշումած և վտիտ դէմքերուն քով՝ զետեղեր էր կորովի և կայտառ դէմք մը. բացուած գունագեղ ծաղիկ մը՝ ժայռերուն վրայ բուսած...:

Ոչ միայն նկարչութեան մէջ հանճար մ'էր, այլ նոյն իսկ ուրիշ արուեստներու մէջ ևս ցալ էր: Զանազան գործիներ զիտէր հնչեցնել, ինչպէս նաև քնար մը՝ զոր ինքը հնարեր էր. ճարտար քիմիագէտ, կը զուարճանար շատ անգամ՝ անհոտ նիւթերու բաղադրութեամբ, արձակելով այնպիսի զարշահոտ և զգուելի հոտեր, որ տան մէջ բնակողները փախչելու կը ստիպէր: Ուրիշ անգամներ՝ մեքենականութիւնը՝ խորհրդաւորութեան հետ կը կապէր. բազմոց մը՝ ուր մէկը խաղաղ և երջանիկ՝ նստած կ'ըլլար, յանկարծակի սենեակին չորս կողմը կը

սկսէր վազել՝ մեծ սարսափ պատճառներով բազմողին: Կը շինէր թռչուններ՝ որ իրենք իրենց կը թռչէին. չորքոտանիներ՝ որ ներքին մեքենականութեամբ կը շարժէին, ժայռեր ծակող գործիներ կը հնարէր, կամ մեծարեոն ծանրութիւններ

հօր Պր. Պետրիկին (Ser Piero), բերելով հետը տեսակ մը վահան, զոր շինած էր թղթի մը կոճղով, և կը խնդրէ որ իր որդին հաճի՝ քանի մը նկարախաղեր ընել վրան. անտարբեր էր նկարին տեսակին վրայ, ինչ որ երևակայութիւնը կը ներշնչէր իրեն. հայրը կը յանձնէ զայն Լէոնարտոյին: Ասիկայ նախ կը սկսի կրակի մէջ վահանը շտկել, ողորկել, յետոյ կը մաքրէ, ճերմակ ներկով զայն կը ծեփէ: Բայց ասոնք ըրած ժամանակ, կը մտածէր իր նկարելիքին վրայ, և վերջապէս կը վճռէ նկարել Մեղուսա՝ մը. այն ատեն կը հաւաքէ իր արուեստանոցին մէջ բորենիներ, չղջիկներ, լորտուներ, դօղօշներ, ծղրիղ, մարխ, թիթեռնիկ, և այլն. և այս զգուելի, խայտառակ, անազգեցիկ կենդանիներով կը բաղադրէ միակ հրէշ մը, որ ժայռէ մը դուրս գալով՝ աչքերէն բոց կ'արձակէր, բերնէն և ունգերէն ծուխ. սա իր երազած Մեղուսան էր:

Այն ատեն Լէոնարտոյ՝ գոհ իր գործէն, յարմար լուսաւոր տեղ մը կը դնէ, կը շրջապատէ զայն մամուռով և ծառի ճիւղերով. կը կանչէ իր հայրը, և կը ցուցնէ: Հերակլէս միայն տեսած էր այսպիսի նոր հիզրայ մը, և վրան յարձակելով սպաննած էր: Բայց

Պետրիկ Հերակլէս մը չէր. սարսափահար կը գոչէ, և կ'աճապարէ իսկոյն փախչիլ անարեկ. Լէոնարտոյ զայն կը կեցնէ.

«Շատ լաւ է հայր, կ'ըսէ. նպատակիս հասայ. ինչ որ դուն կենդանի և այլանդակ ճիւղ մը կը կարծես, քու ուզած նկարդ է. ա՛ռ գիւղացիին վահանը, և տար զայն»:

ԼԵՈՆԱՐՏՈՅ ՏՍ ԱՐԵՉԻ. — «Ս. Աննա»
Léonard de Vinci. — «St. Anne»

վեր վերցնող մեքենաներ. օր մը առաջարկեց հիմնովին վեր վերցնել Ս. Լաւրենտիոս եկեղեցին, և ուրիշ կեդրոն մը զետեղել:

Ահաւասիկ հետեւեալ մանրավէպը՝ որ ծիծաղական ըլլալով հանդերձ, Լէոնարտոյի հանճարին ապացոյց մ'է: Իր համբաւը շրջակաները տարածուած ըլլալով, օր մը գիւղացի մը կը ներկայանայ իր

օտերու և աչքերուն կու տայ զօրութիւն մը՝ որով քար կը դարձնէ այն ամէն բան որ կը տեսնէ.

1. Մեղուսա՝ զիցարանութեան մէջ չատուածուհի մ'է, հիանալի գեղով, և սքանչելի մազերով, բայց նախատեսելով զՄիներվա, սա զայրացած՝ անոր մազերը կը փոխէ

ԼԵՈՆԱՐՏՈՅ ՏՍ ԱՐԵՉԻ. — «Ճիոզոնտա»
Léonard de Vinci. — «La Joconde»

Այս ըսելով, Լէոնարտոյ վար կը նետէ մամուռը, ճիւղերը, կ'առնէ կոճղը և հօրը կ'երկնցնէ, որ շփոթած՝ կը տատամ սի առնելու. բայց երբ ստուգիւ կը համոզուի որ ան՝ արուեստի հրաշալիք մ'է՝ և ոչ թէ բնութեան խաղ մը, կ'առնէ իսկոյն գլուխ-գործոցը, և կը տանի. բայց որովհետև զիւղացիին վահան մը պէտք էր, Պետիկ ո՛ր և է հին վահան մը կը գնէ, որուն վրայ՝ նետէ խոցուած սիրտ մը նկարուած էր, և իբրև ամենայարգի բան մը՝ կու տայ գեղջուկին. իսկ Մեդուսան կը ծախէ հարիւր դուկատի՝ վաճառականներու, որոնք ալ Գաղէաս դուքսին կը ծախեն երեք հարիւր սկուտի:

* * *

Լէոնարտոյ նկարչութեան արուեստին մէջ՝ տէր էր իր ձեռքին. բմբռնած, տիրապետած էր բոլոր գաղանխներուն. չէր վարաներ արտադրելու և գործադրելու այն՝ ինչ որ կամքը կ'ուզէր. մտքին մէջ ծնող գաղափարը՝ ըիջ վերջ կատարուած կը գտնուէր կտաւին վրայ...:

Համբաւուր և մեծանուն նկարիչներէն աւելի, բնութիւնը, իրականութիւնը ազդեցին իր վրայ: Իր գծած դէմքերը քաղցր են, կարմրախառն սպիտակ ազնիւ այտեր, ազամանդեայ սև և վառվռուն աչքեր, բմծիծաղական ժպիտ մը, շրթունքներու փափուկ կարմրութիւն մը. տիպարներ՝ լոմբարտական ցեղին:

Իր գլուխ-գործոցները բազմաթիւ են, մին միւսէն գերազանց. ընտրութիւնը, գերակշռութիւնն անկարելի կը դառնայ. ո՞րը գերազանց համարիս, «Վերջին ընթրիքը», «Ճիողոտան», և կամ միւս

հրաշալի նկարներէն ո՞րը...: Ընտրութիւնը ազատ թողլու է, իւրաքանչիւրին ճաշակին համեմատ:

«Վերջին ընթրիքը»¹ հրաշակերտ մ'է, բայց նման այն յունական թանկագին հնութեանց, որ ժամանակը կամ յեղաշրջ-

ԼԵՈՆԱՐՏՈՅ ՏՍ. ՎԻՆՉԻ. — «Ս. Մազզալիմացի»
Léonard de Vinci. — «Ste. Madeleine»

ջութիւնները խանգարած ըլլան զանոնք: Հիմայ այս փառաւոր նկարը կէս մը աւրուած է, իր հրապոյրէն կորսնցուցած է մաս մը, բայց առանց իր իսկութեանէն բան մը պակսելու: Ժամանակը և մարդիկ

1. 1496-1498 տարիներուն մէջ նկարած է զայն. հիմայ կը գտնուի Միլանու՝ «Սրբուհի Մարիամ Ծնորհաց» հին վանքին մէջ:

վրան տխուր հետքեր թողուցած են. հիմայ այն տպաւորութիւնը կ'ընէ, ինչ որ կը զգանք երբ սքանչելիքի մը քաղցր յիշատակը հետզհետէ կ'անհետանայ մեզմէ...:

Կրօնաւորները՝ դրան մը պատճառաւ կը ստիպուին կտրել զայն, և դրան կամարին յարմարցնել. որով նկարին այն մասը՝ ուր կը գտնուին Յիսուսի և առաքեալներուն ոտքերը՝ յապաւուած է:

Բայց այդ նկարը դարձեալ կատարեալ է, սրտազրաւ. զգացումը, բաղադրութիւնը, կերպարանքներու արտայայտութիւնները, — անհատական՝ առաքեալներու դէմքին վրայ, իսկ գաղափարական՝ Քրիստոսինին, — կը խօսին և կը դիւթեն: Քրիստոս մէջտեղ կը գտնուի, իսկ առաքեալները երեք երեք միացած՝ զանազան խումբեր կը ձևացնեն. թէ որ դիտէր, կ'անդրադառնար, կը զգար որ հոն խոր և սրտաբեկ տագնապ մը կը տիրէ: Յիսուս խօսած է, տխուր՝ բայց վեհութեամբ լի, յայտներ է իրեն համար անպագայ դաւը. ամէնքն ալ իր շրթունքներէն կախուած են, կը տարակուսին թէ արդեօք լսածնին իրական է. կը զարմանան, կը զարհուրին թէ իրենցմէ մէկը Վարդապետը պիտի մասնէ: Լէոնարտոյ կրցեր է իւրաքանչիւր դէմքին վրայ՝ ցոլացնել ներքին տագնապը, վրդովումը: «Քրիստոս, կ'ըսէ Թէոֆիլ Կոթիէ, կամաւոր զոհին անպատում քաղցրութիւնը դրոշմուած կը կրէ իր դէմքին վրայ. արքայութեան կապոյտը կը ցոլայ աչքերուն մէջ, և խաղաղութեան ու միսթարութեան խօսքերը վար կ'իյնան իր շրթներէն, ինչպէս երկնային մանանան անտպատին մէջ»:

Հրաշակերտ կոչներ «Ճիողոտան»¹, որ ոչ միայն կատարեալ, այլ նոյն իսկ գերակատար է, թէև հեղինակը միշտ անկատար կը համարէր. ասիկա բնութեան գաղանխք մ'է, որ մեծանուն հեղինակներու գաղափարէն անբաժան է: Մեղք, ժամանակը ասոր վրան ալ ձգեր է իր հետքը. սևութեան քօղ մը՝ մշուշի պէս՝ պատեր է նկարը, չունի այն պայծառութիւնը՝ ինչ որ հեղինակը դրոշմած էր վրան. ձուլածոյ մ'էր նոր թափուած:

Սնոր դէմքին չորս կողմը պատեր է ամենափափուկ շղարջ մը, որ գրեթէ աննշմարելի է. հեռուն, բնութիւնը կը գտնուի իր լիութեան, գեղեցկութեան գաթնակէտին վրայ. պայծառ երկինք մը, կանաչ դաշտեր, յորդահոս գետեր, այնպիսի սիրուն շրջանակ մը կը կազմեն՝ որ ճիողոտա բերկրած՝ կը զուարթանայ, քմծիծաղ մը կ'արձակէ: Բայց կեցիք... ուշադրութիւն, արդեօք կը ժպտի՞, կը հեզնէ՞ թէ կը տխրի... անլուծանելի գաղտնիք մ'է. հեղինակը միայն գիտէ զայն:

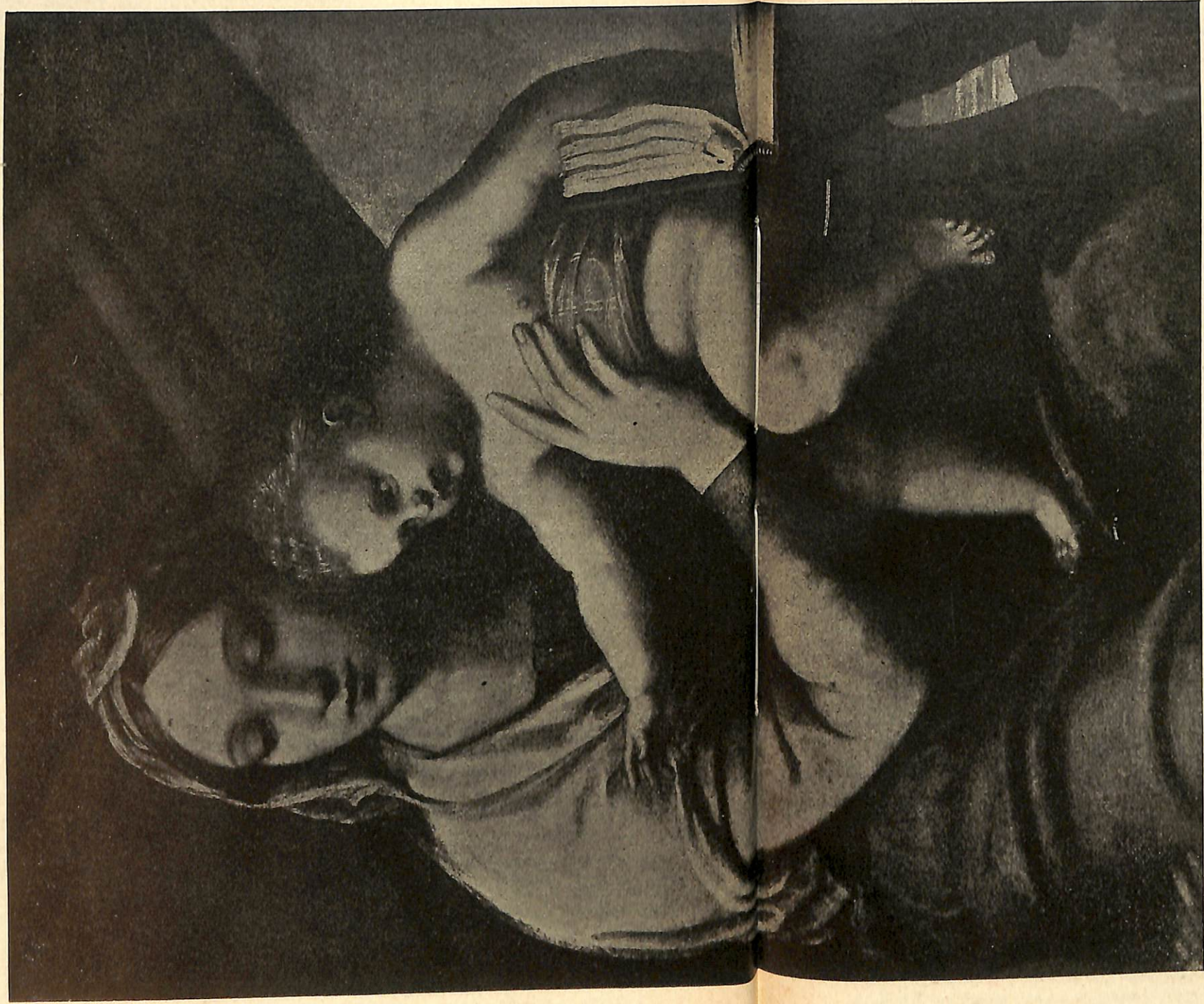
Ասոր մէջն է բովանդակ ճարտարութիւնը, միանգամայն ծիծաղցնել և լացնել դէմք մը. հեռաւոր տեսարաններէն կը կրէ ազդեցութիւն մը. բնութեան գեղեցկութենէն՝ կը զուարթանայ, շուրջն՝ կ'արտասուէ...: «Սրբուհի Աննա»ն չի գիտցուիր թէ երբ նկարեց է, որ Լուվրի թանգարանին մէջ կը գտնուի. մեր ներկայացուցածը մեծ նկարի մը մասն է, ուր կը գտնուին նաև Ս. Մարիամ և Յիսուս Մանուկ՝ որ ոչ խարի մը հետ կը խաղայ: Կայտառ և տակաւին երիտասարդ Աննա մը կը ներկայացնէ հոս Լէոնարտոյ. մոռնալ ուզեր է՝ որ նա պառաւ մ'եղած պէտք է ըլլայ, ինչպէս որ Ռաֆայէլ նկարած է (տես. Բզմ. 1917 էջ 74): Նմանապէս նշանաւոր են միւս բոլոր նկարները, ուր կը ցուցնէ ինքզինքը ճարտար նկարիչ մը:

Լէոնարտոյ տա Վինչի կնքեց իր մահկանացուն 1519ին, բայց իր անունը հոգւոյն հետ անմահացաւ. ճանչցուեցաւ իբրև նկարիչ, երաժիշտ, բնագէտ, զրագէտ, վերջապէս արտաքոյ կարգի Հանճար մը...:

ՊԱՐԹԵՒԻԿ

1. 1502ի մօտերը նկարած է զայս. Սա Իտալիայէն վերցուելով Գաղղիա փոխադրուեցաւ. և 1911ին Իտալացի մը Բերուսինոյ, հայրենասիրութենէ վառուած՝ ուզելով այս անգին զանձը իր հայրենիքին դարձնել, կը

զողնայ զայն Բարիզու Լուվրի թանգարանէն, և կը բերէ Իտալիա, բայց Տէրութիւնը կը ստիպուի պատշաճութեան համար կրկին ետ դարձնել:

ՈՍՖԱՏԵԼ — « ԶՈՒԿԻ ՏԻՐԱՄԱՅԻՐԸ »

Սպանիայ Մատրիս մայրաքաղաքին, ճոխ և բազմահարուստ Բրաուոյ թանգարանին մէջ կը գտնուի այս նկարը, զոր Ռաֆայէլ՝ Նէպոլոոյ Ս. Դոմինիկո Եկեղեցւոյն համար նկարեր է 1512ին. բայց սպանիական իշխանութեան ժամանակ՝ հռնկէ փոխադրուել է Սպանիա: Զուկի Տիրամայր կը կոչուի, վասնզի իր ամբողջութեան մէջ՝ կը տեսնուին Ռաֆայէլ հրեշտակապետը՝ Տարխայի հետ, որ ճուկի Լիարդով իր հայրը բժշկեց: Բնականութեամբ և շնորհակութեամբ օժտած այս նկարը, Ռաֆայէլի հան-

ճարին մեծագոյն փաստերէն մին է:

Մ Տ Ա Ի Ո Ր Ա Շ Խ Ա Տ Ո Ի Թ Ե Ա Ն

Ա Ռ Ո Ղ Ջ Ա Պ Ա Հ Ո Ի Թ Ի Ի Ն Ը

Չափաշարորէն յաւենայի, զգոչանալ ծայրայեղութիւններէ՝ պարբերութիւնները ստուգելու կը ձեւացնեն համառօտ բանաձեւը մը տաւոր և մարմնաւոր աշխատաւորաց առողջապահութեան կանոններուն:

Albert Cim հեղինակը, անցեալ տարուան Revue Գրանսերէն Հանդէսին մէջ դանազան յոգեւածներ զետեղած էր՝ մտաւոր աշխատութեանց առողջապահիկ պայմաններուն նկատմամբ: Բնաստական հայեցակէտեր, բանական փաստեր, իմաստուն խուզարկութիւններ այնքան առատ են գրութեանը մէջ և այնպիսի պատուական խորհուրդներ և յորդորներ կը թելադրէ մարդու, որ ստուգելու արժանի դատեցինք համառօտաբար հայացնելով ներկայացնել մեր պատուական ընթացիկներուն:

ՍԱԿԱԻԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ

«Աշխատանք և չափաշարորէն աճա մարդու ճշմարիտ բժիշկները. աշխատութիւնը՝ աստիճանաբար կը սրէ, իսկ չափաւորութիւնը՝ զեղծանելէ կ'արգելու», կ'ըսէ Ռուսոյ:

Տօթ. Ռէվէլլէ-Բարիզ՝ իւր Բնաստորէն և առողջապահութիւն մտաւոր աշխատորէնի գրադրող մարդկանց գրքին մէջ կ'ըսէ. «Սակաւապիտութիւնը ոչ միայն շատ մը հիւանդութիւններէ զերծ կը պահէ զմեզ, այլ նաև մտաւորական կարողութիւննիս գործուն վիճակի մէջ կը պահէ»: «Մուտք ժուժկալ են, կ'ըսեն, պէտք է աւելցնել՝ անոնք սակաւապէտ են»:

Ի հնուց ծանօթ է որ նստողական կեանք ունեցողները այնքան սննդառութեան պէտք չունին, որքան բացօդեայ, շարժական կեանք և աշխատութեամբ պարապողները: Ֆիզիքական շարժումը և ազատ օդը՝ ծանր կերակուրներն ալ մարտելու կը նպաստեն, մինչդեռ միայն սննդեղէնները՝ նստողական անձերու մէջ յոգացաւորութեան, յոգակաթի (goutte), շնչերակապնդութեան (arteriosclérose) կամ նման հիւանդութեանց կը փոխարկուին:

Մարդս որքան տարիքն առնու, այնքան սննդառութիւնը պէտք է չափաւորէ, պէտք է սակաւապիտութեան վարժի: Կատարեալ առողջութեան մէջ. «Երիտասարդ մնալու, այսինքն կորովի հաւասարակշռութիւնը պահելու համար, կէօթէ սա միջոցը միայն գտած էր. ամենօրեայ սննդառութեան բաժինէն հետզհետէ պզտիկ մաս մը պակսեցնել»:

Ոմանք կէսօրուան ճաշէն վերջ միջօրացուն

(sieste) մը քաշելու սովորութիւնն ունին, ոմանք նաև երեկոյեան կերակուրէ անմիջապէս վերջ պզտիկ քուն մը քաշել կ'ախորժին: Թիէս և Հենրիկոս Մօնիէ ճաշէն յետոյ քառորդ մը ժամ կը մրափէին:

Բժիշկներու մեծամասնութիւնը կը համաձայնին միջօրացունին՝ հօգտակարութեան, և բնութեան ազնի յայտնի օրինակը մէջ կը բերեն, այսինքն ընդհանուր անասունները կերակուր ուտելէ վերջ կը թմրին, կը հանգչին: Մենք ալ կը հաւատենք չափաւոր ճաշէ մը վերջ մտաւոր և ֆիզիքական գրեթէ 1 ժամ հանգիստը, կը նըպաստէ՝ դիւրացնելու և երազելու մարտողութիւնը, անկէ յետոյ պէտք է շարժիլ կամ պտոյտ մ'ընել:

Մալերնոյի (դպրոցին) ընտիր ըստածքներէն մին սա էր. «Կանուխ քնանալ և շուտ ելլել». Հիներն ալ նմանօրինակ պատուէրներ կու տային: «Եօրնօրեայ» գրքի անձինքներէն մին կը կրկնէ. «Տիկին Ուազիլ... կ'ըսէր թէ կէս գիշերէն առաջ ժամ մը հանգիստը աւելի կ'արժէ քան թէ վերջը՝ երեք ժամ»:

ԱԼՔՈՀՈՒԹԻ ԵՒ ՍՈՒՐՃԻ ԱՋԴԵՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Ալքոհի փաստերն արդէն ամէնուն ծանօթ են, և ամէն ոք գիտէ թէ ինչպիսի հեղինակներ գորաւոր ըմպելիներ կը գործածէին՝ իրենց երևակայութիւնը և խանդը բորբոքեցնելու համար: Այդպիսի գրիչներ ալքոհի ազդեցութեամբ կամաց կամաց իրենց մտաւոր կարողութիւննին կորսնցնելով՝ հետզհետէ աւելի շատ խմելու հարկը տեսած են՝ մտքի կենսականութիւնը գտնելու պատրանքով. մինչև որ եղբրական վախճանով նեանքերնուն թելը կտրած է: Բազոսի սոյն օրիկակ երկրպագու՝ բանաստեղծ և արձակաբան հեղինակներու անուանց չարքը շատ երկայն է: Եսթիլէտէն կը սկսի, որուն համար Պլուտարքոս կ'աւանդէ թէ. «Երբ որ գինիով լաւ մը կը տաքնար, այն ատեն կը շարագրէր ողբերգութիւնները»: Իսկ Արիստոփանէս, «աշխատութեան ձեռք չէր զարներ մինչև որ գինիի ազդեցութեամբ գանցանքի մէջ չիցնար»: և կը հասնի մինչև Հօֆման, Էտկար Բոյ, Ալֆրէտ տը Միւսսէ, Կարոլոս Տիքիէնս, Բօլ Վէնլէն, և այլն:

Սուրճն ալ շատ երկրպագուներ ունի՝ որոնց դասագրութիւն է ըստ Տըլիւի՝ Վոլդեր և ապա ինքը: Սուրճը ամէն խանութաձեռք յարմար չէ, շղային բնաւորութեանց փաստակար է, բայց տարիքոտ անձեր և սրտի հիւանդութիւն ունեցող հեղինակներ կը սիրեն զայն: Միշուլէ սուրճի գրուատիք մը գրած է իւր Régence հատորին մէջ, իւր դարուն զարգացեալ անձնաւորութիւնները,

Համայնագիտարանի գորաւոր գրիչները, սուրճով սնած, անով անոնց հոգիները տաքցած, անոր լոյսը «Պրոկոպիոսի անձախն» մէջ հաւարուած տեսանողները լուսաւորած է, որոնք սե ըմպելիքին մրուրին մէջ ապագայ '89ի ճառագայթը տեսած են»:

Իօթէն Մուլթոն իւր յորդորներուն մէջ՝ սուրճի բարեմասնութիւնները կը դրուատէ, բայց նաև կը յաւելու որ չափազանցութիւնը փաստակար է և միևնոյն շղային, մտաւորական և մարտողական վատ արգասիքը կ'ունենայ ինչ որ ունի ալքոհի: Եւ ստուգիլ Պալգաք ամէն գիշեր անհամար գաւաթներով գորաւոր սուրճ կու տալուն համար, կը կարծուի թէ անոր չափազանցութիւնը՝ 50 տարեկան կեանքին վերջ տուած է: Հ. Միւրթէ ևս որ կանխահաս մեռած է, ինքն ալ չափազանց սուրճ խմող մ'էր: Ֆլուպէր՝ ներշնչուելու պատրուակով՝ առանց չարքարի սուրճի ամբողջական գաւաթներ խմելով՝ անտարակոյս ջրագրութիւնը չէր հանդարտեցներ, և ոչ ալ շղային հիւանդութիւնը կը մեղմացնէր. վերնտառութեամբ կը տառապէր:

Լաւ աշխատելու համար՝ բնաւ պէտք չէ շղային գրութիւնը գրգռելու միջոցներու ձեռք գարնել, վասն զի ամէն գրգռումը կը սարսէ զմարդ. այլ պէտք է հանդարտ և հաւասարակը չիւր վիճակ մը ունենալ՝ յորում մտաւորական ուժն իր գագաթնակէտը հասած կ'ըլլայ:

ԳԹԱՒՈՏԸ ԵՒ ԾՈՒԻՆԸ

Կիւպէր բժիշկը կը կարծէ որ քթախտը ուղեղային կարողութեան վրայ գրգռիչ ազդեցութիւն ունի: Մեր օրերուն մէջ քթախտի գործածութիւնը պակսելու վրայ է, և անշուշտ երբ բոլորովին մոռացութեան մէջ իցնայ՝ ոչ ոք պիտի ցաւի ազտոտ և նեխոտ սովորութեան մը անհետանալուն, որուն դէմ Ուրբանոս Բ և Մուրատ Գ պատերազմած էին. առաջինը նովին իսկ գործով բանադրելով՝ սուրբ պաշտամունքի առնու քթախտ գործածողները, իսկ երկրորդը դեռ աւելի արմատական օտարով մը, որ է ըսել քթախտ քաշողներուն քիթերը կտրել տալով:

Կէօթէ չէր կրնար ըմբռնել թէ ինչպէս կըրնար ծխել տաղանդաւոր մարդ մը. իրեն հետ, չի ծխողներու շարքին մէջ կը գտնենք Վիկտոր Հիւկոյ, Միշուլէ, Սէնդ-Պէօլ, Ալէքսանդր Բլաւրըթի, Ֆր. Սարսէյ և ուրիշներ:

Ծխողները շատ աւելի բազմաթիւ են, որոնց շարքին կը պատկանին Միլտոն, Հալլէր, Պօէրհապ, Քրէպիլոյս ողբերգակը, Վալթէր Աքթիթ, Պայրըն, Իօթէն Սիւ, Ժօրժ Սանտ, Ալֆրէտ տը Միւսսէ, Մէրիմէ, Թէօֆիլ Կօթիէ, Պոտըլէս, Կիւսթավ Ֆլուպէր, Քառօ, Ֆէօյլիէ, Սարտու, Ալէքսանդր Տիւմայ որդի, Ժիւլ և Էտմին տը Կօնքուր, Թէն, Բօքթէ, Զօլա, Ալֆօնս Տօտէ, Ժիւլ Լըմէրը:

Նափուլէնս Ա որ չէր խմեր, չափազանց քթախտ քաշող մ'էր. բաճկոնակին մէջ գրպանը քթախտարանի տեղ կը ծառայէր: Իսկ ուրիշներ՝ ինչպէս են Պաքօն, Լօգք, Նևտոն և Քանդ,

թէ կը ծխէին և թէ քթախտ կը քաշէին: Պալգաքի համար թէ և Վամարդին կը հաւատէ թէ «գլանիկի ծուխէն աղանները սեցած էին», սակայն հաւանական է որ ինքը բնաւ չէր ծխեր: Իւր գրութեանց մէջ ծուխը կը դատապարտէ. «գլանիկի ծուխով՝ Լուստոյի ծուխութիւնը կ'առաւելուր և կը մար: Եթէ ծուխը վիշտը կը թմրեցնէ, անտարակոյս նաև մտքի գորութիւնը կը վաղտորէ»:

Ուրիշ հեղինակներ ևս նմանօրինակ բացատրութիւններ կ'ընեն. Վիկտոր Հիւկոյ կը յայտարարէ. «Ծուխը աւելի փաստակար է քան թէ օգտակար: Մտածմունքը արտառոցութեան կը փոխարկէ և չափազանց արտառոցութիւնը կ'ընկզմէ և կը խեղդէ»: Վիլլիլիէ կը հաւատայ. «Ծուխը՝ այրական ծրագիրները երագանքի կը փոխարկէ: Եւ Թէոդոր տը Պանվիլ՝ թէ և ինքն ալ ծխողներու կարգէն էր, սակայն ծխագլանիկն ի կ'անուանէ «Սպաննոլ ժամանցք, անգութ ցանկալութիւն՝ անշիջանելի և բոլորովին անօգուտ»:

Տարիքին առնող հեղինակներ շատերը, վատաողջութեան պատճառաւ պարտաւորուեցան ծխելէ ետ կենալ: Սերի Պլոմտէլի հրատարակած նամակի մը համեմատ՝ Ֆէօյլիէ կը հաւատայ որ, ծխելէ ետ կեցած է շղային անհանգստութիւն պատճառելուն համար. ծուխը դադրեցնելէ վերջ այլ ևս բնաւ բերանը առած է: Ալէքսանդր Տիւմայ որդին ևս ծուխէ հրաժարած է՝ վասն զի ծխելով զլիւս պտոյտ կ'ունենար: Զուլայի և Էտմոն տը Կօնքուրի ևս բժիշկներն արգիլած էին ծխելը:

Սոյն նիւթիս վրայ, Սերի Պլոմտէլի ուսումնասիրութիւնը կ'եզրակացնէ. «Մեծ հանճարի տէր մարդիկ (ինչպէս են Կէօթէ, Հիւկոյ) չեն ծխեր, մանաւանդ կարծես իրենց եզակի բնութիւնը ծուխին չի կրնար գերի ըլլալ: Իսկ երկրորդակարգ գրագէտներէն շատերը ծխողներ են. բայց գրեթէ ամէն ալ կը խոստովանին որ անկէ փաստ կրած են, ու թէ և կը շարունակեն ծխել, զուրիշները կը յորդորեն իրենց չի նըմանելու»:

ԲԱՐԻ ՍՈՎՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Մարդս անկողնէն հագիլ թէ ելլէ, աշխատիլ սկսելէն առաջ, առատ ջրով լուացմունքներ պէտք է կատարէ: Պաղ ջուրէն աւելի ոչ ինչ կարող է միտքը պայծառացնել և մարմնոյն հանգրտաւէտութիւն, թարմութիւն, ֆիզիքական և մտաւորական գորութիւն պատճառել անոնց՝ որոնք ուղեղով կ'աշխատին:

Բուն գործի սկսելէ առաջ՝ գունէ կէս ժամ նախընտրած հեղինակի մը գլուխ գործոցէն ընթերցումներ ընելը մարդու միտքը կը պատրաստեն, հոգին լաւ տրամադրութեան տակ կը դնեն և ներշնչման կ'առաջնորդեն: Գլուխ գործոցի մը ընթերցումը ճիշդ այն արգասիքը կը պատճառէ, ինչ որ մեծ վարպետի մը շինած արձանին կամ գծած պատկերի մը տեսքը գրեթէ հիացման մէջ պիտի ենթարկէր: «Եւ լաւագոյն պիտի ըլլայ, կ'ըսէր Կէօթէ, եթէ միշտ աչքիս տակ Ողիմպա»

կան Արամազդի գլուխ մը ունենայի, զոր հինեւորը այնքան զմայլմունքի մէջ կը ձգէր»:

Հասեր բարձրաձայն կը կարգան, և այս բանիս մէջ թէ՛ քաջալերութիւն և թէ՛ հրապոյր մը կը գտնեն: Հոռոմայեցի կելտոս բժիշկը կը յանձնարարէր արտասանելով կարգալ: Բոք անգղիացի բանաստեղծ և փիլիսոփայն, որ և է գիրք բարձրաձայն արտասանելով և հոտորական շարժումներ ընելով՝ հոգեկան կենդանի զգացումի տակ կը շարադրէր, ըստ վկայութեան Քոստիէ տը Մէսդրի, որուն կը յանձնարարէ նմանիլ: Ինքը Օստիանի քերթումները արտասանելով կարգալու ատեն շատ աւելի հրճուանք կը զգար, քան թէ ցած ձայնով կարգալովն:

Պուրտալու մեծ բեմբասացը, որ և է քարոզ շարադրելէն առաջ՝ շուրթակի եղանակներ կը հընչեցնէր: Տարվին ալ նոյնպէս նախ շուրթակ կը զարնէր և ապա կը սկսէր իւր գիտական խուզարկութիւններն: Պալգաքին գրած նամակի մը մէջ Սթէնտալ կը յայտնէ որ «Բարմայի կարողութեանը» գրելէ առաջ՝ ամէն առաւօտ քանի մը էջ ֆաղաքական Օրէնսդրութիւն կը կարդայ եղեր՝ բնական ոճով շարադրել կարենալու համար:

Աշխատութեան գրասեղանի նստած ատեն, հեղինակներու զգեստները լայն, հանգիստ, և մարմինը բարեխառն պահող պէտք են ըլլալ, վիզը և երակազարկը ազատ պէտք են ըլլալ և արեան շրջանին արգելք եղող կապեր պէտք չեն ունենան: Նոյն իսկ ուրբերն հանգիստ վիճակի մէջ պէտք են գտնուիլ հողաթափ հագուելով:

Պուալոյ մարուր ու գեղեցիկ զգեստներ հագուած և արդուզարդն ըրած աշխատութեան կը սկսէր: Պալգաք կրօնաւորական չուխայէ պարեւգօտի մէջ պարուրուած գործի կը ձեռնարկէր, որ ստուգիւ շատ յարմար է ձմեռը, իսկ ամառը պէտք է թեթեւ կերպասով շինուած պարեգօտ մը հագուիլ: Տխարըոյ սենեկին զգեստով և մերկ վիզով հանգիստ կ'աշխատէր: Կոյրցած Միլտոն «Գրախտ կորուսեալը» իւր աղջիկներուն թեւադրելուն ատեն՝ բուրդէ հին վերարկուով մը կը ծածկուէր: Ալէքսանդր Տիւմայ հայր՝ պարզ շապիկ մը հագուած գրիչը կը շարժէր, իսկ որդիին գրասեղանին տարաւ և Ֆլանել շապիկ մը հագուած կը գրէր: Թէոֆիլ Կոզիէ կարմիր վերնագգեստ և գլուխը գտակ ունենալով կ'աշխատէր, Գոբբէ ևս կարմիր վերարկուով մը հանգիստ կը գրէր: Սարտուն մինչև որ թաւիչէ սև գտակը գլխուն վրայ չունենար, չէր կրնար բան մը արտադրել:

ՅԵՐԵՎԱՆԻԱՆ ԵՒ ԳԻՇԵՐՈՒԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔԸ

Տոկուն նկարագրով և ողջամիտ հեղինակներ կը յորդորեն գուրիչները՝ ետ կենալ չափազանց ծանրաբեռնեալ մտաւոր աշխատութիւններէ և մասնաւոր գիշերային լոյսով երկարատեւ ընթերցումներէ և շարագրութիւններէ:

Մտաւոր մշակներու համար ցորեկուան լոյսով աշխատիլն միայն առողջապահական է. արհեստական լոյսը կը փնասէ աչքերու: Առաւօտեան

ժամերու մէջ մարդս թարմ մտքով շատ աւելի կրնայ արտադրել քան թէ գիշերուան յոգնած ուղեղովը:

Գիշերը երբ մարդս հանգիստ կը քնանայ, անտարակոյս զգայարանքները, հոգին, միտքը, աչքերը և բոլոր գործարանները հաւասարապէս կը կազդուրուին և զօրութիւն կու տան՝ առաւօտը բեղմնաւոր աշխատութիւն մը վերսկսելու: Ս. Ֆրանչիսկոս Սալեգացին կ'ըսէր «Հոգեւոր պարտականութիւններն մտամիտի կատարելու համար՝ առաւօտեան ժամերը ամենէն աւելի յարմարներն են»: Իսկ յոռետես Դոբենհաուէր՝ լոյս օրուան առաջին ժամերը քնարեքական ոճով կը փառաբանէ. «Առաւօտը՝ օրուան երիտասարդութիւնն է. իւր մէջ ամէն բան թարմ, ժպտուն և հեշտին է. մարդ ինքզինքը աւելի զօրաւոր կը զգայ, մտաւոր կարողութիւններն առոյգ, ճկուն, թարմ կ'ըլլան. պէտք չէ բնաւ կեանքի ուզն և ծուծ առաւօտեան ժամերն ընդունայն տեղ վատնել»: Մինչև 100 տարի ապրիլ փափաքողներուն՝ Սալեքոյի դպրոցը սա խորհուրդը կու տար. «Ժամը 6ին անկողնէ ելլել, 10ին ճաշել, 6ին ընթերլ, 10ին պառկիլ»:

Կէօթէ կը խոստովանէր որ առաւօտեան առաջին ժամերուն մէջ աւելի գիւրին և պտղաբեր կ'ըլլային իւր աշխատութիւնները քան թէ յետոյ՝ երբ առտնին զբաղանքներ և հոգեր ուղեղային դրութիւնը կը յոգնեցնէին: Վոլդեր մինչև կէս օր անընդհատ կ'աշխատէր, ապա թեթեւ ճաշ մը կ'ընէր. կէս օրէն վերջ դեռ քանի մը ժամ ալ կ'աշխատէր, ուսկից յետոյ սպրիկի ըզգեստներն հագուելով՝ կը մտնար իր ժամանակակից շքեղաշուք և թեթեւամիտ ընկերութեան մէջ, ինզինքը փայլուն ցուցնելու: Ընդհակառակն Մաքիավելլի, բովանդակ օրը՝ ցերեկը գիւղացիներու հետ զնգակ խաղալով անցնելէ վերջը, գիշերը կը քաշուէր իւր աշխատանքը, կը հագուէր պաշտօնական պարեգօտը, կարծես հնութեան մեծամեծ ոգիներու հետ պատկաւանքով խորհրդածելու և այնպէս աշխատելու համար:

ՏԵԻՈՂՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՈՃ ԱՇԽԱՏՈՒԹԵԱՆ

Մտաւոր աշխատութեանց տեղութեան մասին հեղինակներու կարծիքները իրարմէ տարբեր են: Իօթէն Մուլթոն՝ *Art d'écrire un livre* գրքին մէջ կ'ըսէ թէ, առաջնակարգ արտադրութիւն մ'ընելու համար մտաւոր աշխատութիւնը երկու ժամէ աւելի պէտք չէ երկարաձգել: Ղուկիանոս Վամոտացին իւր *Վերտառարեան* մէջ կը գրէ թէ «Վեց ժամ աշխատիլ բաւական է, օրուան մնացեալ ժամերուն մէջ պէտք է մարդս կեանքի քաղցրութիւնը վայելէ»: Իսկ Թուլուզ բժիշկը օրուան տասը ժամը մտաւոր աշխատութեան յատկացնելը չափաւոր կը համարի:

Այս յայտնի է որ գրական ընտրելագոյն արտադրութիւնները աշխատութեան ձեռնարկելէ երկու երեք ժամ վերջը աւելի բեղմնաւոր կ'ըլլան քան թէ սկիզբները, և այս իրողութիւնը կը փաստէ որ մարդուս միտքն և հոգին ստուգիւ նիւթական մեքենականութեան մը պէս պէտք

ունի կամաց կամաց վարժութիւն ստանալու, ուսկից վերջ կանոնաւորապէս կը գործէ: Թէ աշխատանքներու և թէ դպրոցներու մէջ դիտուած է որ տօնի յաջորդող կամ երկուշաբթի օրը, նիւթական կամ մտաւոր աշխատանքը նուազ արտադրող է քան յաջորդ օրերը. և այս ալ կիրակնօրեայ հանգստին պէտք է վերագրել՝ որ սովորական աշխատութեան ընթացքը ընդհատելէ վերջ՝ բնական անվարժութեան մէջ կը ձգէ մարդուս ընդերային և մտաւոր կարողութիւնները: Բանիմաց Վիկտոր Հիւկոն կ'ըսէր. «Ոչ ինչ այնքան փնասակար է, որքան ընդհատեալ աշխատութիւնը. c'est une habitude qui s'en va. Habitude facile à quitter, difficile a reprendre...»: Պլինիոս կրտսեր մտաւոր աշխատութեան մասին խօսելով, կը հաւատէ. «Աւելի դժուարին է վերսկսիլ՝ քան շարունակել «... quem difficilium est repetere quam jungere»: Գրելու զբաղած անձինք բնաւ չեն արտադրի ուրիշ ընդմիջուիլ, վասն զի գիտեն թէ մտաւոր աշխատութեան շարքն ընդհատել և վերսկսիլ՝ ուղեղային գործունէութիւնը կը ջլատեն, անգործութեան կը մատնեն, մինչև որ վերստին մտամիտութիւնը սկսեալ ընդհատեալ աշխատութեան վրայ:

ԸՆԹԵՐՑՈՒՄՆ ԵՒ ՔՈՒՆ

Բնանալէ առաջ, անկողնի մէջ կարդալու սովորութիւնն ընդհանրացած իրողութիւն մ'է՝ քուն փութացնելու յատկութիւնն ևս ունենալու առաւելութեամբը: Սակայն առողջապահական և մտաւոր զարգացման տեսակէտներով պէտք ենք հաւատել որ փնասակար է. մտքի զարգացման կամ բնաւ կամ չնչին օգուտ մը միայն ունի առողջ մարդոց համար. իսկ հիւանդներու համար թմրեցուցիչ կամ իբրև քնաբեր դեղ ըլլալու պարագան, պէտք է բժշկի խորհուրդով հաստատուի: Բնախօսական տեսակէտով ալ անկողնի մէջ հորիզոնական դիրքն առած ընթերցումը փնասակար է. կը հարկադրէ տեսանելիքին անբնական ճիգեր թափելու՝ որով աչքերը կը տըկարանան. վտանգաւոր ալ է քանի որ ենթական յանկարծ քնանալու պարագային, վառուած ճրագի, ծխափողի կամ սիկարէտի կրակներէն հրդեհներ պատահած, ողջ ողջ այրած են մեծամեծ գիտնականներ, որոնց մէջէն յիշենք Վեստլի դիտարանին Մերքալլի ուսուցչապետին եղբրական մահը՝ որ 1915ին պատահեցաւ:

Տօքթ. Օզլէր, Օքսֆորտի համալսարանի բժշկական պետը, անկողնի մէջ կէսէն մինչև մէկ ժամ ընթերցում ընել կը թոյլատրէ, պայմանաւ որ կարդացուած գրքերը միտք յոգնեցնող չըլլան՝ ինչպէս են Պլուտարքոս, Տիգրէնոս, Վալթեր Աքթի և Անադոլ Ֆրանս: Ուրիշ մասնագետ բժիշկ մ'ալ, Սիբ Հ. Հօլլանտ, խորհուրդ կու տայ վերագտել սիրուն նուագներ կարդալ անկողնի մէջ՝ որոնք ամենէն աւելի անցուն անհասունն ալ Մորփէտի կ'առաջնորդեն:

Ճաշի ատեն ընթերցումի սովորութեան՝ ամէն արդի բժիշկներն և առողջաբաններ հակառակ կը կանգնին: Վերջերս հրատարակուած Hygiène moderne Հանդիսին մէջ՝ սեղանի վրայ ընթերցումը մարտողութեան մեծապէս փնասակար կ'ապացուցուի. ինչպէս նաև շատ մը բժիշկներ և առողջաբաններ իրենց գրութեանց մէջ հազիւ թոյլ կու տան որ ճաշի ատեն լրագիր կամ զուարճալի գրութիւններ կարդացուին. ասկէ դուրս ամէնքն ալ կ'ուզեն որ ճաշերու ատեն ուրախ գուարթ խօսակցութիւններ և կատակաբանութիւններ տեղի ունենան:

Մեծն Կարոլոս ճաշելուն ատեն կարդացնել կու տար Ս. Օգոստինոսի «Յաղագս Քաղաքին Աստուծոյ» մատենը. մինչդեռ Սուրբ Լուդովիկոս Թ. սննդառութեան ժամանակը կը սիրէր ուրախ գուարթ խօսակցութիւններ ընել:

Վոլթեր տ'Արժէնդալի գրած նամակի մը մէջ կ'ըսէ. «Իմ ճաշի ատեն Պատուարիւն Եկեղեցոյ և Քարոզք Մասկիտի կարդացնել տալով հաճոյք կը զգամ: Սեղան նստած ժամանակս ընթերցում ընել տալ կը սիրեմ. հիները այս սովորութիւնն ունէին, և ես ալ շատ հինցած եմ»: Բուսոյ ևս կը խոստովանէր որ երբ մինակ կ'ըլլար, չէր կրնար առանց ընթերցումի ճաշել. կը գրէ, «Փոխն ի փոխ էջ մը և պատառ մը կը լափեմ այնպէս՝ ինչպէս թէ գիրքս ալ ինձ հետ ճաշէր»:

Սակայն, ընթերցման ամենէն աւելի յարմար ժամանակամիջոցը առաւօտն է, կ'ըսէ Ժան Տարը՝ իւր *Essai sur la lecture* գրքին մէջ. «Առաւօտ հազիւ թէ անկողնէն ելած և իրիկուն՝ անկողնի դեռ չմտած». որուն գաղափարակից էր նաև Մեծն Երազմոս:

ՏԻՒՄԱՅ ՈՐԴԻՒՆ ԱՌՈՂՋԱՊԱՀԱԿԱՆ ՅԱՅՏԱԳԻՐԸ

Իբրև վերջաբան և եզրակացութիւն՝ յարմար կը դատինք մեծ հեղինակին գծած յայտագիրը գետեղել՝ համամիտ ըլլալով որ յայտմ կը բովանդակուին մտաւոր աշխատութեանց պարագաներու առողջաբանական տեսակէտով՝ բնախօսական և բարոյական գլխաւոր կանոնները.

«Ամէն օր 2 ժամ պտոյտ կատարէ. ամէն գիշեր 7 ժամ քնացիր... հազիւ արթննաս անկողնէդ ելիր. հազիւ ելլես սկսէ աշխատիլ:

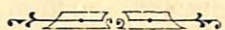
Ախորժակիդ պահանջածէն աւելին մի ուտեր, մի խմեր ծարաւիդ պահանջէն աւելի. ուտել խմելդ միշտ դանդաղ ըլլան:

Անձիդ մեծագոյն ապահովութեան համար կանխապէս ամէնուն ալ ներէ. ոչ զոք ատէ. մարդկանց վրայ մի խնդար, կարեկցէ:

Օրուան լոյսը ողջունելուդ և գիշերուան խաւարին մէջ ընկղմելուդ՝ մտածէ մահուանդ վերայ: Երբ սաստիկ շարժարուիս կամ տանջանքի մէջ լինաս, դէմ յանդիման նկատէ Յաւը (Այր ցաւոյը). նա գրեց պիտի մխիթարէ, և միշտ քեզի վարդապետ պիտի ըլլայ»:

ՄԻԱՑԵԱԼ ՆԱՀԱՆԳՆԵՐՈՒ

ՉՕՐՈՒԹԻՒՆԸ

Ա Յ Ս վայրկեանիս աշխարհիս հզօրագոյն պետութիւնը պէտք ենք ճանչնալ Հիւսիսային Ամերիկայի Հասարակապետութիւնը: Ան արդէն կազմ և պատրաստ է վճռական քայլն առնելու և սուրը մերկացնելու բոլոր աշխարհիս խաղաղութիւնը վրդովող, բովանդակ Հին Աշխարհն արեան ճապաղիներու մատնող պատասխանատուներու դէմ:

Բերկրառիթ յոյսը ամէն ընկճեալ և տառապեալ ազգերու դէմքերուն վրայ կը փայլի, ամէն միտք և աչք կը սպասեն Էտիսընի և իւր հարիւրաւոր աշխատակիցներուն մեծամեծ զիւտերուն հրապարակ ելլելը տեսնել, զիւտեր՝ որոնք որքան ալ մահասփիւռ և քանդիչ հանգամանքներ ունենան, այնքան աւելի երագըղձալի խաղաղութիւնը պիտի վերահաստատեն և պիտի ստիպեն մարդկութիւնը՝ մերձաւոր ապագային զէնքերը վար դնելու խաղաղ վաճառականութեան, մտաւոր յառաջադիմութեան և խաղաղասիրական յարաբերութեանց կեանքի նոր շրջան մը ներմուծել և ծաւալել ամէն կողմ:

Ռազմական զիւտերու մասին պատկերազարդ դրուագներ հրատարակել մտադրած ըլլալով, նախ կ'ուզենք խօսիլ Միացեալ Նահանգներու անցեալ տարուան մէջ ունեցած զօրութեանը վրայ:

1916ին մէջ Միացեալ Նահանգները շուրջ 104.000 հոգիներ ունէին զէնքի տակ, որոնք ամենայն կերպով կազմ և պատրաստ զինուորներու և սպաներու

պատկառելի զօրութիւն մը կը ներկայացընէին և վայրկեանէ ի վայրկեան անոնց թիւը 500.000ի կարող էր բարձրանալ և ի պահանջել հարկին՝ մի քանի միլիոն մարդ հաւաքուիլ Ազատ Հասարակապետութեան դրօշին տակ:

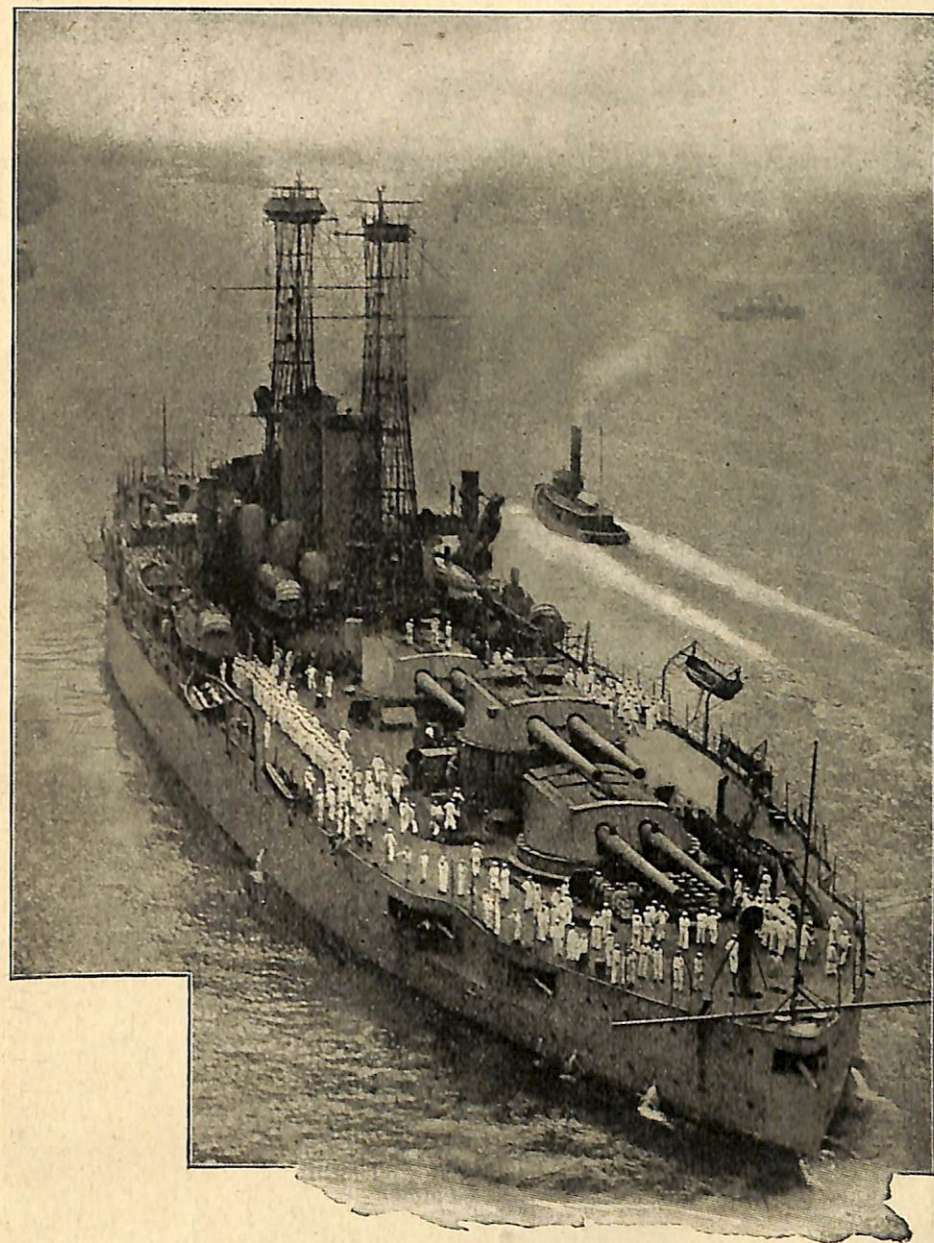
Խաղաղութեան ժամանակ բանակին ցամաքային զօրութիւնը կը բաղկանար 39 զօրագունդէ (régiment). իւրաքանչիւր զումարտակ կը ստորաբաժնուէր 4 հետեակազատի (compagnie d'infanterie), և ամէն մէկ հետեակազատ կը բաղկանար 125 անձերէ: 3 զօրագունդ ի միասին 1500 հոգի բովանդակելով կը ձևացնէր վաշտ (brigade) մը:

Հետեակազօրքը կը գործածէ Springfieldի հրազէնք՝ որ թերևս ամենէն աւելի կատարելագործեալ հրազէնն է:

Թնդանօթածիզ զինուորութիւնը կը բաղկանայ 9 զօրագունդէ. ամէն զօրագունդ կը բաժնուի 2 զումարտակի, և ամէն զումարտակ 3 մարտկոց կ'ունենայ՝ որոնց իւրաքանչիւրը 4ական թնդանօթներով և 12ական մեծ արկղերով օժտուած կ'ըլլան:

Հետեակազօրաց զունդերուն պատկանող թիթե հրետանին, որ հետեակազօրքի գունդերը կ'ունենան, 3 բթամատ ներքին տրամագիծով են՝ ֆրանսացւոց 75նոց (7.5 հարիւրորդամեղը բացուածքով) տեսակին կը համապատասխանէ և սաստիկ արագահարուած է: Այժմ զանազան զօրագունդեր 4.7 բթամատ տրամագիծով թնդանօթներ ևս ունին, և ուրիշներ 5.2

և նոյն իսկ 6 բթամատ տրամագիծով Hotchkiss տիպարի թնդանօթներով զինուած են: Դաշտային ծանր հրետանիները մեքէթածիզ մարմինը 20.000 զօրականներէ կը բաղկանայ՝ որոնք ծանր հրետանիներ գործածելու վարժութիւն ունին:

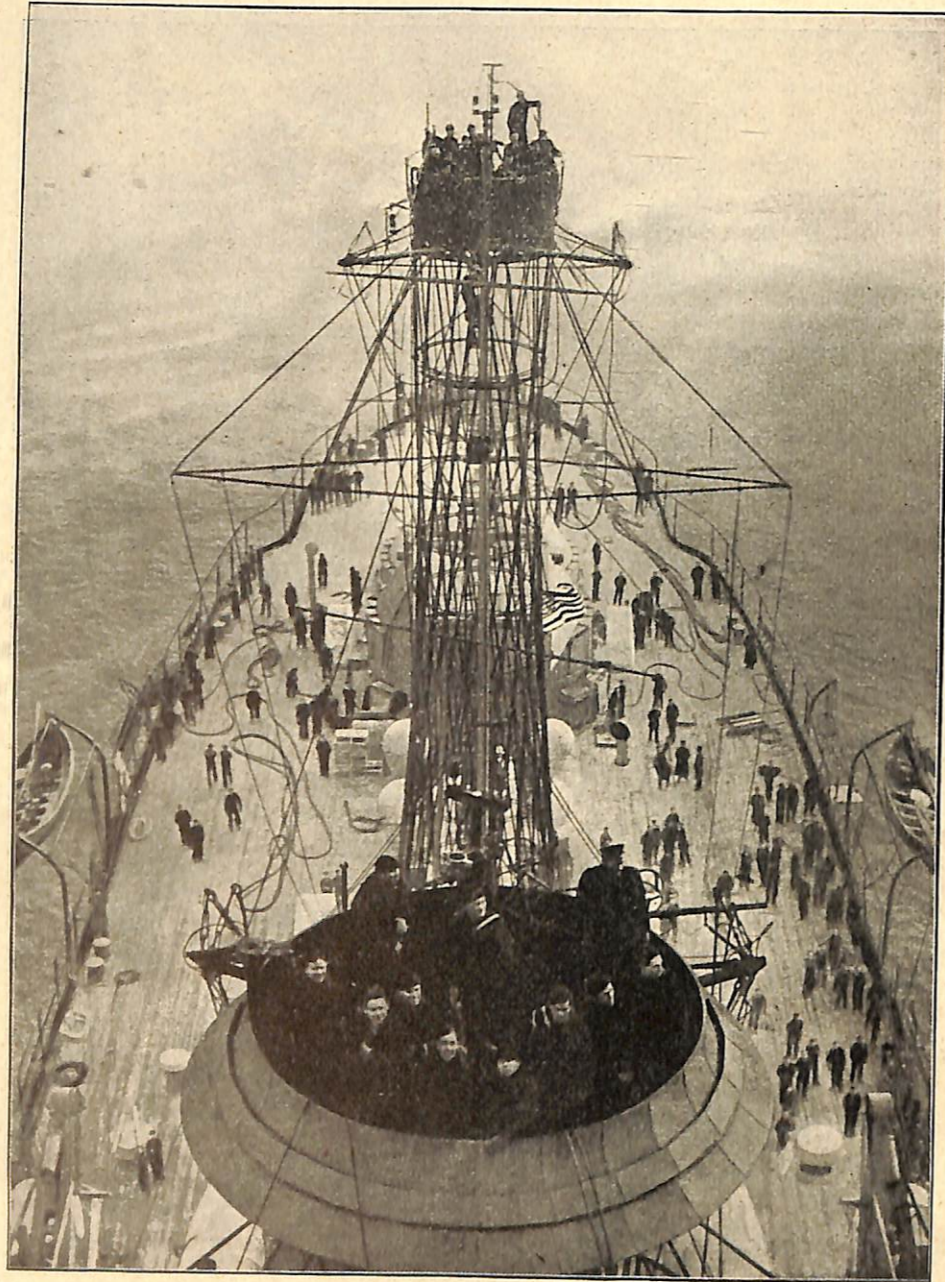
« Նիւ Եօք » վերա - տրէտնօթի ամբողջական տեսքը:

նական նոր փոխադրութեանց մեթոտներով կը տեղափոխուին՝ ամենայն արագութեամբ:

Ծովեզերեայ զինուորութեան հրանօ-

Սմերիկեան Հեծելազօրքի կազմակերպութիւնը բոլորովին եզակի է և կը տարբերի Եւրոպական ազգերու ունեցածէն: 1916ին 20 զօրագունդէ կը բաղ-

կանար, իւրաքանչիւր զօրագունդ 4 գու- (իտ. pistola) 45 տրամաչափով և հրա- մարտակի (իտ. squadrone) և իւրաքան- ցան, այնպէս որ հեծելազօրքը ի հարկին նաև իբրև հետևակազօրք պատերազմելու

«Նեւ Երբ» վերա-տրլամբի յտակոզման տեսքը.

plotone) բաժնուած էր, և ունէր 80 հո- վարժ կ'ըլլայ: Յամաքային այս հեծելա- գիէ բաղկացեալ հեծելազօրք: Հեծեալը զօրքի ինչպէս նաև հետևակազօրքի իւ- կ'ունենայ սուր, ինքնաշարժ ատրճանակ բաքանչիւր զօրագունդ՝ 13ական գնդա-

կացիրներ (mitrailleuse) ունին, Պէնէ, Մէրսիէ կամ Վիլիքէրս Մաքսիմ տիպար- ներու համեմատ: Սովորական Յամաքային զօրաբաժին (division) մը 3 վաշտերէ- բաղկացած կ'ըլլայ, և ամէն վաշտ 3 հե- տևակ զօրագունդի կը ստորաբաժանուի. զօրաբաժինը կ'ունենայ նաև դաշտային թնդանօթածիգ երկու վաշտեր, մէկ հե- ծեալ զօրագունդ, շինողութեան (genie) մարմին, ատոլշապահիկ բաժանում, կա- ոախումբ և կարասիներ:

Բանակին սպաները West-Pointի զի- նուորական Ակադեմիայէն 4 տարի ուսա- նելէ վերջ՝ շրջանաւարտ դուրս կու գան և տեսական ու գործնական կրթութիւննե- րով մարզուած կ'ըլլան: Անոնք խրամներ շինելու, ձիեր ինամելու և կառավարելու վարժ են. չարքաշ կեանքի ատակ են, եր- կարատե քալուածք, բացօդեայ և գետնա- մած գիշերել և խիստ կարգապահ ըլլալ գիտեն: 115 տարի առաջ Գէորգ Ուո- շինկոտն գայն հիմնած է և ցարդ տուած է կուանդ, Հէոման, Լիյ, Սթօնվէլլ, Ժագ- սօն, Սդուարդ և ուրիշ երեւելի զօրա- վարներ:

Միացեալ Նահանգներու մէջ վերոյի- շեալ կանոնաւոր բանակէ զատ 128.000 մարդոց զօրութիւն մը ևս գոյութիւն ունի, որ Ազգային պահապան զինուորութիւն (Garde Nationale) կը կոչուի և 12 զօրաբաժիններու կը բաժնուի, և իւր ընդ- հանուր զիծերուն մէջ անգլիական երկրա- պահ զինուորութեան (territoriale) կը համապատասխանէ: Ամերիկեան վարչա- կան մարմինը 10.012 մարդերէ կը ձևա- նայ:

Վերջին տարիներուս ընթացքին մէջ Հիւսիսային Ամերիկայի ծովային զօրու- թիւնը ստուգիւ տիտանեան քայլերով յա- ոաջադիմեց ու գրեթէ այժմ Անգլիոյ դէմ անվեհէր մրցակից մը եղաւ: Ֆիլատելֆիոյ մէջ 1776ին երբ թովմաս Յէֆըրսօն ա- ոաջին դրօշակը պարգեց և անգլիական կառավարութենէ անջատողական պայքարը սկսաւ հրատարակել՝ այն ատեն ամերիկեան նաւատորմիդը գերազանցապէս նպաստեց

ազատ Հասարակապետութեան կազմուե- լու մեծ գործին. սակայն յետոյ ազգին ղեկավարները երեսի վրայ ձգած էին նա- ւատորմիդի յառաջադիմելու ինդիքը, այն- պէս որ 1880ին, Միացեալ Նահանգնե- րու ծովային զօրութիւնը ուղղման ճղճիմ արժողութիւն մը հազիւ ունէր: Բայց երբ գերմանները Փիլիպպեան կղզիներուն տի- բապետեցին և ծայրագոյն Արևելքի մէջ Գերման և Ամերիկեան շահերը իրարու բաղխեցան և հակառակութեան ոգին սուր հանգամանքներ սկսաւ առնուլ, Միացեալ Նահանգները փութացին տասը տարուան ընթացքի մը մէջ ահաւորապէս զօրացնել իրենց նաւատորմիդը: Իրենց ճիգերը յե- տոյ կրկնապատկեցին՝ երբ տեսան ճարու- նական նաւատորմիդի սոսկավիթխար նա- հատակութիւններն ընդդէմ Ռուսական նա- ւատորմիդին: Ու երբ համերոպեան պա- տերազմը ծագեցաւ, Միացեալ Նահանգները նաւատորմիդի կողմանէ, յետ Անգլիոյ և Գերմանիոյ, երրորդ մեծագոյն զօրութիւնը կը համարուէր՝ Մեծ պետութիւններու շարքին մէջ:

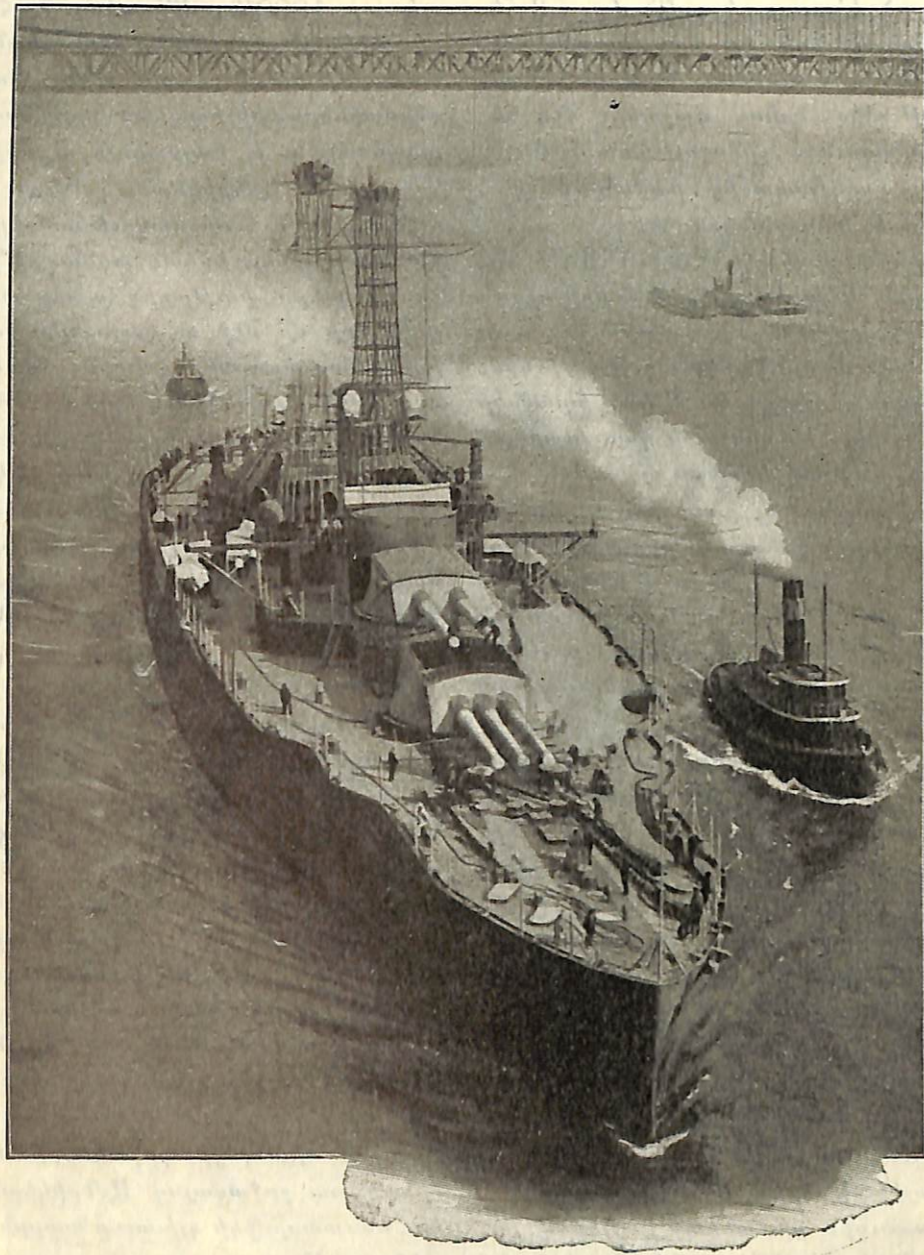
Ներկայիս Ամերիկացիք անխոնջ աշ- խատութեամբ աւարտելով 1918ին վեր- ջանալիք վիթխարի զրահաւորները՝ գա- նոնք ծով իջեցուցած են: Անոնցմով կը գերազանցեն գերմանական զօրութիւնը. անոնցմով պիտի կարենան ո՛նէ ընդծովեայի հարուածներուն դէմ անզգայ մնալ. և ա- նոնք արշաւելով Ովկիանոսներու արդի ծովահէններուն դէմ, անտարակոյս ծո- վային վաճառականութիւնն և ճանապար- հորդութիւնը ջլատեալ վիճակէն պիտի ազատեն:

Այժմ Բուպայի շրջակայքը կազմ և պատրաստ շրջագայող Ամերիկեան հուժ- կու նաւատորմիդի զլիւսուր տարրները հե- տեւալք են:

14 մեծ «dreadnought», որոնցմէ երկուքը Pennsylvania և North Carolina, 33.000 տակառաչափ տարողու- թիւն ունին. 12ական հրանօթներով զի- նուած են՝ որոնց ներքին տրամագիծը 356 հազարորդամեդր է. 22ական թնդա-

նօթներ ևս ունին՝ որոնց տրամագիծը 127 հազարորդամեղը է: Ասոնք ֆրանսական *Duquesne* տրեսնօրեկ քիչ վար մնալով,

տակառաչափի տարողութիւն ունին, տասն տասը հատ հրանօթներու տրամագիծը 356 հազարորդամեղը բացուածքով է, 21ական

«Նեվադա» Ամերիկեան զրահաւորը:

աշխարհիս ամենագորաւոր զրահապատ շոգենաւերը կը ձևացնեն:

Յետոյ կու գան *Nevada* և *Oklahoma* երկուորեակ տրեսնօրեկը որոնք 28.000

թնդանօթները 127 հազարորդամեղը տրամաչափով են: Ասոնց կը յաջորդեն *Texas* և *New York*, որոնք նախորդներէն քիչ կը տարբերին: *Arkansas* և

Woming գրեթէ միևնոյն տարողութեամբ են. 12 թնդանօթ ունին 305նոց և 21 հատ 127նոց. *Florida*ն և *North-Dakota*ն նախորդներէն քիչ տարբեր տարողութիւն, 10 կտոր 305նոց և 14 կտոր 127նոց թնդանօթներով զինուած են և վերջապէս *Michigan* և *South-Carolina*ն շուրջ 18.000 տակառաչափ տարողութիւն, 8 հատ 305նոց և 22 հատ 76նոց հրանօթներով զինուած են:

Այս մեծագոր և միաձե վիթխարի տրեսնօրներուն վրայ պէտք է աւելցնել «Լեդաոտրեկօր» ներու տորմիզը, որ 20 զրահաւորներէ կը բաղկանան և 1900է 1906 տարիներու մէջ շինուած են, որոնց իւրաքանչիւրը 12.000 է մինչև 18.000 տակառաչափ տարողութիւն ունի և զըլխաւոր թնդանօթներու տրամագիծերը 305 և 330նոց են:

Ահա՛ յիշեալ ենթատրէթնօթներու անունները՝ իրենց կարևորութեան կարգով: *Louisiana, Connecticut, Kansas, Vermont, Minnesota, New-Hampshire*, վեցն ալ միևնոյն տիպարի կը պատկանին, 18.000 տակառաչափ տարողութիւն, չորսական հատ 305նոց, ութական հատ 203նոց, ութական 178նոց թնդանօթներով զինուած են: *Virginia, Rhode-Island, Nebraska, Georgia, New-Yersey*, հինգն ալ միևնոյն տիպարի կը

պատկանին, որոնք զինուած են չորսական 305նոց, ութական 203նոց, տասներկուական 150նոց թնդանօթներով: *Maine, Ohio, Missouri*, 13.700 տակառաչափ և չորսական 305նոց, 16ական 150նոց և վեցական 76նոց թնդանօթներ ունին. և վերջապէս *Alabama, Illinois, Wisconsin, Kearsage, Kentucky, Iowa*, 1200 տակառաչափ տարողութիւն ունին և նախորդներուն պէս զինուած են:

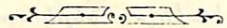
Այս ահագին նաւախումբին (*escadre*) պէտք է աւելցնել դեռ ուրիշ 200 հատ պատերազմական փոքր միութիւններ, խուզարկիչ նաւեր, տորպիլաւալաճներ, սուզանաւեր (*torpilleur*), ընդծովեաներ և այլն, որոնք խոշոր համեմատութիւններով՝ մեծամեծ զրահաւորներու կարողութիւնները կը սաստկացնեն:

Միացեալ Նահանգաց Վոնկրէսի նոր սնօրէնութեան համաձայն՝ թէ՛ ցամաքային և թէ՛ ծովային բանակները շարժման դրուեցան. նոր զօրակոչով՝ ուղղական ամէն պատրաստութիւններու փութով զլուխ տարուիլը, դաշնակիցներուն մամուլէն բերկրութեամբ ողջունուեցաւ: Համաշխարհային խաղաղութեան համաժողովին մէջ՝ անտարակոյս ազատական Ամերիկայի ձայնը մեծ կշիռ պիտի ունենայ ընկճուած ազգերուն համար: Յուսանք և մաղթենք:

Նիւ Եորք քաղաքի Ազգային պահակազօրքի զրահապատ ինքնաշարժ մը:

ԳԻՒՏԵՐՆ ԵՒ ՊԱՏԵՐԱԶՍԸ

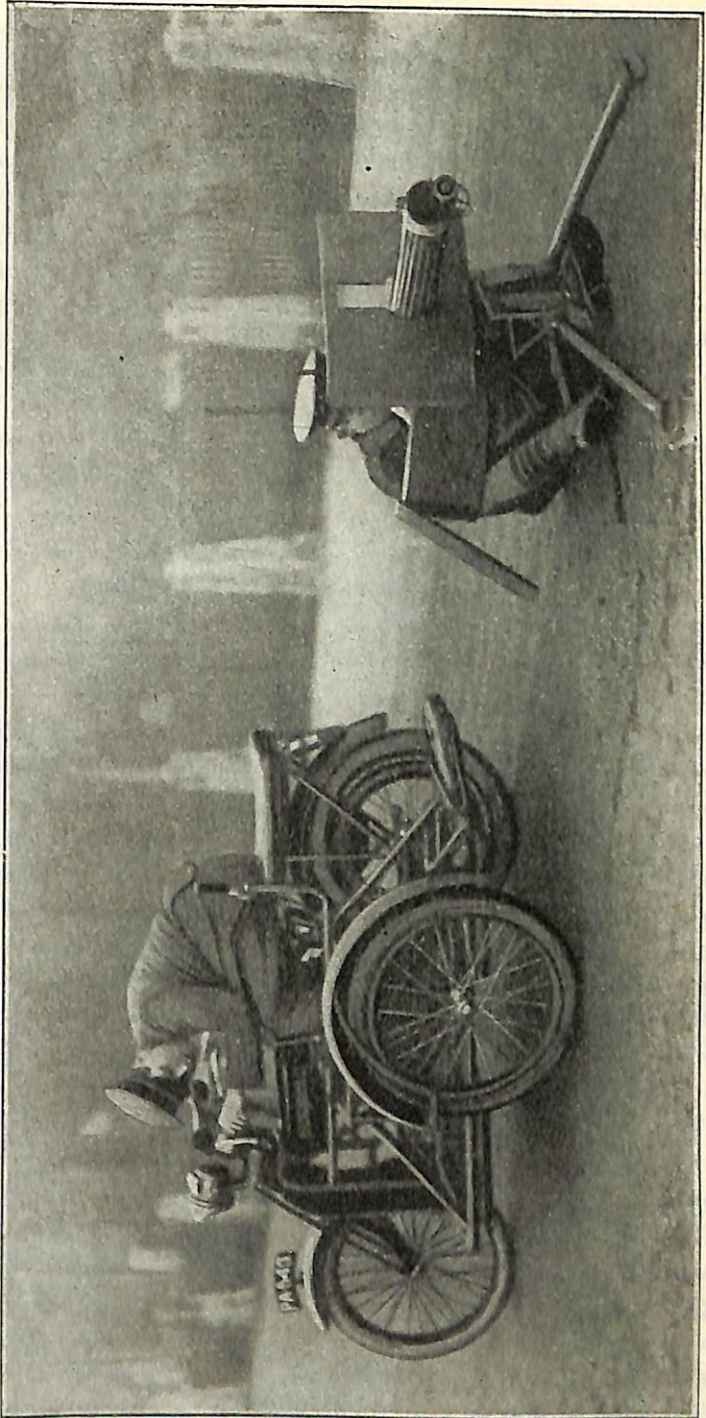
ՈՐՔԱՆ նենգաւոր և մարդաստոշը է այժմեան պատերազմը: Ան լրբորէն՝ մահասփիւռ նպատակներու կը ծառայեցնէ խաղաղասիրական, յառաջադիմական մարդկային մտքին ամէն գիւտերը: Ինչ դառն իրականութիւն. Գիտութիւնը Մահուան գերանդին կը սրէ, մարդկային էականերու լափիլիզող հունձքեր անոր կը մատուցանէ: Տարբարանութիւնը հեղձուցիչ, թունաւորիչ կազեր կը պատրաստէ: Բնաբանութիւնը միջոցներ ցոյց կու տայ՝ զանոնք ուսմբերով, հրձիգութեամբ ուղղելու երէկուան բարեկամներու բանակին վրայ. հոն խեղճ երիտասարդները, ընտանիքի հայրերն ապշահար, զգայազիրկ եղած՝ զընդակացիրներու (mitrailleuse) կապարներուն, երկաթներուն կարկուտին տակ՝ գետին կը թաւալին: Ուղղելի օդապարիկներ, ամենի օդանաւեր, երազաթռիչ սաւառնակներ՝ երկինքը պղծել, երկիրս քանդել կ'աշխատին. ահա՛ անոնք կը տեղան հրձիգ ուսմբեր, քանդիչ գունտեր, սպաննիչ նետեր, մահացու գնդակներ՝ անվնաս բնակչութեանց, անմեղ դպրոցական մանկտեաց խումբերուն վրայ. հարիւրաւորներ, հազարաւորներ կը թաւալին, կը գալարին՝ մահը գրկած: Իսկ այն տասնեակ մղոններ, քսանեակ հազարամեղրներով հեռու թաքստոցներու մէջէն՝ քաղաքներու, գիւղերու, մահաւոր ձաններու վրայ ուղղուած սաղայէլեան հրանօթներու բերնէն ժայթքած ուժանօթները, որքան աղիտաբեր քանդումներ, որքան անմեղունակ անձերու կեանքի թելերը կը խորտակեն, կոտորածներ, աւերածներ կը սփռեն ամէն կողմ: Իսկ այդ ովկիանոսի խորքերէն վեր սուրացող նենգժող ընդժովեաները, ակնթարթի

Հեծելաշարժ - գնդակացիրը կ'արշաւէ:

կըղմեն, ճամբորդներ որոնցմէ շատերը Նոր աշխարհէն դէպ ի հին, դէպ ի իրենց սիրելիներ վերադարձող բանուորներ ըլլալով, մինչ իրենց քրտինքով վաստկած զրամներու նպաստով, ժպիտ և հանգիստ պիտի պարգևէին կարօտալի ընտանեաց, դառն սուգի և անմխիթար տառապանքի կը մատնեն յուսախար սիրելիները:

Անխիղճ քաղաքակրթութեան այս աստիճան վայրագ մարդասպանութեան փուլը կը թուրիւնը, որքան անանկութեան մատխարկուիլը՝ զարհուրանք և սարսուռ կ'ազդէ մտածող ուղեղներու: Տեսէք ինչպիսի՛ ճարտարութեամբ՝ նոյն իսկ զբօսանքը (sport) մահուան միջնորդ դարձուցած են՝ հնարիչ մտքեր: Երէկուան հեծելաշարժները (motocyclette) որոնք վաճառիկ յարաբերութեանց կամ օրինաւոր զբօսանքի ռազմիրաններն էին և զգլխիչ երազութեամբ կը սուրային ճամբաներու մէջ, ստէպ սիրական ընտանիքի անդամները գեղեցիկ սայլակներու մէջ բազմեցուցած քարշտանելով դէպի զբօսավայրեր, այժմ այդպիսի սայլակներուն փոխանակուած են գնդակացիրներ տեղափոխող փոքր կառքեր: Մաքսիմի հնարած վերջին կատարելագործեալ երազահարուածեան հրազէնը՝ արագաթռիչ հեծելաշարժի կից սայլակին մէջ գետեղելով, պատրաստ կը սպասէ հեռախօսի կամ սաւառնակի մը նշաններու. հազիւ հեծելաշարժի դեկավարը կը հասկնայ երթալիք վայրը, իսկոյն կը սուրայ, կը դիմէ դէպի հարիւրաւոր հազարամեղր հեռու ցոյց տրուած դիրքը: Մեքենան կը կենայ, զընդակացիր սայլակն կ'անջատուի. հեծելաշարժը կը վերադառնայ պահակավայրը, մինչ զօրականն ակնթարթի մը մէջ կը լարէ, կ'ուզէ, նուաճ են՝ առերևոյթ մարդասիրութեան յողորմ սկզբունքները:

Հեծելաշարժը - գնդակացիրը տարածուած է:

TANKS

ԱՆԳՂԻԱՅԻՔ Սօմսի ճակատամարտներու միջոց, գերմանական բանակներուն վրայ արշաւել տուին նորահնար վիթխարի մեքենաներ Tanks¹ կոչուած:

Ասոնց տեսքն ինքնաշարժ կառքերու հիմնական ծրագրի վրայ կերտուած, հրակայական զանգուածով ցամաքային տրիտետորներու տպաւորութիւնը կ'ընեն մարդու վրայ՝ որոնց զօրութեան դէմ չեն կարող ո՛ր և է թնդանօթներու ու մրցախրներու հարուածները, կամ պատնէշներու և կազմակերպեալ զակիշներու արգելքները դիմագրաւել: Ասոնց դէմ նետուած ուժերը և գրնդակներն ետ կ'ոստնուն, պատուարներ կը խորտակուին կը փշրուին ասոնց պողպատի ահաւոր ծանրութեանը տակ:

Անցեալ տարի առաջին անգամ պատերազմի դաշտին վրայ նախճիրներ գործելը սոսկում և վհատութիւն ազդած էր տետոններուն: Մեքենականութեան գաղտնի պահուած գործելակերպն շատ մեկնութիւններ և տարօրինակ յորջորջումներ ստեղծած էին: Զօրականք կ'անուանէին զանոնք caterpillars (թրթուր), crème de menthe (անանուխի սեր) և այլն, զուցէ կանաչ և գորշ արտաքին վէտ վէտ երանգներուն համար:

Դժոխային այս նոր մեքենան սովորական անուաւոր կառքերու չի նմանիր. անիւներ չունի, այլանդակ մեծղի տուփ մըն է՝ կարծես, տրապիզաձև: Երկայնութիւնը տասը մեղրէ աւելի, բարձրութիւնը հինգ մեղր կ'ըլլայ, տափակ և սեղմեալ լայնութիւն մը կը ներկայացնէ: Պողպատէ զրահներու տախտակներ պտուտակներով ամէն կողմը հաստատուած են՝ որոնք երբ քակուին, մնացածը անգրջըհեղեան գազանի մը կ'մախքին տեսքը կ'առնու: Թէ

և չի կրնար ինքնաշարժի երազութեամբ վազվզել, բայց կրնայ միօրինակ փոքր ոտտուներով յառաջել և ընկրկիլ, այնպիսի տարօրինակ երևոյթով՝ որ մեծղի օձերու սողուկիւն կը յիշեցնէ: Երկաթապատ թելեր, ցիցեր, կառքեր, հրանօթներ, զակիշներ, քարակոյտեր չեն կրնար դիմադրել, կը տապալին, գետնին մէջ կը մըխուին անոր ծանրութեան տակ: Խճողեալ առարկաներու, թումբերու վրայէն կը մագլցէ, կը զլէ, փոսերու մէջ կը մտնէ, հակառակ եզերքէն դուրս կ'անցնի: Կարծես հազարտնեան ամեհի թրթուր մ'է որ կծկելով, ձկտելով, գալարուելով առաջ կ'երթայ:

Այս անդիմադրելի զանգուածին շարժական կարողութեան գաղտնիքը Bonagente խտալացի սպային հանճարեղ գիւտին, որ է՝ մեքենական գօտիի կատարելագործութեան մէջ կը կայանայ: Այդ գօտին այժմեան եւրոպական պատերազմն ամենայն կերպով շահագործեց, քանի որ տեղաշարժեր, ինքնաշարժեր, camionներ, զրահապատ և այլ երթևեկող շարժակառքեր անով օժտուած են:

Քաշելով տանելու և երազարար թաւալելու այս գօտիին կարողութիւնը, զօրաւոր շարժիչներու խումբերուն միջնորդութեամբ կը ստացուի. սակայն այս շարժիչներու գործելակերպին վրայ խոր լուծութիւն և գաղտնիք կը մնան:

Դիւրին է երևակայել թէ յարմար առիթներու մէջ անզղիացիք ինչպիսի զարհուրանք կ'ազդեն և խուճապի կը մատնեն գերման շարքերը: Հրացաններու զնդակներ, զնդակացիներ ոչ ինչ կը մնասեն րակրերու, հազիւ հազ մեծ տրամագծով ուժերը եթէ պատահմամբ հարուածեն զայն հիշտ կեղրոնէն, այն ատեն միայն կարող են մնասել: Թակերն ընդհանրապէս զօրաւոր խորտընկէցներով գի-

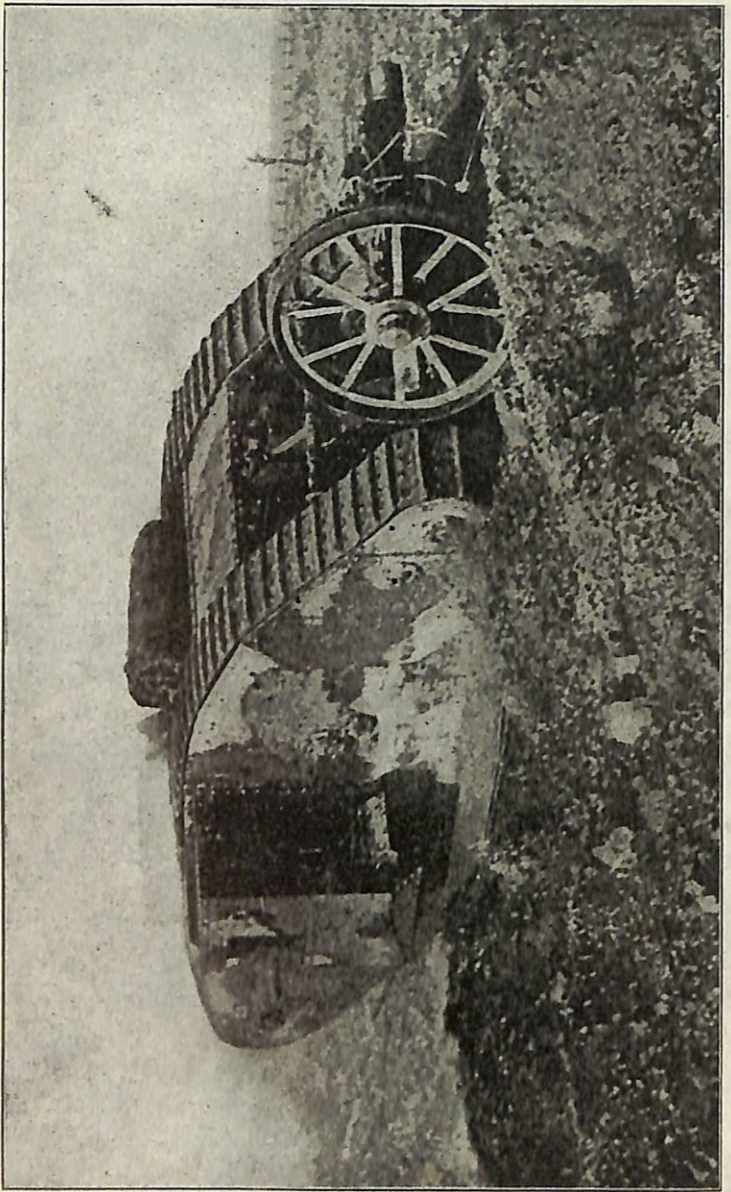

1. Tank որ է ջրհոր:

Թանկի մը խորտընկէցներով գործող, Սիլոն, Պիտեր Գալիպոլի մոտ:

նուած են և մէջերնին բազմաթիւ ուզմիկներ և ուզմամթերք կ'ընդունին: Գետնի ելևէջաւոր արգելքները եթէ սակաւ ինչ յապաղեն շարժումներ, բնաւ չեն կարող բռնորովին կասեցնել: Շարժիչ մեքենաներուն անընդհատ և միօրինակ մղումը, այս շարժական զրահաւոր բերդերն աւանդիկ և անխորտակելի զանգուածներ կը ներկայացնեն. և իրենք կը կործանեն ցանկապատներ, պատնէշներու ծրնոտները, խրամներու ըսպառազինութիւններ, և ամրակուռ պատերը, բաբանի և խոյի դրութեամբ ձեծելով, հարուածելով: Կը տապալեն, կը քանդեն, կը խոշտանգեն, կը զգետնեն, և իրենք անմիաս, անխոց, անտեղիտալի կը մնան:

Սօմմի հարթ գետիններու վրայ անցեալ տարի անգղիացիք րակքերով մեծ յաղթութիւններ տարին՝ քառակուսի զլիսով երկաթէ յամառութեամբ տեւտոններու վրայ: Երբ առաջին անգամ բրիտանական խրամներու ներքնողինքը ինչն դուրս բերուեցան, թշնամիք իսկոյն դժոխային կրակ մի բանալով ահաւոր ուժակոծութեանց ենթարկեցին զանոնք. բայց երբ դադրեցաւ թշնամիին կրակը, այն ատեն րակքերը խումբ խումբ յառաջել սկսան դէպ ի գերմաններու խրամներուն ճակատը, և անոնք անմիջապէս մեծամեծ խրամատներ բացուեցան, ցանցաւորութիւնները խորտակուեցան, գերման զինուորները խու-

Թանգերով անառաւիտ սերը կանուխ կողովն տեսնուած:

րուն զլուխները, յօշոտեցին մարմինները. իսկ պահեստի մնացած գունդերը և խրամներու տակ պատսպարեալները զէնքնկէց ըլլալով, րակքերու սպառնալից խորտնկէցներուն առջև անցած՝ հարկազրուեցան քալելով երթալ բրիտանական

ճապի մատուցեցան. րակքերէ արձակուած փոքր թնդանօթները, խորտնկէցները, գնդակացիները կատարելապէս հընձեցին սեպաւոր սաղաւարտներ կրողնե-

րուն զլուխները, յօշոտեցին մարմինները. իսկ պահեստի մնացած գունդերը և խրամներու տակ պատսպարեալները զէնքնկէց ըլլալով, րակքերու սպառնալից խորտնկէցներուն առջև անցած՝ հարկազրուեցան քալելով երթալ բրիտանական

ճակատը անճնատուր ըլլալ: Նորահնար դժոխային մեքենաներու փոթորիկէն վերջէրք անգղիական հետեակազօրքը գերմաններու դակիշներուն մէջ մտաւ, հոն այլ ևս դիակներ և աւերածներ միայն գտաւ: Զանազան անգամներ կրկնուեցան այդպիսի քստմնելի տեսարանները, բայց ի վերջոյ գերմանները սկսան զգուշական միջոցներու ձեռնարկել. սակայն դեռ րակքերու արշաւանքն մեծապէս աղետաբեր եղաւ թշնամեաց՝ որոնք միշտ սոսկումով կը ջանան խոյս տալ անոնց հարուածներէն: Ինչպէս ըսինք րակքի դէմ ո՛չ պայթուցիկ առարկաներ և ո՛չ ալ հրանօթներուն գնդակները կարող են ներգործել, քանի որ ան անընդհատ կը տեղափոխուի և պողպատեայ տախտակներով զրահապատուած է: Այս ահագին զանգուածն արդի ժամանակներուս բաբան և խոյն է՝ քանի որ նոյն իսկ ամրագոյն պարիսպները ձեծելով զանոնք կը խորտակէ: Հոս աւելորդ չենք համարիր հաւաստելու թէ ստուգիւ «Արեգակին տակ նորութիւն մը չի կայ» և րակքի գիւտնալ նորութիւն մը չէ: «Polybe» հրապարակագիրը Figaro լրագրի մէջ յօդուած մը գետեղած է, յորում կ'ըսէ թէ րակքի նախնական նմոյշները խորսապատի և Նինուէի խորաքանդակներու մէջ ակնյայտնի կը տեսնուին: Գերանդիներով և երկաթէ սուր գործիներով զինուած կառքեր էին: Յոյներն և Տրոյիացիներն Ագամեմնոնի ատենը կը գործածէին. իսկ Կիւրոս զանոնք ներմուծած էր Պարսից զօրաբանակին մէջ:

Կիւրոսի և հին ազգերու ատեն կնդրիտ (benzine) և մեքենական HP (որ է horse power = ձիու զօրութիւն) գոյութիւն չունենալով, իրենց սպառազէն կառքերը ձիերու զօրութեամբ առաջ կը մղէին: Դարերէ ի վեր պատերազմներու դաշտերն ահաբեկող այդ կառքերու զօրութիւնը խորտակելու հնարքը Սիդղա՝ Գերոմիէայի պատերազմի ատեն մտածեց և գործադրեց: Ինքը, հրոսովմէական զօրքերը երկաթէ այնպիսի մականներով զինեց, որոնց ծայրերը քառակ սրածայր ծողերով կը վերջանային: Միհրդատայ զօրավարը Արքեղայոս երբ հոսովմայեցւոց վրայ յարձակել տուաւ գերանդաւոր սպառազէն կառքեր, Սիդղա հրամայեց մականները գետին ցցել և անոնցմով կազմուած պատնէշներու ետևը պատսպարուիլ: Չիբրու և կառքերու բուռն զօրութիւնն հասնելով ցցուած մականներու անտառակը, հոն իրենց սաստկութիւնը ջախջախուեցաւ և շփոթութիւնը տիրեց: Սիդղայի թեթևազէն լէգէոններն իսկոյն առաջ նետուեցան. շրջապատեցին սպառազէն կառքերը, քարերու և նետերու տարափով անխնայ կոտորեցին զրահաւոր կառքերու մարտիկները: Քիչ կառքեր յաջողեցան ճողոպրիլ և փախչիլ հոսովմայեցւոց նախատալից սպառնալիքէն:

«Polybe» կը հետեցնէ թէ, պատերազմի այս երրորդ տարուան մէջ՝ Հինտէնպուրկ Սիդղայի հանճարը չունի, և ո՛չ ալ գերման զինուորները հոսովմէական լէգէոններու քաջութիւնը:

Ս Ա Ն Տ Ր Ո Յ Պ Ո Թ Թ Ի Չ Է Լ Լ Ի

Ե Ի Ի Ր Ն Կ Ա Ր Ն Ե Ր Ը

Պ Ո Թ Թ Ի Չ Է Լ Լ Ի

Իր կենսագրութիւնը՝ մեծ մասով անձանօթ է. հակիրճ, երկդիմի և տարտամ խօսքեր՝ ասողին անդին հաւարուած, կը ձեռնարկէ շփոթ վարքը մեծ հանճարին:

Իր բոլոր կեանքին մէջ՝ կայ տարօրինակ, հակասացիկ բան մը՝ զոր չենք կրնար բացատրել, բայց և այնպէս կը ցուցադրէ անհանդարտ և վրդով հոգւոյ մը պատկերը: Կեանքը միշտ վերիվայր եղաւ. յաջողութեանց ժամանակ՝ ամէն ինչ կը ժպտէր իրեն, իսկ ձախորդութեան մէջ՝ լքեալ բայց միանգամայն ժիր: Երբեմն իր նկարներով դրամի կոյտեր կը դիզէր, և երբեմն բնիոն մ'իսկ չէր ունենար քովը. կատարեալ ալէկոծ վիճակի մը մասնուած էր:

Քայց այդպիսի անձ մը՝ ձեռքին մէջ ունէր մոգիչ զօրութիւն մը՝ որ զամէնքը կը հիացնէր. նկարչութիւնը: Քաղմթիւն են իր երկերը՝ որոնք առ հասարակ մեղմ անուշութիւն մ'ունին, աշնանային թեթև զեփեռ մը կը ծածանէ թաւիչները, շրջարջները:

Ամենէն աւելի իրականութեան զգա-

ցում ունեցող պատկերը՝ «Աւետում»² է: Հրեշտակը շրջապատող արշալոյսին պայծառութեան մէջ՝ նա կը դողդոջէ. դեռ մասամբ թափանցիկ է և կապոյտ. ձեռքի շուշանը կարծես թէ առաւօտեան ցօղը կը թափթփէ. բոլոր մարմինը դէպի առաջ հակած է՝ իջնելու թափէն. ամենանրբին քօղը կը ծալուի թուօրէն. ըզզեստները դեռ ուռած են՝ երկնքի օդերով լեցուն. թևերը կը դողդղան:

Քայց այն հիանալի դէմքը, բոլորովին շնորհալի, երկու հակընդդէմ զգացումներ կը կեղծէ, ցաւը և հիացումը: Քաղցր և սրտարեկիչ մեղամաղձութիւն մը կը կրէ. որովհետեւ գիտէ թէ իր երկնային «Ուրախ լեր»ը ինչ տխուր բաղդ մը կը բովանդակէ իր մէջ. կը ճանչնայ թէ վայրկեանական ուրախութեան պիտի յաջորդեն դառնութիւններ և կսկիծներ:

Հիացումը. դժուարութիւն մը կը զգայ հրեշտակն իր բերանը բանալու, ուրկէ պիտի ելլեն մեծագոյն խորհուրդին խօսքերը. սիրաբ կը տրոփէ. կը վարանի՝ տեսնելով իր դիմացի Կոյսին խոնարհութիւնը: Երկարած աջ ձեռքին մատներու դիրքով՝ արդեօք օրհնել կ'ուզէ թէ աւետիլ: հեղինակին գաղտնիքն է:

Պատուհանի նեղ շրջանակէն կը տես-

1. Մնած է Մաղկաւանի մէջ 1447ին, և մեռած 1510ին:

2. Մաղկաւան. - Արք. Սրահ:

նուր հեռանկար մը՝ դղեակներով, կամուրջներով՝ որոնց տակէն կը հոսի առատ ջուր՝ որ հեռաւոր լեռներէն կը բղխի. երկինքը՝ արեւելեան ջինջ գոյներն ունի...: Համեմատենք զայս՝ Լէոնարտոյ տա վինչիի Աւետում՝ին հետ. հոս մերձաւոր

այլ կը խորհի, կը հարցաքննէ իր նախածրոյթ թէ ինչ է Տիրամօր փափաքը. ըմբռնած է խորհուրդը՝ բայց ոչ այն տաղնապով՝ ինչ որ կ'անդրադարձուի Պոթթիչէլլիի հրեշտակին արտայայտութեան մէջ: «Չարախօսութիւն»ը Պոթթիչէլլիի հան-

Ս. Պ Ո Թ Թ Ի Չ Է Լ Լ Ի. — «Աւետում» S. Botticelli. — «Annunciation»

նմանութիւն մը կը նշմարուի երկու հրեշտակներուն մէջ, տարբերութեամբ մը որ Լ. Վինչիինը հանգչած է հաստատուն կերպով, չունի այն ներքին տագնապը. աջ բազուկը կը հաստատէ ամէն ինչ որ աւետեր է բերնով. ու այս դիրքն աւելի համոզիչ և արտայայտիչ կ'երևի: Չի լար,

ձարեղ արտադրութիւններէն մէկն է. օր մը Լուկիանոսի երկխօսութիւնները կարգաշած ժամանակ, հանդիպեցաւ Ապեղէսի Չարախօսարիւն պատկերին այս հետեւեալ նկարագրութեան, և իր արուեստաւորի երևակայութիւնը՝ այն ատենէն ի վեր թոյլ չտուաւ իրեն հանգիստ առնելու, մինչև սկսաւ զայն գործադրել:

Ահա Լուկիանոսի նկարագրութեան խօսքերը:

1. Բզմ. 1917 էջ. 113:

«Նկարին աջակողմը նստած է՝ Մի- դասի ականջներուն նման՝ երկայն ականջ- ներով մէկը. ձեռքը կ'երկնցնէ Ամբաս- տանութեան, որ առաջ կու գայ. իր քո- վը կը գտնուին երկու կիներ՝ որոնցմէ մին կ'երևի թէ Տգիտութիւնն է և միւր՝ Կասկածը. ասոնք կը տեսնեն Ամբաստա- նութեան առաջ գալը՝ բոլորովին գեղեցիկ կնոջ մը ձևով, ղէմքը բոցավառ, սաստիկ յուզուած է, բարկացած կը տեսնուի. մէկ ձեռքով կը բռնէ վառուած ջահ մը, միւ- սով կը քաշքշէ երիտասարդ մարդու մը մագերէն, որ գետին ինկած՝ ձեռները եր- կինք կը բարձրացնէ. տոգոյն և տձև մէ- կը՝ իր առաջնորդն է. ասոր նայուածքը մութ և սևեռուն, և ծայրայեղ նիհարու- թիւնը՝ կը նմանցնեն զինքը երկար ժուժ- կալութիւններէ նուազած հիւանդներուն, սա Նախանձն է. ուրիշ երկու կիներ ալ Ամբաստանութեան կ'ընկերեն, կը քաջա- լերեն, զգեստները կը շտկեն, զարդա- րանքներուն փոյթ կը տանին. մին խո- րամանկութիւնն է, միւրը՝ Նենգութիւնը. ասոնց ետեւէն կու գայ կին մը՝ որուն զգեստները սև և պատառոտուն են, և իր ցաւը՝ զղումը կ'աւետեն. զլուսը կը դարձնէ՝ կ'արտասուէ, ետև կը նայի, և շփոթած՝ կը տեսնէ ուշամնայ ձշմարտու- թիւնը՝ որ առաջ կու գայ»:

Բաւ է ակնարկ մը տանք Պոթթիչէլլի նկարածին, և հիանանք պիտի՝ տեսնելով որ մանրամասնօրէն և լիուրի կերպով գործադրեր է ամէն ինչ: Եթէ Ապեղէսի այդ նկարն ունենալով՝ բազմատէլինք եր- կուքը, որը սրտագրաւ և կենդանի պիտի դատուէր... Առ այժմ Պոթթիչէլլիինը ա- մենաթանկագին զարդն է Ծագկաւանի Արք. Թանգարանին:

«Նուրի Տիրամայրը». սա փայտի վրայ նկարուած է. (տես էջ 184-5) և իր գլուխ- գործոցներէն մին կը ձևացնէ. հոս կը տես- նենք զիրքերու մէջ խոր շնորհալիութիւն մը, ղէմքերու հմայք մը, զգեստներու մեծ զանազանութիւն, շարժում, հոլանում, սքողում. Աստուածածնի նայուածքը շատ քաղցր է, ողորմագին, զթած. զանգրահեր

մագերը վար կ'իջնեն՝ յորդահոս շնորհաց անձրևի մը պէս: Յիսուս մանուկն իր գրկին մէջ թաղուած է. հեղինակն ուզած է անոր մէջ արտայայտել իր մանկական բնութիւնը. երջանիկ, ձախ ձեռքին մէջ նուս մը բռնած, աջով կու տայ իր օրհ- նութիւնը. ձախով կ'իմացնէ իր մարդ- կային մանկական բնութիւնը, իսկ աջով կը յայտնէ իր աստուածութիւնը՝ որուն գիտակից է օրհնելու ժամանակ:

Վեց հրեշտակները գեղեցիկ պսակ մը կը յօրինեն այս մայրական սիրոյն շուրջ, ասոնց ղէմքերը շնորհալից են, բայց ու մանք կը մատնեն ներքին չարաճճութիւն մը՝ իրենց շրթնական ժպիտին մէջ, մինչ- դեռ ուրիշներ հիացման անձնատուր ե- ղած են:

«Տիրամայրը Յիսուս Մանուկին հետ՝» մօր և որդւոյն իրարու հանդէպ ունեցած սիրոյն ճշգրիտ պատկերն է. Պոթթիչէլլի խորապէս թափանցեր է մայրական հո- գերանութեան մէջ՝ արտադրելու համար զայս: Աստուածամայրը թէև շնորհալի՝ բայց սաստիկ տխուր է, մտածութիւն մը կը տանջէ, կը կսկծէ սիրտը, լոին կը հե- ծէ. ինչո՞ւ, որովհետև կը տեսնէ իր որդ-ւոյն ձեռքին մէջ փշեպսակը. ո՞հ, այդ փուշերը իր սիրտն այժմէն կը խոցեն... վայրկեանի մը մէջ՝ կ'անցնին իր մտքէն՝ իր փոքրիկին կրելիք վիշտերը, դառնու- թիւնները. այս մտածութեամբ զբաղած՝ մտքով վերացեր է: Անոր համար անմեղ մանուկը՝ զարմացած կը դիտէ իր մօր թալկացումը, կ'ուզէ հարցապնդել: Գե- դեցիկ, աղու նայուածք. ինչ հրաշք ա- ըուեստի. լոին նկարը ամենագեղեցիկ կեր- պով կը խօսի...:

Այն հիանալի պատկերին մէջ՝ որ «Յու- ղիթ»ը կը ներկայացնէ, չեմ գիտեր թէ արդեօք լաւ ուշադրութիւն դրեր էք շարժ- ման և զգացումներուն: Մշուշի մէջ՝ հե- ոուն կը տեսնուի վրանաւորում մը, և հոն

1. Միլանու՝ Poldi-Pezzoli Թանգարանին մէջ կը գտնուի:

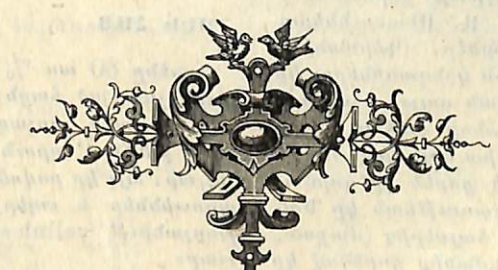
առաջնորդող նեղ արահետէն առաջ կու գայ Յուղիթ. և սպաննուած Հողովեռնէ- սին գլուխն հետը կը բերէ իր հաւատա- ըրիմ աղախինը: Մարդասպան կինը կը քալէ հաստատ, մանրուքայլ և լուս, ա- ոանց վախի և տատամսելու. նայուածքն անորոշ է, երկնային ներշնչում մը կ'ան- դրադարձուի ղէմքին վրայ, գիտակից է որ իր եղեռնագործութեամբ կը փրկէ ազ- զի մը գոյութիւնը, կեանքը. անոր համար գոհունակութեան ժպիտներ կ'արձակէ: Իսկ աղախինը՝ բոլորովին հակապատկեր մը կը ձևացնէ. սիրտը կը բարախէ. խղ- ճահարութիւն կը զգայ, կը զարհուրի գոր- ծուած սպանման վրայ. մախաղը, հաղա- դակը տկար մատներէն կախուած են. ու կ'աճապարէ իր տագնապն յայտնելու Յու- ղիթի՝ որ զլուսը քիչ մը ետ դարձուցած՝ մտիկ կ'ուզէ ընել...:

Այս նկարն անկարելի էր այնքան ճշ- դութեամբ արտադրել, եթէ հեղինակը փորձ և վարժ չըլլար կենցաղական ամէն պա- տենութիւններուն, պարագաներուն: Հոս բնականութիւնը կը տիրէ իր բոլոր ման- րամասնութիւններով, բնութիւնը կը ծի- ծաղի, ընդհանուր եռուզեռ մը կը տեսնուի: Կտաւը կախարդական հանգամանքներ առեր է. հայելիի մը պէս՝ կը ցուցնէ ըզ- զացումները, տագնապը, զարհուրանքը...:

* * *

Արդ Պոթթիչէլլի բազմաբեղուն պատ- կերահան մ'է. իր նկարները միշտ կը պահեն իրենց ազդեցիկ ներշնչումը, թար- մութիւնը, հմայքը, թէև ժամանակի տևո- ղութեամբ կորսնցնեն ծաղիկի գոյներու սաստկութիւնը, եկեղեցական զգեստներու ոսկեգոյնի վէտվէտումները, ռազմագործի- քի մը շողունները...:

Պոթթիչէլլի գերազանց կը հանդիսանայ իր ժամանակակիցներէն, շատ մը գաղտ- նիքներու պատճառաւ՝ որ իրեն յատուկ են: Մասնականներու ճշգրութեան, գծա- գրութեան մանրակրկիտ խնամքի հետ, գիտցեր է պատել իր նկարները խորհրդա-ւորութեան և մելամաղձութեան քողով, որ ամէն տեղ կը թափանցէ ու կը տի- րէ, որ իր արարածներուն բարախումն է, լոյսը՝ այն աչքերուն որ կ'ուզեն լալ առանց կարենալու արտասուել, ղէմքերուն լու- սափողփողումը, որ աներևոյթ երկնքի մը ցուրբերը կը ցուցնեն: Այս յատկութիւն- ները կը յիշեցնեն Բասցոլի իտալացի բա- նաստեղծին ոտանաւորները, որոնցմով սա կըցեր է յօրինել խորհրդաւորին տեսիլը, անհունին և յաւիտենականին զգացումը, մահուան և անդրակեանքի սարսուռը...:

Հ Ա Յ

Աշխարհիս վրայ միշտ, հացի խնդիրը՝ անհատներու և ազգերու կենսական հարցը եղած է: Ամէն ոք կ'աշխատի օրական հացն ապահովելու: Պետութեանց ղեկավարներ կը ջանան իրենց բընականութեանց տարեկան արմատիքը ապահովցնել: Յորենի մշակութեան անյարմար կամ անբաւարար կանի հողեր ունեցող Տէրութիւններ, ինչպէս են Նորվեգիա, Անգոլիա, Հոլանտա, Գերմանիա, Զուիցերլա, Պելճիքա, Իտալիա, Թուրքիա, Յունաստան, և այլն ցորեն և արմատիք ներածելու համար կը դիմէին Ռուսիոյ, Ամերիկայի, Ռումանիոյ և այլ Պետութիւններու կամ գաղթավայրերու վաճառականներուն:

Ներկայիս մէջ կեդրոնական կայսրութիւնը սովորաբար ըլլալու դատապարտուած են՝ քանի որ ծովերու և ցամաքներու պաշարումը հետզհետէ աւելի խտանալու հետ է: Գերմանիան՝ բոլոր նիզակահիցներուն թէ և ուղղակի և ուղղամթերթի հասցնելու ատակ է, բայց ոչ ոքին կարող է փշուր մը հաց շնորհել. տիրապետած ամէն երկիրներու սննդարար իրեղէնները կը գրաւէ, նիզակահիցներու պաշարները իրեն կը սեպհականէ, փոքր ազգերը մէջտեղէն շնջելու չի խղար՝ զիտնալով որ միլիոնաւոր բերաններ այլ ևս չկան ուտելի պիտի դադրին, և անոնց հացը գերմաններուն պիտի մնայ: Գերմանները պատերազմի սկիզբէն ի վեր ըմբռնելով իրենց սպառնացող սովի մեծ վտանգը, կազմակերպեցին բընականութեանց սննդառութեան սահմանափակ կանոնադրութիւնը: Ստիպուեցան ստեղծել հաց չիւնելու նոր խառնուրդներ:

Լոզանի համալսարանի բժիշկներէն մին Ad. Combe, *Bibliothèque Universelle* հանդիսի վերջին դեկտեմբերի պրակին մէջ, Գերմանական նորահար հացերու մասին հմտալից յօդուած մը գրած է: Կը համառօտենք հետեւեալները.

ՅՈՐԵՆԻ ՀԱՅ

Պատերազմէ առաջ ամէն աշխարհ ցորենը երեք ոճով օգտի կը բերեր. — Ա. Անասուններու սննդառութեան կը ծառայեցնէր. (Գերմանիա՝ 2 միլիոն տակառաչափ ցորեն կենդանիներու կը կերցնէր): — Բ. Արհեստական օսլայ և ալբոնէլ կը պատրաստուի ցորենէ՝ անոր սպիտը (albumine) փճացնելով: (Գերմանիա սոյն նպատակին համար 22.600 տակառաչափ ցորեն կը գործածէր): — Գ. Մարդու սննդառութեան կը ծառայէ, քանի որ հաց, ալիւր, հայտերիզ (մաքառէն), թեփ, կորկոտ և այլ նմանիք ցորենով կը պատրաստուին: (Գերմանիա 4.259.000 տակառաչափ կը ծախսէր ամէն տարի):

Պատերազմ սկսելէ ի վեր, ամէն պետութիւն, ցորենը միմիայն մարդու սննդառութեան համար սկսան ծառայեցնել: Յորենը գրեթէ թեփ

չաւելնալու աստիճանին կրկին և կրկին սաստիկ բարակ աղալով՝ մեծաքանակ ալիւր կու տայ: Յորենի ալիւրին նուազելուն պատճառաւ, ամէն նէն առաջ Գերմանիան իր հացագործները հարկադրեց տարբեր արմատիքներու ալիւրը խառնել ցորենի ալիւրին մէջ. գոր օրինակ հաճարի, վարսակի, գետնախնձորի և գարիի ալիւր, և այլն: Արդէն Հոլանտացիք կը գործածէին գարիի հաց, պալքանեան ժողովուրդները մտրացորենի հաց, այսպէս Գերմանիան, Աւստրիան, Թուրքիան, Պուլլարիան, Զուիցերլան հարկադրուեցան նախ հաճարի և գետնախնձորի ալիւր խառնել՝ ցորենի ալիւրին մէջ և ըստ այնմ հաց եփել, ապա հրովարտակներով հաստատուեցաւ ցորենի ալիւրին մէջ խառնել նաև ուրիշ արմատիքներու ալիւրներ: Զաղացքները ցորենը պէտք էին կատարելապէս աղալ՝ այսինքն այնքան աղալ՝ որ մնացած թեփին մէջ այլ ևս օսլայ գոյութիւն չունենար. փին մէջ այլ ևս օսլայ գոյութիւն չունենար. այդ թեփը միայն կենդանեաց սննդառութեան ձգել թոյլատրուեցաւ: Ճերմակ ալիւրէ հաց միայն հիւանդաց և երեխայից ներելի է ուտել՝ զինուորական բժիշկներու արտօնութեամբ. իսկ մնացեալ բնակչութիւնը պէտք է ուտէ «Սեի ՀԱՅ»:

ՃԵՐՄԱԿ ՀԱՅ

Ճերմակ հացը սպիտակ ալիւրով կը պատրաստուի, որ է ըսել միմիայն օսլայ բովանդակող ալիւրէ կը շինուի. այդ ալիւրը առաջ կու գայ՝ ցորենը՝ 60% օրին 60 աղալով. մնացած 40% թեփ կը կոչուի, որ գորշագոյն կ'ըլլայ և կը բովանդակէ իր մէջ պրոտին (protéine) և օսլայ: Այդ թեփը թէ և մարդու սննդառութեան համար օգտակար էր, բայց ընդհանրապէս անասուններու կը ձգուէր:

Խաղաղութեան ատեն ոչ միայն հարուստները, այլ նաև ծառաները և բանուորները ճերմակ հաց կը վայելէին: Եւ սակայն շատեր դեռ աւելի փափուկ հացիկներ կը փնտրէին՝ եռապատիկ դրամ վճարելով: Այժմ պատերազմական օրէնքն արգելած է շոտլանդիւնը և սովը հարկադրած է՝ զտնուած ցորենը առ նուազն 80% աղալ:

ՍԵԻ ՀԱՅ

Յորենը 80 առ % աղալով՝ առաջ եկած ալիւրէ շինուած հացն այժմ կը կոչեն սե հաց, թէ և իրապէս գորշագոյն է: Մնացած 20% ցորենի թեփն է՝ որուն մէջ օսլայի հետք մնացած չըլլար. այլ կը բովանդակէ քիչ քանակութեամբ պրոտիններ և աղեր, և շատ քանակութեամբ խորշանիթ (cellulose), որոնք մեզի սնունդ չեն տար:

Այս սե հացը մարդու համար աւելի օգտակար է իւր շերմական կարողութեամբ քան ճերմակ հացը. այժմեան հացերու տարբաբանական գոյացութիւններն հետեւեալք են.

	պրոտիններ	իւղեր	օսլայ	աղեր	լուսած. թթուութեան	Ջուր	Չերմաքանակ
	%	%	%	%	%	%	%
ճերմակ հաց	6.7	0.4	56	1.38	0.173	33	223
սե հաց	7.6	0.6	49	1.46	0.284	33	253
ամբողջական հաց	7.6	0.6	44	1.57	0.581	41	208

Պէտք է գիտնալ որ կլիմայի և օդերու ազդեցութեան համեմատ՝ հունձքէ հունձք պրոտիններու քանակը տարբեր կ'ըլլայ, սակայն և այնպէս ցորենը 80% աղալով՝ առաջ եկած ալիւրէն շինուած հացը՝ մարդու համար օգտակար է:

ԱՄԲՈՂՋԱԿԱՆ ՀԱՅ

Վերի ցուցակին մէջ կը տեսնուի որ ամբողջական հացը, բաղադրամամբ սե հացին, միևնոյն քանակութեամբ պրոտիններ և սակաւ ինչ աւելի աղեր կը բովանդակէ. լուսածնական թըթուութի քանակութիւնը երկպատիկ է, օսլան սակաւ, բայց ի փոխարէն շուրջ աւելի է: Գերմանները չափազանց հայրենասիրութեամբ ամբողջական հացը լաւագոյն կը համարին, իսկ Եւրոպայի և Ամերիկայի գիտնականներ և բըժիշկներ ամբողջական հացը սե հացէն ստորադաս կը հաւատեն, որ իր կարգին ճերմակ հացէն քիչ մը ստորին է: Այս ստորնութեան պատճառը թեփի մեծաքանակ ներկայութիւնն է՝ որ աղիքները կը գրգռէ և լուծողական ներգործութիւն առաջ կը բերէ. մինչդեռ ճերմակ հացը թեփ չի բովանդակելով՝ որովայնի պնդութիւն կը պատճառէ: Առողջ աղիք մը սե հացին չուտով կը վարժի և թեթեւապէս մաքրողական յատկութեամբ աւելի ախորժակ կը բերէ. ընդհակառակն ամբողջական հացը թէ և պրոտիններ և աղեր սե հացէն աւելի կը բովանդակէ, բայց չափազանց լուծողականութեամբ՝ բորակածնի և աղերու իւրացումին արգելք կ'ըլլայ: Հետեւեալ ամբողջական հացի գործածութիւնը մարդու համար օգտակար չըլլալէ զատ, կենդանեաց ալ փրատաբեր կ'ըլլայ՝ քանի որ սե հացի ալիւրէն մնացած 20% թեփը անոնց կը զլացուի:

ՀԱՃԱՐԻ ՀԱՅԸ

Ժողովուրդի մը տնտեսական հարստութեան և

Տարբարուծութիւնն համարի հացի

	պրոտին	իւղեր	օսլայ	աղեր	Ջուր	Չերմաքանակ	
	%	%	%	%	%	%	
Հաճարէ հաց մինչև	60%	4.7	0.6	47	1.1	36	220
» » »	82%	5.3	0.2	56	1.3	39	240
» » ամբողջ. մինչև	20%	8.9	0.9	50	2.5	36	229
» » »	30%	10.5	1.1	50	3.3	33	235

Իւ սակայն տարբաբանական վերլուծութիւնը դիւրաւ կը խաբեն վեր ի վերոյ քննողները և բաւական չէ գիտնալն թէ հաց մը որքան սնընդարար տարրներ կը բովանդակէ, այլ պէտք է

յառաջադիմութեան նշան է զուտ ցորենէ հաց վայելելը. հաճարի (seigle) հացը նշան է աղքատութեան: Գերմանիա 1870էն վերջը զմայլելի զարգացումն ունենալով՝ ցորենի մշակութիւնը ընդարձակեց և հաճարը նուազեցուց. թէ և տարիէ տարի 11 միլիոն տակառաչափ հաճար կը հնձէր, ուսկից 1 միլիոնը ցանքի համար կը պահէր, 7 միլիոն մարդկային սննդառութեան, 2 միլիոնը կենդանեաց կը կերցնէր և մնացեալ 1 միլիոնէն ալ զոհէր կը հանէր:

1914ին Գերմանիոյ ցորենի հունձքը քիչ պըտողաբեր ըլլալով՝ պետութիւնն արգիլեց զայն արտածել, ինչպէս նաև արգիլեց որ հաճարը կենդանեաց չի կերցնեն, ալ զոհէր շինութեան չի գործածեն, այլ զայն մինչև 80-90% աղալով, ալիւրը խառնելով ցորենի ալիւրին հետ՝ շաղուել պատերազմական հացի (Kriegsbrot) խմորը. որ է ըսել, մինչև 90% աղացուած ցորենի ալիւրէն՝ 30 մաս խառնել՝ 70 մաս հաճարի ալիւրին հետ. ուսկից ձևացած հացը կոչուեցաւ K հաց:

Պետութիւնը խորամանկութեամբ գիտնականներու յանձնաժողովի դատողութեան ենթարկեց այս հացը՝ որոնք հայրենասիրական պարտք համարեցան՝ իրենց համոզումին հակառակ իռապիկ ժողովուրդին թէ K հացը աշխարհից լաւագոյն հացն էր. միևնոյն զգացումով քիչ յետոյ հրատարակեցին թէ KK հացը պատուականապէս սննդարար էր: Բայց մենք սուտ հայրենասիրութիւնը մէկզդի թողով՝ տեսնենք թէ իրականաբար ժամիքի տեսակէտով 82% աղացուած հաճարի հացը, K հացը և KK հացը ինչ օգուտներ ունին:

Որքան աւելի աղանք հաճարը, այնքան աւելի պրոտիններու և աղերու համեմատութիւնը ալիւրի մէջ կը շատանան, բայց նաև Ջուրի քանակութիւնն ալ աւելնալով, կը հետեի որ օսլայի համեմատութիւնը կը նուազի:

բովանդակէ և շատ թեփ, և ներկայիս Գերմանիոյ մէջ գործածուած ալիւրը սնունդապէս մինչև 82% աղացուած է, մինչդեռ իրապէս 90% մինչև 94% աղացուած է: Միով բանիւ այդ հացը կերողը շատ թեփ կերած կ'ըլլայ և որքան ալ անոր մէջ շատ պրոտիններ և աղեր գտնուին՝ քան խաղաղութեան ժամանակի հաճարէ հացին մէջ, սակայն և այնու մարդուս գործարանատրութիւնը նուազաթիւ սննդարար տարրներ կ'իրացնէ, անհունապէս նուազ ցորենի հացի սնունդներէն:

Յորենէ սև հացի և հաճարի 82% աղացուածի հացի մէջ բաղադատութիւնը երկրէ երկինք կը տարբերի, և սակայն բժշկական տեսակէտը կըրնայ ըսել՝ թէ հաճարի հացը առողջ և չափահաս անձեր երբ լաւ ծամելով ստամոքս զրկեն՝ չեն փնասուիր: Հիւանդները և մանուկները ցորենի հացով պէտք են կերակրուիլ և մեծագոյն հարկին մէջ խաղաղութեան ժամանակի հաճարէ հաց միայն կերցնելու է:

Կ ՀԱՅՑ

70 մաս ցորեն և 30 մաս հաճար խառնուած հացը՝ Կ հացն է, որ բոլոր գերման բժիշկներ, առողջաբանական տեսակէտով զուտ հաճարի հացէն գերադաս կը համարին: Բայց երբ պետական հրաման մը հարկադրեց այդ հացին մէջ 5% 15% գետնախնձորի ալիւր խառնել, գերման երևելի առողջաբան Kubner զայն պախարակել հարկադրուեցաւ, վասն զի այդ խառնուրդը չափազանց կը գտնէր, որովհետև գետնախնձորի բովանդակած օսլայի խորշանիւթերը ամենէն դժուարամարտն են, մանաւանդ երբ ցորենը և հաճարը մինչև 90 և նոյն իսկ 95 աղացուած են, մարտողական անհանգստութիւններ կը պատճառեն: Ընդհակառակն թէ գետնախնձորի ալիւրին խառնուրդը 1% 2% միայն ըլլար, ինչպէս վաղեմի սովորութիւնն էր գերման գիւղացիներուն՝ որոնք շաբաթը մէկ անգամ իրենց հացը եփելով՝ հաճարի ալիւրին մէջ քիչ մը գետնախնձորի ալիւր կը խառնէին, այդ օգտակար էր՝ վասն զի հաճարի հացը երկարատև ժամանակ թարմ կը մնար:

Եւ սակայն հայրենասէր գերմաններու բժշկական ժողովը հռչակեց թէ՛ Կ հացը երբ լաւ ծամուի ամէն աղիք պէտք է մարտէ. այս յայտարարութեան դէմ վերապահ մնացին աղեաց հիւանդութիւններու բոլոր մասնագէտները ինչպէս են Schmidt, Albu, Strauss, von Noorden.

ԿԿ ՀԱՅՑ

Գերմանիոյ մէջ (Kartoffelkriegsbrot) ԿԿ հաց կը կոչեն հաճարէ այն հացը որ 20 % ին, և նոյն իսկ մինչև 30-35 % գետնախնձոր կը բովանդակէ: Հում կամ եփած գետնախնձորը ուղղակի այդքան քանակութեամբ հաճարի մէջ խառնելով՝ առաջ եկած զանգուածը յոռեգոյն հացն է: Կտրելով՝ տեսքը խոզի ճարպի նմանութիւն ունի. ակոյսի տակ թանձրամած մարմնոյ զգացումը կու տայ...: Շաղուումը և եփումը գրեթէ միշտ գէշ կ'ըլլան. տեսակարար կշիռը 0.66է 0.68ի կը հասնի՝ մինչդեռ ցորենէ հացինը 0.29է մինչև 0.34 հազիւ կ'ըլլայ:

Այս հացը ամէն տեսակ հացերէ աւելի ստամոքսի նեղութիւն կու տայ՝ չի մարսուիր, աղիքները կը խանգարէ, և այլն. և սակայն Գերման բժիշկներու համաժողովը, հայրենասիրութեամբ հռչակեց թէ բոլոր այդ անհանգստութիւնները պիտի անյայտանան, երբ ստամոքսը վարժի, երբ ԿԿ լաւ ծամուի, և երբ կերողը ճաշէն վերջ իսկոյն ֆիզիքական կրթութիւններ ընէ:

ՎԵՐՋՆԱԿԱՆ ՀԱՅՑ

Ապագային համար օգտակար, և սննդական գիտութեան համար շահագրգռական է վերջնական ալիւրի և վերջնական հացի գիւտը: Ֆինքլէրի գործելակերպով, որ խոնաւ վիճակի մէջ թեփը աղալով՝ զայն պրոտիններով և հանքային աղերով հարուստ ալիւրի մը կը փոխակերպէ, որ կենսունակութեամբ և 91% մինչև 92 % մարդուս համար իւրանալի ըլլալու յատկութեամբը աժանագին գերազանց զանգուած մը կը ձևացնէ: Այսպիսի ալիւրով թէ հաճարի հացը և թէ ցորենի հացն ըստ բաւականի սննդարար նիւթերով կը հարստանան: Եւ ստուգիւ 20% 30% վերջնական ալիւր խառնելով, ցորենի կամ հաճարի ալիւրին հետ՝ անոնցմէ շինուած հացը պրոտիններով կը ճոխանայ՝ նման մտի լուսածնի, կալիի և այլ հանքային աղերով կը հարստանայ՝ նման բանջարեղէններու:

Գուցէ վերջնական ալիւրի խնդիրը այնքան կատարելութեան հասնի՝ որ ստուգիւ աճման մէջ եղող հասակներու համար անհրաժեշտ տարրը ձևացնէ, և առ հասարակ մարդկային սննդաբուութեան լաւագոյն և աժանագին հացը՝ անով պատրաստուի:

ՍԱԻԱՌՆԱԿՆԵՐՆ ԱՐԴԻ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ ՍԷՋ

ՍԱԻԱՌՆԱԿՆԵՐՈՒ ծագումին, զարգացման և յառաջադիմութեան մասին՝ Բագմավէպի նախորդ տարիներու հատորներուն մէջ պատկերազարդ յօդուածներ զետեղած ենք¹. Իսկ այժմ մեր նպատակն է՝ ներկայ պատերազմի ժամանակ օդասլաց մեքենաներու տեսակներուն և գործունէութեանց մասին կարևոր գիտելիքներ ամփոփել:

Պատերազմի սկզբնաւորութենէն՝ որ է 1914ի օգոստոսէն ի վեր, ամենէն մեծ պետութիւնները ջլազրգիւ և տենդոտ գործունէութեամբ զարգացուցին թռչող գործիներու և ուղղելի օդապարիկներու հարցը: Կազմակերպուեցան հարիւրաւոր և նոյն իսկ հազարաւոր օդասլաց մեքենաներու դրութիւններ, որոնց համար ստեղծուեցան ռազմական նոր զօրաբաժինի վերատեսչութիւն, զինուորութիւն, կահաւորում, և այլն, որոնց ամբողջութիւնը հիւզերորդ զօրաբանակ յորջորջուեցաւ, զանազանելու համար զայն հետեակազօր,

հեծելազօր, թնդանօթածիզ և ծովային զօրաբանակներէն:

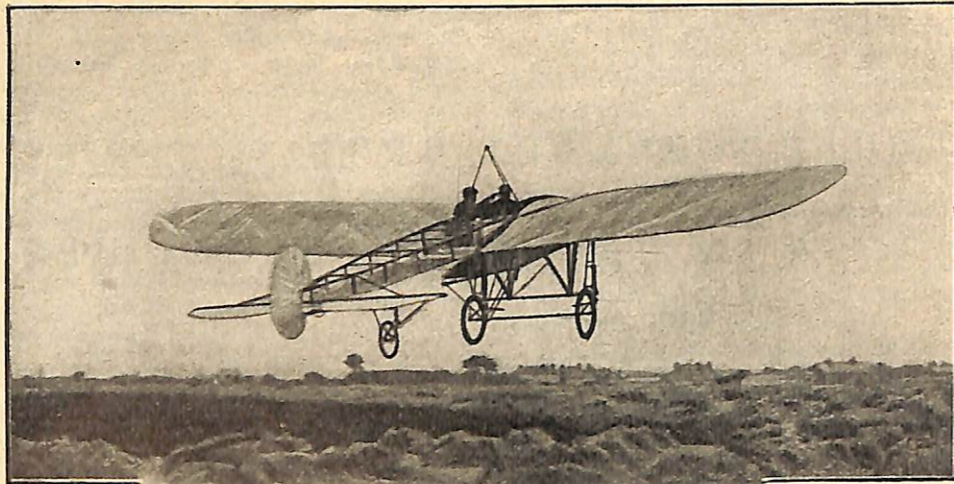
Հինգերորդ զօրաբանակը՝ երկրիս վերայէն, գետնի տակէն, ովկիանոսներու մակերեսէն, ծովերու յատակէն՝ երկինքի, օդոյ յեղեղուկ խաւերուն մէջ փոխադրեց պատերազմը:

Մտադիր ըլլալով ուղղելի օդապարիկներու և Մեփիսթոսներու վրայ ուրիշ առթիւ խօսելու, հոս կը պարզենք սառաւակ կամ օդաչու կամ օդասլաց (aéroplane) մեքենաներու վրայ մեր գիտցածները:

Գերմանական և ֆրանսական առաջին օդային արշաւանքներու ատեն՝ ղիւրահաւատ ժողովուրդը հրատարակուած ծայրայեղ գրութիւններէն, ախանափա եղած ուրակոծութիւններէն անարեկած՝ կը կարծէր թէ ռազմիկներու հինգերորդ զօրաբանակը մի քանի ըրպէներու մէջ կարող պիտի ըլլար ընկղմել զրահաւորներ, խորտակել ամբողջութիւններ, ղիտապաստ հարուածել ամբողջական զօրաբանակներ, և վերջապէս կայարաններ ու ռազմամթերանոցներ օդ հանել:

Երեք տարիներու փորձն ապացուցուց թէ օդասլաց մեքենաներու շահատակութիւնները երևակայական մեծամեծ և զարհուրելի աղէտներ կատարելու դեռ ատակ չեն, բայց պատուականապէս կը ծառայեն՝ աւթնամի բանակներուն շարժումները խուզարկելու, լուսանկարելու, բռնանոց մարտկոցներու վայրերը բնորոշելու, գ.

1. Տե՛ս «Բագմավէպ» 1900, էջ 506-508. Մարդկային հանձարը պիտի յազմէ օդոյ. — Թունապարիկը. — Օդային հեծելանիւ. — Լանկէյի նոր օդաչուն. — Զէրբէլինի օդային նաւը. «Բագմավէպ» 1903 էջ 136-139. Օդային ճանապարհորդութեան խնդիրը: «Բագմավէպ» 1909 էջ 19-26. Թունապարիկաւոր Օդապարիկներ (պատկերազարդ): «Բագմավէպ» 1911, Սեպտեմբեր ամսուան կողքին շորորդ էջը. Սանդոս-Տիւմանի ուղղելի օդապարիկը:

Սաւառնուժը պատերազմի տակն: Օդատարը կը մեկնի:

Թնդանօթներու ուժեղացումներուն ճշգրիտ հարուածելու տեղերը ցուցնելու, դ. — կարևոր լուրեր, վաւերացիւթեր զօրաբանակէ զօրաբանակ բերել տանելու և ի հարկին, և. — օդային ճակատամարտ մղելու թշնամի սաւառնակներուն դէմ:

Պաշտօնական տեղեկագրութեանց վրայ հիմնուելու համար՝ կը համառօտենք 1914 սեպտեմբեր 10ին Լոնտոն կազդի վրայ տպուած գեկուցումը, ասոր հեղինակն է անգլիական արշաւագունդի զօրավար Սիր Ճօն Ֆրէնչ, որուն հրամանին տակ գտնուող այն ատենուան արշաւախումբը կը բաղկանար 2 զօրաբանակներու մարմինէ և այրուծիական զօրաբաժինէ մը. ասոնք Քոնտէի ջրանցքին և Մօնսի արևմտակողման երկրամասերը գրաւելու համար՝ զրկուած էին սպարապետ Ժօֆրի հրամանով՝ ընդդէմ գերմանացւոց, որոնց զօրաց թիւը հաւասար կը կարծուէր: Եւ սակայն գերմանները եռապատիկ աւելի բազմաթիւ էին, որով Ֆրանսացիք ծայրագոյն աջակողմէն նահանջել կը սկսին: Ֆրէնչ որպէս զի գերմանացիներէ չի շրջապատուի, կը վճռէ նահանջել ըստ իւր գրութեան

թէ, « երբ որ լուր առի ֆրանսական զօրաց նահանջելուն և գերմաններու սպանական շարժումներու մասին, իրականութիւնը ջանացի ստուգել սաւառնակներու միջնորդութեամբ, և անոնց հաղորդած լուրերուն վրայ օգոստոս 24ի արշաւոյսին՝ վճռեցի նահանջն սկսիլ »:

Օգոստոս 24էն մինչև 28, հինգ զարհուրելի օրեր եղան անգլիական բանակին համար՝ որոնք եթէ անվնաս ազատեցան, բոլոր արդիւնքը օդաչուններու մատուցած ծառայութեանց կը պարտին. և Լորտ Քիչընէր այն ատեն էր որ ստոյգ խանդավառութեամբ Պետական խորհուրդին մէջ պարզած էր սաւառնորդներու մատուցած ծառայութեանց գերազանցութիւնը՝ այսպէս ըսելով. « Royal Flying Corpsի արժանիքը, քաջասրտութիւնն և յարատեւութիւնը ամէն զրուատիքէ վեր եղած են: Սաւառնորդներն են որ մեզի հայթայթեցին մանրամասն և ճշգրիտ ամէն փափաքելի ու կատարեալ գեկուցումներ՝ թշնամի գործողութեանց ընթացքին: Օդաչունները մեր թշնամեաց կրակին են թարկուելով հանգերձ՝ անոնք առանց վա-

րանումի ամէն կողմ թռչտեցան, ամէն տեսակ օդոյ փոփոխութեանց ատեն անվեհեր զործելով: Օդային պատերազմի ատեն՝ յաջողեցանք հինգ թշնամի սաւառնակներ փճացնել »:

1914ի սեպտեմբեր 11ին Ֆրէնչ զօրավարը կը գրէր. « Այս պատերազմին ամենէն աւելի կարևոր իրողութիւններէն մին ալ՝ Արքունի Սաւառնորդներու Մարմնոյն յաջողակութիւնն է: Լրատութեան նկատմամբ մեր սաւառնորդներու մատուցած ծառայութիւններն անկարելի է ըստ արժանւոյն բաւականօրէն զրուատել. շատ մեծ է անոնց հաւաքած լուրերուն արժէքը, մասնաւորաբար վերջին յառաջխաղացութեան տեղութեան ժամանակ »:

Սպաղային կարելի է պարզել՝ ինչ մեծ արժանիք որ ձեռք բերուած է օդաչունութեամբ: Ֆրանսական Սպարապետէն ընդունուած հետեւալ հեռագիրը կ'ապացուցանէ որ մեր զանակիցներն՝ անգլիական սաւառնորդներու մատուցած ծառայութիւններն ամբողջովին կը գնահատեն:

« Կը խնդրեմ արտայայտել իմ շնորհակալիքս անգլիական բանակի օդաչուններու օրըստօրէ մատուցած ծառայութեանց համար: Անոր անդամներուն բերած ճշգրիտ, ապահով և կանոնաւոր լուրերը՝ կ'ապացուցանեն իրենց կատարեալ կազմակերպութիւնն ու նաև սաւառնուղղիչներու (pilote) և դէտերու կատարեալ վարպետութիւնը »:

« Կատարուած աշխատութիւններու մասին զաղափար մը տալու համար՝ բաւ է ըսել՝ թէ 20 օրուան մէջ, օրական 9 թռիչներ կատարեցին և թշնամեաց դիր-

քերու գննութիւններ ըրին՝ մինչև 100 մղոն հեռաւորութեանց դիմելով:

Մեր օդաչունները յանձն առած էին անընդհատ թշնամիին տեղափոխութիւններն ճշգրտել՝ նոյն իսկ երկրորդական գիծերու վրայ, քանի որ ռազմական գործողութիւններն ընդարձակ գետնի վրայ կը կատա-

Կարևոր վաւերացիութիւն մը կը յամծնուի:

րուէին, և այսպէսով մեր ամէն զօրագունդերուն մէջ միութեան կապակցութիւնը կը պահպանէին: Ասկէ զատ՝ անգլիական սաւառնակները պէտք էին թշնամի օդաւաչներու վրան անմիջապէս յարձակելով՝ զանոնք վանել կամ զգեանել. ինչպէս հինգ դէպքերու մէջ տեսնուած է՝ որ գերման դէտեր և ղեկավարներ գնդակահար եղած և իրենց գործիները գետին իջած են:

Ստուգիւ անգլիական օդաչուններն և անոնց գերազանց ճարտարութիւնը՝ մեր

կողմիններուն որքան մեծ օգուտներ որ հասուցած են՝ այնքան ալ մեծ վնասներ պատճառած են թշնամեաց, որոնց յանդուգն թռիչներն հետզհետէ նուազած են»։

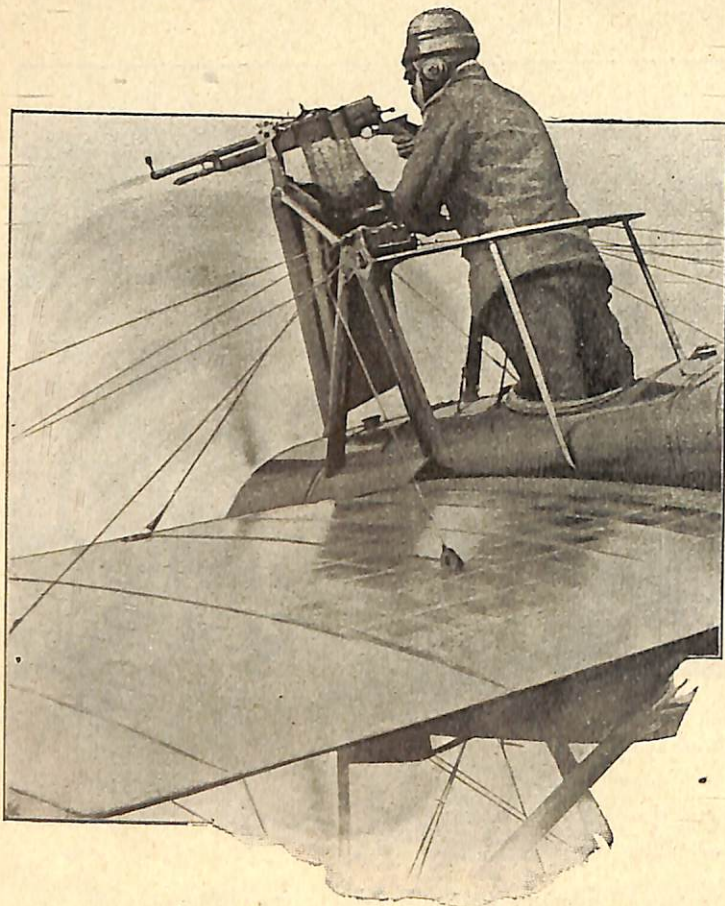
Սոյն պատերազմներու սկզբնաւորութեան ատեն, ստուգիւ Տևտոնները գերմա-

Պատերազմի ատեն օդասլաց գործիններով խուզարկութիւններ կատարելու դրութիւնը լաւ կերպով ուսումնասիրուած և կազմակերպուած էր մի միայն գերմանական բանակի կողմէ, և ստուգիւ Բրուսիական սպայակոյտը պաշտօնական զեկուցումով մը արտայայտուած էր. «առաջիկային հեծելազորքի նախնական դրութեան տեղ սաւառնակներ փոխանակելով՝ անոնք պիտի կարենան լայնարար և ճշգրտէն մատակարարել հրամանատարութեան ամէն տեսակ զեկուցումներ և թշնամի բանակներու տեղափոխութիւններու լուրերը»։

Եւ ստուգիւ, սկիզբները՝ գերման սաւառնակները մեծ ծառայութիւններ կը մատուցանէին իրենց բանակի թնդանօթածգութեան հրամանատարներուն, թշնամեաց մարտկոցներուն վայրերը նշանակելով, և այլն։ Իսկ բաց քաղաքներու վրայ ուժեր տեղալը՝ մարդկան ոչ մի նշանակութիւն չունենալով, ժողովուրդը սուկումի կը մասնէին և կամ անմեղ էակներու կեանքեր

կը հնձէին ու շէնքեր և վարաւոր յիշատակարաններ կը վնասէին։

Բուն ուղղման նպատակով, թշնամի ամբուլթեանց և զինուորական վայրերուն վնասելու դիտումով՝ սաւառնակներով յարձակում ընողները, նախ անգլիական ծովային օդասլացներն են որ ձեռնարկեցին։ Անոնք եղան որ Տիւսսէլտորֆի, Քոլոնիոյ և Ֆրետրիխշաֆէնի յարկածաձգքերը (hangar) և Էսսէնի քրուրեան գործատունները ուժեղացնէին. ապա Գաղղիացիք Վիւր-

Գնդակացիք կը գործէ օդային փակատամարտի ատեն.

նական Taube (ադուսի) կոչուող սաւառնակներով յանդուգն արշաւներ կը գործէին, ստէպ Բարիգու վրայ ուժեր կը տեղադրէին և ամէն կողմ թռչտելու չէին վախնար, ու կը կարծէին թէ այլ ևս օդոյ տիրապետութիւնը իրենց էր, թէ և ստէպ գաղղիական սաւառնորդներէ դառն դասեր կ'առնէին, կամ փախուստի կը հարկադրուէին»։

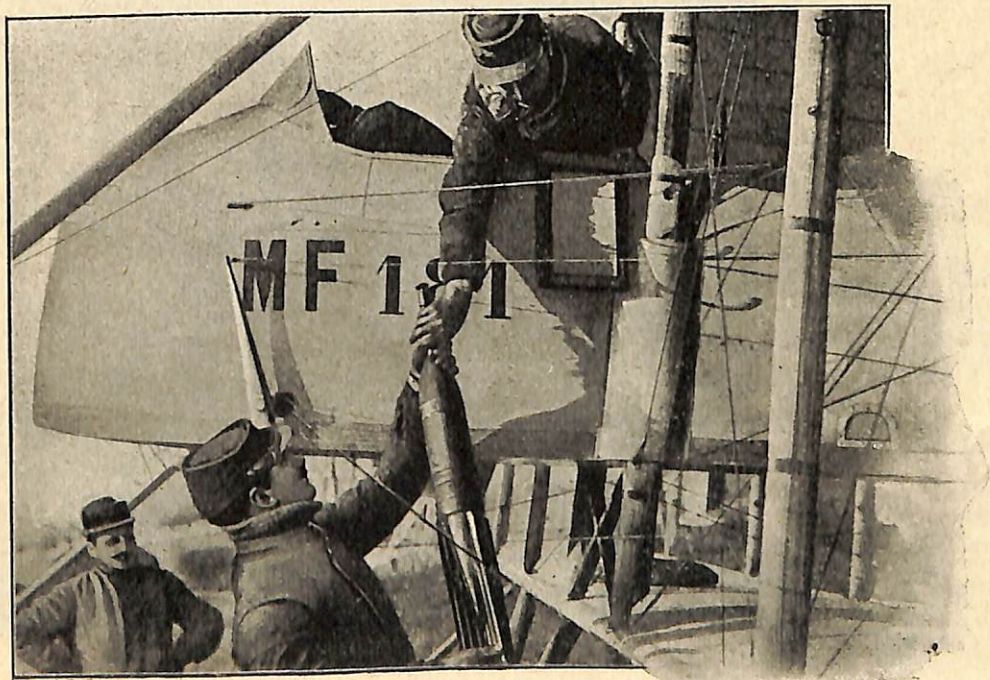
ղէմպէրկի իշխանին Thielth դղեկին մէջ համախմբուած սպայակոյտը հարուածեցին, և Ֆրայպուրկի և ուրիշ շոգեկառքի կայարանները օչ հանեցին. ինչպէս նաև Իտալական ջրասլացներ Ալբրիականի հակառակ եզերքի ծովային ամբուլթիւնները և տորմիդները ծանրապէս վնասեցին։

Հետզհետէ կատարելագործուելով օդաչուական այս դրութիւնը, երբ կարելի պիտի ըլլայ շատ մը տասնեակ թռիչքամի ուղղմանիւթեր տեղափոխել և զանոնք գահավիժել թշնամի բանակներու վրայ, այն ատեն ստուգիւ անհար պիտի ըլլան սաւառնակներու գործած նախճիրները, բայց մինչև այն ատեն անշուշտ օդաչուական գործիներ զգեսնելու թնդանօթները և ուրիշ հնարքները և զիւտերը կատարելագործուելով, պիտի կարենան գոնէ մասամբ մը հակազդել օդային այդ նոր պատուհասներու դէմ։

Պատերազմի չսկսած՝ ամէն ոք կը կարծէր թէ ֆրանսական օդաչուութիւնը գե-

րազանցապէս ընտիր էր և դիւրին պիտի ըլլար սաւառնակներու լէգէոններ Բարիգէն մեկնելով՝ Պերլինի բնակչութիւնը ծանրապէս պատուհասել։ Եւ սակայն մեծ եղաւ Բարիգու ժողովուրդին սոսկումը՝ երբ նշմարեց իրեն գլխուն վրայ գերմանական սաւառնակներու զնդակներ տեղալը։ Սոյն ատեն հասկցան որ Ֆարմանի, Բէկուի, Պէլերիոյի, Կարրոսի, Ժիլպոի, Մօրանի, Բօլհանի, Լըպլանի, Պօմօնի և այլ դրութեամբ սաւառնակներով գործադրուած թռիչները և քաղաքէ ի քաղաք արշաւները, ճարպիկ անձերու հիանալի օդային երթևեկութիւններն զուրկ էին ուղղական վնասող հանգամանքներ ունենալէ։ Մինչ ընդհակառակն գերմանները զաղտնածածուկ պատրաստած են եղեր իրենց հիւնդերսոյ գորարանակը։

Բարերախտարար ֆրանսական, անգլիական, իտալական խորհուն մտքեր, հնարագէտ հանճարներ չղանդաղեցան կորսուած ժամանակը շահելու՝ կատարելագործելով օդաչուական դրութիւնները։ Նախ ֆրանսացի ճարպիկ օդաչուներն մարզուե-

Օդաչուին մեկնելէն առաջ ուժերը կը բնոցմեն.

BOTTICELLI
(RIPROD. A. 1874/1875)
LA VERGINE COL BAMBINO

SANDRO BOTTICELLI. — « LA MADONE DE LA GRENADE »

« G O T T E S P U B B L I C I »

ցան իրենց սաւառնակներու վրայ զետեղել և գործածել հրազէններ, գնդակացիներ, արագահարուած ատրճանակներ, և փոխադրել ումբեր, հրանօթներ և այլն. և զեռ պատերազմական առաջին տարին չի բոլորած՝ կազմակերպելով «Հինգերորդ զօրաբանակը» և օդակայ տորմիդը, սասանեցնել զերման սաւառնակները, պատժել անոնց յանդգնութիւնները, փութալ օգնութեան իտալական ճակատներուն, անգղիական Տարտանէլի բանակներուն, Թեսաղոնիկէի ռազմակայաններուն և այլն, և այլն: Անգղիացիք ևս չղանգղեցան ստեղծել և կատարելագոր-

Անգլիական արագահարուած թնդանօթ մը՝ սաւառնակներու ղէմ:

ծել իրենց օդակայները: Պելճիական սաւառնակները համբաւաւոր դարձան և նոյն իսկ Ռուսերը ձգնեցան հսկայ օդակայներ ստեղծել՝ ծանրակշիռ ռազմամթերք տեղափոխելու համար: Եւ հնարիմաց ու ճարտարագործ իտալացիք ջրասլաց (hydro-

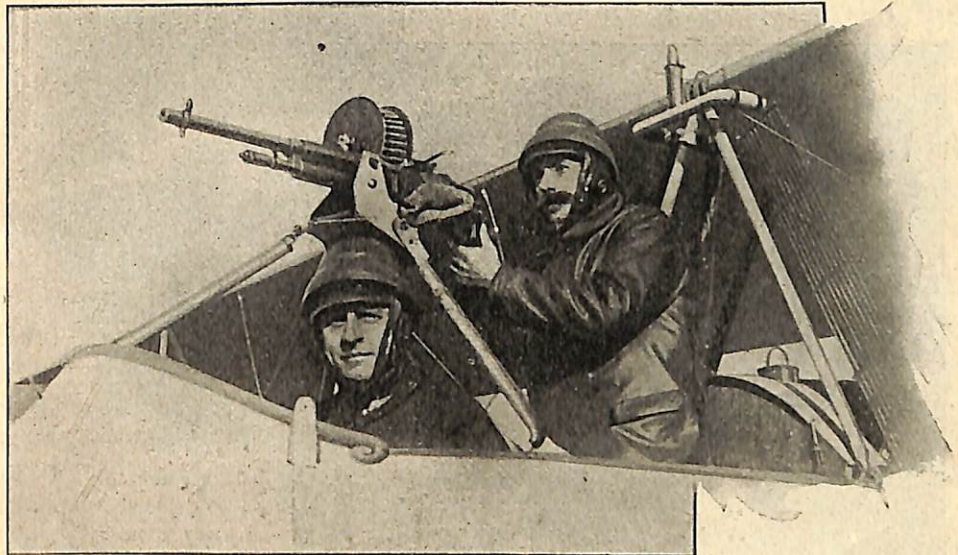
plane) և ածանագին ու երագաշարժ օդակայներ հնարելով՝ կարող եղան օդոյ ամէն փշուռներու և փոփոխութեանց դիմադրող նրբին գործիներով գերազանցել դաշնակիցները, և վաղեմի թշնամի դրացիին շահատակութեանց առջևն առնել, անոնց դէմ պայքարի դիմագրուել, ումբակոծել ծովեզերեայ բերդերը, ռազմամթերանոցները, զրահաւորները:

Ինչպէս որ գերմանական Ծեբելիներ 40 տարիներէ ի վեր կը պատրաստուէին օդոյ տիրապետութեան, այդ նպատակով ալ Բարիզու երկնքին մէջ առաջին անգամ տեսնուած *Լաւեններն* հասկցուցին ամէն ազգերու՝ որ գերմանական ռազմային կազմակերպութիւնը ասոր մէջն ևս գաղտնի և յարատե մը տաժուռներով, ռազմական կահաւորումներով պատրաստուած էր հարուածել մարդկութիւնը, և իր տիրապետութեան մականին տակ խոնարհեցնել ամենուն զուխը: Եւ սակայն գերմանական առաջին զահավիժած օդակայ գործին՝ դաշնակիցներու ծառայեց իբրև օրինակ: Անոնք հասկցան թէ ռազմական օդակայը պէտք էր ունենալ տոկոն շարժիչ մեքենայ, դիմացկուն կմխք, ծածկոյթ և յարդակներ՝ որպէս զի զօրաւոր շարժիչի ցնցումներուն, օդոյ ահաւոր դիմակալութեան և թշնամիին արձակած զրնդակներուն տոկալով՝ իր նպատակին ծառայէր: Հասկցուեցաւ որ գերմանական հաստաբետ և տարօրինակ տեսքով *Լաւենները*, ամենէն աւելի սաստիկ ճնշումներուն կ'ընդդիմանային և թէ անոնք արա-

կալութեան և թշնամիին արձակած զրնդակներուն տոկալով՝ իր նպատակին ծառայէր: Հասկցուեցաւ որ գերմանական հաստաբետ և տարօրինակ տեսքով *Լաւենները*, ամենէն աւելի սաստիկ ճնշումներուն կ'ընդդիմանային և թէ անոնք արա-

գաթոխ ըլլալու յատկութիւնն ալ ունէին: Դաշնակից պետութեանց ռազմական ճարտարագիտութիւնը՝ անգամ մը որ ըմբռնեց աղաւթներու գաղտնիքը, այլ ևս անոնք սկսան պատրաստել շատ աւելի կատարելագործեալ սաւառնակներ, որոնցմով յաջողեցան հակազդել և նոյն իսկ չէզոքացնել գերմանական օդակայներու շահատակութիւնները: Դաշնակիցները պատրաստեցին հետզհետէ այնպիսի սաւառ-

աշխարհը: Եւ այս բոլորը պատրաստուեցան քիչ ժամանակի մէջ և ամենայն գաղտնապահութեամբ, և այժմ որ մենք ևս ականատես կ'ըլլանք անոնց գործունէութեան, ուրախութիւն կը զգանք՝ մտաբերելով որ երբ համաշխարհային խաղաղութիւնը տիրէ, թռչնագործիները մարդկութեան թանկագին ծառայութիւններ պիտի մատուցանեն, և ինչպէս որ ինքնաշարժ կառքերով անվնաս կը ճանապարհ-

Ֆրանսական երկայարկակ օդակայի վրայ զետեղուած գնդակացի մը:

նակներ, որ ստուգիւ գերազանցեցին գերմանական արտագրութիւնները՝ իրենց շարժիչներու զօրաւորութեամբ, կնդրիտի, իւղի, ջուրի ընդունարաններու տարածոցով, և մարդիկ ու ծանր ռազմանիւթեր փոխադրելու տարողութեամբ և երագաթոխ յատկութեամբ. այս ամէն յատկութեանց լաւ կը համապատասխանէին երկմակարգակ օդակայները՝ որոնց թեւերուն տարածութիւնը՝ համեմատաբար միամակարգակներու՝ շատ խոշոր տարածոց կ'ունենան: Այսպիսի գործիներ նախ մինչև 100 HP, ապա 150, յետոյ 200, և մինչև 250 ու զեռ աւելի HP (որ է մեքենական ձիւ) գորութիւն արտագրելով, զգլխիչ երագութեամբ կը ճամբորդեն թռչուններու

հորդներ երկրիս վրայ, նոյնպէս ալ պիտի կարենանք անվտանգ ճախրել և սլանալ երկնքէ երկինք, աշխարհէ աշխարհ: Այժմեան գործիները կարող են մի քանի մարդիկ փոխադրելէ զատ, նաև 100 քիլոկրամէ աւելի բեռներ վերցնել, 150էն մինչև 200 քիլոմեդր տեղեր կ'արշաւեն մէկ ժամուան մէջ: Եւ որովհետև հարիւրաւոր և նոյն իսկ հազարաւոր այսպիսի գործիներ կը պատրաստուին ամսէ ամիս, դիւրին է երեւակայել թէ այժմ՝ ինչպէս յաջողեցան ֆրանսացիք իրենց երկրին երկինքը մաքրել աղաւթներու պոգալի ներկայութենէն, և իրենք յարձակելով թշնամեաց օդային աշխարհները՝ ահաւոր հարուածներ տեղալ գերման բա-

նակներու և ուղղակի շտեմարաններու վրայ: Այս տեսակ գործիչներու առաջինը եղաւ Իտալական Caproni սպային հնարածը՝ որ այժմ երկնից կապոյտին մէջ Յ շարժիչ մեքենաներու զօրութեամբ ճախրելով՝ ստեղծեց Լ'ազդէ Աւստրիական բանակներուն: Քարթոփիկերը իբրև տիպար ծառայեցին ֆրանսացի հնարագէտներու,

մինչև 190 թիւով տեղ կարող են կտրել անցնել և գնդակացիլ զէնքերով պատերազմի:

Աւստրիական ջրաւաղաններն ևս զօրաւոր շարժիչներ և ուղղակի զէնքեր ու զրահներ ունին և արագընթաց են: Այսպիսի գործիչներ ստեղծելու համար՝ պատերազմող պետութիւնները դրամի բնաւ

Ռազմամական վրայ «Պլերիոյ» սաւառակի մը օրնմուծիւնը:

որոնք նոյն իսկ 4 հատ շարժիչ մեքենաներ ունեցող օդաւաղաններ հնարեցին՝ որոնցմով կարող են առանց վախի երկարատեւ ճանապարհորդութիւններ կատարել երկնքին մէջ, փոխադրելով փոքր թնդանօթներ, գնդակացիներ, ումբեր, և այլն, և ժամուան մէջ 100 թիւով երազութեամբ թռչտելու ատեն՝ զօրականները կարող կ'ըլլան թշնամի սաւառակներու վրայ զէնքերը դարձնել և զանոնք հարուածելով զետին ձգել:

Գերմանացիք ալ որպէս զի կարենան թշնամի օդաւաղաններ հալածել, կը զօրածանէ Fokker քսուած փոքր միայրազակները, որոնք Մերկատի 200 ձիու զօրութեամբ շարժիչներով ժամուան մը մէջ

իննայողութիւն չեն ըներ, որով օր ըստ օրէ կատարելագործեալ սաւառակներ մէջտեղ կ'ելլեն:

Ներկայիս ստէպ կը տեսնուին ֆրանսական ճակատէն 40-50 ական օդաւաղաններու ջոկատի մը մեկնիլը դէպ ի գերմանական ճակատը, և ասոր յետակողմը գտնուող զօրաբանակներու, ուղղամթերանոցներու, երթեկութեանց կայարաններու վրայ: Սաւառակներու ջոկատը՝ գաղթող թռչուններու նման օդոյ մէջ եռանկիւն կամ փաղանգ մը կը ձևացնեն, առջևէն գացողները ումբերու և պայթուցիկներու առատ պաշար և փոքր թնդանօթներ կ'ունենան, ետէն եկողները արագահարուած գնդակացիներով թշնամի սաւառակներու օ-

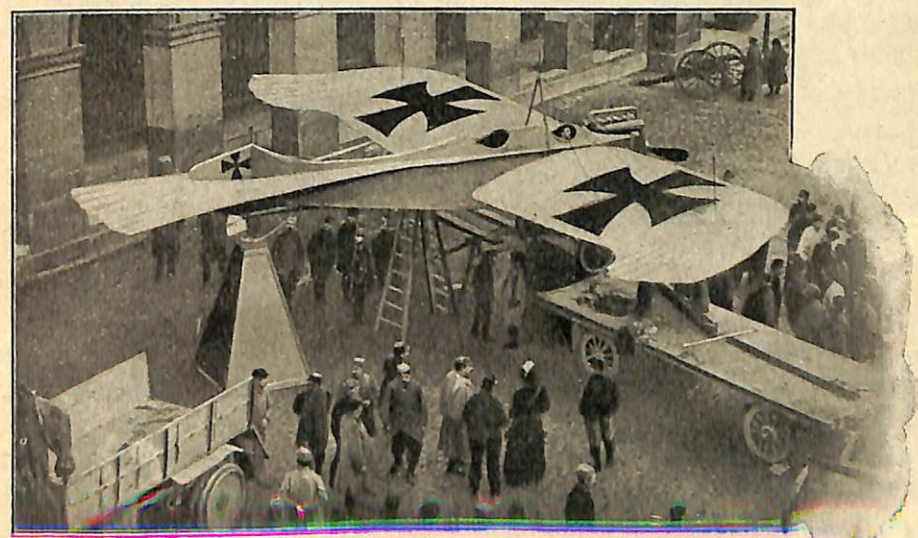
դային յարձակումները կը վանեն: Օդային տորմիլն երբ կը հասնի նպատակակէտին վրայ, իսկոյն տեսակ տեսակ ումբերու և գնդակներու տարափ մը կը տեղացնէ, ու երբ վարէն դէպ ի վեր հակառակամարտ թնդանօթներն ալ կը սկսին գործել, կարծես դժոխքը կը բացուի և աշխարհիս կործանումը տեղի կ'ունենայ:

Գերմանացի բժիշկ մը սոյն օրինակ կիկլոնի մը ենթարկուելով, զարհուրանքի էջ մը գրած է Վալտերի Ֆայրուելի մէջ:

Ռազմավայրէ վերագործող թռչնագործիչներուն ջոկատին կը պատահի ճշդիւ այն՝ ինչ որ կը հանդիպի թռչուններու գաղթականութեանց, որ է ըսել՝ ամէն իրիկուն անոնցմէ մէկը կամ մի քանին մահացու վէրքերով բոյն կը դառնան, ու մանր նոյն իսկ մահացու հարուածուելով թևերնին խորտակուած կը գահավիժին: Արթուն հսկող ղեկավարներ և ճարտարագէտներ՝ ամէն անգամ թռչնապարիկները զննելով՝ ստէպ անոնցմէ զոմանս զօրծածութենէ դուրս կը հանեն, այլ ևս անոնք իրենց կեանքի առաջին պայքարները մղելով՝ տկարացած վաղավախճան թռչնիկներու կարգը կ'անցնին, և սակայն պատերազմը կը պահանջէ պակասներու տեղ ընտրելագոյններ փոխանակել, հե-

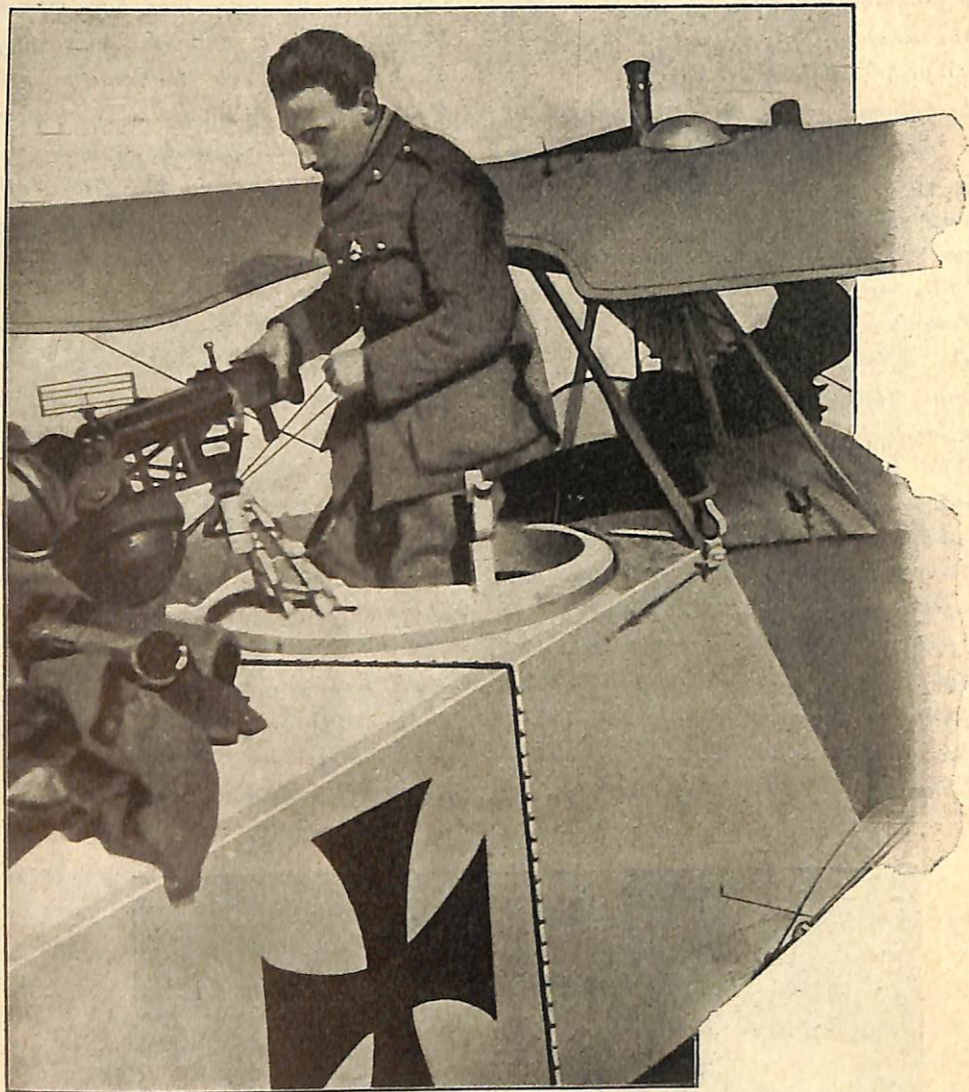
տեարար հարիւրաւոր գործատուներ աւերող հատ կ'աշխատին նորանոր սաւառակներ ստեղծել և երկնքի կապոյտին մէջ արձակել: Մերթ ընդ մերթ տասնեակ հազարաւոր ֆրանքներով շինուած սաւառակներու կեանքը առօրեայ տեղութիւն կ'ունենայ, և սակայն այդ կարճատե կեանքը կարճ չի համարուիր՝ քանի որ թռչնագործի մը բազմատեսակ բնական և անբնական հակառակորդներու դէմ կը մարտնչուի և հակադային թնդանօթներուն նշանատուութեանց կ'ենթարկուի: Թնդանօթներ՝ որոնք իրենց կարգին անբնական կատարելագործուելով՝ կը ճգնին, մարդկային ուղեղէն ծնած սլացող և սաւառնող ամենի և ահուկի թռչնապարիկներն հարուածել, դիտապատս գետին կործանել:

Իրիտանական օդային տորմիլին վրայ պաշտօնական զեկուցում մը կարդալով, մէջ կը բերենք անոր էական մասերը, իբրև ապացոյց թէ ինչ աստիճանի կարողութիւն ստացած են այժմ օդաւաղ գործիչները: — Ապրիլ 7ին և 8ին Արթարի և Լէնսի ճակատամարտներու ատեն՝

Ֆրանսացի «տաւ» մը գիբի բոմած են:

Անգղիական սաւառնակներ անընդհատ կարելով: Պայծառ օդերու ժամանակ՝ միշտ յարձակումներ գործեցին գերմանական կրցան դաշնակիցներու թնդանօթածիգ հրամանատարներու հարկաւոր նշանները տալ՝ վրայ: Անոնք մխրճեցան՝ ամենէն հեռաւանփնաս մնալով՝ գերմանական հրանօթ-

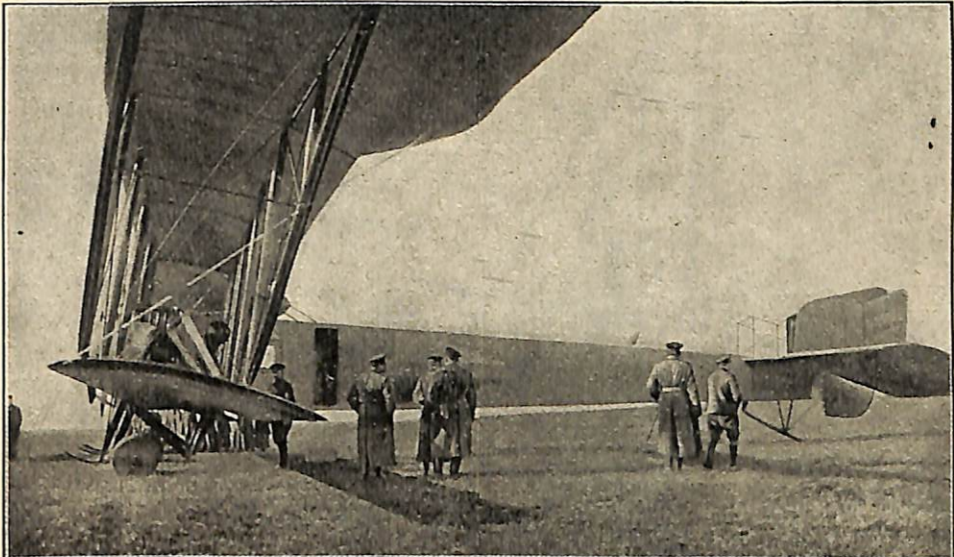

Գերմանացի օդաւլաց «aviatik»-ի մը վրայ:

ւոր վայրերուն վերջապահ զօրագունդերու զիրքերն որոնելու և գերմանական սաւառնակներու դէմ պայքար մղելու համար: Անգղիական սաւառնորդներ մեծ պահարկներու թշնամիին զրաւած երկիրներու տեղագրական քարտէսները կըրցան կազմակերպել՝ 1700 քիչէ լուսանը-

ներէ իրենց հասնող մետաղեայ մահացուցիչ գնդակներէն: Բրիտանական օդաւլացները 17 արշաւներ կատարելով, գերման սաւառնավայրերու, ռազմամթերանոցներու և երկաթուղեաց հեռաւոր գծերու վրայ՝ 8 տակառաչափէ աւելի ռումբեր, ուժանակներ, կիզիչ նիւթեր տեղացին, և

գերմանական բազմաթիւ սաւառնակներու գերմանական սաւառնոցի մը վրան արդէմ ալ պատերազմեցան: Օդային տորմիզն երբ վերադարձաւ իր կայանը, 28 սաւառնակ պակասած էին, որովհետև սաւառնակ շատերը թշնամիի պատկանող երկիրներն մէջ պատերազմի ատեն փնտսուելով՝ երկիր իջած էին. իսկ գերման օդաւլացներու կորուստը շատ աւելի եղած է: Տեսնուած է գերման դէտի մը հարուածուիլը, օդաւլացին գլխովայր շրջիլը և որ՝ անգղիական սաւառնակներն ընդդէմ

Ռուսական խոշոր երկայարդակ մը կը պատրաստուի օդ բարձրանալ:

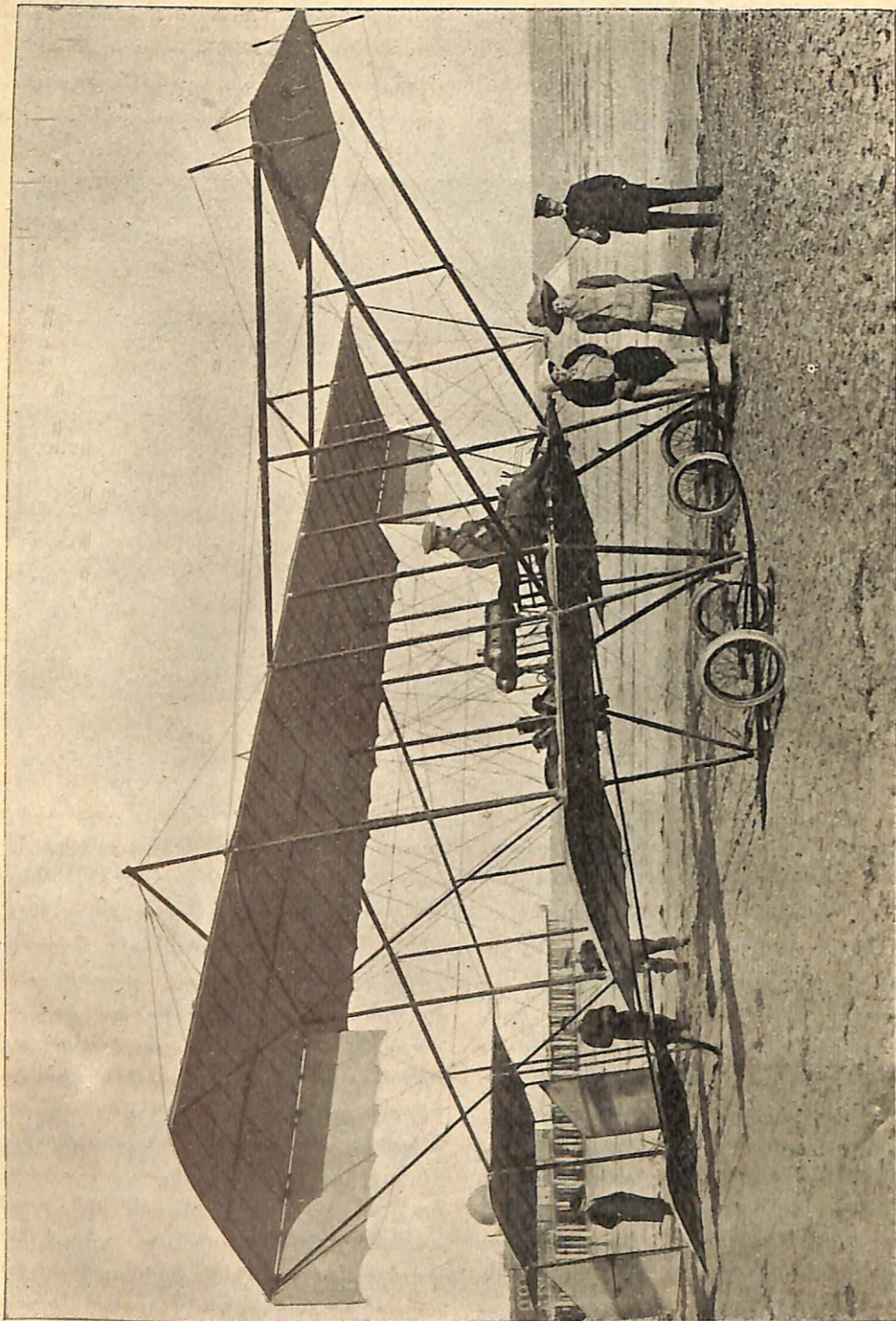
գահավիժիլը: Ուրիշ գերման օդաւլացի մը դեկավարը կռնակէն զարնուելով՝ անշնչանալու ատեն, գործիքն ալ անդեկավար քիչ մը տատամսելէ վերջ՝ երկիր տապալած է: Գերմանական 15 հատ օդաւլացներ վար ինկած խորտակուած են, և 31 հատ առաւել կամ նուազ փնտսուել կրելով՝ գերմանական բանակ իջած են, անշուշտ մեծաւ մասամբ անգործածելի վիճակի մէջ: Ապրիլ 7ին տեղի ունեցած օդային արշաւանքներու ատեն՝ Անգղիացիք բազմաթիւ նռնակներ (grenade) տեղացած են գերմանական սաւառնոցներու (aerodrome), փոխադրակառքերու, կրակ արձակող մարտկոցներու վրայ, գրեթէ միշտ զանոնք հարուածելով: Տեսնուած է որ

գերման օդաւլացներու յարձակողական ճակատամարտ կը մղեն, անոնք կը համարձակին թշնամի գիծերէն մինչև 80 հազարամեղր դէպի ներս յառաջել, և ամէն տեսակ կարեւոր լուրեր հաղորդել իրենց զօրական հրամանատարներուն: Նոյնը կընայ ըսուիլ նաև ֆրանսական օդային տորմիզին համար. այնպէս որ այլ ևս մթնոլորտի տիրապետութիւնը դաշնակիցներուն կը պատկանի. և գերման սաւառնորդներ առաջուան յանդգնութիւնը խոհեմութեան փոխած՝ կը զգուշանան դաշնակից ազգերու երկիրներն մէջ յառաջել, ու եթէ երբեմն ամպերու զիրքերէն օտուելով՝ կը մտնեն ֆրանսական կամ իտալական երկիրներն մէջ, օդերու պարզուե-

լուն՝ խեղճն խոյս կուտան՝ երբ անգղիական, ֆրանսական կամ իտալական սաւառնակներ նշմարուին:

Անտարակոյս դաշնակիցներու «Հինգերորդ զօրաբանակը» շատ աւելի զարգա-

նալով և կազմակերպուելով՝ շուտով գերմանական օդային և ցամաքային տիրապետութիւնը պիտի խորտակէ և խաղաղութեան ռահվիրան պիտի ըլլայ: Մեր ճաւոր ապագան սաւառնակներուն է:

Կանխի օդային զորքային զօրաբանակը 1911ին:

3. 4. ԹԻԷՐՈԼՈՅ ❄ ❄ ❄ ❄

❄ ❄ ❄ ԵՒ ԻՐ ՆԿԱՐՆԵՐԸ ❄ ❄ ❄

ՆԵՐԿԱՅԻՍ ԹԻԷՐՈՂԻՆ կը յազմանակէ: Իր արհեստին մոզականութեամբ, երևակայութեան բուռն զօրութեամբ, զանազանութեան ելեէջներով՝ կաշկանդեր է զամէնքը: Գեղարուեստագէտներու նախաձեռնը կը կեղրոնացնէ իր արտադրած երկերուն վրայ, ուր կը գտնեն անոնք՝ նկարչութեան արդի և իրական դասեր: Սկիզբները՝ իր հանձարին արտադրութիւնները արհամարհ երեցան գեղեցկապաշտ աչքերուն. կարծեցին զինքը բազմախնդիր նկարիչ մը. բայց ճաշակի տէր անձերը՝ խորհեցան, քննեցին, ու սկսան մերձենալ բարձր թռիչներու վառարանին, արբեցուցիչ զինիին մօտեցուցին իրենց շրթունքները, և ղիթուած՝ տարուեցան դէպի ջինջ և օգուէտ երկինները, ուր մեծ նկարչին թեթև և նրբազան դէմքերը կը ծիծաղին ու կը խայտան՝ արևմուտքի ամպերու նման:

Թիէրոլոյ՝ հոյակապ նկարիչներու վերջին փառունակ դէմքն է, և միանգամայն արդի նկարչութեան կարապետը, նկատմամբ գոյներու կենդանութեան, տեսարաններու իրականութեան, կեանքի ճշմարիտ արտայայտութեան: Անոր մէջ տեսան՝ ապագայ համբաւեալ նկարիչները, — ինչպէս Մորէլլի, Պարապինոյ, Փավէզոյ —, գեղեցիկին և իրականին վարպետը, երևակայութեան վառարանը, ու մօտեցնելով իրենց հանձարին լուցկիները, բորբոքեցին իրենց մէջ այն մեծ աւիւնը, որ համաշխարհը կը հիացնէ:

Իր նկարներուն մէջ՝ Թիէրոլոյ կը ներկայացնէ վենետիկեան կեանքը՝ եօթնուտասներորդ դարուն. այս ժամանակ՝ չքնադակերտ քաղաքը դէպի իր մայրամուտը խոնարհելով, կարծես աւելի քնքշութեամբ, նազելիութեամբ մը՝ կը նրբացնէր այն ազնուականութիւնը, կեանքի հաճոյքը, ճաշակի բարձրութիւնը, որ թէև իրականին մէջ այլ ևս անհետացած, բայց Թիէրոլոյի նկարներուն մէջ դեռ խօսուն են, կենդանի, զգայուն...:

Իր պատկերներուն մէջ կը տեսնուի՝ երջանիկ յաջողութիւն մը, վրձինի գործածութեան վստահութիւն, և պատրաստ գործադրութիւն՝ մտքին մէջ յանկարծական ծնած գաղափարին: Իրականին ամենամերձ են զգեստներու գոյներն ու ծալքերը. մասնաւոր շնորհք մ'ունին զլուսները, որ իր զգացումներն և ըմբռնողութիւնները կ'արտայայտեն:

Բայց իր հռչակը փողոյ գործերը իր տամիկանկարներն (affresco) են, որոնցմով ճոխագարդեր է դահլիճներու ձեղունները, պարասրահներու որմերը, եկեղեցիներու գմբէթները...: Գաղտնիք մ'ունի անոնց մէջ, զիւտ մը՝ որով դարաւոր նկարները դեռ թարմ կը թուին, կարծես դեռ նոր նկարուած...:

Տամիկանկարները համբաւաւոր են իրենց սեպհական յատկութեամբ՝ ելեէջութիւններով: Հարթ հաւասար որմին վրայ՝ Թիէրոլոյ կը դնէ այնպիսի երկինքներ, ուր նայուածքը կը խորասուզուի, կ'երթայ,

կը մուրրի՝ անհունութեանը մէջ... Կամ նկարի շրջանակին մէջէն դուրս կարկառող սրունքներ, բազուկներ են՝ որ տեսարաններուն խորութիւնները, հեռաւորութիւնները կը սարգեն:

ԹԻԷՐՈՒՅՑ. — Տիրամայրը և Բենեդիկտեան կոյսերը:

«Տիրամայրը և Բենեդիկտեան կոյսերը»¹ բոլորովին տարբեր ներշնչումով նկարուած են. հոս կը տիրէ լոին հանդարտութիւն մը՝ բայց որուն տակ կ'ենայ սաստիկ յուզում մը, որ դժուարաւ կ'անդրադարձուի. կը յիշեցնէ Վենետիկեան խորշակային օգ մը՝ ամառնային արևմտեան ժամանակ... Տիրամայրը բազմած է ամպածրար բարձր գահի մը վրայ, վանքի գմբէթաւոր կամարի մը տակ՝ ուր

1. Կը գտնուի Վենետիկի Ս. Աստուածածին վարդապետի եկեղեցւոյն մէջ:

Թռչնիկ մը գեղգեղաձայն կը դայլայլէ... Սրբուհի Կատարինէ ալ ևս չի կրնար դիմանալ՝ խորհրդական չարչարանքներու բուռն թափին, տեղիք կու տայ, շունչը կը սկսի պակսիլ, կը հեհեկայ շարատանջ, մարած է... Սրբուհի Ագնէս՝ բոլորովին ճերմակագեատ՝ շուշանի մը ցօղունին բուրբ բնքշութիւնն ունի. գլուխը փշեպսակուած է, և աջ ձեռքով կը բռնէ խաչելութիւն մը. Քրիստոսի չարչարանքներուն յիշատակը կ'արթննայ մտքին մէջ, և բուրբ մարմնով կը դողդոջէ. իսկ սրբուհին Ռոզա՝ որ կրցեր է Աստուածածնայ ձեռքէն առնել Յիսուս մանուկը՝ և իր բազուկներուն մէջ կը բռնէ, ուրախ է՝ և իր խնդութիւնը դէմքին շիկնութեան մէջ կը ցօղայ... Այս նկարին մէջ՝ բնականութիւնը, գոյներու բաղադրութիւնը, դիմագիծերուն արտայայտութիւնները, ամէն ինչ կարծես զիրար կ'ուզեն գերազանցել, որպէս զի ապացուցեն թէ ասոր հեղինակը հրաշագործ մ'է:

«Գողգոթան»² կրնանք համարիլ իբրև ճշմարիտ գլուխ-գործոց մը թիէթոլոյի. կը տեսնենք որ նկարին բաղադրական գեղեցկութիւնը, ողբերգական ազդեցութիւնը միացած են գոյներու գործելակերպի կատարեալ արուեստին հետ. ճարտար խառնուրդներու արդիւնք են մերկ անդամներու գոյները, դալկացած դէմքերու մաղձոտութիւնը, ցաւի արտայայտութիւնը... Ամփոփ կտաւի մը վրայ՝ զարմանալի է տեսնել հոծ բազմութեան մը տազնապը, խուճապը, որով կը դիմեն դէպի Գողգոթա, ուր պիտի կատարուի ամենամեծ խորհուրդը: Եւ այս խորհուրդին զոհը՝ իսկոյն կը մատնանշուի, կ'անդրադարձուի թէ ո՛վ է. այն՝ որ ինկած է մեծ խաչի մը ծանրութեան տակ. այլ ևս չի կրնար տեղէն շարժիլ, որով կը ստիպուին անգութ դահիճներ՝ պարաններով զինքը վեր քաշել...:

2. Վենետիկի Ս. Աւվիգ եկեղեցւոյն մէջն է, նկարուած 1740 ի մօտերը:

Եւ մը արուեստագէտներէ քննադատեցաւ և գնահատուեցաւ թիէթոլոյ՝ իր արտակարգ հանճարին համար. Անտոն Ս. Մանէզզի, ամենանրբին քննադատը՝ եօթնետասներորդ դարու Վենետիկեան նկարչութեան, այսպէս կը գրէ մեր նկարչին

մը՝ իր երկերուն մէջ մտցուց քաղցրութիւն մը, արև մը որուն նմանը թերևս չի գտնուիր: «Այս աստիճանին հասնելու համար՝ շատեր կը ջանտան ամենընտիր և արտասայտիչ գոյները գործածել, և նոյն իսկ

ԹԻԷՐՈՒՅՑ. — Գողգոթա:

նկատմամբ: «Գեղեցիկ օրինակն եղաւ թիէթոլոյ՝ նկարչական յաջողակութեան, վրձնի վստահութեան և պատրաստ իրագործման. սա ձեռքը միշտ հպատակ ունեցաւ՝ կտաւին վրայ դրոշմելու մտքին բոլոր յղացումները... Վենետիկ մէջ գտնուած այս վարպետին նկարներուն ամենագեղեցիկները թերևս իր տամկանկարներն են: Նկարչական այս մասին մէջ՝ որ կարգէ դուրս ճարպիկութիւն և արագութիւն կ'ուզէ, թիէթոլոյ գերազանցեց ո՛ր և է նկարիչ մը. և սքանչելի արուեստով

լաւագոյնները կը փնտռեն: Բայց թիէթոլոյ ընդհակառակն՝ ամենացած, աղտեղի և հասարակ գոյներ կը գործածէր, այնպէս որ ասոնց քով դնելով ընտիր և մաքուր գոյները, այնպիսի յաջող արդիւնք մը յառաջ կը բերէր՝ որ անկարելի է գտնել միւսներուն քով...»:

* *

Թիէթոլոյ ծնաւ ի Վենետիկ 1696 ի մարտին մէջ: Իր առաջին վարժապետն

ԳՈՍԵԻԿՈՍ ԹԻԲԵՐՈՒՅ. — Հաստատութիւն Ս. Հաղորդութեան.
(Վենետիկ Ակադեմիոյ մէջ կը գտնուի)

եղաւ Գրիգոր Լածարինի՝ Վենետիցի մը: Ենս հասարակաց՝ վաճառատեղոյ մը մէջ, Տասնութ տարեկան հասակին մէջ, թիէ տեսակ մը ցուցահանդէս, ուր ինչպէս որ

ԲԱՍՈՒՊԻՆՆԱԿԱՆՆԵՐԸ

Այս գեղեցիկ նկարը կը գտնուի սուրբ Ղազարու մեր վանքին մէջ. հեղինակը մեծ հետեղ մ'եղած է թիէբոլցի արուեստաին, եր նկարներուն մէջ ցուրը կը տեսնուի անոր ներշնչութեամբն և շորհակալութեամբն: Իրաբանչիւր գեղք՝ եր բնայատակ արտայայտութիւնն ունի. Արձանագործութիւնը խորատուրած է եր մէկ անգրին սորիկելու, մինչ Բանաստեղծութիւնը՝ բարձր ներշնչմամբ մը սպեարուած, քերթուած մը կ'արտատանէ...
Պատմութիւն և Աշխարհագրութիւն երարու խորհրդակից են, եպիս

բոլոյ կը հրապարակէր իր մէկ նկարը՝ Վենետիկեան սովորոյթն էր, երխաասարգ-կարծիր Ծովուսն անցքը, զոր գրած էր ի ները կը շանային իրենը զիրենը ճանչցնել

հասարակութեան: 1719ի նոյեմբեր 21ին ամուսնացաւ մեծահոգակ նկարիչ Փրանկիսկոսի քրոջ Չէչիլիա կուարտիի հետ, և որմէ ունեցաւ ինն զաւակներ, որոնց մէջ Դոմենիկոսը (ծն. 30 օգ. 1727) որուն

իր արուեստը՝ բարձրագոյն փայլին և կատարելութեան հասաւ շուրջ 1750 տարւոյն: Այս ժամանակն էր որ վենետիոյ կարմինեանց դպրոցին ձեղունը հիանալիօրէն նկարեց, և իր այս նոր գծագրու-

ԹԻԵՊՈԼՈՅ. — Խաղաղութիւնն և Արդարութիւնը:

Այս շնորհալի և թանկագին նկարը կը գտնուի մեր վանքին մէջ, գլխաւոր զարդը կազմելով մեր Գրադարանին:

նկարներէն մին կը ներկայացնենք հոս, և Լաւրենտիոսը՝ որոնք շուտով զարգանալով՝ իրենց հօր մեծ ձեռնարկներուն գործակիցներն և հաւատարիմ հետևողներն եղան:

Դոմենիկոս՝ իր հօրն արագութիւնը և բեղմնաւորութիւնը ժառանգեց, և զանոնք ցուցադրեց իր տամկանկարներուն և իւր զաներկերուն մէջ: Գլխաւոր գործերն են Հաստատոյթիւն Ս. Հայրադոսքեան, Ճանապարհ իսպի, Յարոյթիւն Քրիստոսի, և այլն:

Թեան արուեստով տեղւոյն մէջ՝ զարմանքի մեծ աղաղակ հանեց, և նոյն իսկ այդ կարմելեան կրօնաւորները չի յապաղեցան զինքն իրենց ուխտին եղբայրակից ընել, վերանորոգելով հին սովորոյթ մը, ինչպէս որ նմանապէս յորջորջուած էին Պէլլինիներն, Թիցիանոյ և Թինթորէզոյ:

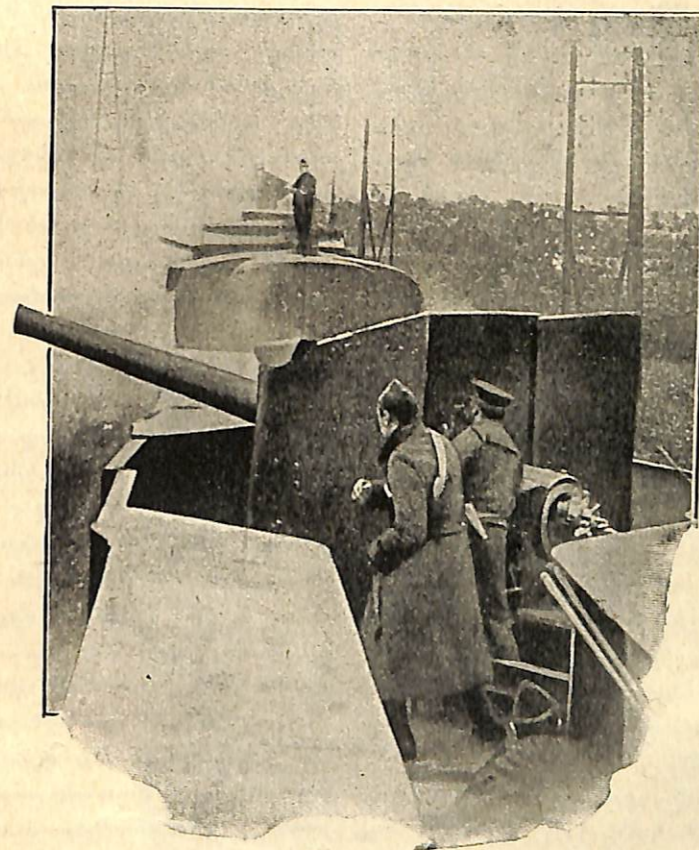
Համբաւն հետզհետէ տարածուելով, օտար երկիրներէն զինքը կը կանչէին՝ զարդարելու համար արքունիքներ և ճեմարաններ. ասոնք իրեն հարստութեան աղբիւր-

ներն եղան՝ որ միշտ յորդ մնացին: Այսպէս երջանիկ թափառական կեանք մը կ'անցընէր. անհամար անձեր հարկ էր որ գոհացնէր. ասոնցմէ էր նաև կարողոս Գ. Սպանիոյ:

Երկրիս այս հզօր և վեհ արքային հրաւերը՝ Թիէբոլոյի համար ոչ միայն բարոյական և նիւթական վարձք, այլ ուրախութիւն մ'ալ էր. անոր համար նա զգաց այս նոր գործին բարձրութիւնը և ըստ այնմ եռանդագին անոր պատրաստուեցաւ: Մեկնելէն առաջ այսպէս կը գրէր. « Հիմայ մեծ և միանգամայն ընդարձակ գործին՝ արուճանակն վերջացնելու վրան եմ. բաւ է միայն մտածել թէ հարիւր ոտք տարածոց մ'ունի. կը

յուսամ թէ յղացած գաղափարս շատ լաւ պիտի պատշաճի այն Մեծ Միապետութեան. անշուշտ մեծ յոգնութիւն կ'ուզէ. բայց այս գործին համար քաջութիւն ալ հարկաւոր է »:

Մեկնեցաւ 1762ի Մարտ 31ին ու այլ ևս վենետիկ չի դարձաւ: Եւ որովհետև պայմանաժամը երեք տարուան համար էր, 1767ին լնցնելով Արքունական պալատին մեծ սրահներուն ձեղունները նկարելը, կ'ուզէր հայրենիք վերադառնալ. բայց թագաւորը կեցուց զինքը, և դեռ զանազան նկարելու գործեր յանձնեց: Բայց 1770ի Մարտ 23ին, Մատրիաի մէջ կը մեռնէր Թիէբոլոյ:

Պիլիպպոսի զրահապատ կառախումբը մը որ Ամվերսայի կոլումներէն վերջ՝ յաջողեցաւ Ֆրանսա ապաւինիլ:

ԻՆՔՆԱՇԱՐԺ ԿԱՌՔԵՐԸ

ՊԱՏԵՐԱԶՍԻ ՍԷՋ

1914ի օգոստոս 25ն ի վեր՝ ռազմա-
դաշտերու վրայ ինքնաշարժ կառքերու
մատուցած ծառայութիւնները՝ ստուգիւ
անցնելու մեծ են, որքան սոսկալի է հա-
մաշխարհային պատերազմը:

Կատարելագործեալ շարժիչ մեքենանե-
րը կնդրիտի զօրութեամբ, մեծ ու փոքր
ինքնաշարժ կառքերը՝ քառապատիկ երա-
գութեամբ քան ո՛ր է շոգեկառք՝ ռազմամը-
թերք, մարդ և մանուսանդ սննդեղէն պա-
շարներ կը փութացնեն ուր որ հարկ է:

Թշնամութեանց սկիզբները 5 մեծ պե-
տութիւններն ի միասին 250,000 ինք-
նաշարժ բեռնասայլեր մէջտեղ հանած էին:
Իւրաքանչիւր բեռնասայլ 25ն մինչև 4
տակառաչափ ապրանք փոխադրելու տա-
րողութիւն ունէր:

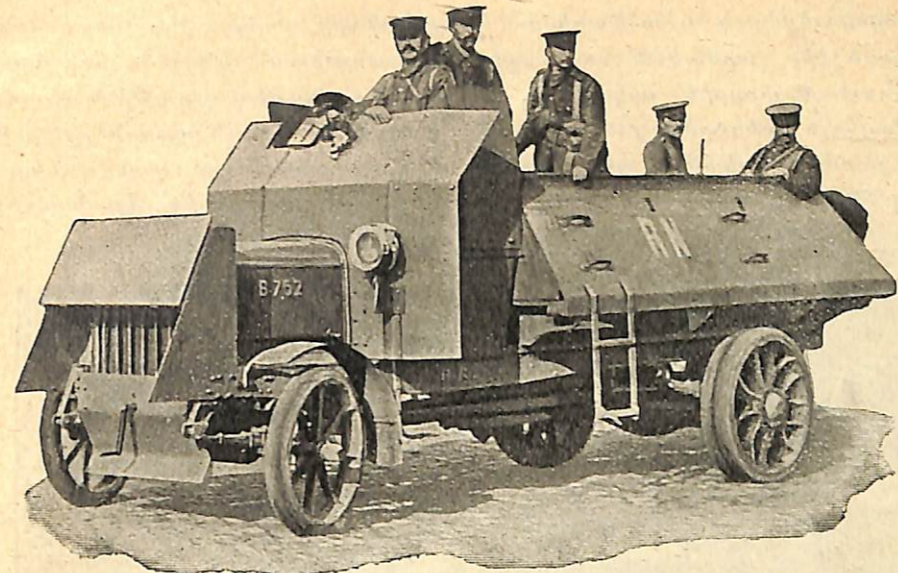
Այն ատեն Ֆրանսա 90,000 ինքնա-
շարժ կառքեր ունէր, Գերմանիա 70,000,
Անգլիա 55,000, Աւստրիա 25,000, և
Ռուսիա 1,000: Այժմ երեք տարուան
ընթացքին մէջ այս թիւերը գուցէ տաս-
նապատիկէ աւելի բարձրացած են: Եւ
անոնց վրայ աւելցած են ինքնաշարժ
կառքերու նորահնար դրութիւնները, ու-
րոնք հրետանիներով, ինքնահրանոթնե-
րով, զրահապատ մարտկոցներով, հե-
ծելաշարժ գնդակացիներով, քանրերով
(տես խազմ. էջ 152-157) և այլն, ա-
մէն ռազմական ճակատներու յառաջա-
պահ և վերջապահ զօրաբանակներու ոգևո-
րութեան, շարժման, յառաջխաղացման

կամ նահանջի գլխաւոր ազդակները կ'ըլ-
լան, նաև իրրև հիւանդատար՝ անմիջա-
կան փոխադրիչներն են կարմիր խաչի
ընկերութեանց:

Ինքնաշարժ կառքերու անհամեմատ մեծ
կարևորութիւնը հազիւ թէ ըմբռնուեցաւ՝
ռազմիկ կամ չէզոք Պետութիւններէն,
իսկոյն անոնք որ ազատ յարաբերութիւն-
ներ ունէին Նոր Աշխարհի կամ դրացի
պետութեանց հետ՝ ճգնեցան զարգացնել,
բազմապատկել ինքնաշարժ կառքերու ճար-
տարարուեստը: Իտալական FIAT ընկե-
րութիւնը ստուգիւ դաշնակիցներու և ի-
տալական պետութեան մատակարարեց հա-
զարաւոր և բիւրաւոր առաջնակարգ ինք-
նաշարժներ:

Նպատակ չունենալով մանրամասնու-
թեանց իջնել և նորանոր դրութեամբ գոր-
ծող ինքնաշարժներ նկարագրել, կը գո-
հանանք տեղափոխուող ամբողջներու աւագ
յատկութիւններն ունեցող ինքնաշարժնե-
րու զանազան նկարներն զետեղել, որոնք
ստուգիւ կը յաղթեն՝ մրցելով զրահաւոր
կառախումբերու հետ՝ որ ստիպուած են եր-
կաթուղիներու գծերէն դուրս չելլել:

Ռազմական տեսակէտով այլ ևս ամէն
ոք ըմբռնած է թէ այն ազգերը որոնք
բազմաթիւ և կատարելագործեալ զրահա-
պատ ինքնաշարժներ ունին, վերջնական
յաղթութիւնը անոնց պիտի ըլլայ: Վիթ-
խարի, միջակ, գաճաճ զրահաւոր և թըն-
դանոթակիր ինքնաշարժներ, ճարպիկ,

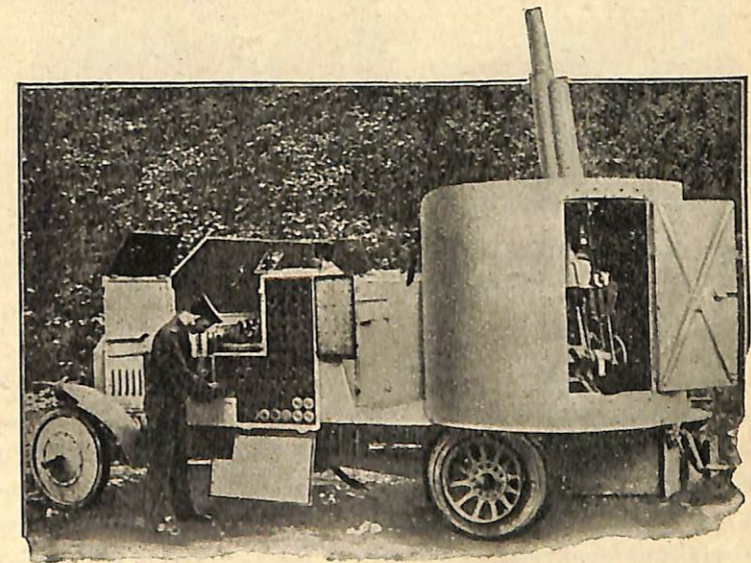
Գեպի ռազմական դաշտ կը յառաջէ անգլիական զրահապատ ինքնաշարժ մը.

արագ, անվեհեր արշաւներով, նահանջ-
ներով կղզիացեալ, պարտասեւ զօրա-
բանակներու օգնութեան շուտով հասնե-
լով, անոնց օժանդակը, յաղթութեան ա-
ռաջնորդող ռահվիրաները կ'ըլլան:

Գերմանիոյ սկզբնական թափով անմի-
ջապէս Լիւքսեմպուրկը, Պելճիան և Գաղ-
ղիոյ մէկ մասն ոտնակոխ ընելու յաջո-
ղութիւնը, իսկապէս սոյն
նորահնար ռազմական
ինքնաշարժներու միջնոր-
դութեան կը պարտի:

Իւրաքանչիւր զրահա-
պատ ինքնաշարժ՝ տաս-
նէն տասներկու զօրա-
կաններով և զոյգ մը կամ
աւելի գնդակացիներով,
զիշերուան օգնութեամբ
ամենարագ արշաւներով,
երեսուն քառասուն հա-
զարամեզր ճակատներու
խորութեանց մէջ յան-
կարծական գրոհ տալով,
շփոթութեան, սոսկումի-
պարտութեան կը մատ-
նէին, սարսափ և մահ
սերմանելով ամէն կողմ:

Գերմանական սպայակոյտը ստուգիւ
մեծապէս օգտուած էր Լորտ Ռոպէրդսի
նախնական փորձերէն՝ որ թրանսվալի
պատերազմի ատեն առաջին անգամ մէջ
տեղ հանեց ինքնաշարժները, որոնք դժուար-
անցանելի ուղիներու մէջ՝ մերենական
քարշղուութեամբ թնդանոթները կը փոխա-
դրէին յարմար ռազմավայրերը: Գերմա-

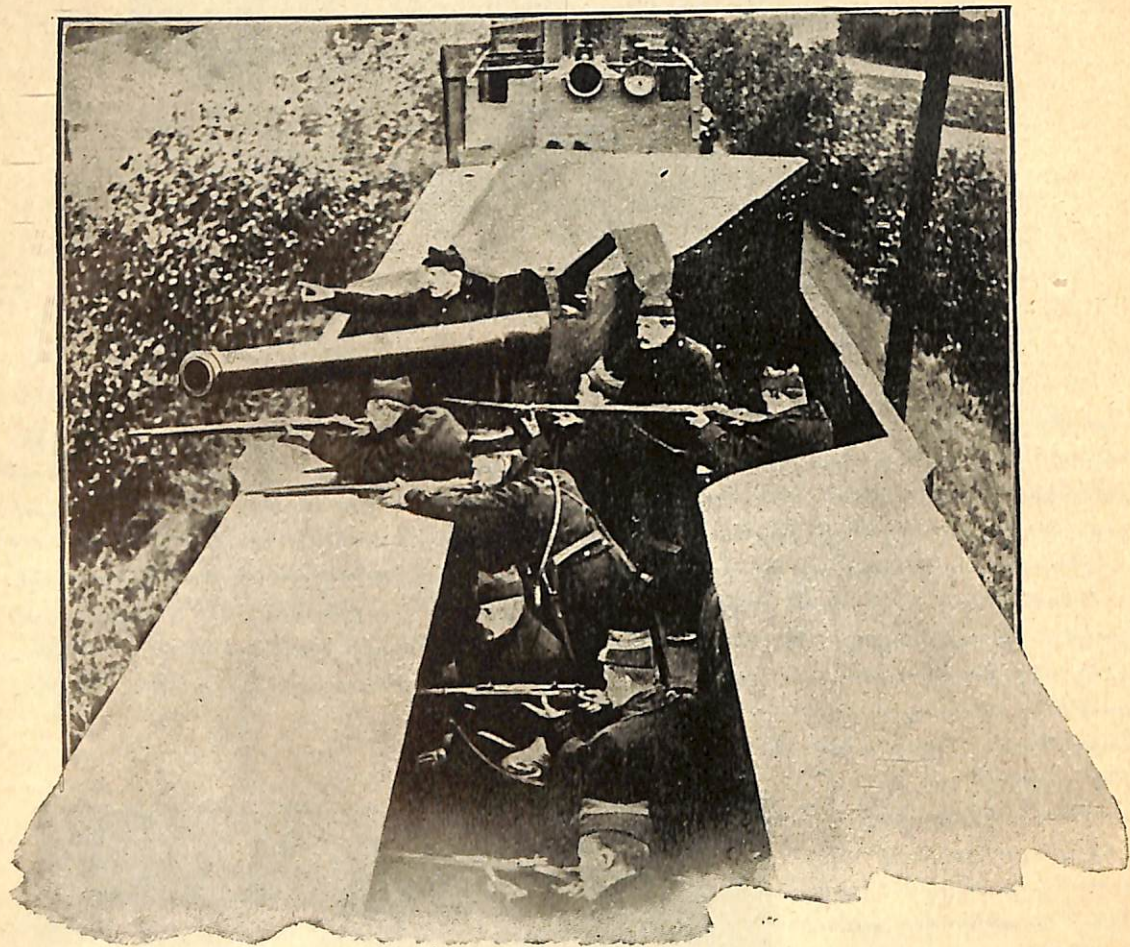

Օղային թնդանոթներով ինքնաշարժ զրահաւորներ կը հալածեն
և կը զգեստեն թշնամի սաւառնակները:

նացիք գաղտնաձածուկ ուսումնասիրած և պատրաստած էին շարժական սոյն օրինակ զրահապատ փոքրիկ ամրոցներ, որոնք դիմացկուն շինուած և լաւ զինուած ըլլալով՝ յարձակողական և պաշտպանողական ամենընտիր զործիններն էին:

քննաները պողպատեայ հաստ զրահներով պաշտպանուած կ'ըլլան. իսկ շարժիչներն հարկւրաւոր ձիւ զօրութիւն արտադրելով, կ'ապահովեն ամէն արշաւներու յաջող ելլը և զօրարանակներու շարժումները:

1914ի օգոստոսին՝ Ֆրանսացիք, Պել-

Ինքնաշարժ կառքերու մէջ պատերազմը. Ջրահաւոր կառքերու բարձրութեմէն թնդանօթածիզ և հրացանածիզ զինուորները կոտորած և մահ կը սփռեն:

Ջրահաւոր սոյն շարժական ամրոցներու ամէն խորշերը զարմանալիօրէն օգտի կը բերուին: Կ'ունենան չափաւոր տրամագծով մէկ կամ աւելի թնդանօթներ՝ որոնք ընկրկելու և ըստ հարկին հակելու դիւրութիւններով օժտուած կ'ըլլան: Ռազմամթերք, ջուր, պաշար, պահածոյ կերակրեղէններ կ'ունենան: Անիւները և մե-

ծիացիք, Անգղիացիք՝ յանկարծակիի գալով սոյն ինքնաշարժ կառքերու շահատակութիւններէն, հարկադրուեցան արագօրէն նահանջել և բազմաթիւ քաղաքներ և գաւառներ ձգել զերմաններու ձեռքը, սակայն երկու ամիս չանցած՝ Ֆրանսացիք և դաշնակիցներն յաջողեցան 1500 զրահաւոր ինքնաշարժներ ռազմադաշտ փութացնել,

որոնցմով յաջողեցան սանձահարել Բրուսիական ասպատակութիւնները: նելով՝ սկսան արշաւել թշնամի բանակներուն սրտին մէջ:

Եւ որովհետեւ ռազմական այս նոր հնարքը ֆրանսական մտքին, խառնուած-

Օրինակ մը տուած ըլլալու համար,

Գերման շարքերու մէջ զարհուրելի ջարդեր պատճարող ինքնաշարժը Միսերգա կը կոչուէր:

քին, հոգեբանութեան շատ յարմար էր, դիմագրաւող յանդուգն նկարագրի անձնաւորութիւններն իսկոյն մէջտեղ ելան. իրենց ինքնաշարժ — զրահաւոր կառքերն գասական անուններով դրոշմեցին, և արտաքոյ կարգի քաջագործութիւններ ցուցը-

լիշենք Sans-peur որ է ըսել Անկրկիւղ կոչուող անդրանիկ ինքնաշարժ զրահապատին արշաւները: Նա Տիքսմուտէ մեկնած էր՝ մէջն ունենալով 12 զօրականներ՝ որոնցմէ ինն ֆրանսացի էին և երեքը Պել-ճիացի: Թանձր մշուշ մը պատած էր ա-

մէն կողմ, և սակայն ուղղակի ինքնաշարժը, կարծես ինքզինքը ճակատագրին յանձնած՝ սրարշաւ կը յառաջէր դէպ ի նպատակէտ մը: Գերմանական յառաջացեալ գունդերու քսաննակի մը՝ պահանորդներու ջոկատին մէջ յանկարծական կանգ կ'առ-

մութեան մը: Անկրկիւղը բոլոր զօրութեամբ կը յարձակի գունդին վրայ, ահաւոր ասուպի մը սաստկութեամբ՝ կը զարնուի ձիերու, սոսկացած գերմաններու զանգուածներուն, սարսափ, ջարդ և մահ կը սերմանէ ամէն կողմ ու յաղթապանձ կը վերադառնայ մեկնած վայրը:

Զրահապատ ինքնաշարժները գլխութեան գործչեն կատարեր, վիրաւորներ կամ գերիներ չեն հաւաքեր, այլ կը կոխեն, կը մահացնեն հակառակորդները: Հազիւ երբեք կանգ կ'առնուն արիւնաշաղախ դիակներ հաւաքելու համար՝ որոնք իրենց շահատակութեանց և զինացանութեանց պտուղներն են: Նոյն օրը, Անկրկիւղը՝ միջօրէին Տիբուսուտ վերադարձին՝ հաւաքած էր մերձաւորապէս 50 գամակիր սաղաւարտներ:

Սոյն օրինակ մեքենաներով մղուած պատերազմները, յետին աստիճանի ողբերգական, արիւնայեղձ են: գութ, ողորմութիւն գոյութիւն չունին: Մարդկային բուն ատելութեան և վրէժխնդրական ոգոյն կատարեալ մարմնացումն է՝ զրահաւոր ինքնաշարժի գործունէութիւնը: Նա

վրէժխնդրական կատաղութեամբ բորբոքած զազան մ'է, նախնի վայրագ բռնութեան կայէնական մոլուցքն է՝ որով կը սպաննէ հարազատները:

Զրահապատ ինքնաշարժներու մարտիկները շատ ենդութիւն կը զգան և կը հարկադրուին ստէպ գլուխին դուրս երկարել՝ ազատ օդ ծծելու համար:

նու, կրակ կը թափէ անոնց վրայ, որոնք յանկարծակի գալով՝ ապշարար կը հընձուին և կամ դիտապաստ վար կ'ըլնան:

Նմանօրինակ հարուածներ ուրիշ պահանորդներու ևս տալէ վերջ, ինքնաշարժը լայն ճանապարհէն խոտորելով՝ մերձաւոր ուղիներէն կը սկսի ետ դառնալ: կը հանդիպի թշնամի վիշապագօրաց բազ-

Օ Դ Ա Պ Ա Ր Ի Կ Ն Ե Ր

ՕԴԱՊԱՐԻԿԻ՝ առաջին գաղափարն յղացողը՝ 1670ին Պրեշիացի Լանա Յիսուսեան կրօնաւորն եղաւ: Ինքը մտածեց որ եթէ ամենարարակ մետաղեայ գունդեր շինուին և օդէն թեթեւ կազով լեզուին, գունդերը վեր պէտք են բարձրանալ: Իրմէ շատ վերջը 1783ին սոյն գաղափարը իրագործողներ եղան Մոնկոլֆիէ եղբայրները՝ որոնք թուղթէ շինած գունդերու ստորոտը յարգ վառելով, անոր ներքին օդը ջերմացնելով կ'անգայտացնէին՝ այնչափ որ գունդը տեղափոխած օդէ աւելի թեթեւալով՝ վեր կը բարձրանար: Իրենցմէ վերջ նախ սկսան օդային կազով և այժմ ընդհանրապէս ջրածինով թեթեւցնել օդապարիկները:

Մոնկոլֆիէներու Բարիզ արձակած առաջին գունտէն մինչև այսօրուան յետին օդապարիկներու կազմակերպութեան մէջ եղած տարբերութիւնը խիստ մեծ է: Սկիզբները յամրաքայլ սկսաւ յառաջել այս արհեստը, մետաքսեայ գունտեր, անկարգելներ, օդամակոյկներ շինուեցան: 1800է վերջ կէյլիւսաքներ, Թիսանտիէներ օդապարիկ գունտերով վեր բարձրացան և շատ մը գիտական դիտողութիւններ ընելով Գիտութեան նպաստեցին: Սակայն իրենց օդապարիկները անկատար, անդեկ և անզօր ըլլալով, ստէպ քամիներու քմահաճոյքին կը մատնուէին և եղբրական արկածներ անպակաս կ'ըլլային:

Հենրիկոս Ժիֆար առաջին Գաղղիացին եղաւ որ 1852ին փորձեց օդայ մէջ ուղղուելու գաղափարը իրագործել, սակայն չյաջողեցաւ, վասն զի նոյն ատենուան իր

ծանրակշիռ շարժիչ մեքենան հազիւ 3 ձիու զօրութիւն կ'արտադրէր:

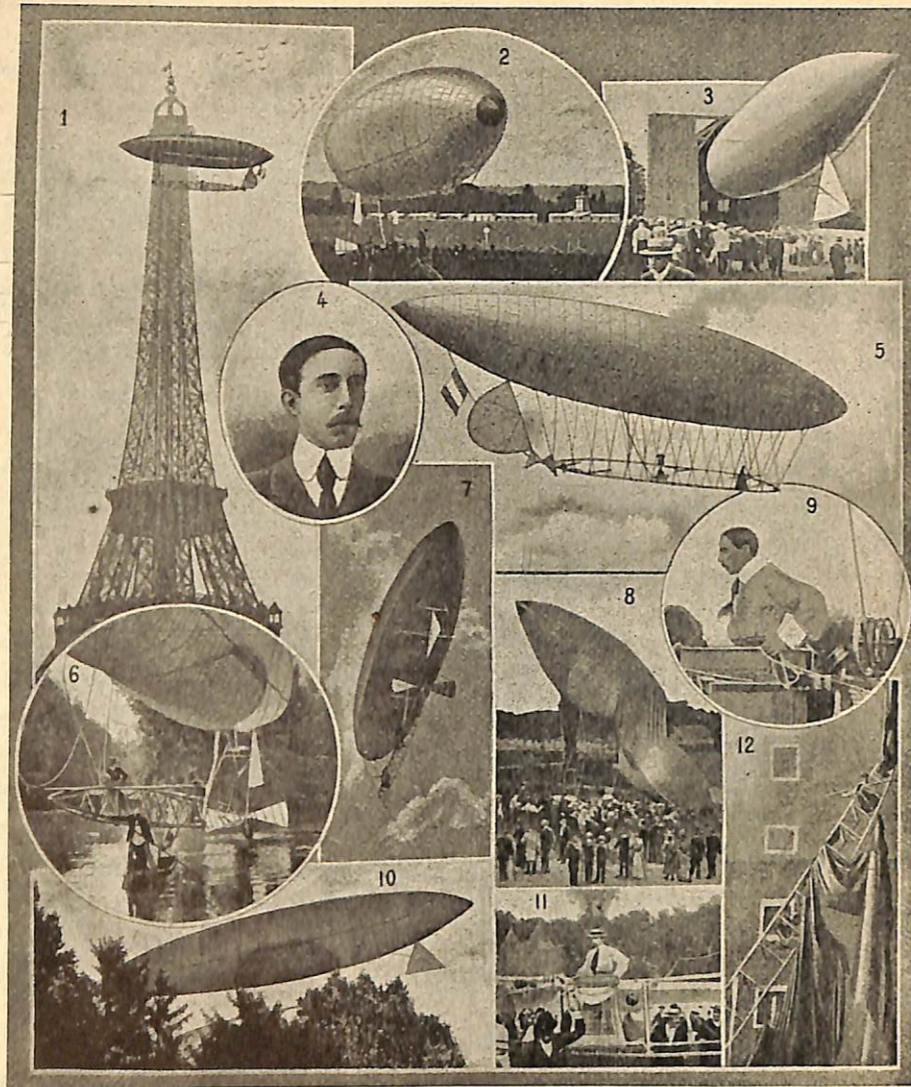
1870ի պատերազմին յաղթուած Ֆրանսան ուզեց ուղղելի օդանաւեր շինել տալով նոր զօրութիւն մը ստանալ: Շալէի մէջ հաստատեց ռազմական օդանաւորութեան դպրոցը և հոն Ռընար և Քրէյպ հրամանատարները շինեցին գլանածև ուղղելի օդապարիկ մը՝ որ ունէր դեկ և պլատուակ՝ էլեկտրական շարժիչի միջնորդութեամբ գործող: 1884ին հանդարտ միջնորդութի մէջ դիւրաւ կ'երթեկէր այդ «5» մեղր երկայնութիւն ունեցող օդանաւը: Բայց սակայն եօթը կամ ութը անգամ հազիւ վերելքներ, արշաւներ ու վերադարձներ ընելէ վերջը, հնարագէտները ետ կեցան այդ ձեռնարկէն՝ պատճառաւ որ էլեկտրաշարժ մեքենային և կուտակիչներուն ծախսը ահագին էր և քամիներու սաստիկ փչումին դիմադրելն անկարելի: Իրենցմէ վերջ բազմաթիւ գիտնականներ շինեցին ուղղելի օդանաւեր, բայց կատարեալ յաջողութիւն ոչ որ ունեցաւ:

Պրագիլեացի Սանդոս Տիւմոն կոմսը 1900էն սկսեալ Բարիզ կատարած փորձերովը յոյս ներշնչեց գիտնական մարդկութեան թէ մօտեցած էր օդային աշխարհի տիրանալու թուականը: Ինքը 1901ին Հ. Տէուչի 100,000 Ֆր. մրցանակին արժանացաւ, վասն զի Սէն-Գլուէն օդ սլացաւ իւր ուղղելի օդապարիկով, կրցաւ կէս ժամուան մէջ՝ Էյֆէլի աշտարակին շուրջը երկու անգամ պտոյտ ընել և վերադառնալ ճիշտ մեկնած վայրը:

Գոսդանցայի Լճին վրայ խորհրդաւոր յարկածաձուկին մէջ վիւրդեմպերկցի կոմս Չէրքէլին 30 տարիէ ի վեր կ'աշխատէր ուղղելի օդանաւի մը շինութեան, ինքը ևս 1903ին սկսաւ յաջող և ստէպ անյաջող վերելքներ կատարել: Նոյնպէս Բէր-

1. Այս յօդուածը կ'արտատպենք Բազմավկայի. 1909, էջ 20. Թիւն. ընթերցողը կրնայ երևակայել թէ սրբան յառաջադիմութիւն կրեր է ներկայիս օդապարիկը:

սրվալ Պաւերացին, Կոմս Ալմէրիքոյ մար, մրցանակներ և մրցումներ հաստա- Սքիոյի Իտալացին, զանազան Ամերիկա- տուեցան: Գաղղիոյ, Գերմանիոյ և Անգղիոյ ցիններ և Անգղիացիներ՝ իրենց կեանքերն մէջ բացուեցան մեծամեծ գործատուներ,

1. Քիւ 7 « Սանդոս Տիւմոն » 1901ի հոկտեմբերին կրկին անգամ կը դառնայ Էյֆէլի շուրջը: — 2. Թիւ 6. « Սանդոս Տիւմոնի » նաւահանգիստը Լոնկշանի մէջ: — 3. Թիւ 5 « Սանդ. Տիւմոնը » յարկածածուկի մէջ կը մտնէ: — 4. Սանդոս Տիւմոնի դէմքը: — 5. Վերադարձ ի Սէն Գլու: — 6. Էտմ. Ռոչիլտի ամարանոցի աւազանին մէջ. 1901 սեպտ. 6ին: — 7. Օդոյ մէջ կը խոյանայ: — 8. Օդապարիկի ջրածինը կը դատարկի՝ Քոթոյի կայարանին մէջ. 1901 սեպտ. 6ին: — 9. Պ. Սանդոս Տիւմոն իր նաւակին մէջ: — 10. Օդանաւը ծառերէ կը բռնուի: — 11. Աշխատուորները Թիւ 8 օդանաւը՝ յարկածածուկէն դուրս կը հանեն: — 12. Թրո- քատէրոյի մեծ պանդոկին պատին կը զարնուի, 1901ի օգոստոս 8ին:

և զբամազուիւնին նուիրեցին անձամբ ուղ- որոնց մէջ հարիւրաւոր անձինք կ'աշխա- ղելի օդանաւեր շինելով: տին օդանաւերու կազմածքներ պատրաս- տելով: Իսկ պետութիւններու պատերազ- մական նախարարութիւնները ուղղելի օ-

դանաւերու զիւտին աշխատող հնարագէտ- սկսան, Զէրբէլին ալ ուղեկիցներով պան- ներու ո՛չ միայն ձեռնտու կը լինին, այլ դով զնաց ճաշելու:

Ժամը 15,20ին քամի մը կը սկսի զբա- պուած օդանաւը խոշտանգել. ապա հիւ- սիսային սաստկաշունչ հով մը՝ յորձանք կը պատճառէ և օդապարիկին առաջակող- մեան չուանները կը փրցնէ. ամենի կազ- մածքը կը տարուրերի աջ և ձախ և փախ- չելու բռնութիւններ կ'ընէ, 40 զինուոր- ներ և նոյնչափ ալ գործաւորներ կը ձգնին գունտը իւր բնական դիրքին բե- բել, բայց անոր կատաղի ցնցումները շա- տերը գետին կը տապալէ, հետզհետէ ա- ռաջակողմը վեր կը բարձրանայ՝ գազաթ- նահայեաց դիրք կ'առնու, մակոյկին պէն- զիւտոյի անօթները կը շրջին: Մեքենագործ- ներէն մին գետին կ'իյնայ և կ'անշնչա- նայ, միւսը կիսով չափ այրած վար կը նետուի և սրունքները կը ջախջախուին: Նոյն պահուն՝ վրայ կը հասնի ծերունի Զէրբէլինը: Ամէն ոք արհաւիրքի մէջ ե- դած միջոց օդանաւը կը փախչի երկինք: կը բարձրանայ գրեթէ 300 մեղք, և ա- հա սաստիկ ծուխ և բոցեր կ'արձակէ, ու կմախք դարձած գետին կը զահավիթի:

Սոգոստոս 4ին ալ Զէրբէլինի 100 մեղք երկայնութեամբ օդանաւը Գոսդանցայի յարկածածուկէն դուրս ելաւ: Այս անգամ իւր կրկին մակոյկներուն մէջ 12 հոգի բազմած էին: Եւ կը կատարէին գերմա- նական սպայակոյտի որոշածին համեմատ ճամբորդութիւն մը 8 թուանշանի ձեւին շարժումները ընելով:

Պէտք էին հետզհետէ տեսնուիլ Frie- derichshafen - Konstanz - Basel - Mülhausen - Strassburg - Karls- rühe - Mannheim - Magonza - Rü- desheim - Kreuznach - Kaiserslau- tern - Neukirchen - Homburg - Wörth - Karlsruhe - Stuttgart - Ulm - և վերստին Friederichsha- fen:

Գրեթէ ամէն յիշեալ քաղաքներու վը- րայ տեսնուեցաւ 17,45 ժամուան ընթաց- քի մէջ 450 քիլոմեղր տեղ կտրելով: Եւ ուր որ կը հասնէր օդանաւը՝ թնդանօթի հարուածներ, զանգակներու զօղանջը և ժողովրդեան ուրիւններ կ'ողջունէին զայն: Օգոստոս 5ին հազիւ մի քանի տասնեակ քիլոմեղր հեռու էր իւր վերջին նպատա- կատեղիէն, երբ կէսօրուան մօտ շարժիչ մեքենային թեթև մէկ վնասուածութիւնը պատճառ կ'ըլլայ Echderdingenի մօտ խարխիսի նետելով՝ գետին իջնելու. ուր եր- կու մեքենագործները երբ աշխատութեան

մկսան, Զէրբէլին ալ ուղեկիցներով պան- դով զնաց ճաշելու:

Ժամը 15,20ին քամի մը կը սկսի զբա- պուած օդանաւը խոշտանգել. ապա հիւ- սիսային սաստկաշունչ հով մը՝ յորձանք կը պատճառէ և օդապարիկին առաջակող- մեան չուանները կը փրցնէ. ամենի կազ- մածքը կը տարուրերի աջ և ձախ և փախ- չելու բռնութիւններ կ'ընէ, 40 զինուոր- ներ և նոյնչափ ալ գործաւորներ կը ձգնին գունտը իւր բնական դիրքին բե- բել, բայց անոր կատաղի ցնցումները շա- տերը գետին կը տապալէ, հետզհետէ ա- ռաջակողմը վեր կը բարձրանայ՝ գազաթ- նահայեաց դիրք կ'առնու, մակոյկին պէն- զիւտոյի անօթները կը շրջին: Մեքենագործ- ներէն մին գետին կ'իյնայ և կ'անշնչա- նայ, միւսը կիսով չափ այրած վար կը նետուի և սրունքները կը ջախջախուին: Նոյն պահուն՝ վրայ կը հասնի ծերունի Զէրբէլինը: Ամէն ոք արհաւիրքի մէջ ե- դած միջոց օդանաւը կը փախչի երկինք: կը բարձրանայ գրեթէ 300 մեղք, և ա- հա սաստիկ ծուխ և բոցեր կ'արձակէ, ու կմախք դարձած գետին կը զահավիթի:

Այսպէս ուրեմն բնութիւնը կը խաղայ մարդու ճակատագրին հետ. խեղճ Զէր- բէլինը՝ որ ժամ մը յետոյ Friederichs- hafen իրեն համար պատրաստուած յաղ- թական կամարներէն պիտի անցնէր, զրժ- բախտութիւնն ունեցաւ տեսնելու ողբեր- գական կատարածը իւր տքնութեանց ար- դիւնք ուղղելի օդանաւին: Սակայն ինքը մեծանձնութիւնն ունեցաւ զսպելու իւր ողբը և հառաչելով ըսելու « Հոգ չէ պի- տի շինեմ Զէրբէլին թիւ 5 օդանաւ մ'ալ »:

Գերմանական պետութիւնը իսկոյն կէս միլիոն մարք նուիրեց Զէրբէլինի և ժո- ղովուրդը մի քանի ամսուան մէջ 5 մի- լիոն հանգանակեց հայրենիքին պատիւ բե- ռող վաստակաւորին ի նպաստ:

Շուտով մէջտեղ ելաւ Զէրբէլին թիւ 5ը, մեծղի և կատարեալ նախընթացին պէս, և դեռ մի քանի օր առաջ կատա- րեց Գոստանցայի լճին շրջակայքը վերելք- ներ: Այս անգամ Զէրբէլինի փորձերուն

Գերմանիոյ կայսրը և իւր որդիները ներկայ գտնուեցան: Գուլիելմոսի խանդավառութիւնը անհուն մեծ եղաւ. հագիւ թէ օդանաւը գետին իջաւ, իսկոյն գրկեց համբուրեց ծերունի Զէրբէլինը և ըսաւ. « Գուես դարուս ամենամեծ գերմանացին », ապա շքանշանով և սեղանակից ընելով պատուեց կոմսը, և ուզեց որ պետութեան ծախքով զանազան Զէրբէլիսներ շինուին՝ որով Գերմանիան երկնային առաջնակարգ տորմիդ մը պիտի ունենայ :

Սակայն միայն Գերմանացիք պիտի չըլլան օդային գաւառներու աշխարհակալները : Անգղիան ալ իւր զինուորական օդանաւերն ունի. Aldeschotին շինած Dirigible N° 1 օդապարիկին փորձերը սքանչելի արդիւնքներ ունեցան :

Իսկ Ֆրանսան, օդապարիկի առաջին ծննդավայրը, բնաւ չի գիշանիր յետամնաց գտնուիլ իւր դրացի պետութիւններէն. ինքն ևս ունի ռազմիկ օդանաւեր : Վիլ տը Պորտոյիկն Հոկտեմբերեան թոիշները ամենայաջող դատուեցան : Մասքոյի օդանաւը՝ ընտիր տիպար մ'է. թէ և Զէրբէլիս 4ին արիստոսէան Patrie ուղղելին ալ ապստամբեցաւ և փախաւ, սակայն ֆլէման հնարագէտը Clermon-Bayard նորաշէն օդանաւով հիացմունքի մէջ ձգեց ամբողջ Ֆրանսան. Բարիզու շրջակայ քաղաքներ զանազան անգամ երթեկեկեց :

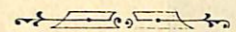
Հանճարաւոր Խտալացիք որ տարփողանքէ խորշոյ են՝ չեն ալ հաճիր ուրիշ ազգերէ վար մնալ : Զանազան գիտնականներ կը գրադին օդանաւեր շինելով : Յիշենք միայն Սահմանադրական պետութեան զաղտնի պատրաստել տուած Roma I օդանաւին 1908ի Հոկտեմբերի վերջերը և Նոյեմբերի սկիզբները կատարած ամենա-

գերազանց փորձերը : Աշխարհը չէր գիտեր թէ Պրաչիանոյ լճին յարկածածուկ գործատան մէջ ինչ կը պատրաստէր Moris սպան : Ինքը յանկարծակի ուղղելի օդանաւովը դուրս ելաւ թաքստոցէն և դիմեց խոյացաւ, սաւառնեցաւ, շրջաբոլոր թոիշներ կատարեց : Յանկարծակիի եկող ամբողջ Հոովմայեցոց կեցցէներու, ովսանաններու, գովասանքներու արձագանգը երբ իրեն հասան, փութաց վերադառնալ իւր բնակավայրը :

120 ձիու զօրութիւն ունեցող շարժիչը՝ միայն 80 ձիու ուժ գործածելով՝ կէս ժամուան մէջ 30 քիլոմետր տեղ կտրած էր. ասով ամենարագընթաց ուղղելի օդանաւը կը համարուի : Աշխարհիս բոլոր օդապարիկներէն սա առաւելութիւններն ալ ունի՝ որ օդոյ մէջ հաստատուն հաւասարակշռութիւն կը պահէ՝ որով երկինք բարձրացող և ճամբորդող մարդիկ որ և է անհանգստութիւն չեն զգար. ելեէջներ և դարձեր ամենայն դիւրութեամբ կը կատարէ, ետ նահանջելու մէջ անզուգական է, և օրուան մէջ վեց եօթը անգամ կըրնայ գետին իջնել և օդ բարձրանալ առանց հարկադրուելու գունտը ջրածինով վերստին լեցընելու : Փորձերու մասնակից՝ Խտալիոյ թագաւորազն իշխան Թոմազոյի և պետութեան ներկայացուցչի գոհութեան հիացումի վկայութիւնները այն աստիճան եղան՝ որ պատերազմական նախարարութիւնը որոշեց Մօրիսի զանազան մեծութեամբ ուղղելի օդանաւեր շինել տալով՝ հայրենիքի եթերային սահմանները պաշտպանելու դիւրութիւնն ունենալ :

ՅԱՂԹՈՒԹԻՒՆ

ԽԱԻԱՐԻ ԴԷՍ

ՀԶՕՐԵՂԱՊԷՍ կազմակերպեալ գերմանական զօրականութիւնը, իր տիրապետական դիտումներուն իրագործման համար, դիմած էր ուրիշ բազմաթիւ միջոցներու. նա գիշերներու խոր մթութիւնը յանկարծ ամենապայծառ ցերեկի վերածելու հնարքն ալ ստեղծած էր, իր ամէն զօրարանակները օժտելով Լուսարձակ (projecteur) մեքենաներով :

Գերմանիոյ զօրութիւնը խորտակելու համար՝ դաշնակից պետութեանց կը մնար երազ կազմակերպուիլ, թշնամիին ամէն հնարողութեանց դէմ նորանոր զիւտերու շարքեր ձեռք բերել, և գոյութիւն ունեցածները կատարելագործել : Ինչ որ այս պատերազմի Յ տարիներու ընթացքին մէջ զարմանալիօրէն իրագործեցին Լատին և Անկլոսաքսոն ազգերու հնարագէտ հանճարները՝ պարզած ենք մեր նախորդ էջերուն մէջ : Այս անգամ կ'ուզենք նկարագրել թէ ինչպէս ռազմիկները՝ գիշերային խտարի թանձր վարագոյրները կը ճեղքեն և թշնամի սաւառնակներուն, սուզանաններուն, զէրբէլիսներուն, զօրարանակներուն գիշերային յարձակողական շարժումները կը տեսնեն և ընդդէմ անոնց կը պայքարին :

Նախկին պատերազմներու ատեն, ընդհանրապէս մարտնչող հակառակորդները՝ գիշերները հանգիստ կ'անցընէին, և զօրարանակներու լուսաւորութիւնները տեղի կ'ունենային խարոյկներով, լապտերներով,

րով, պատրուկաւոր գարշահոտ ջահերով, և այլն : Իսկ այժմ ամէն զինուորական երդիք, ամէն ստորերկրեայ խրամ, ամէն դիտարան և ապաստանարան և գրեթէ ամէն զինուոր, ունին իրենց ելեկտրական առտընին լոյսը և գրպանի ելեկտրական լապտերը : Բաց աստի հիմայ ամէն զօրարանակ հետը կը տեղափոխէ լուսարձակութեան կազմածներու շարքը՝ որոնցմով գիշերային խաւարը յանկարծ կը խորտակէ և շրջակայքը ակնախտիկ պայծառութեամբ կը լուսաւորէ, այնպէս որ գիշերային յարձակումներու պարագային, ռազմադաշտերու ամրոցներէն, խրամներէն, նաւատորմիղներէն դէպի երկինք, դէպ ի ծով, դէպ ի երկիր, ամէն ուղղութեամբ, ամենայն սաստկութեամբ ելեկտրական լուսոյ շողեր յարձակումներ կ'ընեն, ըստ պարագայից ընդհատ, վաղանցուկ կամ յարատե՝ զաղտագողի մօտեցող թշնամիներու դիրքերը ստուգելու և հրանօթներու բերանները դէպ ի անոնց վրայ ուղղելու համար :

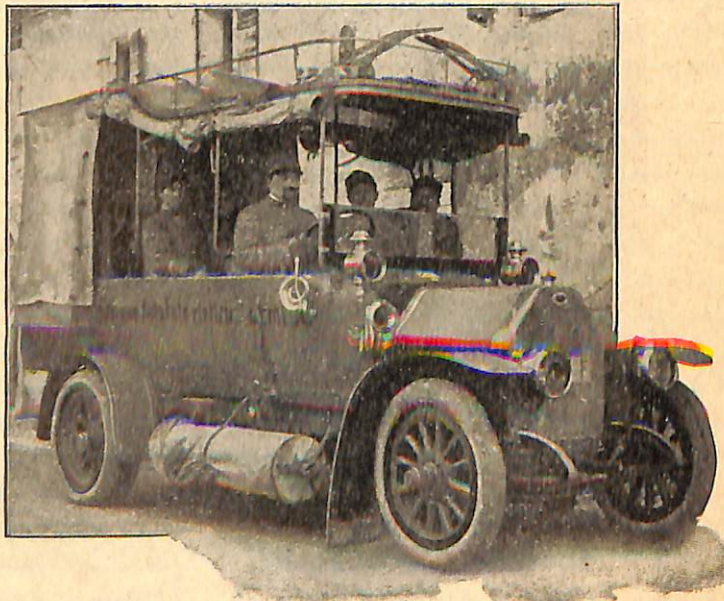
Գիշերային յարձակող սաւառնակները երբ կը հասնին քաղաքներու վրայ, որպէս զի կարենան երկնքէն իրենց ուռմբերը նպատակին վրայ ձգել, վար կը նետեն անկարգելներով միացած պայծառ լուսատու լապտերներ՝ որոնք նպատակակետներու վրան բաւական ատեն առկախ վառուելով, դիւրութիւն կ'ընծայեն օդաչու դէտին՝ հրդեհիչ կամ կործանարար

Ֆրանսացի հրամանատար մը պատերազմէ վերջ, Ելեկտրական լուսարձակի միջնորդութեամբ՝ զոր մասնատոր գործիքի մը ձեռք կը դիտարկէ, խուզարկութիւններ կը կատարէ:

շերային զօրաշարժումներ, զինուորական գիշերային գործողութիւններ և տեղափոխութիւններ ընելու: Լուսարձակի կազմաւորութեան նախնական տիպարը Մանժէն ֆրանսացի գնդապետը հնարեց, որ Ելեկտրական հոսանք հաղորդելով հանդիպակաց երկու հանրածուխներու մէջ կը ձեացնէր վոլտայեան աղեղը, որուն զօրաւոր լոյսը զոգաւոր և կորընթարթ հայելներու բեկրեկիչ մակերևոյթներու վրայ ցոլանալով, առաջ կու գային ուղղագիծ շողեր: Սոյն նախնական գաղափարը հետզհետէ կատարելագործուելով, այժմեան լուսարձակ մեքենաներն ըստեղծուած են, որոնց լուսոյ զօրութեան սաստիկութիւնը կեղրոնացնելով մինչև ութը հազարամեղր հեռաւորութեանց առարկաներու վրայ, գիշերուան մթութեան մէջ տեսանելի կ'ըլլան: Լուսարձակէ մեկնող ճառագայթը սուր կոնածե կը ծաւալի և զիրաւ կարելի կ'ըլլայ դէպ ի ամէն կողմ շրջեցնել զայն, կամ մի և նոյն կէտին վրայ սեւեւել զանազան լուսարձակներէ հասնող շողերը, որոնց շնորհիւ շատ հեռաւոր թշնամիներ՝ ամենապայծառ լուսոյ

ուժերն արձակելու: Ընդդէմ սոյնորինակ եկուորներու կամ սորբիլուորներու և ընդծովեաներու, հարկ կ'ըլլայ երկրէ երկինք արձակել լուսարձակներու շողերը, որոնցմով կ'որոնեն յարձակողներու գիւրբերը, բարձրութիւնները և բազմութիւնը, և որոնց դէմ խիտն մարտկոցները կրակ կը բանան:

Ելեկտրալուսարձակ ինքնաշարժ կառք մը գիշերային խուզարկութեամբ զբաղած:

Նլեկտրական լուսարձակութիւնը, անցեալ դարու կէսէն առջին կը ծառայէր մի միայն տեսողական հեռազօրութեան: Յետոյ գի-

* *

մէջ կը տեսնուին դիտակներու միջնորդութեամբ: Ելեկտրաբեր հաստ պարաններ ունենալով: Գերմանացոց գործածած լուսարձակների կազմածներ և կարծառներ, ու յարակից գործիներ ևս միևնոյն ինքնաշար-

Անգղիական զրահաւոր մը բազմաթիւ լուսարձակներու շողերով երկեմքի մէջ կ'որոնէ, պատամական դերբէլի մը արշաւը:

նուած են և այնքան զիրաշարժ են՝ որ ս' և է զիրբի և հանգամանքի տակ սքանչելի կը գործեն: Յամաքային զօրաբանակներու լուսարձակներն ինքնաշարժ կառքերու վրայ զետեղուած կ'ըլլան, իւրոնց միջնորդութեամբ լուսարձակն իր պաշտօնը կը կատարէ: Ժի մէջ կը գտնուին, իսկ ուրիշ ինքնաշարժերու վրայ հաստատուած կ'ըլլան շողի կաթսան, շարժիչը, երկ երկու եւ լեկտրութակներ (dynamo) Սիմէնսի՝ որոնց միջնորդութեամբ լուսարձակն իր պաշտօնը կը կատարէ:

Իտալական սպայակոյտի գործածած լուսարձակներու կազմուածքն բոլորովին նորահնար է և առաջնակարգ: Լուսարձակներու յարակից ամէն մասերն և գործիներն՝ այժմ բոլոր Իտալական գործատուններուն մէջ կը պատրաստուին և բնաօտար ազգաց նիւթեղէններուն պէտք չեն ունենար: Միլանու մէջ Սալմոերակի ծե-

նաներու ողբական սոյլերը, թնդանօթնէրու հարուածները՝ ամէն լոյս մարելու, ամէն բնակչաց երգիքներու տակ ապաստանելու ազգերը կը տրուէին: Զրահաւորներէ և բերդերէ բազմաթիւ լուսարձակներու շողերը զիրար կը խաչաձևէին, իրարու կը մրցակցէին, իրարու կը միանային, իրարմէ կը հեռանային, երկինքը

Սաստիկ մութ ատեն Իտալական լուսարձակի մը ծաւալած պայծառութիւնը:

բակուտականի գործատունէն պատրաստուած լուսարձակները՝ ամենէն ընտիրները ճանչցուած են:

*
**

Սաւառնակներու գիշերային յարձակումի մը պահուն ականատես ըլլալով մղուած ճակատամարտին, ստուգիւ ահարկու և միանգամայն մեծղի էր և եղբերգական այդ սանդարամետական հրախաղութիւնը:

Պայծառ լուսինը թէև մեղմիւ կը լուսաւորէր համայնապատկերը, բայց սաւառնակներու լէզէոնին ներկայութիւնը չէր տեսնուեր, այլ կը լսուէր միայն անոնց զօրաւոր շարժիչներուն զրդոցները: Սիրե-

կարծես կ'աւելին, հոն տեսնելու համար դամոկլեան սուրի պէս առկախ՝ խողանացող օդաւաղանները, որոնք սկսած էին պայթուցիկներ և հրավառ ուռմբեր տեղալ, լուսավառ լապտերներ սաւառնացնել քաղաքին վերեւ. և ահա՛ այդ անախորժ եթերական հէներուն վրայ երկրէս դէպ ի երկինք կը ժայթքէին բիւրաւոր գնդակներ, հազարաւոր շրաքնէկներ, գնդակացիներու միլիոնաւոր հարուածները: Հըրդեհներ, պայթումներ, կործանումներ, զարհուրած բնակչաց գոչիւնները՝ վերջին դատաստանի պատկեր մը կը ձևացնէին: Լուսարձակ գործիներու կայանները երկընթէ տեղացող հարուածներէն գերծ մնալու համար՝ իրենց լոյսերու շողերը հեռու զըտ-

նուող ցոլացուցիչ հայելիներու մէջէն կ'ուղղէին, մերթ ընդ մերթ բոլորովին լոյսերը մարելով: Բոլոր այս մահաոխիթ գործողութիւններու տեսողութիւնը թէ և քառա-

նենան: Եւ երբ սիւրբները կը խորտակեն զրահաւորներ և մարդատար շոգենաններ՝ որոնց բիւրաւոր նաւորդները և զօրականները ծովամոյն՝ կեանքի և մահուան պայ-

Ֆրանսական կարմիր խաչի զօրակամներ, լուսարձակներու շողերուն միջնորդութեամբ կը գտնեն վիրաւորեալները և կը փոխազրեն:

սուն վայրկեանէ աւելի չէր եղած, սաւայն պատճառուած փնասները բազմաթիւ էին:

Բաց ծովերու և նաւահանգիստներու մէջ գիշերային հսկումները անվրէպ լուսարձակներու միջնորդութեամբ տեղի կ'ու-

բարը կը մղեն, լուսարձակներու կատարած դերը, ծաւալած լոյսը՝ ստուգիւ շատերու կեանքը կ'ազատեն, քանի որ փրկարար գործիները, նաւակները և լաստերը ցոյց կու տայ թշուառ զոհերուն:

ԶՕՐԱԲԱՆԱԿՆԵՐՈՒ

Հ Ա Ղ Ո Ր Գ Ա Կ Ց Ո Ւ Թ Ե Ա Ն Կ Ե Ր Պ Ե Ր

ՕԳՈՊԱՐԻԿ ԳՈՒՆԴԵՐ. — Անցեալ դարու պատերազմներու ատեն օդապարիկ գունդերը բաւական կարեւոր դերեր կը կատարէին զննողութեանց և թղթակցութեանց նկատմամբ: Օդէ աւելի թեթեւալու այդ դրութիւնը այժմ գրեթէ լքուած է, սակայն դեռ տեղ տեղ կը գործածեն ազատ կամ կալանաւոր օդապարիկներ: Ազատ օդապարիկները դաշտային պատերազմներու ատեն կը ծառայեն. դէտը կարող է 10 հազարամեզը ճառագայթի շրջանակ մը տեսնել և անցուղարձը հեռախօսով կամ տեսողական նշաններով հաղորդել զօրապետին: Բազմաթիւ տարրեր՝ ինչպէս են հով, լոյս, ամպ, և այլն արգելք կ'ըլլան կանոնաւոր և յարատե գործելուն:

Կալանաւոր օդապարիկներ ամբողջութեանց և սահմանազուլիներու ու նաև ռազմաճակատներու վրայ կանոնաւոր վերելքներով ըստ բաւականի գոհացուցիչ ծառայութիւններ կը մատուցանեն: Ինչպէս զորքիս 12էն 18 էջերու մէջ նկարագրած ենք՝ այժմեան կալանաւոր օդապարիկները զնդած և չեն՝ այլ գլանձ և կը կոչուին վիշապագունդ (Draken-ballon).

Այսպիսի գունդերու ուսուցման համար ջրածին կամ լուսաւորութեան կազ կը գործածեն: Գունդին ծաւալը 250էն մինչև 2000 խորանարդ մեզը կրնայ ըլլալ. առկախ մակոյկին մէջ 2էն 6 հոգի կրնան բազմիլ: Մոյն գունդերը օդոյ մէջ 800 մեզէ աւելի վեր չէ կարելի բարձրացընել, և այն՝ երկվայրկեանի մը մէջ 8 մեզէ աւելի պէտք չէ ըլլայ քամիի հասանքը:

ՈՒՂՂԵԼԻ ՕԳՈՒՆԴԵՐ. — Զանազան տիպարներու պատկանողներ օդանաւերը կարելի է հետեւեալ երեք դասակարգութեանց բաժնել.

Ա. Ճկուն ուղղելիներ. ասոնց պատարտ առածգական և դիւրաւ ծալուող ըլլալուն պատճառաւ, կարելի է հեշտիւ տեղափոխել ռազմաճակատներու վրայ:

Բ. Չիզ պատեւում ուղղելիներ. թէ և երկրի վրայ տեղափոխելու անյարմար, սակայն օդոյ հոսանքներուն դիմակալող ըլլալով՝ անվտանգ կը նաւորդեն: Schwarz և Zeppelin տիպարները այս դրութեան կը պատկանին. իրենց ներքին պողկեղածնէ կմխբը ձիգ կը բռնէ գունդին պատարտը, որով հովերու հակառակ փչումներու ատեն օդապարիկը ձեռ չի փոխեր. յառաջացման և դիմակալութեան առանցքները իրարու մերձ կը գտնուին. վիթխարի տեսք կ'ունենան. արագընթաց կ'ըլլան և մինչև 500 հազարամեզը տեղ կը ճամբորդեն՝ առանց գետին իջնել հարկադրուելու:

Գ. Կիսաձկուն ուղղելիներ. ասոնց մէջ վերոյիշեալ երկու դրութիւնները մասնակցութիւն կ'ունենան. Ֆրանսական՝ Լըպատի, Բադրի, Լիպերդէ, Ռեփիպլիգ օդանաւերը՝ կիսաձկուն ուղղելիներ են. Գերմանացոց Կրասար և Իտալացոց Լեոնարտոյ տա վիկելե կիսաձկուն ուղղելիներ են: Իտալացիք ունին նաև ուրիշ ուղղելիներ որոնք ստուգելու Զերբելիներու հետ կարող են մրձակցիլ:

ՍԱՒԱՌՆԱԿՆԵՐ. — Սաւառնակներու

զլխաւոր տիպարներու վրայ արդէն տեղեկութիւններ տուած ըլլալով, համառօտիւ կ'ըսենք թէ՛ այժմ,

Ա. Ամէն օր ախոյեան սաւառնակներ օդոյ մէջ եղերեքական պայքարներ կը մղեն, անլուր և վայրագ կոխներ կը կատարեն յեղեղուկ և անհաստատ մթնոլորտի մը մէջ, ներկայիս օդային մարտիկներն հանդիսանալով:

Բ. Կը ծառայեն իբրև մարդատար, իբրև գոյքեր տեղափոխող, իբրև օդային թղթատարական նոր նամակաբերներ:

Գ. Պատերազմի ատեն գերազանցօրէն՝ դէտ, խուզարկու, լուսանկարիչ՝ գործիներն են:

ԻՆՖՆԱՇԱՐԺԵՐ. — Զանազան յօդուածներով և պատկերներով ասոնց մասին ևս տեղեկութիւններ տուած ըլլալով, կը բաւականանանք ըսելու՝ որ զլխաւորաբար երեք տիպարի ինքնաշարժեր գոյութիւն ունին.

Ա. Թեքե ինքնաշարժեր, որոնք կնդրիտով կը յառաջնեն, գեղեցիկ տեսք ունին, արագ երթեւեկութեան կը ծառայեն՝ հրամանատարներու և զօրավարներու տեղափոխութեանց համար:

Բ. Կռակ ինքնաշարժեր. կնդրիտով կամ շոգիով կամ կնդրիտա-եղեկտրութեամբ յառաջացող. մեծամեծ կառքեր, բեռնամբարձ սայլեր են՝ որոնք բազմաթիւ զօրքեր, ռազմամթերքներ, հրետանիներ, հեռագրական, հեռախօսական և այլ գործիներ և պաշարներ կը տեղափոխեն երագ և կազմակերպեալ մեթոտներով. նաև երկաթուղեաց կառախուժներ կը քաշեն կը տանին: Գերմանական և Աւստրիական յաջողութիւնները զլխաւորապէս ինքնաշարժ կառքերու պարտական են:

Գ. Զրահաւոր ինքնաշարժեր. ասոնց առաջին օրինակները Գերմանք և Աւստրիացիք ռազմաճակատ յղեցին. բայց այժմ Ֆրանսացիք, Իտալացիք և մանաւանդ Անգլիացիք իրենց կատարելագործած, մեծղի և տարօրինակ զրահապատ ինքնաշարժերով և րակքերով, այնպիսի նախ-

ճիրներ կը գործեն տեսոններու շարքերուն մէջ՝ որ այլ ևս յաջողութեան և յաղթութեան նժարը դաշնակիցներու կողմը հակած է:

Կան նաև սաւառնակ հալածող զրահաւոր ինքնաշարժեր, որոնց հրանօթներու բացուածքը 0.05 մ. տրամագիծ կ'ունենայ և մինչև 70° դէպ ի վեր հակելու դիւրութիւն:

ԱՆԹԵԼ ՀԵՌԱԳՐՈՒԹԻՒՆ. — 1900էն սկսեալ ամէն պետութեան բանակին մէջ կը ներմուծուէր անթել հեռագրութեանը, և այժմ գրեթէ ամէն նաւատորմից և զրահաւոր միութիւններ ունին անթել հեռագրութեան գործիներ: Յամաքային շարժուն զօրարանակներ՝ թեթև կազմութեամբ անթել հեռագրական կայաններ կը տեղափոխեն՝ ուր որ հարկը պահանջէ, որոնց լուրերը մինչև 150 քիլոմեզը տեղ հեռուներ կը հասցնեն: Կատարելագործեալ դրութիւնը գերմանները ունէին. սակայն այժմ Անգլիացիք, Ամերիկացիք, Ճարմանները, Ֆրանսացիք, Գերմաններէն վար չեն մնար: Նախ Անգլիացիք գործածեցին անթել հեռագիրը՝ Անկոյ-Պօէն պատերազմի ատեն. ապա Ռուսերը՝ Ճարմանական պատերազմի ժամանակ: Իտալիոյ զօրարանակին մէջ՝ Մարքօնիի գիւտը սաստիկ տարածուած է:

ՀԵՌԱԳՐՈՒԹԻՒՆ. — Մովորական Մորսի դրութեամբ հեռագրութիւնը զլխաւոր և անհրաժեշտ տարրը կը ձևացնէ զօրաբանակներու հաղորդակցութեանց համար. ուստի պատերազմ հռչակուելուն ամէն պետութիւն իրեն սեպհականաց հեռագրութեան պաշտօնատուները, նորանոր կայաններ, հեռագրական գիծեր հաստատելով, բոլոր երկրին ծովային և ցամաքային հաղորդակցութեանց կեդրոնները կապակցելով՝ ընդհանուր սպայակոյտի և հրամանատարութեան հետ: Ամէն պետութիւն ունի իր հեռագրական և հեռախօսական զինուորական մարմինը՝ որոնք կը պաշտօնավարեն ամէն տեղ:

ՏԵՍՈՂԱԿԱՆ ՀԵՌՈՒԳՐՈՒԹԻՒՆ. — Մօրսի զրուեթեան վրայ հաստատուած է լուսեղէն նշաններով. մասնաւորապէս գիշերը զինուորական ջոկատներ և հեռաւոր ապաստանարաններ իրարու լուր կու տան, ի հարկին գործածելով, քարիւղի, սոխտէլի, կնդրիտի կամ ելեկտրութեան լուսոյ աղբիւրներ. ցորեկ ատեն արևու լոյսը օգտակար կ'ըլլայ: Բարդ և արժէքաւոր գործիները դիւրաւ կը տեղափոխուին բարձունքէ բարձունք, լեռնէ հովիտ, սահմանազուրկէ ռազմաճակատ, և այլն:

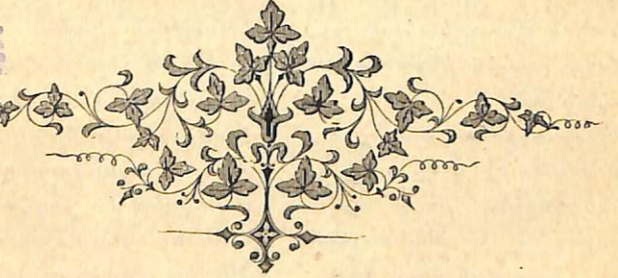
ՆՇԱՆԱՏՈՒԱԿԱՆ ՀԵՌՈՒԳՐՈՒԹԻՒՆ. — Փոքր հեռաւորութեանց համար, ինչպէս է նաև մը դէպի ուրիշ նաւ, բերդէ մը առ ուրիշ մօտակայ բերդ, լուրեր կը հաղորդեն գունաւոր դրօշակներ շարժելով հանդիպակաց զինուորները: Այս զրուեթեան այրուբենն ալ Մօրսի մեթոտին վրայ հաստատուած է:

ՀԵՌՈՒՍՍ. — Նախ ճարտնացիք Ռուսաց դէմ պատերազմի ատեն գործածեցին հեռախօսը և լաւ արդիւնքներ ստացան: Գիւրատար գործիներ և կատարելագործեալ կազմուածքներ այժմ ամէն ազգի զօրաբանակներու և զօրանոցներու մէջ գոյութիւն ունին և հեազհեաէ ծաւալ կը գտնեն:

ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԿԱՆ ԿԱՆՈՒՆԵՐ. — 1870ի պատերազմի ատենէն կը սկսին փրան-

սացիք բանակի մէջ ճանապարհորդ աղաւնիներ գործածել՝ պաշարուած և հեռաւոր վայրերէն լուր ստանալու համար: Աղաւնին մէկ տարեկանէ աւելի պէտք է ըլլայ իր պաշտօնը լաւ կատարելու համար. իսկ Յէն մինչև 7 տարիք ունեցողը յոյժ գոհացուցիչ կերպով կը ծառայէ: Լիէժի և Անվէրսայի աղաւնիներու ցեղերը ամենէն աւելի ուշիմներն են և տոկունները. միջին հաշուով վայրկենի մը մէջ 1000 մեղր տեղ կը թռչին՝ նոյն իսկ թեթև քամիի հակառակ: Մշուշ, ցուրտ, ձիւն և սաստիկ քամին արգելք կ'ըլլան աղաւնիներուն երազ թռիչքին: Արշալոյսէն սկսեալ մինչև երեկոյ կարող են ճամբորդել. արևմուտքէն առաջ տեղերնին հասնելու են՝ քանի որ գիշերը չեն կրնան ճամբորդել. 1000 քիլոմեղր տեղ կրնան թռչիլ: Յամաքէ դէպ ի ծովեզերեայ նաւատորմիղներ ևս թղթատարութիւն կարող են ընել:

ՇՈՒՆԵՐՈՒ ՊԱՇՏՕՆՆԵՐ. — Պատերազմի ատեն վաղ ժամանակէ ի վեր շուները զօրաբանակներու կը հետևէին: Հին յոյն պատմիչներու ու ժԵ և ժԶ դարերու յիշատակարաններու մէջ՝ ռազմական շուներու դէպքեր կը պատմուին: Այժմեան պատերազմներու ատեն զօրաբանակներու ընկերացող շուները, պահանորդի, թղթատարի, վերաւորեալներ խուզարկելու, սննդեղէն, ռազմանիւթ և դրամ փոխադրելու կը ծառայեն երազութեամբ և հաւատարմութեամբ:

ՆՈՅՆ ՀԵՂԻՆԱԿԻՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Յր. 0

1. - Տարրական Անդանարանութիւն, և զանազան կենդանեաց
Հոշերէն - ֆրանսերէն - իտալերէն - բարձերէն անասնակո-
շութիւնքք: Սպասած է
2. - Սասնական ուղեգնացութիւն մը Բառասայէ Մկրտումայ:
Սպասած է
3. - L'Assunta e l'Immacolata nella Chiesa Armena. Սպա-
սած է
4. - Contributo alla Flora dell'Armenia. 20 բնօրր սրտ-
կերներով: Տպագրեաց 1912ին: Վիճն է 6
5. - Իրական զեպեր և կեանքի դրասպներ: Տպագրեաց 1917ին:
Վիճն է 0, 50
6. - Արդի զարու կեանքէն: Պատկերազարդ նոյն Հրատարակու-
թիւն: Վիճն է 2
7. - Պիտո յ. ի կեանքը, գործունէութիւնը և մահը: Պատկե-
րազարդ: Վիճն է 0, 75
8. - Հոգեւոր գանձարան, որ է ներդրութիւններով ստատած
Արարական սոցիւթներ: Վիճն է 0, 10
9. - Ասակը ծագագրագը և ինքնագիրք և Բարբառութիւնը Սոյ-
մասայ Չ. Ք. Քաշեղեանի: Հասարած և ծանօթու-
թիւններով Հրատարակուած ի. Չ. Ա. Մի: Վիճն է 3
10. - Գրախոսական դրացուցակ 1900էն 1916 Վենեակոյ Միթ-
թարեան սոցարանէն լոյս տեսած Հրատարակութեանց:
Վիճն է 0, 50
11. - "Բազմապէկոյ" 1908-1909 տարիներու զանազան տիւրները:
12. - "Բազմապէկոյ" 1916ի մեծամասնութիւնը:
"Բազմապէկոյ" 1917ի սրտակերպարդ Հասարք: Վիճն է 15

«Ազգային գրադարան»

 NL0145033

15804